

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÇİN'İN BÖLGESEL HEGEMONYA OLMA YOLUNDA
İLERLEYİŞİ BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİ:
ORTA ASYA ÖRNEĞİ

Özlem FINDIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2025

© 2025 – Özlem FINDIK

T.C.

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ÇİN'İN BÖLGESEL HEGEMONYA OLMA YOLUNDA
İLERLEYİŞİ BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİ:
ORTA ASYA ÖRNEĞİ**

**CHINA'S PROGRESS TOWARDS BECOMING A
REGIONAL HEGEMONY ONE BELT ONE ROAD
INTIATIVE: THE CASE OF CENTRAL ASIA**

Hazırlayan

Özlem FİNDİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Nur ÇETİN

KIRŞEHİR-2025

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, **Özlem FINDIK** tarafından hazırlanan “**Çin’in Bölgesel Hegemonya Olma Yolunda İlerleyişi Bir Kuşak Bir Yol Girişimi: Orta Asya Örneği**” adlı tez çalışması 28.07. 2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman.....

Prof. Dr. Nur ÇETİN

Üye.....

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Üye.....

Doç .Dr. Öner AKGÜL

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

28/07/2025

Prof. Dr. Cemalettin İPEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

28/07/2025

Özlem FİNDİK

İmza

ÖZET

ÇİN'İN BÖLGESEL HEGEMONYA OLMA YOLUNDA İLERLEYİŞİ BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİ: ORTA ASYA ÖRNEĞİ

Hazırlayan: Özlem FINDIK

Danışman: Prof. Dr. Nur ÇETİN

2025 – (X+263)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Nur ÇETİN

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Doç. Dr. Öner AKGÜL

Bu çalışma, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'daki artan ekonomik ve siyasi etkisini, bu sürecin temel araçlarından biri olan Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) girişimi üzerinden incelemektedir. Araştırmada, realist kuram çerçevesinde güç ve hegemonya kavramları teorik olarak ele alınmış; Çin'in tarihsel ve düşünsel temelleri, Konfüçyüsçülük, Tianxia paradigması, geleneksel haraç sistemi ve "Aşağılanma Yüzyılı" gibi unsurlar üzerinden değerlendirilmiştir. Mao döneminden Xi Jinping'e uzanan süreçte dış politikanın evrimi, ekonomik reformlar ve dışa açılmanın diplomatik yansımalarıyla birlikte analiz edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde, Çin'in Orta Asya açılımı ve BKBY girişiminin bölgesel jeopolitik ve ekonomik etkileri kapsamlı biçimde incelenmiştir. Orta Asya, enerji kaynakları, ticaret yolları ve coğrafi konumu itibarıyla Asya kıtasının stratejik merkezinde yer almakta; bu durum bölgeyi hem Çin hem de diğer büyük güçler için kritik hâle getirmektedir. Çin açısından Orta Asya, yalnızca ekonomik kalkınma ve ticaretin genişletilmesi açısından değil; aynı zamanda bölgesel etkisini artırarak stratejik çıkarlarını güvence altına alma ve güç dengelerinde daha belirleyici bir aktör hâline gelme hedefi bakımından önem taşımaktadır. Kuşak Yol girişimi, Çin'in Orta Asya'daki nüfuzunu pekiştirerek çok kutuplu dünya düzeninde Batı merkezli güç dengelerine alternatif oluşturma amacını taşımaktadır. Bu bağlamda girişim, bölge ülkelerinin Çin'e ekonomik bağımlılığını artırırken, Pekin'in bölgedeki artan etkisini görünür kılarak hegemonya eğilimini somutlaştıran bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte çalışma, Çin'in artan varlığını, tarihsel olarak bölgede güçlü bir aktör olan Rusya'nın nüfuzu ile karşılaştırmalı bir perspektiften ele almakta; iki ülkenin Orta Asya'daki etkilerinin örtüşen ve rekabet eden yönlerini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Kuşak Yol girişimi yalnızca ekonomik bir proje değil; Orta Asya'nın jeopolitik önemini, Çin'in bölgedeki artan etkisini pekiştirerek onu bölgesel hegemonya konumuna daha da yaklaştıran stratejik bir dış politika hamlesi olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bir Kuşak Bir Yol, Bölgesel Hegemonya, Çin Dış Politikası, Jeopolitik Strateji, Orta Asya

ABSTRACT

CHINA'S PROGRESS TOWARDS BECOMING A REGIONAL HEGEMONY ONE BELT ONE ROAD INITIATIVE: THE CASE OF CENTRAL ASIA

Prepared by: **Özlem FINDIK**

Advisor: **Prof. Dr. Nur ÇETİN**

2025 – (X+263)

Kırşehir Ahi Evran University, Institute of Social Sciences

Department of International Relations

Jury

Prof. Dr. Nur ÇETİN

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Doç .Dr. Öner AKGÜL

This study examines the People's Republic of China's growing economic and political influence in Central Asia through one of the main instruments of this process, the One Belt One Road (OBOR) initiative. Within the framework of realist theory, the concepts of power and hegemony are discussed theoretically, followed by an analysis of China's historical and intellectual foundations through elements such as Confucianism, the Tianxia paradigm, the traditional tributary system, and the "Century of Humiliation." The evolution of foreign policy from the Mao era to the Xi Jinping era is analyzed in detail, with particular emphasis on the impact of economic reforms and the opening-up policy on diplomacy. In the final part, China's engagement in Central Asia and the geopolitical and economic implications of the OBOR initiative are examined comprehensively. Central Asia, with its energy resources, trade routes, and geographic location, occupies the strategic center of the Asian continent, making it critical for both China and other major powers. For China, Central Asia is significant not only for economic development and trade expansion but also for enhancing its regional influence, safeguarding its strategic interests, and becoming a more decisive actor in the balance of power. The Belt and Road Initiative aims to consolidate China's influence in Central Asia while offering an alternative to Western-centered power structures within a multipolar world order. In this context, the initiative is viewed as a tool that, while increasing the economic dependence of regional states on China, makes Beijing's growing influence more visible and concretizes its hegemonic tendency. The study also approaches China's expanding presence from a comparative perspective with Russia, a historically dominant actor in the region, identifying both converging and competing aspects of their influence in Central Asia. In conclusion, the Belt and Road Initiative is not merely an economic project but a strategic foreign policy initiative that leverages Central Asia's geopolitical significance to consolidate China's growing influence and bring it closer to a position of regional hegemony.

Keywords: Central Asia, Chinese Foreign Policy, Geopolitical Strategy, One Belt One Road, Regional Hegemony.

ÖNSÖZ

Bu tez, Çin'in bölgesel hegemonya olma yolunda ilerleyişini ve bu süreçte Bir Kuşak Bir Yol girişiminin Orta Asya'daki etkilerini incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Küresel güç dengelerinin hızla değiştiği günümüz uluslararası sisteminde, Çin'in yükselişi ve bunun bölgesel yansımaları akademik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Özellikle Bir Kuşak Bir Yol girişimi, Çin'in ekonomik nüfuzunu artırmanın ötesinde, jeopolitik etki alanı oluşturma ve bölgesel hegemonya inşa etme aracı olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda çalışmamda, Çin'in tarihsel dış politika geleneği, realist uluslararası ilişkiler kuramları temelinde analiz edilmiş; hegemonya arayışının stratejik boyutları ele alınmıştır. Ayrıca, Çin dış politika düşüncesinin Konfüçyüsçülük, Tianxia anlayışı ve haraç sistemi gibi tarihsel ve düşünsel temelleri de kapsamlı biçimde incelenmiştir. Orta Asya, Çin'in bu stratejik yönelimlerinin en görünür ve dinamik sahnelerinden biri olarak özel bir önem taşımaktadır ve bu tezde bölgenin güncel siyasi ve ekonomik dönüşümü de bu çerçevede analiz edilmiştir.

Tez sürecinde beni yönlendiren, bilgi ve deneyimleriyle çalışmama büyük katkı sağlayan Danışman Hocam Prof. Dr. Nur ÇETİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu zorlu süreçte maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiren sevgili annem Keziban FINDIK ve babam Cemil FINDIK'a minnettarım. Onların sabrı, desteği ve motivasyonu, bu çalışmanın tamamlanmasında en büyük güç kaynağım olmuştur.

Bu çalışmanın, Çin'in Orta Asya'daki hegemonik yönelimlerinin ve Bir Kuşak Bir Yol girişiminin bölge üzerindeki ekonomik ve siyasi etkilerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamasını ve bu alandaki akademik tartışmalara yeni bir perspektif sunmasını temenni ediyorum.

Kırşehir- 2025

Özlem FINDIK

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	6
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE REALİST KURAMLAR VE HEGEMONYA	6
1.1. KLASİK REALİZM VE GÜÇ ANLAYIŞI	7
1.2. GÜÇ MÜCADELESİ	11
1.3. NEO REALİZM: YAPISAL REALİZM	15
1.4. GÜVENLİK İKİLEMİ VE DENGELEME STRATEJİLERİ.....	17
1.5. SALDIRGAN REALİZM: GÜÇ MAKSİMİZASYONU	20
1.6. SALDIRGAN REALİZME GÖRE HEGEMONYA STRATEJİLERİ	24
BÖLÜM II.....	28
2. ÇİN'İN HEGEMONYA ARAYIŞINDA DÜŞÜNSEL VE TARİHSEL TEMELLER	28
2.1. KONFÜÇYÜŞÇÜ DÜŞÜNCE VE DIŞ POLİTİKA ETKİLERİ.....	28
2.1.1. Konfüçyüsçülüğün Ahlaki ve Siyasal İlkeleri	29
2.1.2. Hanedanlık Çin'inde Devlet Yönetimi ve Konfüçyüsçülük.....	31
2.1.3. Modern Çin'de Konfüçyüsçü Değerlerin Yeniden Yorumlanması	34
2.2. TIANXİA PARADİGMASI: ÇİN MERKEZLİ DÜNYA TASAVVURU.....	40
2.2.1. Tianxia'nın Felsefi ve Kozmolojik Kökenleri	41
2.2.2. Geleneksel Çin Siyasetinde Tianxia'nın Pratik Yansımaları	43
2.2.3. Tianxia'nın Günümüz Çin Siyasetindeki Yeri.....	46
2.3. HARAÇ SİSTEMİ: ÇİN'İN TARİHSEL DİPLOMASİ MEKANİZMASI.....	50

2.3.1. Haraç Sisteminin Yapısı ve İşleyişi	51
2.3.2. Haraç İlişkilerinin Siyasi ve Ekonomik Fonksiyonları	54
2.3.3. Günümüz Diplomatik Pratiklerinde Haraç Sisteminin İzleri	58
2.4. AŞAĞILANMA YÜZYILI: ÇİN’İN DEĞİŞEN DÜNYASI.....	60
BÖLÜM III	66
3. ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN DIŞ POLİTİKASI.....	66
3.1. MAO ZEDONG DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI	69
3.1.1. Çin-SSCB İttifakı ve İş Birliği	69
3.1.2. Kore Savaşı Sonrası Çin: Üçüncü Dünya Söylemi ve Büyük Güçlerle Çatışma	71
3.1.3. Büyük Atılım: Çin’de Sosyal ve Ekonomik Deneyler	75
3.1.4. Kültür Devrimi Dönemi: Çin’in SSCB ile Keskin Ayrılığı ve ABD ile Yakınlaşma Arayışı	77
3.2. DENG XIAOPİNG DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI.....	83
3.2.1. Reform ve Açılım: Deng’in Ekonomi Politikaları	85
3.2.2. Reform Döneminde Çin’in Dış Politikası	92
3.2.2.1. Vietnam Savaşına Karşı Çin’in Politik Tavrı ve Müdahil Rolü.....	95
3.2.2.2. Deng Xiaoping’in Barışçıl Diplomasi Stratejisi	96
3.2.3. Tiananmen Olayları ve Uluslararası Yansımaları	99
3.3. JIANG ZEMİN DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI.....	103
3.3.1. Jiang Zemin Döneminde Kalkınma ve Üç Temsil Politikası	105
3.3.2. Dış Politika ve Bölgesel İşbirlikleri	107
3.4. HU JINTAO DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI	113
3.4.1. Barışçıl Kalkınma” ve “Uyumlu Dünya” Söylemleri.....	114
3.4.2. Çin’in Uluslararası Rol Arayışı: Barışçıl Kalkınma ve Uyumlu Dünya Söyleminin Stratejik Kullanımı.....	118
3.4.3. Hu Jintao’nun Ekonomik Politikaları ve Çin’in Küresel Ticaret İlişkileri	123
3.4.4. Bilimsel Kalkınma ve Uyumlu Toplum İnşası	124
3.4.5. Küresel Ekonomide Aktif Rol	127
3.5. XI JİNPİNG DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI.....	131
3.5.1. Çin Rüyası: Ulusal Yeniden Doğuşun Dış Politika Yansıması.....	132

3.5.2. Ortak Kader Topluluğu: Yeni Bir Dünya Tasavvuru	136
BÖLÜM IV.....	141
4. ÇİN'İN ORTA ASYA'YA AÇILIMI VE BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİNİN ROLÜ.....	141
4.1. ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ (1991-2013) ..	141
4.1.1. Şangay İşbirliği Örgütü Çerçevesinde Güvenlik ve Siyasi İşbirliği.....	144
4.1.2. Çin-Orta Asya Arasında Ekonomik, Enerji ve Jeopolitik İşbirliği	150
4.2. BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİNİN TARİHSEL ARKA PLANI VE GELİŞİMİ.....	154
4.2.1. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (İYEK)	160
4.2.2. 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu (DİY)	163
4.2.3. Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Girişimi: İç ve Dış Politikanın Yansımaları ve Beklentiler	164
4.2.4. Bir Kuşak Bir Yol Girişimi Bağlamında Borç Diplomasisi Eleştirileri....	169
4.3.ORTA ASYA'DA BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİ: ÇİN'İN ARTAN ETKİSİ	171
4.3.1. Çin ile Yükselen Ortaklık: Orta Asya Ülkeleri Açısından Riskler ve Olanaklar.....	184
4.3.2. Kazakistan ile İlişkiler	189
4.3.3. Kırgızistan ile İlişkiler.....	198
4.3.4. Özbekistan ile ilişkiler	204
4.3.5. Tacikistan ile İlişkiler	210
4.3.6. Türkmenistan ile İlişkiler	217
4.4. RUSYA'NIN ORTA ASYA'DA ÇİN'İN ARTAN NÜFUZUNA YÖNELİK YAKLAŞIMI.....	223
4.4.1. Ekonomik Rekabet Bölgesel Etki Mücadelesi	228
4.4.2. Askeri ve Güvenlik Perspektifi.....	230
4.4.3. Yumuşak Güç Alanında Çin-Rusya Rekabeti	232
4.4.4. Genel Değerlendirme: İşbirliği mi Rekabet mi?.....	234
SONUÇ	237
KAYNAKLAR.....	245
ÖZGEÇMİŞ	263

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AIIB	Asya Altyapı Yatırım Bankası
APEC	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ARF	ASEAN Bölgesel Forumu
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
BKBY	Bir Kuşak Bir Yol
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
CNPC	Çin Ulusal Petrol Şirketi
DİY	Deniz İpek Yolu
EXIMBANK	İhracat-İthalat Bankası
FDI	Doğrudan Yabancı Yatırım
KGÖA	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İYEK	İpek Yolu Ekonomik Kuşağı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PLA	Çin Halk Kurtuluş Ordusu

SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü
SINOPEC	Çin Petrol ve Kimya Şirketi
SSCB	Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TBEA	Tebian Electric Apparatus
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Son yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), uluslararası sistemdeki yükselen gücü ve küresel vizyonuyla dünya siyasetinde dikkat çeken bir aktör haline gelmiştir. Ekonomik büyümesini siyasi ve stratejik hamlelerle destekleyen Çin'in dış politikasında, 2013 yılında Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından ilan edilen Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) girişimi, ülkenin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda diplomatik, kültürel ve stratejik etkisini küresel ölçekte artırma hedefini de yansıtmaktadır. BKBY girişimi, tarihsel İpek Yolu güzergâhını yeniden canlandırma iddiasıyla yola çıkmış olmakla birlikte, çok boyutlu yapısı sayesinde Çin'in uluslararası sistemdeki konumunu pekiştiren önemli bir dış politika aracına dönüşmüştür.

Bu bağlamda tezin odak noktası, Çin'in BKBY aracılığıyla Orta Asya'daki artan etkinliğini ve bu etkinliğin bölgesel dengeleri nasıl şekillendirdiğini incelemektir. Zira Orta Asya, Çin açısından yalnızca coğrafi yakınlığıyla değil, enerji kaynakları, güvenlik dengesi ve tarihsel bağlar bakımından da stratejik bir önem taşımaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleri dış politikalarını yeniden tanımlarken, Çin de bölgeye yönelik daha etkin ve kurumsal bir strateji benimsemiş, özellikle BKBY girişimi çerçevesinde bu ilişkilerini sistematik biçimde derinleştirmiştir. Bu süreçte Çin'in artan ekonomik ve siyasi etkisinin, bölgesel düzeyde hegemonik bir konum yaratma potansiyeli taşıdığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Orta Asya örneği, Çin'in dış politika vizyonunu ve güç projeksiyonunu anlamada özgün ve stratejik bir inceleme alanı sunmaktadır.

Bu çerçevede temel araştırma sorusu, Çin'in BKBY aracılığıyla Orta Asya'da inşa ettiği ilişkilerin bölgesel düzeyde nasıl bir hegemonya eğilimi oluşturduğu ve bu etkinin güç dengelerini Çin lehine nasıl dönüştürdüğüdür. Tez, realist kuramsal çerçeveyi Çin'e özgü tarihsel ve kültürel dinamiklerle birleştirerek, Çin'in bölgedeki açılımlarını yalnızca doğrudan ilan edilmiş bir hegemonya hedefi olarak değil, aynı zamanda fiili bir güç projeksiyonu ve stratejik nüfuz alanı inşası olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda çalışma, uluslararası ilişkiler teorileri ile sahaya ilişkin güncel verileri harmanlayarak hem kuramsal hem de ampirik düzeyde özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, tezin her bölümü farklı bir boyuta odaklanmakta ve genel argümana katkı sunmaktadır. Bu tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, tezin kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde en köklü ve etkili yaklaşımlardan biri olan realizm temel alınarak Çin'in dış politikasına teorik bir mercek tutulmuştur. Bu bölümde sırasıyla klasik realizm çerçevesinde güç mücadelesi olgusu, neorealizm ekseninde güvenlik ikilemi ve güç dengesi tartışmaları, son olarak saldırgan realizm kapsamında hegemonya arayışı incelenmiştir. Bu teorik altlık, Çin'in dış politikasının rasyonel, çıkar odaklı ve güvenlik temelli yönlerini anlamada yol gösterici bir işlev görmektedir. Bölüm, Çin'in artan gücünün dış politikasına nasıl yansındığını realist kuramın kavramlarıyla ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır.

İkinci bölüm, Çin dış politikasının yalnızca çıkar ve güç hesaplarıyla değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel düşünce sistemleriyle de şekillendiği varsayımından hareketle oluşturulmuştur. Bu bölümde Konfüçyüsçülük, Tianxia anlayışı, haraç sistemi ve “Ulusal Aşağılanma Yüzyılı” gibi Çin'e özgü siyasal düşünce ve tarihsel deneyimler ele alınmıştır. Her bir düşünce sisteminin tarihsel kökenleri, geleneksel Çin siyasetindeki rolü ve günümüz Çin dış politikasındaki yansımaları detaylı biçimde incelenmiştir. Bu düşünsel temeller, Çin'in uluslararası ilişkilerdeki davranış kalıplarını yalnızca Batı kaynaklı teorilerle değil, kendi tarihsel ve kültürel arka planıyla da açıklayabilmeyi sağlamaktadır. Konfüçyüsçülük, ahlaki liderlik, uyum ve hiyerarşik düzen ilkelerini vurgulayarak Çin'in “barışçıl yükseliş” söylemine etik bir temel sunmaktadır. Tianxia kavramı, Çin'in kendisini merkeze alan ve çevresindeki devletlerle düzen ve uyum içinde bir dünya tasavvurunu yansıtmakta, modern politikada bu, çok taraflılık, kalkınma ortaklıkları ve bölgesel liderlik arayışına yansımaktadır. Tarihsel haraç sistemi ise Çin'in geçmişte çevre ülkeleriyle hiyerarşik ama karşılıklı faydaya dayanan ilişkiler kurduğu bir diplomasi modeliydi; günümüzde bu anlayış, özellikle BKBY girişiminde ekonomik nüfuz ve karşılıklı bağımlılığı teşvik eden, Çin merkezli ama çatışmadan kaçınan bir etki alanı oluşturma çabasında dolaylı biçimde izlenebilir. Ayrıca, “Aşağılanma Yüzyılı” söylemi, Çin'in geçmişte yaşadığı yabancı müdahaleler ve toprak kayıplarının yarattığı kolektif hafızanın, Çin Rüyası vizyonuyla birleşerek ülkenin yeniden güçlenme ve eski ihtişamını kazanma hedefini beslediği önemli bir tarihsel ve ideolojik dayanak oluşturduğu görülmektedir.

Üçüncü bölüm, Çin dış politikasının tarihsel dönüşüm sürecine odaklanmaktadır. Mao Zedong'dan Xi Jinping'e kadar uzanan dönemde her liderin dış politika yaklaşımı ayrı alt bölümlerde ele alınmış, liderlerin dönemselsel öncelikleri, temel stratejik yönelimleri ve küresel sisteme bakışları analiz edilmiştir. Bu bölüm, Çin'in dış politika vizyonunun nasıl evrildiğini ve hangi kırılma noktalarında yeni yönelimler kazandığını ortaya koymayı

amaçlamaktadır. Mao Zedong döneminde Çin dış politikası, devrimci ideolojiye dayalı bağımsız ve anti-empyrist bir çizgide şekillenmiştir. Bu dönemde Çin, Sovyetler Birliği ile yaşanan ideolojik ayrışmanın ardından Üçüncü Dünya ülkeleriyle dayanışmayı ve Batı bloğuna karşı bağımsızlık vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Diplomasi büyük ölçüde ideolojik temelde yürütülmüş ve dış ilişkilerde devrim ihracı söylemi etkili olmuştur.

Deng Xiaoping döneminde dış politika yaklaşımında köklü bir dönüşüm yaşanmış ve pragmatizm ön plana çıkmıştır. Deng'in "gücünü gizle, zamanını bekle" anlayışı doğrultusunda Çin, küresel sisteme entegrasyon sürecine girmiş; ekonomik kalkınma öncelikli hedef haline getirilmiştir. Bu dönemde Batı ile daha dengeli ve yapıcı ilişkiler geliştirilmiş, uluslararası işbirliği kanalları güçlendirilmiştir.

Jiang Zemin döneminde, Çin'in küresel ekonomiyle bütünleşmesi hızlanmış ve çok taraflı diplomasiye ağırlık verilmiştir. Bu dönemde Çin, Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üyelik sürecini tamamlayarak küresel ekonomik sistemin aktif bir üyesi haline gelmiştir. Ayrıca, Asya-Pasifik bölgesinde artan bir diplomatik angajman sergilemiş ve ASEAN+3, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi platformlarda daha etkin rol almaya başlamıştır. Dönemin ana karakteristiği, Çin'in küresel ekonomik entegrasyona öncelik vermesi ve çok taraflı kurumlara aktif katılım yoluyla uluslararası meşruiyetini güçlendirmeye çalışması olmuştur.

Hu Jintao döneminde Çin dış politikası, daha çok yumuşak güç araçlarına dayanan, çok taraflılığa önem veren ve küresel sistemde "sorumlu bir büyük güç" olarak algılanmayı amaçlayan bir çizgide ilerlemiştir. Bu dönemin temel kavramsal çerçevesi, "Uyumlu Dünya" ve "Uyumlu Toplum" söylemleridir. Bu kavramlar, hem iç hem dış politikada istikrar, iş birliği ve barış temelli bir düzen arayışını ifade etmektedir. Dış politikada bu anlayış, Çin'in çatışmadan kaçınan, ekonomik karşılıklı bağımlılığı artıran ve geliştirmekte olan ülkelerle iş birliğini derinleştiren bir tutum izlemesiyle somutlaşmıştır. Çin, bu dönemde Afrika, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya gibi bölgelerde ekonomik yatırımlarını artırmış; kalkınma yardımları ve altyapı projeleriyle daha olumlu bir küresel imaj inşa etmeye çalışmıştır. Ayrıca, ŞİÖ gibi çok taraflı güvenlik yapıları da bu dönemde kurumsal anlamda güçlenmiş ve Çin'in bölgesel angajmanı daha sistematik hale gelmiştir.

Xi Jinping döneminde Çin dış politikası daha proaktif, iddialı ve küresel ölçekte liderlik arayışında olan bir çizgiye evrilmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca politik-pratik adımlarla değil, aynı zamanda yeni kavramsal çerçevelerle de desteklenmiştir. Xi'nin dış politika

vizyonu, “Çin Rüyası” kavramıyla tanımlanmıştır. Bu rüya, sadece Çin halkının refahını artırmayı değil, aynı zamanda Çin’in tarihsel büyüklüğünü yeniden kazanmasını ve küresel düzeyde etkili bir aktör haline gelmesini hedeflemektedir. Bu vizyonun dış politikadaki yansımaları, “insanlık için ortak kader topluluğu” kavramında somutlaşmıştır. Bu söylem, Çin’in uluslararası sistemi Batı merkezli değerlerden farklı bir anlayışla yeniden şekillendirme arzusunu yansıtmaktadır. Bu bağlamda, karşılıklı kazanım, kapsayıcılık, karşılıklı saygı ve çok kutupluluk vurgusu dikkat çekmektedir.

Dördüncü ve son bölüm, tezin odak noktası olan Bir Kuşak Bir Yol girişimi ve Çin-Orta Asya ilişkileri üzerine derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Bölüm, öncelikle Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkileri 1991-2013 dönemi olarak incelemekte, bu dönemde bölge ile gelişen ekonomik, siyasi ve güvenlik odaklı bağların genel çerçevesini ortaya koymaktadır. Ardından BKBY’nin tarihçesi, temel hedefleri ve uygulama araçları detaylı biçimde ele alınmaktadır. BKBY’nin yalnızca bir ekonomik kalkınma girişimi değil, aynı zamanda Çin’in küresel stratejisinin jeo ekonomik ve jeopolitik bir aracı olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, girişimin bölgesel düzeyde yarattığı stratejik etki alanı ve yeni bağımlılık ilişkileri irdelenmektedir. Son olarak, BKBY süreciyle birlikte Çin-Orta Asya ilişkilerinin dönüşümü kapsamlı biçimde analiz edilmektedir. Bu analizde özellikle enerji iş birlikleri, altyapı yatırımları ve kültürel diplomasi gibi temel alanlara odaklanılarak Çin’in Orta Asya’daki etkisinin nasıl derinleştiği gösterilmektedir. Orta Asya, BKBY stratejisinde kara rotalarının düğüm noktası olarak kritik bir öneme sahiptir. Çin, bölge ülkeleriyle enerji ve ulaştırma altyapısı alanlarında milyarlarca dolarlık projeler yürütmekte; bu sayede yatırım, kredi ve teknoloji transferi yoluyla hem ekonomik bağımlılığı hem de nüfuzunu artırmaktadır.

Bu bölümde ayrıca Rusya’nın bölgedeki rolü de kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Çin’in Orta Asya’daki yükselen etkisi incelenirken, Rusya’nın bu süreçteki konumu ve tepkisi karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya’da geleneksel güvenlik sağlayıcı rolünü sürdüren Rusya, bölgeyle tarihsel, kültürel ve askeri bağlarını koruma çabasıdadır. Ancak son yıllarda Çin’in BKBY kapsamında yaptığı milyarlarca dolarlık altyapı yatırımları, enerji iş birlikleri ve kültürel diplomasi adımları, bölgede Çin’in artan nüfuzunu ve ekonomik bağımlılık ilişkilerini beraberinde getirmiştir.

Bu durum, Rusya için bir meydan okuma niteliği taşımakta; Moskova ile Pekin arasında örtük bir rekabetin oluşmasına neden olmaktadır. Öte yandan resmî açıklamalarda,

Çin'in Orta Asya'daki artan nüfuzundan rahatsızlık duyulmadığı ifade edilmekte; asıl tehdidin ise bölge ülkelerinin ABD ve NATO ile yakınlaşması olduğu vurgulanmaktadır. Ancak güvenlik alanında Çin'in Tacikistan gibi ülkelerdeki askerî iş birliklerini artırması, Rusya'nın geleneksel pozisyonunu sorgulatmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde, Çin'in Orta Asya'daki etkisinin derinleşmesinin yanında, Rusya-Çin ilişkilerinin bu bağlamda nasıl evrildiği ve iki aktörün bölgesel nüfuz mücadelesi çok boyutlu bir biçimde analiz edilmektedir.

Çin'in Orta Asya'daki bu yükselişi yalnızca ticari değil, aynı zamanda jeopolitik bir dönüşüme de işaret etmektedir. Nitekim Pekin, bölge ülkelerini Batı'ya ve Rusya'ya alternatif bir ortaklık eksenine çekmekte ve bölgesel liderlik iddiasını "kalkınma temelli" bir söylem üzerinden meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede, BKBY aynı zamanda Çin'in bölgesel düzen kurma kapasitesini artıran ve mevcut güç dengelerini dönüştüren bir stratejik araç olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, Orta Asya ülkeleri açısından BKBY girişimine yönelik algılar ve tepkiler de çeşitlilik arz etmektedir. Bölge devletleri, bir yandan Çin'in sunduğu ekonomik fırsatlardan yararlanmaya çalışırken, diğer yandan artan bağımlılık ve egemenlik kaybı riskine karşı da belirli bir temkinlilik sergilemektedirler. Kültürel diplomasi alanında ise Konfüçyüs Enstitüleri'nin açılması, öğrenci değişim programları ve Çin dili ve kültürü odaklı faaliyetler üzerinden yumuşak güç kapasitesi geliştirilmektedir.

Bu tezde, Çin'in uluslararası girişimini tanımlamak için "Bir Kuşak Bir Yol" ifadesi tercih edilmiştir. Girişim, ilk kez duyurulduğu dönemde "Bir Kuşak Bir Yol" şeklinde tekil bir söylemle tanımlanmış; bu kullanım, projenin kapsayıcı ve merkezî yapısını vurgulayan bir anlam taşımıştır. Ancak zamanla, başta Rusya olmak üzere bazı bölgesel aktörlerin tepkileri ve "bir" ifadesinin potansiyel olarak hegemonik bir anlam çağrıştırdığı yönündeki endişeler doğrultusunda, söylem "Kuşak ve Yol" şeklinde daha nötr bir biçime evrilmiştir. Bu çalışmada ise Çin'in bölgesel hegemonya arayışını ön plana çıkarmak amacıyla girişimin ilk ve orijinal söylemine atıfta bulunulmuş; böylece girişimin siyasi ve ideolojik boyutu daha görünür kılınmıştır.

BÖLÜM I

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE REALİST KURAMLAR VE HEGEMONYA

Hegemonya kavramı, kökenini Eski Yunanca “hēgeisthai” yol göstermek, liderlik etmek fiilinden almakta olup, tarihsel bağlamda bir devletin diğerleri üzerinde kurduğu siyasi ve yönetsel üstünlüğü ifade etmektedir (Kaymak, 2016, s. 66). Uluslararası ilişkiler literatüründe bu kavram, özellikle güce dayalı ilişkilere vurgu yapan realist yaklaşımlar çerçevesinde önemli bir yere sahiptir (Waltz, 1979, s. 118).

Realist yaklaşımda hegemonya, bir devletin sahip olduğu güç aracılığıyla diğer devletler üzerinde kontrol kurması anlamına gelmektedir. Bu bakış açısında hegemonya, temelde bir güç ilişkisini ifade etmektedir. Realizm, hegemonya kavramını değerlendirirken odağı devlete ve onun sahip olduğu gücü yerleştirmektedir (Aslan, 2022, s. 14).

Diğer taraftan realist teori çerçevesinde güce yüklenen anlamlar arasında farklılıklar görülmektedir. Morgenthau’ya göre güç, bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar, sanayi kapasitesi, askerî hazırlık durumu, nüfusu, coğrafi konumu, ulusal karakteri, ulusal morali ve diplomasi kalitesi gibi unsurların toplamına dayanarak diğer devletler üzerinde etki ve yönlendirme kapasitesini ifade etmektedir (Morgenthau, 1948, s. 80-100). Öte yandan Kenneth Waltz, gücü devletlerin uluslararası sistemdeki egemenliklerini koruyabilmeleri için gerekli olan araçlar bütünü olarak görmektedir (Waltz, 1979, s. 126).

Realist teori için askeri güç tek güç unsuru olmamakla birlikte devletlerarası rekabetteki belirleyiciliğinden dolayı diğer unsurlara göre daha büyük önem ifade etmektedir. Askeri güç devletler için hem ulaşılması gereken bir hedef hem de hedeflerine ulaşmada kullanacakları bir araç olarak görülmektedir (Nogayeva, 2013, s. 43). Bu teorik çerçevede realizm, hegemonya olgusunu esasen devletlerin sahip oldukları askeri ve maddi güç unsurlarına dayanarak açıklamaktadır. Kısacası realist yaklaşıma göre hegemonik düzenin kurulması için güçlü bir devletin varlığı ve bu devletin belirlediği normları diğer aktörlere zor kullanarak dayatması gerekmektedir (Kurtbağ, 2010, s. 30).

Bu bakış açısı, uluslararası sistemin devamlılığını, güçler arası bir hiyerarşiyle açıklamaktadır. Daha güçlü olan devlet, sistemdeki diğer aktörler üzerinde belirleyici bir rol oynayarak, askeri ve ekonomik gücüne dayalı bir hegemonya kurmaktadır (Çiftçi, 2009, s. 205). Tarihsel süreçler, bazı devletlerin ekonomik, politik ve askeri kapasitelerini, sistemdeki diğer aktörlerin potansiyel koalisyonlarına karşı koyabilecek düzeyde artırabildiğini göstermiştir. Bu tür devletler, uluslararası sistemde hegemonik güç olarak

adlandırılırken, kurdukları düzene de hegemonya denilmektedir. Hegemon devletler, bu konumlarını, kendilerine rakip olacak yeni bir güç ortaya çıkıncaya dek sürdürmektedirler (Şener, 2014, s. 407-408).

Öte yandan realist kuram, hegemonya arayışının sistemde her zaman istikrar sağlamayabileceğini de vurgulamaktadır. Özellikle klasik realizmin öncülerinden Morgenthau, uluslararası sistemin doğasının çatışmaya açık olduğunu ve devletlerin birbirlerini dengelemeye çalıştıklarını savunur. Bu dengeleme davranışı, hegemon bir gücün diğer aktörler tarafından tehdit olarak algılanması sonucunda ittifaklar yoluyla güç dengesinin yeniden kurulmasını beraberinde getirir (Morgenthau, 1948, s. 127).

Benzer şekilde Waltz'da uluslararası sistemin anarşik yapısının, devletleri kendi güvenliklerini sağlamak adına güce karşı denge kurmaya yönelttiğini ifade eder. Bu bağlamda, hegemonik bir yapının varlığı geçici olabilir; zira sistemdeki diğer aktörler, hegemonu sınırlamak için dengeleyici koalisyonlar geliştirme eğilimindedir (Waltz, 1979, s. 117-118).

John Mearsheimer'ın saldırgan realizm kuramına göre, büyük güçler daima rakipleri üzerinde üstünlük sağlama fırsatlarını kollamakta ve nihai hedef olarak hegemonyayı amaçlamaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 29). Öte yandan Mearsheimer'a göre, küresel ölçekte hegemonyaya ulaşmak neredeyse imkânsızdır; coğrafi engeller, deniz aşırı kuvvet projeksiyonunun zorlukları ve diğer büyük güçlerin dengeleme çabaları bu hedefin önünde ciddi engeller teşkil eder. Bu nedenle, bir büyük gücün erişebileceği en üst düzey başarı, kendi bölgesinde hegemonya kurmak ve kara yoluyla ulaşılabilir sınırlı bir çevreyi daha kontrol edebilmektir (Mearsheimer, 2001, s. 41).

1.1. KLASİK REALİZM VE GÜÇ ANLAYIŞI

1930'larda uluslararası sistemde meydana gelen olaylar karşısında idealist teorinin çözüm üretmedeki başarısızlığı idealizme yönelik tepkilerin ivme kazanmasını da beraberinde getirmiştir. İkinci dünya savaşı önce yaşanan süreç idealizm için düşüşü ifade ederken realizm önem kazanmaya başlamıştır (Arı, 2011, s. 105).

Realizm, Birinci Dünya Savaşından sonra disiplinde hakim görüş olan idealizmin İkinci Dünya Savaşını öngörememesi ve önlemedeki başarısızlığı üzerine idealist bir eleştiri ve alternatif olarak ortaya çıkmıştır. E.H. Carr'ın "The Twenty Years' Crisis" adlı eserinde, idealistlerin İkinci Dünya Savaşı'nı engelleyememelerinin temel nedenlerinden biri, uluslararası politikanın gerçek yapısını kavrayamamış olmalarından kaynaklandığı

belirtilmektedir (Aydın, 2004, s. 34). İdealistleri ütöpik olmakla suçlayan realistler, idealistlerin küresel yapıyı ne olduğundan ziyade nasıl olması gerektiği üzerinde durarak anlamlandırmaya çalışarak uluslararası sistemi anlamda eksik kaldıkları konusunda eleştirmişlerdir (Düzgün, 2020, s. 262).

İdealizmin aksine realizm uluslararası ilişkileri anlamada güç ve çıkar kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Arı, 2011, s. 105). Realizmin bu geleneğinin uluslararası ilişkilerdeki en etkili ve tanınmış temsilcilerinden biri Hans Morgenthau'dur. Morgenthau, 1948 yılında yayımladığı "Politics Among Nations" adlı eserinde, uluslararası politikanın realist bir teorisini geliştirmiştir. Realizmin el kitabı haline gelen eserde güç her daim acil bir hedef olarak açıklanmaktadır (Nogayeva, 2013, s. 15).

Nazi Almanya'sından kaçarak ABD'ye sığınan Morgenthau yapmış olduğu çalışmalarla realizmin önemli bir doktrin olmasına katkı sağlamıştır. Morgenthau, uluslararası siyasetin siyaset olgusunun bir boyutu olduğunu, siyasetin ise toplumsal yaşamın bütünleyici bir unsuru olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, siyasal davranışı belirleyen temel dinamiklerin değişkenlik göstermeyen, evrensel özellikler taşıdığını ileri sürmüştür (Ersoy, 2021, s. 177).

Hans J. Morgenthau'ya göre, uluslararası sistemi anlamak için öncelikle insanın doğasına bakmak gerekmektedir. Morgenthau'ya göre insan doğası bencillik ve iktidar arzusu temelinde şekillenmektedir. Morgenthau, bencilliğin yalnızca fiziki ihtiyaçlarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda bireyin etik sorumluluklarla karşılaştığında dahi kendi çıkarını gözetmeye devam ettiğini ileri sürmektedir. Birey öncelikle kendi varlığını sürdürmeye ve çıkarlarını korumaya yönelmektedir. Bu durum insanı diğer bireylerle sürekli bir rekabete sürüklemektedir. Zamanla hayatta kalma dürtüsünü aşan bu eğilim bireyin başkaları üzerinde güç kurma ve nüfuzunu artırma isteğine dönüşmektedir. İktidar arzusu, yalnızca güvenlik arayışını değil, aynı zamanda bireyin üstünlük kurma ihtiyacını da ifade etmektedir. Bu arzu sınırsızdır ve bireyler bu güdüyle sosyal ilişkilerin her alanında etkili olmaya çalışmaktadır (Morgenthau, 2014, s. 47-49).

Morgenthau'nun realizminde temellenen insanın doğasına ilişkin varsayımlar Machiavelli'nin Prens adlı eserinde de benzer biçimde ortaya konulmaktadır (Hacıbektaşoğlu ve Kodoman, 2022, s. 103). Machiavelli eserinde yöneticilerin devletin bekası söz konusu olduğunda evrensel ahlak kurallarına uygun hareket etme zorunluluğunun olmadığını ileri sürmüştür (Ersoy, 2021, s. 174).

Machiavelli'ye göre insanlar doğaları gereği bencil, çıkarıcı ve güvenilmez varlıklardır. Bu nedenle, siyasal iktidarı elinde bulunduran bir yöneticinin başarılı olabilmesi için yalnızca erdemli davranması yeterli değildir; gerektiğinde kötü olmayı da bilmesi gerekmektedir. Aksi halde, ahlaki ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalan bir lider, bencil bireylerden oluşan toplum içinde etkin bir siyasal varlık sürdüremeyerek ve iktidarını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. (Şenel, 1986, s. 386-387). Machiavelli, bu düşüncelerini Prens adlı eserinde açıkça ortaya koyarak siyasal iktidarın korunması için ahlaki normların gerektiğinde aşılabileceğini savunmaktadır. Prens'te "...kişinin nasıl yaşadığı ile nasıl yaşaması gerektiği arasında öyle büyük bir uçurum vardır ki, yapılması gereken uğruna yapılanı terk eden kişi, çok geçmeden korunmasını değil, yıkımını öğrenmiş olur; çünkü her zaman iyi insan olmak isteyen kişi, iyi olmayan onca insan arasında kesinlikle yıkıma uğrayacaktır. Dolayısıyla konumunu korumak isteyen bir prensin iyi olmamayı öğrenmesi ve bunu duruma göre kullanması gerekir" diyerek bir yöneticinin nasıl davranması gerektiğini açıklamıştır (Machiavelli, 2020, s. 93). Bu yaklaşım, daha sonra "Makyavelizm" olarak adlandırılmıştır. Bu düşünce, amaca ulaşmak için her türlü yöntemin meşru sayılabileceğini ileri sürmektedir. Böylece Machiavelli, siyaset ile ahlak arasındaki geleneksel ilişkiyi sorgulayarak modern siyaset düşüncesine yön veren temel bir paradigma sunmuştur (Şenel, 1986, s. 391).

Uluslararası politika içerisinde devletleri temel aktör olarak gören realistler, her şeyin devlete bağlı olduğunu savunmaktadırlar (Nogayeva, 2013, s. 17). Morgenthau'ya göre bireyin iktidar arzusu, sosyal ilişkilerinin her alanında kendini göstermekle birlikte en belirgin biçimde siyaset alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle siyaset, insanın doğasında bulunan kötülük ve iktidar arzusunun dışa vurumu olarak açıklanmaktadır. Realist teoriye göre, devletler de bireyler gibi güç kazanma, hâkimiyet kurma ve kendi çıkarlarını azami düzeyde koruma güdüsüyle hareket eden aktörler olarak görülmektedir (Morgenthau, 2014, s. 48-49).

Uluslararası politikada içerisinde devleti temel aktör olarak gören realizm, Westphalia'dan beri geçerli olan "devletlerin egemen eşitliği" ilkesi çerçevesinde devletlerin uluslararası sistem içerisinde sorumlu olduğu bir üst otoritenin olmamasından dolayı uluslararası yapıyı anarşik olarak tanımlamaktadır (Aydın M. , 2004, s. 37). Bu nedenle devletler hayatta kalabilmek ve egemenliklerini koruyabilmek için sürekli olarak askeri, ekonomik ve diplomatik güçlerini artırmak zorunda kalmaktadırlar (Ersoy, 2021, s. 169).

Böyle bir yapıda devletlerarasında sürekli bir çatışma durumu mevcuttur ve herhangi bir üst otorite olmadığı için nihai çözüm ancak savaş yoluyla sağlanmaktadır. Böyle bir ortamda devletlerin esas amacı ulusal beka, hayatta kalmaktır. Bunun için ise en önemli şey güç elde etmektir. Devletler yapı içerisinde çeşitli koalisyonlar kursalar bile bekalari için dayanacakların esas unsur kendi güçleridir. Nitekim savaşlar güç elde etmenin bir yolunu oluşturmaktadırlar (Aydın M. , 2004, s. 37-38).

Bu sebeple realistlere göre devletlerin temel amacı ve önceliği güç elde etmektir. Realizme göre güç denildiğinde akla ilk şiddet ya da zor kullanma yeteneği gelmektedir. Bu çerçevede güçlü olmak, gerektiğinde şiddete başvurabilme kapasitesine sahip olmak anlamı taşımaktadır. Ancak, askeri gücün tek başına anlam taşıması zordur; bu gücün etkinliği, ekonomik destek ve çıkarların koruması için askeri gücün kullanılmasıyla sağlanmaktadır. Askeri ve ekonomik güç, birbirini tamamlayan unsurlar olup, yalnızca birinin varlığı eksik kalırsa, etkin bir güç yapısı oluşturulması zorlaştırmaktadır (Özdemir, 2008, s. 118). Öte yandan coğrafya gibi sabit unsurlar dışında kalan ulusal moral, ekonomik kapasite ve askeri güç gibi faktörler sürekli değişmektedir. Bu da gücün seyrini belirsiz kılmaktadır. Değişimler bazen istikrarlı bir yükseliş, bazen ani düşüş şeklinde olabilmektedir. Bu güç akışını doğru analiz etmek ideal olanı oluşturmaktadır. Ancak öngörülemez doğa olayları, liderlerin kararları ve bilgi eksiklikleri nedeniyle bu analizler çoğu zaman tahminlere dayanmaktadır (Morgenthau, 1948, s. 111-112).

Hans Morgenthau'ya göre güç, uluslararası politikanın temel ve vazgeçilmez unsurudur. Morgenthau, gücü bireylerin ya da devletlerin diğer bireyler veya devletler üzerindeki zihin ve davranış kontrolü olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda siyasi güç, fiziksel şiddetin doğrudan uygulanmasından ziyade, emir, tehdit veya ikna gibi araçlarla karşı tarafın iradesini etkileme yeteneğidir. Ona göre dış politikada benimsenen ekonomik, askeri ya da diplomatik stratejiler nihai olarak diğer aktörlerin davranışlarını yönlendirme ve kontrol etme amacı taşımaktadır. Bu nedenle, görünürde ekonomik ya da güvenlik odaklı olan politikalar dahi, eğer başka devletlerin karar alma süreçleri üzerinde etkili olmayı hedefliyorsa, özünde siyasi gücün birer aracıdır (Morgenthau, 1948, s. 15-17).

Kısacası Morgenthau, siyasal gücü, insanların düşünce ve davranışları üzerindeki psikolojik kontrol olarak tanımlamaktadır. Bu kontrol, fayda beklentisi, zarar korkusu ve saygı veya sevgi gibi unsurlar sayesinde sağlanabilmektedir. Eğer bu psikolojik etki kurulursa, emirler, tehditler veya karizma yoluyla istenen sonuçlar elde edilebilmektedir.

Ancak şiddete başvurulması, bu ilişkiyi sona erdirmekte ve güç, zorlamaya dönüştürmektedir. Morgenthau'ya göre gücün en etkili kullanımı, şiddete başvurmadan ancak şiddet olasılığını hissettirerek psikolojik üstünlük sağlamaktır (Özdemir, 2008, s. 118).

1.2. GÜÇ MÜCADELESİ

Realizmin temel ilkesini oluşturan güç kavramı çıkar ilişkilerine dayanmaktadır. Nitekim devletler kendi çıkarlarını korumak ve geliştirmek için gücü artırmaya çalışmaktadırlar (Morgenthau, 1948, s. 14). Morgenthau'ya göre uluslararası ilişkilerde kişisel amaçlar, ideoloji ve evrensel ahlak standartlarında ziyade ulusal çıkarlar önemlidir. Bu çıkarlar, güç kavramı ile ifade edilmektedir. Ulusal çıkarların değerlendirilmesinde evrensel ahlaki ilkelerden ziyade rasyonel fayda hesapları dikkate alınmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, realist kuramda çıkar, bir devletin temsil ettiği gücü artırmaya yönelik rasyonel hedef ve eylemler bütünüdür. Ancak bu hedefler sabit değildir. Zamanla ve içinde bulunulan siyasal veya kültürel koşullara göre değişiklik gösterebilmektedir. Realizme göre değişmeyen tek unsur çıkarların her zaman güç ekseninde şekillenmesidir (Tuğtan, 2014, s. 119-120).

Tarihsel süreçte, sosyal, ekonomik ve politik koşullardan bağımsız olarak, devletler güç için birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Güç mücadelesi, tüm toplumlar için evrensel bir gerçekliği oluşturmaktadır. Eğer bir toplum bu güç arayışını terk ederse, kendini daha güçlü toplumların etkisine karşı savunmasız bırakabilir. Yani, güç arzusunun yok sayılması, sadece o toplumun gücünü zayıflatmakla kalmaz, aynı zamanda daha güçlü toplumların etkisi altına girmelerine neden olabilir (Morgenthau, 1948, s. 16-17).

Özetle realizme göre devletlerin en büyük amaçları kendi çıkarları doğrultusunda diğerlerine karşı güç ve üstünlük kurmaktır. İnsanoğluna ait bu karakteristik özelliği iyileştirmek ya da yok etmenin mümkün olmadığını söyleyen realistler, insanoğlunun bu özelliğinden dolayı herkesin herkesle savaş halinde olduğu dünya düzeninde uluslararası politikada hâkim olan şeyin güç mücadelesi olduğunu savunmaktadırlar (Arı, 2011, s. 105-106).

Dünya genelinde güç mücadelesi iki ana şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak uluslararası ilişkilerde güç mücadelesi, çoğu zaman bir devletin başka bir devlete yönelik doğrudan egemenlik kurma arzusuyla şekillenmektedir. Bu modelde bir devlet, hedef aldığı devlete karşı emperyalist bir politika benimserken, hedef devlet ise bu politikaya ya mevcut

durumu sürdürmeye dönük bir dirençle ya da karşılıklı bir emperyalist tutumla yanıt vermektedir. Söz konusu yapı, taraflar arasında açık ve doğrudan bir çatışma dinamiğini beraberinde getirir. Bu tür bir mücadele, taraflar arasında uzlaşma olasılığının son derece sınırlı olduğu, genellikle askeri, siyasi ya da ekonomik yollarla sürdürülen bir karşıtlık biçiminde tezahür etmektedir (Morgenthau, 1948, s. 130).

İkinci model ise güç mücadelesinin daha dolaylı fakat bir o kadar stratejik biçimde yürütüldüğü durumlara işaret etmektedir. Bu yapıda bir devlet, üçüncü bir devlete karşı egemenlik kurma yönünde bir politika geliştirirken, bir başka devlet de aynı hedef devlet üzerinde ya statükoyu muhafaza etme gayesiyle ya da kendi nüfuz alanını genişletme amacıyla benzer biçimde etkide bulunmaya çalışmaktadır. Bu durumda güç mücadelesi, doğrudan taraflar arasında değil, üzerinde rekabet edilen üçüncü bir ülke üzerinden dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Bu tür mücadeleler çoğunlukla taraflar arasında açık bir çatışmadan ziyade örtük bir rekabet söz konusu olmaktadır (Morgenthau, 1948, s. 130).

Bu süreçte başarının temel koşulu, göreceli gücün doğru bir şekilde hesaplanmasına bağlanmaktadır. Morgenthau göreceli gücü, devletlerin sahip olduğu kapasiteyi diğer aktörlerle kıyaslayarak değerlendirdiği bir ölçüt olarak açıklamaktadır (Morgenthau, 1948, s. 111-112). Devletler için önemli olan yalnızca mutlak kazançları değil, bu kazançların rakip devletlere kıyasla ne ölçüde üstün olduğunu hesaplamaktır. Dolayısıyla, bir devletin kendi gücünü artırma çabası, çoğu zaman diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durum, uluslararası sistemde güç dengesinin korunmasına yönelik stratejik hamleleri de beraberinde getirmektedir (Arı, 2011, s. 108).

Uluslararası sistemde sürekli bir güç mücadelesinin olduğunu söyleyen Morgenthau uluslararası sistemde bir otoritenin muhalif bir güç tarafından dengelendiğini böylece barış imkânının ve istikrarın elde edildiğini savunmaktadır. Sistemde barış ortamını kuracak reel gücün “güç dengesi” olduğunu savunmaktadır (Yılmaz, 2020, s. 15).

Devletler, kendi çıkarlarını ve varlıklarını korumak için güç kullanma ya da kullanma tehdidinde bulunmak zorundadırlar; güç dengesi ise bu karşılıklı güç gösterilerinin ve rekabetin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Devletler, diğerlerinin gücünü dengeleyerek, aşırı baskı veya saldırıya karşı kendilerini korumaya çalışırlar. Böylece güç dengesi, devletlerin uluslararası arenada güçlerini dengeleyerek istikrar ve güvenlik arayışının somut ifadesidir (Morgenthau, 1948, s. 117).

Morgenthau'ya göre güç dengesi politikasının dört ana aracı vardır; böl ve yönet, silahlanma, toprak paylaşımı ve ittifak oluşturmak. Silahlanma, güç dengesinin yeniden tesis edilmesi ya da korunması için devletlerin en sık başvurduğu yöntemidir. Ancak bu süreç, devletleri mali ve siyasi açıdan yıpratılabilen bir silahlanma yarışına dönüşme riski taşımaktadır. İttifaklar ise güç dengesi siyasetinin somutlaştığı en temel araçlardan biridir. (Morgenthau, 1948, s. 134-138). Bir devlet, rakip bir devlet karşısında avantaj sağlamak ya da mevcut dengeyi korumak amacıyla üç temel strateji izleyebilir: Kendi gücünü artırmak, başka devletlerle iş birliği yapmak veya rakibinin diğer aktörlerle iş birliğini engellemek. Kendi kapasitesini artırmayı seçen bir devlet, genellikle silahlanma yoluna giderken; diğer iki strateji ittifak politikalarını gerekli kılar. Ancak bir devletin ittifaka yönelip yönelmeyeceği, ilkelere çok mevcut koşulların gerekliliklerine bağlıdır. Eğer devlet kendi güvenliğini tek başına sağlayabileceğine inanıyorsa ya da ittifakın getireceği maliyetlerin faydalarından fazla olduğunu düşünüyorsa, ittifak kurmaktan kaçınabilir ya da mevcut bir ittifaktan çekilebilir (Keyik ve Erol, 2019, s. 42-43).

Güç dengesinin temel işlevlerinden biri, bir ulusun başka bir ulusun egemenliği altına girmesini engelleyerek o ulusun bağımsızlığını ve özgürlüğünü korumaktır. Ancak bu denge, istikrarsız ve dinamik bir yapıya sahiptir. Yani denge hiçbir zaman sabit değildir, sürekli değişmektedir. Bu da ulusal bağımsızlığın sürekli bir tehdit altında olduğu anlamına gelmektedir. Bir ulusun özgürlüğü ancak, diğer ulusların ona yönelteceği baskılara karşı koyabilecek düzeyde bir güç geliştirmesiyle sürdürülebilir (Morgenthau, 1948, s. 131).

İttifak modelinde ise güç dengesi, iki güçlü devlet arasındaki karşılıklı dengeyi ifade etmektedir. Nitekim üçüncü bir devletin bağımsızlığı bu denge sayesinde korunmaktadır. Ancak, eğer bu denge bir devlet lehine bozulursa, üçüncü devletin bağımsızlığı doğrudan tehdit altına girmektedir. Böylece güç dengesi, sadece geçici bir istikrar yaratmakla kalmaz, aynı zamanda küçük devletlerin egemenliklerini güvence altına alan kritik bir mekanizma olarak işlev görmektedir (Morgenthau, 1948, s. 131-132).

Uluslararası ilişkilerin tarihsel süreci incelendiğinde, farklı dönemlerde değişen biçimlerde güç dengesi uygulamalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim güç dengesi anlayışı, yalnızca modern devlet sistemine özgü bir olgu olmayıp, kökenleri Antik Çağ'a kadar uzanmaktadır (Oğuzlu, 2019, s. 3).

MÖ 424 yılında Peloponez Savaşları'nda Atinalı bir general olarak görev yapan Thucydides, savaşın kaybedilmesi üzerine sürgüne gönderilmiş ve bu süreçte yaptığı

gözlemler, onun uluslararası ilişkiler düşüncesine yön verecek nitelikte özgün fikirler geliştirmesine zemin hazırlamıştır (Keyik ve Erol, 2019, s. 15).

Thucydides, Atina ve Sparta arasında gerçekleşen savaşın nedenlerini açıklarken, Atina'nın artan hegemonyasının Sparta tarafından tehdit olarak algılanmasının dengelemeye sebep olduğunu açıklamıştır. Sparta, savaş öncesi artan Atina'nın hegemonyasını kendisine tehdit görmüş, Makedonya'daki devletler ve Persler ile ittifak kurmuştur. Thucydides'e göre savaşın nedeni gücün değişmesine ve artmasına bağlı olarak korkunun ortaya çıkması ile devletlerin hayatta kalmak için güç dengesini bozan devlete karşı ittifak oluşturmasıdır. Kısacası güç dengesizliği savaşı meydana getirmiş ve savaş sonrası yeni bir denge ortaya çıkmıştır (Düzgün, 2020, s. 98).

Thucydides'e göre, uluslararası ilişkilerde güç kullanımı, tarihsel süreçte doğal ve kaçınılmaz bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Thucydides, güçlü olanların imkan bulduklarında zayıflar üzerinde egemenlik kurmasının insan doğasının bir yansıması olduğunu savunmaktadır (Hacıbektaşoğlu ve Kodoman, 2022, s.98). Thucydides, insan doğasının değişmez olduğuna ve bu nedenle tarihinde anlatılan olayların gelecekte tekrarlanacağına inanmaktadır. Ona göre insanlar çıkar, gurur ve her şeyden önce korku olmak üzere üç temel tutkuyla yönlendirildiği için, benzer tutkularla yönlendirilen diğer insanlar onları durdurmaya çalışana kadar her zaman servetlerini ve güçlerini artırmaya çalışmaktadırlar (Gilpin, 1988, s. 593).

Sonuç olarak klasik realizme göre güç dengesi uluslararası sistemde, devletlerarasındaki değişken güç ilişkilerine rağmen geçici bir istikrar sağlamak ve bir devletin diğerinin egemenliğini ihlal etmesini engelleyerek ulusal özgürlüğü korumak gibi iki temel işlev görmektedir. Ancak bu istikrar doğası gereği kırılgandır ve sürekli olarak yeniden dengelemeye ihtiyaç duymaktadır. Güç dengesi yalnızca büyük devletlerarasında değil, aynı zamanda daha zayıf aktörlerin bağımsızlığını korumada da önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim realist teori bir devletin özgürlüğünü, diğer devletlerin güç kapasitelerini sınırlama yeteneğiyle doğrudan ilişkilendirmektedir (Morgenthau, 1948, s. 130-131).

Realizm, Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkilerde baskın paradigma haline gelse de, özellikle güce dayalı yaklaşımı nedeniyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Klasik realistlerin güç anlayışının psikolojik bir hakimiyet içerdiği ve insanın insan üzerindeki tahakkümünü meşrulaştırdığı ileri sürülmüştür. Soğuk Savaş döneminde realizme yöneltilen

eleştiriler, bu yaklaşımın gücü yalnızca askeri değil, ekonomik, teknolojik, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla ele almasına rağmen, zamanla bu çok boyutlu yapısının göz ardı edilmesine dayanmaktadır. Realistler, Sovyetler Birliği'nin yayılmacı ideolojisini durdurmak adına kamu diplomasisi, propaganda ve kültürel etki gibi manevi araçlarla birlikte maddi unsurların da kullanılmasını savunmuşlardır. Ancak bu detay zaman içinde unutulmuş; realizm, özellikle Kore ve Vietnam savaşları gibi müdahaleleri haklılaştırmak amacıyla kullanılan, askeri-endüstriyel çıkarları koruyan bir ideolojik çerçeveye indirgenmiştir. Böylece başlangıçta kapsamlı bir güç anlayışına sahip olan realizm, eleştirmenlerce müdahaleci ve meşrulaştırıcı bir ideoloji olarak görülmeye başlanmıştır (Tuğtan, 2014, s. 121).

1.3. NEO REALİZM: YAPISAL REALİZM

1960 ve 70'li yıllarda, uluslararası sistemde devlet dışı aktörlerin etkisi artmaya başlamıştır. Bu dönemde, askeri konuların yanı sıra ekonomik unsurların da dış politikanın belirleyicisi haline geldiği görülmüştür. Vietnam Savaşı, askeri gücün her durumda sonuç alıcı bir araç olmadığını göstermiştir. Aynı zamanda petrol krizi, uluslararası ilişkilerde ekonomik faktörlerin önemini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Üçüncü Dünya ülkelerinde egemen devlet sayısının artması ve bu devletlerin klasik ulus-devlet modelinden farklı özellikler göstermesi de dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Tüm bu gelişmeler, realizme yönelik eleştirilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur (Aydın M. , 2004, s. 47).

Neo realizmin kurucusu olarak Theory Of International Politics adlı eseri ortaya koyan Kenneth N. Waltz sayılmaktadır (Tuğtan, 2014, s. 122). Klasik realizmin eksikliklerini gidermeye çalışan Waltz, uluslararası sistemi üç ana boyutta açıklamaktadır; uluslararası sistemin anarşik yapısında devletlerin nihai amacı hayatta kalmaktır, devletler uluslararası sistemin ana aktörleridir, devletlerin sistem içerisindeki durumu aynıdır fakat kapasiteleri farklılık göstermektedir (Düzgün, 2020, s. 263-264).

Waltz ilk olarak uluslararası politika teorisi ile dış politika analizinin farklı düzeylerde açıklamalar sunduğunu belirtmektedir. Bu nedenle kuramsal olarak ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Uluslararası politika teorisi, devletlerin davranışlarını sistemin yapısından türeyen baskılarla açıklamaktadır. Buna karşılık dış politika analizi ise tek tek devletlerin iç dinamiklerine, lider tercihlerine veya kurumsal yapılarına odaklanmaktadır. Kısacası birim düzeyinde çalışmaktadır. Waltz'a göre bu iki düzey karıştırıldığında, teorik açıklık bozulur ve analitik çerçeve zayıflamaktadır. Bu nedenle, Waltz'a göre sistem düzeyi

ile birim düzeyini ayırmak, tutarlı ve geçerli bir kuramsal analiz için zorunlu olmaktadır (Waltz, 1979, s. 121-123).

Waltz'ın analizlerinde iç sistemler merkezî ve hiyerarşiktir; her birim üst birime itaat etmektedir ve emir alma hakkı bulunmaktadır. Buna karşın, uluslararası sistemdeki siyasi birimler, eşit egemenlik ilkesine dayalı olarak yapılandığı için aralarında merkezi bir otorite ya da hiyerarşik bir ilişki bulunmamaktadır; dolayısıyla bir birimin diğerine hükmetmesi ya da itaat etmesini talep etmesi yapısal olarak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle uluslararası sistemler merkezî olmayan ve anarşik bir yapıdan oluşmaktadır. Bu bağlamda, devletlerin iç siyasi düzenlemeleri ile uluslararası sistemin işleyiş ilkeleri arasında belirgin bir farklılık bulunmaktadır (Waltz, 1979, s. 88). Waltz'a göre, uluslararası ilişkilerin temel belirleyicisi bireylerin veya liderlerin psikolojisi değil, uluslararası sistemin yapısından oluşmaktadır. Bu yapı, anarşiktir; yani uluslararası alanda devletlerin üzerinde onları düzenleyecek ve güvenliği garanti altına alacak bir otorite bulunmamaktadır (Waltz, 1979, s. 103).

Öte yandan uluslararası sistemde temel aktör ise devletlerden oluşmaktadır (Ersoy, 2021, s. 167). Neorealist yaklaşıma göre devletlerin temel amacı, büyük ölçüde "hayatta kalma" olarak tanımlanmaktadır. Hayatta kalmak, diğer hedeflere ulaşmanın ön koşulu olarak kabul edilmekle birlikte, devletlerin tüm eylemlerinin yalnızca bu güdüye indirgenemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda devletler, sadece varlıklarını sürdürmekle yetinmeyip, zaman zaman sistemde baskın konuma gelme veya küresel hegemonya kurma gibi daha kapsamlı hedefler de güdebilmektedirler (Waltz, 1979, s. 91-92).

Bu bağlamda Waltz'a göre ulusal çıkar kavramı, devletin güvenliğini sağlama ve hayatta kalma amacına yönelik tüm stratejik davranışlarını kapsamaktadır. Güvenlik, devletlerin öncelikli hedefi olup, diğer çıkarlar ancak bu temel ihtiyaç sağlandıktan sonra gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda devletler, dış politikalarını şekillendirirken içinde buldukları uluslararası koşulları değerlendirmekte; hem kendi güvenliklerini teminat altına almaya hem de diğer aktörlerin olası tepkilerini gözeterek dengeli bir diplomasi ve askeri strateji geliştirmeye çalışmaktadırlar (Waltz, 1979, s. 134).

Realist düşünürler, gücün uluslararası ilişkilerde temel belirleyici unsur olduğu konusunda ortak bir görüşe sahip olmakla birlikte, güce atfettikleri anlam bakımından farklılık göstermektedirler. Klasik realizmin temsilcilerinden Morgenthau'ya göre güç, devletler açısından nihai bir amaç niteliği taşırken; yapısal realizmin öncülerinden Waltz

gibi bazı neorealistlere göre ise güç, esasen devletlerin çıkarlarını gerçekleştirmelerine hizmet eden bir araç olarak görülmektedir (Ersoy, 2021, s. 170).

Kenneth Waltz'ın teorisinde, devletlerin uluslararası sistemdeki yerini ve davranışlarını belirleyen temel faktör, göreceli güç düzeylerinden oluşmaktadır. Bu güç ise sadece askeri anlamda değil; nüfus büyüklüğü, ekonomik kapasite, doğal kaynaklar, askeri yetenek, siyasi istikrar ve yönetim gibi çok boyutlu “kabiliyetler” üzerinden tanımlanmaktadır (Ersoy, 2021, s. 182).

1.4. GÜVENLİK İKİLEMİ VE DENGELEME STRATEJİLERİ

Neorealist teoriye göre devletlerin uluslararası sistemdeki konumu ya da önemi, yalnızca tek bir alandaki güçlerine dayanarak belirlenmemektedir. Aksine, bir devletin sistem içindeki yerini belirleyen faktörler çok boyutludur; nüfus büyüklüğü, toprak genişliği, doğal kaynaklara erişim, ekonomik kapasite, askeri yetenek, siyasi istikrar ve yönetsel etkinlik gibi çeşitli unsurlar birlikte değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, bir devletin sistemde üst sıralarda yer alabilmesi için bu göstergelerin birden fazlasında anlamlı bir kapasiteye sahip olması gerekmektedir (Waltz, 1979, s. 131). Bu doğrultuda neorealist teoriye göre, uluslararası sistemde hiyerarşik bir otorite bulunmasa da, güç dağılımı açısından bir hiyerarşiden söz edilebilir. Devletler benzer işlevler üstlenmeler de, sahip oldukları kabiliyetler farklı olduğundan güç düzeyleri eşit değildir (Köykay, 2020, s. 2508-2509).

Nitekim uluslararası sistemde anarşinin hakim olduğunu savunan teoriye göre sistem içerisinde her devlet kendi güvenliğini sağlamakla yükümlüdür (Arı, 2011, s. 107). Ancak bir devletin güvenliğini artırmak amacıyla askerî kapasitesini geliştirmesi ya da ittifak ilişkileri kurması, diğer devletlerce tehdit olarak algılanmakta ve benzer karşı önlemlerle tepki verilmektedir. Bu karşılıklı güvensizlik ve önlem alma döngüsü, sistemin yapısal koşullarından kaynaklanan ve “güvenlik ikilemi” olarak adlandırılan bir duruma yol açmaktadır. Güvenlik ikilemi, uluslararası politikada gerilim, silahlanma yarışı ve potansiyel çatışmaların temelini oluşturan yapısal bir unsur olarak tanımlanmaktadır (Waltz, 2014, s. 130-131).

Herz'e göre güvenlik ikilemi, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi literatüründe, anarşik bir yapıya sahip sistemlerde devletlerin veya toplulukların kendi güvenliklerini sağlama çabalarının karşı taraflar tarafından tehdit olarak algılanması sonucu ortaya çıkan olguyu ifade etmektedir. Bu bağlamda, bir aktörün kendisini korumak amacıyla güç veya

askeri kapasite artırımı, diğer aktörlerin algısında saldırgan bir niyetin göstergesi olarak yorumlanabilir. Sonuç olarak, diğer aktörler de benzer şekilde güç birikimine yönelmektedir. Böylece karşılıklı güvensizlik ve güç rekabeti kısır bir döngüye dönüşmektedir. Güvenlik ikilemi, hiçbir tarafın tam anlamıyla güvenli hissetmediği ve güvenlik arayışlarının sistematik olarak diğer tarafların güvensizliğini artırdığı bu süreçte, çatışma riskinin yükselmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, güvenlik ikilemi sosyal ve siyasal yapılarda işbirliği ve dayanışma imkânlarını sınırlandıran, aynı zamanda güç politikalarının ve silahlanma yarışlarının temel dinamiklerinden biri olarak kabul edilir (Herz, 2014, s. 60-61). Burada dikkat edilmesi gereken husus ise devletlerin mutlak güç artışına değil bu gücün oluşturduğu tehdit derecesine tepki göstermeleridir. Bu nedenle, dengeleme davranışları mutlak güç değişiminden çok, algılanan tehdit düzeyine bağlı olarak şekillenmektedir. Eğer hegemon bir devlet saldırgan olmayan, statükoyu koruyan bir dış politika benimserse, diğer devletler tehdit algılamayabilir ve bu durumda dengeleme süreci harekete geçmeyebilir (Aslan, 2022, s. 19).

Kısacası devletlerin güç kapasitelerindeki artış, tek başına tehdit olarak algılanmamaktadır. Tehdidin oluşumu büyük ölçüde diğer devletlerin algılarına dayanmakta ve bu algılar sosyal faktörlerle şekillenmektedir. Güçlenen bir devletin kimliği, benimsediği değerler ve izlediği dış politika statükoyu mu koruyor yoksa sistemi mi değiştirmeye çalışıyor gibi unsurlar, onun tehdit olarak görülüp görülmemesinde belirleyici olmaktadır (Oğuzlu, 2019, s. 2). Öte yandan, anarşik yapıya sahip olan uluslararası sistemde bir devlet herhangi bir bölgeye hakim olmaya çalıştığında diğer devletler bunu engellemek amacıyla ortaklıklar oluşturmaktadır. Bu şekilde uluslararası sistemde istikrar sağlanabilmektedir (Keyik ve Erol, 2019, s. 35). Güç dengesi siyaseti, yalnızca iki koşul sağlandığında geçerli olmaktadır. Düzen anarşik olmalı ve onu oluşturan birimler hayatta kalmayı istemelidir (Waltz, 1979, s. 121).

Bu doğrultuda içsel dengeleme ve dışsal dengeleme olmak üzere iki dengeleme yöntemi ortaya çıkmaktadır. Birinci yöntem, bir devletin askeri ve ekonomik kapasitesini artırarak dış tehditlere bireysel olarak karşı koyma çabasını ifade etmektedir. İkinci yöntem ise birinci yöntemin yetersiz kaldığı durumlarda, devletlerin benzer tehdit algısına sahip diğer aktörlerle iş birliği kurarak dışsal dengeleme stratejisini benimsemelerine karşılık gelmektedir (Oğuzlu, 2019, s. 2).

Bununla birlikte, tüm devletler tehditlere karşı mutlaka dengeleme yoluna gitmeyebilirler. Bazı durumlarda, özellikle görece zayıf devletler, kendilerine tehdit oluşturan güçlü devletlere karşı denge kurmak yerine, bu devletlere yakınlaşmayı tercih edebilirler. Bandwagoning olarak adlandırılan bu stratejisinin iki temel nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, güçlü bir devletin uyguladığı baskı ve caydırıcılık karşısında, zayıf devletler doğrudan çatışma riskinden kaçınmak adına tehdidi oluşturan devlete yakınlaşarak güvenliklerini sağlamayı amaçlayabilirler. İkinci olarak ise, güçlü devletin yanında yer almanın siyasal ya da ekonomik çıkarlar açısından daha avantajlı olacağı yönündeki beklentiler etkili olabilmektedir. Bu nedenle bandwagoning, zayıf aktörlerin hem hayatta kalma arayışlarının hem de olası kazanç hesaplarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Nogayeva, 2013, s. 35).

Klasik realizm çerçevesinde güç dengesi, uluslararası ilişkilerde istikrarın sağlanması için devletlerin bilinçli tercihleriyle oluşturulan bir denge düzenini ifade etmektedir. Buna karşılık neorealist yaklaşım, özellikle Kenneth Waltz tarafından geliştirilen sistem teorisi kapsamında, güç dengesini uluslararası sistemin anarşik yapısının zorunlu ve kendiliğinden bir sonucu olarak yorumlamaktadır. Bu bakış açısına göre, hiçbir büyük gücün diğerleri üzerinde kalıcı bir üstünlük kuramaması, sistemin yapısal işleyişinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla güç dengesi, klasik realizmde stratejik bir dış politika aracı olarak ele alınırken, neorealist yaklaşım sistemi aktör davranışlarını sınırlandırıcı ve dengeleyici özelliklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Barkin, 2009, s. 240-242).

Bu yapısal koşullar doğrultusunda, sistemde rekabete dayalı bir güç dengesi oluşmaktadır. Ancak Waltz'a göre bu denge, devletlerin bilinçli tercihlerinden ziyade, sistemin zorunluluklarına tepki olarak gelişmektedir (Waltz, 1979, s. 120).

Bu bağlamda, uluslararası sistemin kutuplaşma biçimi söz konusu stratejik davranışların doğasını ve etkinliğini önemli ölçüde belirlemektedir. Çok kutuplu sistemlerde, birden fazla büyük gücün varlığı nedeniyle ittifak ilişkileri daha esnek ve kırılabilir bir yapıdan oluşmaktadır. Devletler, geçici ortak tehditlere karşı iş birliği yapabilirler. Ancak çıkarların çatışması halinde bu ittifaklar kolaylıkla dağılır. Bu esneklik, devletlerin stratejik öngöründe bulunmalarını zorlaştırırken, aynı anda hem mevcut müttefikleri tatmin etme hem de potansiyel ortaklar kazanma gerekliliği doğurmaktadır. Ayrıca, çok kutuplu sistemlerde sorumluluk paylaşımı belirsizleşir ve tehditlerin dağılımı olması, kriz dönemlerinde yanlış hesaplama riskini artırmaktadır. Bu tür ortamlarda, daha

zayıf ya da cesur bir devletin provokatif bir eylemi tüm sistemi savaşa sürükleyebilmektedir (Waltz, 2014, s. 131-132).

Buna karşılık, iki kutuplu sistemlerde yani yalnızca iki büyük gücün (örneğin Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB) egemen olduğu yapılarda tehditler daha açık ve tepki mekanizmaları daha nettir. Bir tarafın kaybı, diğerinin kazancı olarak algılandığı için büyük güçler krizlere hızlı ve doğrudan müdahale eder. Bu sistemde savaş riski hâlâ vardır ama daha çok aşırı tepkiler ve silahlanma yarışları şeklinde ortaya çıkar. Yine de bu tür bir yapı, yanlış hesaplamalardan kaynaklanan büyük çaplı savaşlara göre daha istikrarlıdır. İki kutuplu dünyada büyük güçler ekonomik olarak birbirine daha az bağlıdır, bu da çatışma ihtimallerini azaltır. Sonuç olarak, neorealistlere göre savaşın kaçınılmaz olmasının nedeni devletlerin kötü niyeti değil, anarşik sistemin yapısıdır; özellikle çok kutuplu sistemlerde ittifakların kırılabilirliği ve belirsizlik savaş riskini artırırken, iki kutuplu sistem daha düzenli ve caydırıcı bir yapı sunar (Waltz, 2014, s. 132)

Bu varsayımdan hareketle tek kutuplu sistem savaş ihtimalinin en az olduğu sistemdir. Çünkü tek kutuplu sistemde büyük güçler arasında rekabet daha sınırlı olmaktadır. Hegemon konumundaki devlet, sistemin güvenliğini ve istikrarını sağlayarak güvenlik ikilemini hafifletmekte dolayısıyla savaş riskini azaltmaktadır. Ancak buna rağmen, Kenneth Waltz'un "her kim kullanırsa kullansın, dengesiz güç diğerleri için potansiyel bir tehlikedir" şeklindeki uyarısı, tek kutupluluğun istikrarsız ve geçici olabileceğine dair temel bir şüpheyi yansıtmaktadır. Güç dengesi teorisyenleri, uluslararası sistemde mutlak güç yoğunlaşmasının diğer aktörlerde tedirginlik yaratacağını ve zamanla bu dengesizliği gidermek amacıyla dengeleme davranışlarının ortaya çıkacağını savunmaktadırlar. Bu nedenle, tek kutupluluk teoride kısa ömürlü bir geçiş aşaması olarak görülmekte, uzun vadede ise çok kutupluluk ya da iki kutupluluk gibi daha dengeli sistem yapılarına evrilmesi muhtemeldir (Yurdakul, 2019, s. 8-9).

1.5. SALDIRGAN REALİZM: GÜÇ MAKSİMİZASYONU

1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde köklü dönüşümler yaşanmış, bu yeni ortamda özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel rolü üzerine farklı değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkiler teorisinde bu dönemde öne çıkan tartışmalardan biri, yapısal realizmin farklı yorumları çerçevesinde şekillenmiştir. Kenneth Waltz'un temsil ettiği savunmacı realizm, devletlerin temel amacını güvenliğin sağlanması olarak tanımlarken, saldırgan realizm yaklaşımı ise anarşik

uluslararası sistemde devletlerin güç maksimizasyonuna yöneldiğini öne sürmüştür. Bu iki yaklaşım arasındaki temel ayrım, devletlerin uluslararası anarşi karşısında benimsedikleri stratejik yönelimlere dayanmaktadır (Nogayeva, 2013, s. 22).

Saldırgan realizmin öncülerinden John Mearsheimer'ın yaklaşımında, güç yalnızca güvenliğin sağlanmasına hizmet eden bir araç olarak değil, aynı zamanda uluslararası politikada sistemin işleyişi gereği devletlerin ulaşmaya eğilimli oldukları bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bu düşünceler, "The Tragedy of Great Power Politics" isimli eserinde teorik bir çerçeveye oturtulmuş ve büyük güçlerin artan güç arayışının, uluslararası sistemde istikrarsızlık ve çatışma üretme potansiyeli vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, güç rekabetinin yapısal koşullarla ilişkili olduğunu ve devletlerin bu dinamikler karşısında çoğu zaman benzer stratejiler geliştirdiğini öne sürmektedir (Ersoy, 2021, s. 183).

Mearsheimer, büyük güçlerin neden sürekli bir güç mücadelesi içinde olduklarını açıklamak üzere saldırgan realizmin temelini oluşturan beş varsayım öne sürmektedir. İlk varsayıma göre, uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir. Yani devletlerin üzerinde otorite kurabilecek merkezi bir güç bulunmamaktadır. Bu yapısal durum, devletleri kendi güvenliklerini sağlama konusunda yalnız bırakmaktadır. İkinci varsayım, büyük güçlerin doğası gereği belirli bir düzeyde saldırı kapasitesine sahip olduklarını belirtmektedir. Bu askeri yetenek, devletlere birbirlerine zarar verme veya birbirlerini tehdit etme imkânı tanımaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 29-31).

Mearsheimer, uluslararası ilişkilerde büyük güçlerin davranışlarını açıklarken klasik realizme yakın durmakla beraber motivasyon kaynağı olarak insan doğasındaki egemenlik arzusu yerine uluslararası sistemin anarşik yapısının zorunlu kıldığı güvenlik arayışını temel almaktadır. Bu yaklaşım, Waltz'un yapısal realizmine benzemektedir. Ancak Mearsheimer, güç ve güvenlik arayışının doymak bilmez olduğunu savunarak, Waltz'un aksine devletlerin güç arayışında sınır olmadığını ileri sürmektedir. Böylece, Morgenthau'nun güç arzusuna dayalı açıklaması ile Waltz'un sınırlı güç arayışı modeli arasında konumlanırken, devletlerin nihai hedefinin sistemde hegemon olma olduğunu vurgulamaktadır (Snyder, 2014, s. 189).

Bu doğrultuda üçüncü varsayım, devletlerin diğer aktörlerin niyetlerinden tam anlamıyla emin olamayacağına işaret etmektedir. Uluslararası sistemde devletler, karşı tarafın dostane ya da saldırgan niyet taşıyıp taşımadığını kesin biçimde bilememekle beraber bu belirsizlik durumu sürekli bir güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Ayrıca, niyetlerin zaman

içinde değişebilir olması bu belirsizliği daha da derinleştirmektedir (Mearsheimer, 2001, s. 31).

Dördüncü varsayıma göre, hayatta kalma arzusu büyük güçlerin temel amacını oluşturmaktadır. Nitekim devletlerin varlığını sürdürebilmesi diğer hedeflerin gerçekleştirilmesi için zorunlu bir ilk adım olarak kabul edilmektedir. Son olarak beşinci varsayım ise devletlerin rasyonel aktörler olduğunu kabul etmektedir. Bu çerçevede devletler, uluslararası ortamda stratejik hesaplamalar yaparak hem kendi davranışlarının hem de diğer aktörlerin tepkilerinin sonuçlarını dikkate almak suretiyle hareket etmektedirler (Mearsheimer, 2001, s. 31).

Mearsheimer'a göre, bu varsayımların her biri tek başına büyük güçlerin karşılıklı saldırganlık sergilemesini zorunlu kılmamaktadır. Ancak, beş varsayım birlikte değerlendirildiğinde, devletlerin birbirlerine karşı saldırgan düşünce ve davranışlara yönelmeleri için güçlü yapısal teşvikler ortaya çıkmaktadır. Bu durum, özellikle karşılıklı korku, kendi güvenliğini kendi çabasıyla sağlama ve güç maksimizasyonu olmak üzere üç temel davranış biçiminin öne çıkmasına yol açmaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 32).

İlk olarak büyük güçler arasında sürekli bir güvensizlik ve korku hali bulunmaktadır. Çünkü her devlet, diğer devletlerin saldırgan davranma kapasitesi ve motivasyonuna karşı temkinli davranmaktadırlar. Uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin bulunmaması nedeniyle devletler, potansiyel tehditlere karşı sürekli hazırlıklı olma durumuyla karşı karşıya kalmaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 32-33).

Mearsheimer'a göre bu sürekli güç arayışı, devletleri korkunun yön verdiği bir mantıkla hareket etmeye sevk etmektedir. Bu anlamda, onun devlet tasviri, Arnold Wolfers'ın "mutlak güvenliği arayan ve korkuyla hareket eden histerik aktörler" olarak tanımladığı devlet anlayışıyla örtüşmektedir. Buna karşılık Waltz'un savunmacı realizmi, devletlerin güvenlik arayışının sınırlı olduğunu ve hayatta kalmalarını sağlayacak "yeterli" düzeyde bir güvenlik sağlandığında güç artışına yönelik iştahlarının azaldığını ileri sürmektedir (Snyder, 2014, s. 189).

Öte yandan korkunun düzeyi durumlara göre değişiklik göstermektedir ve devletlerin birbirlerine yönelik algıladıkları tehdit kapasitesi bu korkunun temel belirleyicisi olmaktadır. Nitekim güçlü devletler, rakiplerinde daha yüksek düzeyde korku yaratmaktadır. Bu durum, güç dengesi mücadelesini ve karşılıklı şüpheyi derinleştirirken, uluslararası ilişkilerde savaş riskini de artırmaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 43).

İkinci olarak uluslararası sistemde merkezi bir otorite bulunmadığı için devletler güvenliklerini kendileri sağlamak zorundadırlar. Devletler, diğer devletlerin niyetlerine karşı temkinli davranır ve kendi çıkarlarını öncelik vermektedir. Bu nedenle, ittifaklar genellikle geçici ve çıkar temelli olmaktadır. Son olarak yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü devletler hayatta kalmak amacıyla sistemde en güçlü aktör olamaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle devletler, uluslararası sistemdeki güç dağılımına büyük önem atfetmekte ve küresel güçten aldıkları payı artırmak için çaba göstermektedirler. Nitekim güç dengesini kendi lehlerine çevirmek amacıyla ekonomik, diplomatik ve askerî araçlardan yararlanmaktadırlar. Öte yandan bu durum diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanabilmektedir (Mearsheimer, 2001, s. 33-34).

Waltz ve Mearsheimer arasında devletlerin güç arayışındaki motivasyon ve sınırlar üzerine temel farklılıklar bulunmaktadır. Waltz, devletlerin öncelikle hayatta kalmak ve yeterli güvenliği sağlamak amacıyla güç dengesi aradığını savunmaktadır. Bu sebeple devletler güçlerini arttırmaktan çok mevcut durumu korumaya yönelmektedirler. Buna karşılık olarak Mearsheimer ise devletlerin güç arayışının doyumsuz olduğunu ve sürekli daha fazla güç kazanma isteğiyle hareket ettiklerini ileri sürmektedir. Ona göre, devletler gücünü arttırarak hem güvenliklerini maksimize etmek hem de uluslararası sistemde hegemon olma hedefi taşımaktadırlar. Mearsheimer, Waltz'un statüko yanlılığını eleştirerek, uluslararası politikada neredeyse tüm büyük güçlerin revizyonist ve saldırgan olduğunu savunmaktadır (Snyder, 2014, s. 192).

Bu durum, devletlerarasında karşılıklı güvensizliğe dayalı bir güvenlik ikilemi ortaya çıkarmakta ve sürekli bir güvenlik rekabetini beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, devletlerin mutlak güçten çok görece güce odaklandığı görülmektedir. Uluslararası sistemde, diğer aktörlere kıyasla daha fazla askerî ve stratejik kapasiteye sahip olmak, güvenliğin sağlanmasında belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu tür dinamikler, zamanla saldırgan davranışların sistem içinde yerleşik hâle gelmesine zemin hazırlamakta ve istikrarın sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 36). John Herz ve John Mearsheimer'in güvenlik ikilemine yaklaşımları arasında bazı benzerlikler bulunsa da, temel farklar realist kuramın yorumlanması açısından dikkate değerdir. Her iki düşünür de uluslararası sistemin anarşik doğasının, devletleri güvenlik arayışına yönelttiğini ve bu sürecin güç biriktirme eğilimini tetiklediğini kabul etmektedir. Bu bağlamda, güvenliğini arttırmak isteyen bir devletin eylemleri, diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanmakta ve karşılık olarak benzer önlemler alınmaktadır. Ancak Herz'ün güvenlik ikilemi

formülasyonu, esasen statükocu devletlerarasında ortaya çıkan niyetlerin belirsizliği üzerine kuruludur (Snyder, 2014, s. 190).

Buna karşın, Mearsheimer'ın saldırgan realizmi tüm büyük güçleri doğası gereği revizyonist olarak tanımlamaktadır. Mearsheimer'a göre devletler yalnızca potansiyel tehditleri bertaraf etmekle kalmaz, doğrudan güç kazanımı için agresif genişleme politikaları güderler. Dolayısıyla, Mearsheimer'ın modelinde güvenlik arayışı çoğu zaman fiilî toprak kazanımı gibi saldırgan eylemlerle özdeşir ve bu, statükoyu korumak isteyen tarafların çatışmasından çok, doğrudan çıkar çatışmasına işaret etmektedir. Bu nedenle Mearsheimer, Herz'ün tanımladığı türden karşılıklı güvensizlikten kaynaklanan bir ikilem yerine, devletlerin yapısal saldırganlığından beslenen kaçınılmaz bir güç rekabetinden söz etmektedir (Snyder, 2014, s. 190-191).

John Mearsheimer'ın ofansif realizmine göre, büyük güçlerin saldırgan tutumları içsel eğilimlerinden değil, uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklanmaktadır. Bu yapısal koşullar altında saldırgan politikaların ortaya çıkması bir tercih değil, çoğunlukla bir zorunluluk hâline gelmektedir. Bu nedenle uluslararası düzeyde istikrar ya da barış yalnızca geçici bir nitelik taşımaktadır. Zira devletlerin güvenliklerini azami düzeye çıkarma yönündeki yapısal eğilimleri, sistematik bir güç rekabetini sürekli kılmaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 53-54).

1.6. SALDIRGAN REALİZME GÖRE HEGEMONYA STRATEJİLERİ

Waltz'a göre, devletlerin temel amacı gücü en üst düzeye çıkarmak değil, sistemdeki tehditlere karşı dengeleyici bir konum elde etmektir. Ona göre, mutlak güç arayışı, devletlerin çoğunun mali ve stratejik olarak sürdürebileceği bir hedef değildir; dolayısıyla devletler genellikle yeterli güvenliği sağladıktan sonra ilave güç arayışına girmekten kaçınırlar (Snyder, 2014, s. 190).

Diğer taraftan Mearsheimer'a göre uluslararası sistemde, büyük güçlerin ne kadar görelî güce sahip olmaları gerektiğini belirlemek güçtür ve gelecekteki güç dengelerinin nasıl şekilleneceği belirsizlik taşımaktadır. Bu belirsizlik ortamında, askerî açıdan avantajlı konumda olan bir aktör dahi, hegemonya sağlanmadığı sürece güç kazanma yönündeki çabasını sürdürmektedir. Bu durum, potansiyel rakiplerin ileride oluşturabileceği tehditlerin bertaraf edilmesi amacıyla stratejik olarak anlam kazanmaktadır. Bu çerçevede, uluslararası sistemde hegemonya hedefleyen devletler, güç birikimini sürdürme sürecinde saldırgan

nitelikte davranışlar sergileyerek mevcut düzeni zorlayabilmektedir (Mearsheimer, 2001, s. 34-35).

Mearsheimer'a göre, bir hegemon, uluslararası sistemdeki diğer tüm devletler üzerinde üstünlük kurabilecek derecede güç sahibi olan devlet olarak görülmektedir. Yani, aslında sistemdeki tek baskın büyük güçtür. Bu doğrultuda bir devlet bu yüce konuma ulaştığında ise statükocu bir güce dönüşmektedir (Layne, 2014, s. 198).

Bu konumdaki bir devlet, rakiplerinin herhangi bir ciddi askerî karşılık verme kapasitesine sahip olmaması nedeniyle sistemde mutlak baskın güç olarak tanımlanmaktadır. Ancak, sistemde başka büyük güçlerin varlığı sürdüğü sürece, en güçlü devlet dahi mutlak anlamda bir hegemon olarak değerlendirilmemektedir (Mearsheimer, 2001, s. 40-41). Mearsheimer'a göre büyük güçlerin küresel hegemonya kurmasını engelleyen temel unsur coğrafyadan kaynaklanmaktadır. Özellikle, "suyun durdurma gücü" olarak tanımladığı bu faktör, bir devletin askeri gücünü kendi bölgesi dışına yansıtma kapasitesini sınırlamaktadır. Nitekim bir devletin askeri etkisi, kendi topraklarından uzaklaştıkça azalmakta ya da zayıflamaktadır (Layne, 2014, s. 198-199).

Bahsedilen sebeplerden dolayı tarihte hiçbir küresel hegemon olmamıştır ve yakın gelecekte de böyle bir gücün ortaya çıkması olası görünmemektedir. Nükleer üstünlük elde etme ihtimalinin düşük olması ve küresel hegemonyanın pratikte imkânsızlığı nedeniyle, devletler açısından en uygun hedef bölgesel hegemonya olmak ve belki de karayoluyla erişilebilir başka bir bölgeyi kontrol altına almaktır (Mearsheimer, 2001, s. 41).

Bununla birlikte bölgesel hegemonlar, başka bir bölgede benzer bir gücün ortaya çıkmasını çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak değerlendirmektedirler. Bu nedenle, farklı bölgelerde hegemonya arayışında olan devletleri sınırlandırma eğilimindedirler. Çünkü kendi çevresinde hakimiyet kurmuş bir büyük güç, uzak bölgelerdeki bir başka hegemonun etkili olduğu alanlarda sorun çıkarabilecek bir rakip hâline gelebilir. Bu nedenle, diğer bölgelerde güç dengesinin korunmasını ve en az iki büyük gücün rekabet hâlinde olmasını tercih etmektedirler. Böylece bu güçlerin birbirlerine odaklanması sağlanır ve uzak hegemon için tehdit oluşturma kapasiteleri sınırlı kalmaktadır. Böylece bu güçler birbirleriyle meşgul olacak ve uzaktaki hegemonu tehdit etme olanakları sınırlanmış olacaktır. Ancak yerel güçler olası bir hegemonu dengeleyemezse, uzak hegemon müdahalede bulunarak sürece yön verebilir (Mearsheimer, 2001, s. 41-42).

Diğer taraftan Mearsheimer'ın bu görüşü eleştirilmiştir. Layne'e göre, Mearsheimer'ın "suyun durdurma gücü"ne yaptığı vurgu, Amerikan gücünün küresel ölçekteki etkinliği göz önünde bulundurulduğunda ikna edici değildir. Layne, suyun uzak bölgelerdeki askerî güç yansıtımını sınırladığını savunmanın çelişkili olduğunu ileri sürmektedir. Zira aynı coğrafi engel, Batı Yarımküredeki diğer devletlerin Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgesel üstünlüğünü tehdit etmesine de engel teşkil etmektedir (Layne, 2014, s. 200).

Layne'e göre, yalnızca ABD gibi izole bir jeopolitik konuma sahip bir devlet, bu izolasyondan doğan avantajla küresel düzeyde hegemonya arayışına girebilir. Buna karşılık, kıta Avrupası ya da Asya'daki büyük güçler, coğrafi olarak birbirlerine yakın olduklarından ötürü sürekli karşılıklı tehdit algısıyla hareket etmek zorundadır. Bu durum, onların öncelikle kendi bölgelerinde güvenliği sağlamaya odaklanmalarına neden olmakta ve küresel ölçekte bir güç projeksiyonu geliştirmelerini engellemektedir (Layne, 2014, s. 200).

Layne, Mearsheimer'ın saldırgan realizmin temel varsayımı olan büyük güçlerin güvenliklerini ancak rakiplerini bertaraf ederek sağlayabileceği görüşünün küresel hegemonya arayışını zorunlu kıldığını belirtmektedir. Layne Mearsheimer'ın küresel hegemonya ihtimalini dışlayarak teorik tutarlılıktan ödün vermekle ve böylece saldırgan realizmin hafifletilmiş bir versiyonuna dönüştürmekle eleştirmektedir. Ayrıca bölgesel hegemonların statükoyu koruma eğilimi savını tarihsel ve kuramsal açıdan sorgulamaktadır. Layne göre tarihsel veriler ve saldırgan realizmin temel ilkeleri, büyük güçlerin mevcut konumlarıyla yetinmeyip güç ve nüfuzlarını artırmaya devam ettiklerini göstermektedir ki bu da statükoyu koruma iddiasıyla çelişmektedir (Layne, 2014, s. 201). Nitekim Mearsheimer'e göre herhangi bir büyük güç için ideal durum, dünyadaki tek bölgesel hegemon olmaktır. Böyle bir devlet statükocu olmakta ve mevcut güç dağılımını korumak adına ciddi çaba harcamaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 42).

Öte yandan bir bölgesel hegemon denk bir rakiple karşı karşıya kalırsa, artık statükocu kalmamaktadır. Bu tür bir tehdit karşısında, söz konusu rakibi zayıflatmak ya da tamamen ortadan kaldırmak amacıyla ciddi ve kararlı adımlar atmaya yönelmektedirler. Elbette, her iki taraf da benzer bir mantıkla hareket edeceğinden, bu durum kaçınılmaz olarak yoğun bir güvenlik rekabetine yol açacaktır (Mearsheimer, 2001, s. 42).

Güç rekabetinin yoğun olduğu uluslararası sistemlerde, saldırgan realizm kuramı çerçevesinde devletlerin zaman zaman savunma pozisyonuna geçmesi kaçınılmaz hâle

gelmektedir. Bu durumlarda, devletler genellikle iki temel stratejiden birini benimsemektedir: dengeleme ya da yükü başkasına devretme. Dengeleme stratejisi, tehdit oluşturan bir aktöre karşı doğrudan karşılık verilmesini ve mevcut güç dengesinin korunmasını amaçlayan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık, yükü başkasına devretme stratejisi, tehdide doğrudan müdahil olunmaksızın, bu sorumluluğun başka bir devlete veya müttefike aktarılması esasına dayanmaktadır. Mearsheimer'a göre, bu iki strateji arasında yapılacak tercihin, uluslararası sistemin yapısal koşulları ve devletlerin coğrafi konumları tarafından belirlendiği belirtilmektedir (Snyder, 2014, s. 192-193).

Mearsheimer'a göre, uluslararası sistemdeki güç dağılımı büyük güçlerin korku düzeylerini belirleyen temel faktörü oluşturmaktadır. Özellikle potansiyel bir hegemonun bulunduğu çok kutuplu ve dengesiz sistemler en fazla korkuyu üretmektedir. Potansiyel hegemon, kendi bölgesinde açık bir güç üstünlüğüne sahip olan ve diğer büyük güçleri egemenliği altına alma kapasitesi bulunan devlettir. İki kutuplu sistemlerde ise, güç dengesi görece eşit olduğu için korku daha azdır, ancak tamamen yok değildir. Dengeli çok kutupluluk ise hem iki kutupluluğa göre daha fazla hem de dengesiz çok kutupluluğa göre daha az korku yaratır (Mearsheimer, 2001, s. 45).

Sonuç olarak büyük güçler, güvenlik stratejilerini oluştururken diğer devletlerin saldırı niyetlerinden ziyade, sahip oldukları askeri kapasite ve potansiyel güç üzerinde odaklanmaktadır. Çünkü niyetler değişken ve öngörülemez olabilirken, somut askeri güç ve bu gücün gelecekteki artış potansiyeli daha ölçülebilmekte ve güvenlik değerlendirmelerinde öncelikli kabul edilmektedir. Bu bağlamda, henüz gelişmiş bir askeri kapasiteye sahip olmamakla birlikte, büyük nüfusu ve hızlı ekonomik büyüme potansiyeli sayesinde kısa vadede önemli bir askeri güç haline gelme ihtimali bulunan devletler, diğer büyük güçler tarafından potansiyel bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durum, uluslararası sistemde güvenlik endişelerinin artmasına neden olmaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 46).

BÖLÜM II

2. ÇİN'İN HEGEMONYA ARAYIŞINDA DÜŞÜNSEL VE TARİHSEL TEMELLER

Çin'in dünya görüşlerini anlamak, onun dış politika davranışlarını çözümlemede kritik bir öneme sahiptir. Bir ülkenin dünyayı nasıl algıladığı ve kendini bu sistem içinde nasıl konumlandığı, yalnızca mevcut politikalarının değil, aynı zamanda gelecekteki stratejik tercihlerinin de anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, Çin'in ne yaptığını ve neden yaptığını anlamak, yalnızca gözlemlenen olaylara tepki vermekle sınırlı kalmadan, daha öngörülü ve etkili politika geliştirilmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca, Çin'in mevcut davranışlarına verilen uluslararası tepkiler, onun uzun vadeli tutumunu ve küresel sistemle kuracağı ilişkileri doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle, Çin'in bakış açısını dikkate almak, etkili ve sürdürülebilir bir dış politika anlayışının temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmelidir (Varrall, 2015, s. 3).

Çin'in dış politikasını yalnızca güncel gelişmeler üzerinden değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel arka planı üzerinden değerlendirmek de önem taşımaktadır. Zira Çin'in uluslararası ilişkilerdeki tutumu, yüzlerce yıl boyunca şekillenen köklü bir düşünce geleneğine dayanmaktadır. Bu bağlamda, Çin'in dış politikasını belirleyen temel dinamiklerin anlaşılabilmesi için Konfüçyüsçülük, Tianxia kavramı ve geleneksel haraç sistemi gibi tarihsel-felsefi unsurların dikkate alınması gerekmektedir. Bu öğretiler, Çin devletinin kendisini ve diğer devletleri nasıl konumlandığını anlamada önemli bir çerçeve sunmakta; aynı zamanda günümüz dış politika stratejilerinin zeminini oluşturmaktadır.

2.1. KONFÜÇYÜSCÜ DÜŞÜNCE VE DIŞ POLİTİKA ETKİLERİ

Konfüçyüs M.Ö 551-479 tarihinde yaşamış, Çin'de Muharip Devletler döneminde yaşanan siyasi kargaşaların meydana geldiği döneme şahitlik etmiş bir filozof, öğretmen ve politikacıdır (Kissenger, 2015, s. 36). Konfüçyüs, Zhou hanedanının zayıfladığı, Çin'in bağlı devletlerinin bağımsızlık kazandığı bir dönemde yaşamış ve eski bilge kralların örneklerini takip etmeleri için mevcut krallara öğütler vermiştir. Aynı zamanda merhamet, erdemli yönetim ve ortak refah gibi yenilikçi fikirleri benimsemiştir. Kendi ülkesinde Adalet Bakanı olarak görev yapmasına rağmen düşüncelerini uygulama imkânı bulamayan Konfüçyüs, bunun üzerine çeşitli eyaletleri kapsayan uzun bir yolculuğa çıkmıştır. Sonunda evine dönerek hayatının geri kalanını eğitime adanmıştır. Konfüçyüs, herhangi bir monografi yazmamış, ancak öğrencileriyle yaptığı aforizmalar ve diyaloglar onun en etkili

klasiklerinden olan Analektler (Lunyu) adlı eserde toplanmıştır. MÖ 2. yüzyılda, Han Hanedanı döneminde Konfüçyüs'ün öğretileri, devlet ideolojisi olarak kabul edilmiştir. İmparator Wu, Konfüçyüsçü Dong Zhongshu'nun önerisiyle Konfüçyüs'ü en yüksek bilge olarak onurlandırmıştır. MS 12. yüzyılda Analektler ve diğer Konfüçyüsçü klasikler, imparatorluk sınavlarının temel kaynakları haline gelmiş, böylece Konfüçyüsçülük Çin'de baskın bir felsefe haline gelmiştir. (Jiang, 2018, s. 157).

2.1.1. Konfüçyüsçülüğün Ahlaki ve Siyasal İlkeleri

Konfüçyüsçü düşünce, 2500 yılı aşkın süredir Çin toplumunun temelini oluşturan değerleri ve ilkeleri sunmaktadır. Bu öğretiler, yalnızca bireyler arası ilişkilerde değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve yönetimin şekillenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Antik Çin'de ortaya çıkan düşünce okulları arasında Konfüçyüsçülük, Çin felsefesi ve kültürünün en güçlü mirası olarak öne çıkmaktadır. Konfüçyüs'ün bıraktığı değerler sistemi; sosyal, ahlaki ve kültürel yaşamla birlikte, yönetim anlayışına dair derin bir perspektif sunmaktadır. Zamanla çeşitli değişimlere uğrasa da, bu ilkeler özellikle Çin halkı için bir değer pusulası olmaya devam etmektedir (Vereş, 2024, s. 269).

Konfüçyüsçülük, empati, şefkat ve başkalarına iyilik yapma arzusunu vurgulayan, ahlaki değerler ve toplumsal düzeni önemseyen bir düşünce sistemini oluşturmaktadır. Ahlaki ilkeleri, adalet, aileye ve topluma karşı sorumluluklar, sosyal normlara saygı ve erdemli yaşamı teşvik etmektedir. Bilgi ve hikmet arayışı, eleştirel düşünme, ebeveynlere ve atalara saygı da önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Konfüçyüsçülük esas olarak toplumsal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini, bireylerin toplumsal rollerini yerine getirmesini ve sosyal düzenin korunmasını hedeflemektedir. Eğitim, yaşam boyu öğrenme ve ritüellerin geleneksel şekilde sürdürülmesi de bu sistemin önemli öğeleri içerisinde yer almaktadırlar (Beyaz, 2024, s. 66).

Konfüçyüs, bir toplumun ilerlemesini, bireylerin öğrenmeye duyduğu istek ve merakla doğrudan ilişkilendirmektedir. Ona göre öğrenme tutkusu, insanın sahip olduğu diğer tüm erdemleri anlamlı ve işlevsel kılan temel unsuru ifade etmektedir. Eğer bir insan, iyi niyetli olsa bile öğrenmeye açık değilse, bu iyi niyet zamanla boş bir saflığa dönüşebilmektedir. Nitekim bilgiyi seven ama öğrenmeye çaba göstermeyen biri, sağlıklı düşünceler üretmek yerine belirsizlikler içinde kaybolabilmektedir. Aynı şekilde, dürüstlük ve doğruluk gibi değerler de öğrenmeyle desteklenmediğinde, zarar verici bir sertliğe ya da yanlış yargılara neden olabilmektedir. Cesaret, öğrenmeyle şekillenmediğinde itaatsizliğe;

güçlü bir karakter ise inatçılığa dönüşebilmektedir. Bu nedenle Konfüçyüs'e göre, öğrenme arzusu diğer tüm ahlaki niteliklerin yönünü ve gücünü belirleyen temel bir değer olarak görülmektedir (Kissenger, 2015, s. 37).

Bununla beraber Konfüçyüsçü düşüncede, merhamet ise en önemli erdem olarak kabul edilmektedir. Ancak bir beyefendi, yani erdemli bir birey ve merhametli bir liderin yetişebilmesi için birçok başka erdem de gerekmektedir (Jiang, 2018, s. 159). Konfüçyüsçülük, bireysel eylemleri yönlendiren beş temel erdeme dayanmaktadır. Bunlar yardımseverlik, doğruluk, uygunluk, bilgelik ve sadakat olarak sıralanmaktadır. Yardımseverlik başkalarına yardım etmeyi ve şefkati somutlaştırmayı vurgulamaktadır. Doğruluk, rasyonel düşünme, öz kontrol ve dürüstlük gibi erdemlere odaklanmakta ve bireyi kötü eylemlerden kaçınmaya yönlendirmektedir. Uygunluk, sosyal hiyerarşi ve geleneksel normlara saygı gösterilmesini gerektirmekte, bu da toplumsal ilişkilerde saygı ve sadakatin temelini oluşturmaktadır. Bilgelik, doğru ve ahlaki eylemleri belirlemek için gerekli görülmekte ve diğer erdemleri anlamak için bir temel sağlamaktadır. Sadakat ise, söz ve eylemde dürüstlük ve tutarlılık gerektirmektedir. Sonuç olarak bu erdemler, bireylerin toplumda etik ve uyumlu bir şekilde yaşamalarını sağlamak için rehberlik etmektedirler (Zhao, 2018).

Konfüçyüsçülüğün Dört Kitap'ından biri olan Ritüel Kitabı'nın bir bölümü olan Büyük Öğrenme'de, bir kişinin içsel erdemini geliştirmesi ile dış dünyaya olan bağlılığı arasındaki bağlantı, sekiz adımlık bir prosedürle açıklanmaktadır. Bu adımlar her şeyi araştırmak, bilgiyi genişletmek, iradeyi samimi kılmak, zihni düzeltmek, kişisel hayatı geliştirmek, aileyi düzenlemek, devleti düzenlemek ve dünyaya barışı getirmek şeklinde açıklanmaktadır. Kişi, her gün erdemleri uygulayarak içsel bilgelik kazanmalı ve ardından topluma hizmet etme fırsatını elde etmelidir. İçsel bilgelikten dışsal kral olma geçişi, erdemli bir yaşam sürerek gerçekleşmektedir (Jiang, 2018, s. 159). Konfüçyüsçü bakış açısına göre lider, toplumun değerlerini belirleyen bir figürdür ve bireyler için bir rol model olmalıdır. Nitekim halk, yöneticisini örnek alarak davranışlarını şekillendirmektedir. Bu bağlamda, toplumsal ve ailevi değerler, erdemli ve uyumlu bir toplumun inşa edilmesinde temel unsurları oluşturmaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda hareket eden bir toplum, diğerlerinden farklılaşarak, ilham verici bir model haline gelebilmekte ve diğerlerine örnek olabilmektedir (Vereş, 2024, s. 269-270).

2.1.2. Hanedanlık Çin’inde Devlet Yönetimi ve Konfüçyüsçülük

Çin’in dış politika davranışlarını anlamak için, onun dünya görüşünün temel felsefi ve tarihsel unsurlarını incelemek gerekmektedir. Konfüçyüs, yönetim anlayışında yöneticinin halkın sahibi değil, kamu hizmetkârı olduğunu vurgulamış ve ideal yöneticinin görevini halkın refahını sağlamak olarak tanımlamıştır. Konfüçyüs, bu anlayış doğrultusunda dünyanın herkesin ortak malı olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre hiçbir hükümdar ülkenin sahibi değildir. Kral veya imparator, diktatör değil, halkın refahını sağlamakla yükümlü bir kamu hizmetkârıdır (Jiang, 2018, s. 157).

Bu görüş, Çin’in siyaset teorisinde insanlığın gelişim sürecine dair kapsamlı bir çerçeveye desteklenmektedir. Konfüçyüsçü düşüncede, insanlık üç temel döneme ayrılmaktadır: çalkantılı çağ, refah çağı ve barış çağı. Bu aşamalar, toplumların ahlaki ve siyasi olgunluk seviyelerini göstermektedir. Konfüçyüs, içinde bulunduğu dönemi çalkantılı çağ olarak tanımlarken, refah çağını bireylerin güven ve huzur içinde yaşadığı, yöneticilerin sorumluluklarını barışçıl bir şekilde devrettiği bir dönem olarak tanımlamıştır (Jiang, 2018, s. 157).

Bununla beraber ortak refah (büyük uyum) ideali, insanlığın gelişim sürecindeki son aşamada, yani barış çağında gerçekleşmektedir. Konfüçyüsçülüğün önemli metinlerinden biri olan Liji bu ideal dönemi şu şekilde tanımlar: “Erdemli ve yetkin kişiler halkın hizmetine seçilir, karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirilir. İnsanlar birbirlerini sadece aile üyeleri olarak değil, tüm toplumun bir parçası olarak görürler. Bu, adaletin ve barışın egemen olduğu, hırsızlık, soygun ve isyan gibi kötülüklerin yok edildiği bir dönemi ifade eder.” Bu dönem, ortak refah çağı olarak adlandırılmaktadır (Jiang, 2018, s. 158).

Konfüçyüsçü siyasi düzenin meşruiyeti, “hizmet yetkisi” kavramına dayanmaktadır. Bu düzenin temelinde, yöneticinin ve yönetilenin karşılıklı taahhütleri bulunmaktadır. Yöneticiler halka hizmet etmeye, yönetilenler ise gönüllü olarak yöneticilere bağlı kalmaya kararlı olmalıdır. Merhametli bir kral, halkına en iyi şekilde hizmet ederek onların desteğini kazanmaktadır. Bu destek, kralın halk tarafından seçilip seçilmemesinden bağımsız olarak oluşmaktadır. Nitekim mühim olan, kralın “krallık yolu” doğrultusunda yönetebilmesidir (Jiang, 2018, s. 158-159).

Öte yandan Konfüçyüsçülük, iktidarın zorla değil, rızaya dayalı ve yumuşak güç ile elde edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Erdemli bir yönetim halk tarafından takdir edilmeli ve iktidar bu sayede meşru kabul edilip sürdürülebilir olmalıdır. Yöneticiler, güç

veya baskı yerine erdem ve bilgelik ile yönetmeli, halkın refahını ve temel ihtiyaçlarını ön planda tutmalıdır. Adalet, etik davranış ve yüksek ahlaki standartlar önemlidir. İdari yetkililer, doğum veya statüye değil, yetenek ve erdeme göre seçilmelidir. Bu süreçte ritüeller ve törenler, sosyal düzenin korunmasına ve topluluk duygusunun pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Böylece hükümdarın meşruiyeti, erdemli yönetimi ve halkın refahına dayalı ilahi bir yetkiye dayandırılmaktadır (Beyaz, 2024, s. 66-67).

Konfüçyüsçülük, liderlerin ahlaki karakterine ve dış politikadaki rollerine büyük önem vermektedir. Konfüçyüsçü dış politikaya göre, Çin imparatoru dünya üzerindeki nihai otorite ve patriyark olarak hem imparatorluk içindeki halklara ve bakanlara, hem de yönetim alanı dışındaki vasallara ve halklara ahlaki mükemmellik, insanlık ve lütuf ile muamele etmelidir. İmparator, tüm halkların yaşamını sevgi ve şefkatle koruyarak ve cömert ve hoşgörülü olarak insanlık göstermelidir. Bu şekilde, Konfüçyüsçü uygunluk (toplumsal uyum) ve adalet ilkelerine uygun hareket etmektedir. İmparator, bu ilkeleri yerine getirirken dürüstlük ve güvenilirlik erdemlerini geliştirmeye çalışmalıdır. En önemlisi, halklardan uzak olanların takdirini kazanmak için sürekli olarak ahlaki mükemmelliğini geliştirmeye gayret etmelidir. Böylece, diğer halkların imparatora olan saygısı ve bağlılığı da bu düzeyde artacaktır (Zhang, 2015, s. 203-204).

Bu görüşler, Çin'in tarihsel olarak barışçıl bir gelişim yolu izlediği inancını pekiştirmiştir. Ancak, gerçekte, Konfüçyüsçülük, sadece barışçıl bir yaklaşım benimsememiş, aynı zamanda güç kullanımını da reddetmeyen bir dış politika anlayışını benimsemiştir. Çin tarihindeki büyük toprak genişlemeleri, sadece kültürel asimilasyonla değil, aynı zamanda askeri çatışmalar ve stratejik müdahalelerle gerçekleşmiştir. Örneğin, Qin, Han, Tang, Ming ve Qing hanedanlıkları, toprak kazanımlarını ve imparatorluklarını çoğunlukla savaş ve çatışmalarla elde etmiştir. Çin tarihindeki 3131 savaş, her yıl ortalama 1,5 savaş yaşanması, Çin'in dış politikasının yalnızca barışçıl olmadığını, aksine şiddetli ve çatışmalarla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu veriler, Konfüçyüsçü ideallerin Çin'in dış politikasındaki askeri ve genişleme stratejilerini açıklamak için yetersiz olduğunu, Çin'in dış politikasının karmaşıklığını göstermektedir. Konfüçyüsçülük, içermecilik(kapsayıcılık) ve dışlamacılık gibi karşıt düşünceleri barındırarak, Çin'in dış ilişkilerini daha dinamik ve ilişkisel bir biçimde şekillendirmiştir (Zhang, 2015, s. 200-201).

Nitekim Konfüçyüsçülük, Çin'deki sosyal etkileşimlerin tüm yönlerini ele alarak, toplumda katı bir sosyal hiyerarşi oluşturmuştur. Bu hiyerarşi, hükümdar ile tebaa, baba ile

oğul, koca ile karı, yaşlı ile genç ve arkadaşlar arasındaki ilişkileri düzenlemiştir (Zhao, 2018). Bu doğrultuda Çin'in tarihsel olarak daha zayıf devletlerle hiyerarşik ilişkiler kurması, Konfüçyüsçülikle şekillenen toplumsal ve siyasal yapının bir yansımasını oluşturmaktadır. Siyasal açıdan, bir ülkenin gücü, o ülkenin kültürel büyüklüğüyle belirlenmektedir ve “üst kültürü” temsil eden bir devlet, “ast kültürden” halkları kendi kültürüne asimile etme hakkına sahip olmaktadır. Bu nedenle Çin, evrenin kültürel merkezi olarak bu doğal hakka sahip olduğuna inanmıştır (Bayram ve Emiroğlu, 2020, s. 31).

Bu nedenle imparator, astlarına ahlaki mükemmellik göstererek onlardan sadakat, takdir ve itaat beklemektedir. Eğer astları bu niteliklerden yoksunsa, onlara ahlaki gelişim fırsatı vermelidir. Ancak, başarısızlık devam ederse, ilişkileri yeniden kurmadan önce itibar ve gelişimlerini iyileştirmelerini istemelidir. Ciddi hatalar için bile yeni bir başlangıç yapma fırsatı tanınmalıdır. Eğer astlar bu fırsatlara direnip Çin'e karşı saygısızlık ve dürüstlük göstermemeye devam ederlerse, huzursuzluk yaratırlarsa, cezalandırıcı seferler başlatılabilir. Cezalandırıcı seferler, ciddi suçlara karşı bir yanıt olarak kullanılmakta olup fetih değil, cezalandırma ve düzeltme amacı taşımaktadır. Temel ilke, sadık olanları ahlaki mükemmellikle ödüllendirmek ve itaatsizleri insanlık ve zarafetten mahrum bırakmak, gerektiğinde askeri güç kullanmaktır (Zhang, 2015, s. 204).

Çin'in yabancı halklara yönelik dış politikası, Konfüçyüsçü düşüncenin etkisi altında şekillenmiştir. Çinli yöneticiler, söz konusu gruplarla yaşanan sorunları genellikle onların “kötü doğasına” atfetmişlerdir. Öte yandan Çinli yöneticiler, “Yi” (göçebe barbar) halklarıyla ilişkilerde zamanla farklı yaklaşımlar benimsemişlerdir; bunlar arasında içermeci bir tutumla onları Çin kültürüne entegre etmeye çalışmak, dışlayıcı bir yaklaşım sergileyerek izole etmek ya da gevşek temas yöntemiyle düşük profilli ilişkiler kurmak yer almaktadır. Konfüçyüsçülük, genellikle içermeci bir dış politika anlayışını benimsemeyi teşvik etmiş, yabancı halklarla şefkat ve cömert temaslar kurarak onları Çin kültürüne entegre etmeyi hedeflemiştir. Ancak dış tehditlerin arttığı durumlarda, Çinli yöneticiler daha dışlayıcı bir tutum benimsemişlerdir. Bu stratejiler, Çin'in güvenlik durumu ve dış tehditlerin ciddiyetine göre şekillenmiş, “Yi” yönetimi konusunda zamanla farklı politikalar benimsenmiştir (Zhang, 2015, s. 210-211).

Sonuç olarak Çinli filozof Konfüçyüs'ün öğretilerinden doğan, etik, sosyal ve siyasi bir felsefe olan Konfüçyüsçülük, Han Hanedanlığı döneminde popülerleşip metafizik bir öğretiye dönüşmüştür. Bu dönemde Konfüçyüsçülük, devletin resmi dini olarak kabul edilip,

önemli bir dayanak haline gelmiştir. Yöneticiler, “gökten gelen buyruk” u ritüeller aracılığıyla yasaların yerine geçirecek şekilde kullanmışlar ve böylece Çin bilincinde giderek artan bir etki kazanmışlardır (Vereş, 2024, s. 270).

Ancak 19. yüzyılda Konfüçyüsçülüğün etkisi azalmaya başlamıştır. Bu süreç Qing Hanedanlığı'nın 1911'de sona ermesiyle paralel ilerlemektedir. Lu Xun gibi bazı entelektüeller, Çin'in modernleşme başarısızlığının sebeplerinden biri olarak Konfüçyüsçülüğü eleştirmişlerdir. Diğer yandan, Kang Yuwei gibi destekçiler, Konfüçyüsçülüğü modernize ederek Çin milliyetçiliğinin bir temeli haline getirmeye çalışmışlardır. Konfüçyüs karşıtı hareket, 1966 yılında gerçekleşen Kültür Devrimi sırasında zirveye ulaşmıştır. Ancak günümüzde, Konfüçyüsçülük Çin'de yeniden canlanmakta ve Çin Komünist Partisi (ÇKP) tarafından seçici bir şekilde benimsenmektedir (Miller, 2014).

2.1.3. Modern Çin'de Konfüçyüsçü Değerlerin Yeniden Yorumlanması

Yeni Konfüçyüsçülüğün önemli savunucularından olan Mou Zongsan (1909–1995), Konfüçyüsçülüğü, zaman içinde ebedi ve evrensel bir öğreti olarak kabul etmekte ve bu öğretiyi üç dönemde incelemektedir. İlk dönem, Konfüçyüs'ün zamanından Han Hanedanı'na kadar, Konfüçyüsçülüğün felsefi temellerinin atıldığı dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem, Song'dan Ming'e kadar, bireysel ve manevi gelişime daha fazla odaklanılan bir dönemi ifade etmektedir. Üçüncü dönem ise, Konfüçyüsçülüğün Çin'de Komünizm tarafından yok edilip, Batı'nın liberalizmi tarafından ezildiği çağımızı içermektedir. Mou, çağdaş Konfüçyüsçülüğün Batı kültürünün olumlu yanlarıyla Konfüçyüsçü bilgeliği birleştirerek yeni bir yol belirlemeyi hedeflemektedir (Jiang, 2018, s. 161-162).

Konfüçyüsçülükte, bir beyefendinin önce içsel bilge olması, ardından aşamalı olarak dış kral durumuna geçmesi öngörülmektedir. Ancak 1911'de geleneksel siyasi sistemin sona ermesiyle içsel bilge ve dış kral arasındaki bağ kopmuştur (Jiang, 2018, s. 161-163). Bu kopuşun temel sebebi Konfüçyüsçülük ve diğer köklü geleneklerin, modernleşmeye engel teşkil ettiği, Çin'in Batılı ülkelerle aynı seviyeye ulaşmasını zorlaştırdığı düşüncesine dayanmaktadır. Reformistler ve entelektüeller, özellikle hiyerarşi, itaat ve toplumsal uyum gibi Konfüçyüsçü öğeleri, ilerlemeyi engelleyen ve muhafazakârlığı körükleyen bir engel olarak görmeye başlamışlardır. Bu düşünceler, 1919'daki Mayıs Dördüncü Hareketi sırasında zirveye ulaşmıştır. Nitekim bu hareketle, geleneksel değerlere karşı bir yenileme çağrısı yapılmış, Batı demokrasisi, bilimi ve bireysel haklar gibi kavramlar teşvik edilmiştir (Vereş, 2024, s. 270).

1949 yılında, Komünist Parti liderliğinde Mao Zedong'un önderliğinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nde (ÇHC), Mao, eski kültürden ve feodal yönetim anlayışından kopmayı savunmuştur. Nitekim bu dönemde Konfüçyüsçülük yerine Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in düşüncelerinden ilham alınmıştır (Pekcan, 2017, s. 1131). Mao Zedong eski kültür ve feodal yönetimden kurtulmayı savunmuştur. Çin Komünist Partisi (ÇKP), Mao Zedong döneminde Konfüçyüsçülüğü, Çin'deki geri kalmışlığın sembolü olarak eleştirmiştir. Konfüçyüsçülük, düzen, hiyerarşi ve aile, sosyal yükümlülükler gibi değerlerle odaklandığı için, ÇKP tarafından feodal bir kalıntı olarak görülüp, Partinin sosyal dönüşüm vizyonuna engel olarak kınanmıştır (Dotson, 2011, s. 4). Öte yandan Mao döneminde gerçekleşen Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında, Çin'de birçok Konfüçyüs okulu ve yazısı yok edilmiştir. Bu dönemde Konfüçyüsçülük, özellikle akademisyenler ve yetkililer arasında, Marksist ilkelerle çelişmesi nedeniyle ana akımın dışına itilmiştir. Konfüçyüsçülük, sınıf ayrımcılığını teşvik eden bir öğreti olarak görülmüş ve toplumda sosyal uyum sağlama fikirleri, Komünist Parti'nin ideolojisiyle çeliştiği için baskı altına alınmıştır. Kısacası, bu dönemde Konfüçyüsçülük, devrimci düşüncelerle uyumsuz olarak kabul edilmiş ve büyük ölçüde dışlanmıştır (Miller, 2014).

Mao'nun 1976'daki ölümünün ardından, özellikle 1978 yılından itibaren Deng Xiaoping döneminde başlatılan ekonomik, sosyal ve siyasi yeniden yapılanma ile Çin'in uluslararası topluma açılma politikası, Konfüçyüsçülüğün yeniden önem kazanmasına zemin hazırlamıştır (Vereş, 2024, s. 270).

Deng Xiaoping'in başlattığı ekonomik reformlar, Marksist-Leninist ilkelerin etkisini giderek azaltmıştır. Bu durum, Komünist Parti'nin meşruiyetini yalnızca ideolojik temellere dayandırmasını zorlaştırmıştır. Bu bağlamda, bazı entelektüeller Batı kaynaklı materyalizm ve ahlaki yozlaşmaya karşı, Çin'in geleneksel değerlerine dönüşü savunmuşlardır. Bu yeniden gelenekselleşme arayışında Konfüçyüs, doğal bir referans noktası haline gelmiştir. Hem Çin'de hem de uluslararası alanda saygı gören bir düşünür olan Konfüçyüs'ün öğretileri, "Çin'e özgü sosyalizm" anlayışını desteklemek amacıyla yeniden yorumlanmıştır. Bu çabaların somut bir yansıması olarak, 1999 yılında Konfüçyüs'ün memleketi Shandong'daki Qufu Üniversitesi bünyesinde bir Konfüçyüs Okulu kurulmuştur (Dreyer, 2015, s. 1016-1017).

Konfüçyüsçü düşüncenin en belirgin etkisi eğitim alanında gözlemlenmektedir. Konfüçyüs'e ait eserler, ilkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim kademelerinde müfredata

dahil edilmekte ve Çinli öğrenciler için zorunlu okuma materyalleri arasında yer almaktadır. Bu sayede Konfüçyüs'ün değerleri, yalnızca birer felsefi öğreti değil, aynı zamanda Çin halkına tarihsel süreklilik içinde ahlaki rehberlik sunan kalıcı ilkeler bütünü olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda Konfüçyüsçülük, Çin halkının kültürel kimliğini koruma ve güçlendirme aracı hâline gelmiş; bireylerin hem ulusal kimliklerini hem de toplumsal aidiyet duygularını besleyen evrensel değerleri aktarmaktadır (Vereş, 2024, s. 271). Bu düşünceler ışığında 2000'li yıllarda Konfüçyüs çalışmaları yükseköğretim düzeyinde de artış göstermiştir. Bu doğrultuda, 2002 yılında Çin Halk Üniversitesi, Konfüçyüs Çalışmaları bölümünü kurarak bu alanda öncülük eden ilk üniversite olmuştur (Pekcan, 2017, s. 1131).

2003-2013 yılları arasında Çin Devlet Başkanı olan Hu Jintao döneminde, Konfüçyüsçü düşüncenin temelini oluşturan barış, uyum ve işbirliği gibi kavramlar Çin dış politikasında belirgin bir şekilde öne çıkmıştır. Bu dönemde Çin, uluslararası alanda daha aktif bir rol üstlenmiş; özellikle barışçıl gelişim ve karşılıklı faydaya dayalı ilişkiler vurgulanarak, Çin'in küresel ölçekte bir tehdit oluşturmadığı mesajı verilmek istenmiştir. Bu yaklaşım, Batılı ülkelerin "Çin tehdidi" algısına karşı bir yanıt niteliği taşıyarak, Çin'in yükselişinin saldırgan ya da hegemonik bir amaç taşımadığı vurgulanmıştır (Pekcan, 2017, s. 1148). Bu doğrultuda, Çin Komünist Partisi, On Yedinci Ulusal Kongre ile birlikte, Konfüçyüsçülüğün Çin toplumundaki rolünü yeniden tesis etmeye yönelik bir hareket başlatmıştır (Vereş, 2024, s. 270). Bu doğrultuda Hu Jintao'nun iktidara gelmesinden bu yana, Konfüçyüsçülük hükümetin propaganda aygıtı tarafından aktif olarak teşvik edilmiştir. Konfüçyüs, devlet medyasının düzenli olarak övdüğü bir figür haline gelmiştir (Dotson, 2011, s. 5).

Nitekim Konfüçyüsçü düşünceye dönüş, Çin'in hem iç politikada hem de dış dünyaya yönelik söylemlerinde önemli bir stratejik araç hâline gelmiştir. Bu dönüş, özellikle milliyetçi duyguları tatmin eden yerli ve köklü bir felsefi gelenek sunması bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda, Çin'in uluslararası arenada daha insancıl, barışçıl ve kültürel derinliği olan bir imaj inşa etmesine de hizmet etmektedir. Bu bağlamda, Konfüçyüs ikonografisi son yıllarda çeşitli resmi etkinliklerde ve propaganda kampanyalarında yoğun biçimde kullanılmıştır. Bu çerçevede, Konfüçyüsçü "Büyük Uyum" düşüncesi, sadece tarihsel bir miras olarak değil, aynı zamanda günümüz dış politikasında ve küresel yönetim anlayışında da işlevsel hâle gelmiştir (Dotson, 2011, s. 3).

Antik Çin’de farklı etnik gruplarla ve çevre bölgelerle ilişkileri düzenleyen bu düşünce, modern dönemde Çin’in küreselleşme sürecine katılımını yönlendiren bir ilke olarak yeniden yorumlanmaktadır. 2008 Pekin Olimpiyatları, 2010 yılında vizyona giren Konfüçyüs’ün hayatını konu alan sinema filmi ve 2011 yılında Tiananmen Meydanı’na dikilen Konfüçyüs heykeli bu sürecin somut örnekleri arasında yer almaktadır. Özellikle 2008 Pekin Olimpiyatları gibi etkinlikler, Çin’in kültürel çeşitliliği ve kapsayıcılığı öne çıkaran bir yaklaşımla, geleneksel değerleri uluslararası düzleme taşıma çabasının göstergesi olmuştur. Böylece Çin, Konfüçyüsçü değerler aracılığıyla hem ulusal bütünlüğünü pekiştirmekte hem de küresel düzeyde barış ve uyum söylemini güçlendirmektedir (Shi, 2023, s. 47).

Günümüzde Konfüçyüs, Çin’in geleneksel kültürel mirasını temsil eden bir figür olarak küresel alanda tanıtılmaktadır. Bu yaklaşımın kurumsal düzeydeki en belirgin örneklerinden biri, dünya genelinde Mandarin dili ve Çin kültürünü öğretmek amacıyla kurulan ve birçok ülkede faaliyet gösteren Konfüçyüs Enstitüleridir; bu enstitüler, kültürel diplomasi aracı olarak da işlev görmektedir (Dotson, 2011, s. 16).

2004 yılından itibaren Çin, geleneksel kültürünü ve özellikle Konfüçyüsçü değerleri küresel ölçekte tanıtmak amacıyla Konfüçyüs Enstitüleri ağını kurmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ilk Konfüçyüs Entitüsü 2004 yılında Güney Kore’de açılmıştır. Bu enstitüler üniversiteler bünyesinde faaliyet gösterirken, Konfüçyüs Sınıfları ise okul öncesinden lise seviyesine kadar eğitim sunmaktadır. Her iki yapı da Çin Eğitim Bakanlığı’na bağlı Hanban adlı kuruluş tarafından denetlenmektedir. Bu girişimlerin temel amacı, Çin’in yükselen küresel gücüne dair oluşabilecek endişeleri yumuşatmak ve ülkenin kültürel etkisini, yani “yumuşak gücünü” artırmaktır. Bu çaba kapsamında özellikle Konfüçyüsçülüğün “Büyük Uyum” anlayışı öne çıkmaktadır. Söz konusu kavram, günümüzde savaşlar ve çatışmalarla yıpranmış bir dünya bağlamında, uyum ve barış temelli bir toplumsal düzen modeli olarak sunulmaktadır (Dreyer, 2015, s. 1017).

Konfüçyüs Enstitüleri, ev sahibi ülkelerdeki üniversitelerle iş birliği içerisinde faaliyet gösteren Çin dili, kültürü ile değerlerini tanıtmayı amaçlayan kurumlar olarak faaliyet göstermektedirler. Bu enstitüler, aynı zamanda yurtdışında eğitim programları düzenlemek ve Çin’de eğitim bursları sunmak yoluyla, Çin’in uluslararası imajını güçlendirmeye yönelik yumuşak güç araçları arasında değerlendirilmektedir (Zhao, 2018).

Bununla birlikte, Konfüçyüs Enstitüleri çeşitli eleştirilerin de odağında yer almaktadır. Örneğin, ABD Federal Soruşturma Bürosu Direktörü Christopher Wray, bu enstitüleri “Çin’in denizaşırı istihbarat ağının dış karakolları” olarak nitelendirmiştir. ABD’de bazı çevreler, Konfüçyüs Enstitülerinin ev sahibi üniversiteler üzerinde etkide bulunmasından endişe duymakta ve Çin’in bu kurumları yumuşak güç stratejisi kapsamında akademik özgürlük üzerinde baskı oluşturacak şekilde kullandığını iddia etmektedir. Söz konusu kaygılar, ABD’de bazı Konfüçyüs Enstitülerinin kapatılmasına yol açmıştır (Zhao, 2018).

Xi Jinping dönemi, ÇKP’nin ideolojik doktrininde kayda değer bir dönüşüme işaret etmektedir. Xi, geleneksel Çin kültürünü ve değerlerini ön plana çıkararak, özellikle Konfüçyüsçülük gibi kadim felsefi miraslara sıkça atıfta bulunmaktadır. “Çin Rüyası” söylemi çerçevesinde ulusal kalkınma, yeniden doğuş ve halkın refahı gibi kavramları vurgulayan Xi’nin söylemi, Konfüçyüs’ün öğretilerine dayanan bir toplumsal uyum ve istikrar anlayışı ile örtüşmektedir (Vereş, 2024, s. 271).

Konfüçyüsçülüğün yeniden canlanması, 20. Yüzyılın son on yılından itibaren önemli bir gelişim göstermiş ve Çinli politika yapıcılar tarafından bu felsefeye yönelik artan ilgiyle somutlaşmıştır. Xi Jinping’in Konfüçyüs’ün doğumunun 2565. yılına ilişkin etkinliklere katılması, bu felsefi öğretilerin Çin’in kültürel ve politik yaşamındaki etkisini yansıtmaktadır. Xi, burada yaptığı konuşmada, Konfüçyüsçülüğü dünya barışı ve kalkınması temalarıyla ilişkilendirerek, çağımızın temel meseleleri olan barış ve kalkınmayı vurgulamıştır. Ayrıca, Konfüçyüsçülüğün Çin halkıyla olan derin bağını açıklayarak, Çin’in uluslararası ilişkilerde barışçıl bir yaklaşımı benimsemesinin tarihsel kökenlerini belirtmiştir. Xi’nin düşüncesinde, tüm ulusların uyum içinde bir arada var olması gerektiği ve bunun, Konfüçyüsçülüğün temel hedeflerinden biri olarak barış ve adaletin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Xi Jinping’in Çin’i yeniden canlandırma planı çerçevesinde, çağdaş Çin ruhunun inşası, vatanseverlik, birlik, barış, azim, cesaret ve kişisel gelişim gibi temel değerlerle tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, kültür, güçlü bir ulusun manevi temeli olarak merkezi bir rol oynamaktadır (Vereş, 2024, s. 272-273).

Xi Jinping dönemi Çin dış politikasında Konfüçyüsçü “adalet ve fayda” ilkesi temel bir yönlendirici unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu ilke, adalet ile ulusal çıkar arasında dengeli bir ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Konfüçyüs ve Mencius’un düşüncelerinden beslenen bu anlayış, özellikle Çin’in Afrika politikalarında somut biçimde yansımaktadır. Çin, Afrika ile

ilişkilerinde tarihsel dayanışmayı ve karşılıklı faydayı önceleyen stratejik ortaklıklar geliştirmekte; kalkınma yardımları, ticaret iş birlikleri ve altyapı projeleriyle adil ve eşitlikçi bir ilişki modeli benimsemektedir. Bu yaklaşım, Xi'nin dış politikasında gelişmekte olan ülkelerle dayanışma, samimiyet ve ortak kalkınma ilkelerine dayalı çok yönlü bir işbirliği anlayışını yansıtmaktadır (Shi, 2023, s. 48).

Nitekim, Xi Jinping döneminde Çin dış politikasına yön veren “adalet ve fayda” anlayışı, özellikle gelişmekte olan ülkelerle kurulan ilişkilerde eşitlik, karşılıklı kazanç ve etik temelli iş birliği ilkelerini öncelemektedir. Bu yaklaşım, Çin'in küresel liderlik iddiasını yalnızca ekonomik ve stratejik kapasiteye değil, aynı zamanda normatif ve ahlaki bir zemine dayandırma çabasını yansıtmaktadır. (Shi, 2023, s. 48).

2017 yılında Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada Xi, barış ve kalkınmanın insanlığın ortak arzuları olduğunu ifade etmiş ve tüm ülkeleri ortak bir gelecek inşa etmeye davet etmiştir. Bu yaklaşım, “Dünyanın iyi olması, Çin'in iyi olmasına bağlıdır” şeklinde özetlenebilecek bir anlayışla, Çin'in refahını küresel uyumla ilişkilendirmektedir. Ayrıca, Konfüçyüs'ün “Başkalarına yapılmasını istemediğin şeyi, sen de başkalarına yapma” ilkesine atıfla, dış politikada ahlaki temelli bir duruş sergilenmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir (Vereş, 2024, s. 272).

Öte yandan Konfüçyüsçülüğün temel ilkelerinden biri olan “Kendinize istemediğinizi başkalarına yapmayın” anlayışı, Çin'in iyi komşuluk politikasının temelini oluşturmaktadır. Bu felsefi ilke, Çin'in dış politikasında dostluk, samimiyet, karşılıklı fayda ve kapsayıcılık gibi değerlerle şekillenmektedir. Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, bu yaklaşımı, çevre ülkelerle olumlu ilişkiler kurma ve olası anlaşmazlık durumlarında dengeleyici bir rol üstlenme amacını taşıyan bir politika olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, Konfüçyüs'ün aşırılıklardan kaçınmayı ve dengeli ilişkiler kurmayı vurgulayan ilkesi, Çin'in dış politikasında akıl ve samimiyetle güçlü bağlar kurulmasını hedeflemektedir. Bu yaklaşım, aynı zamanda Çin'in yükselen bir tehdit olarak algılanmasını hafifletmeye yönelik bir strateji olarak da işlev görebilir (Zhao, 2018).

Konfüçyüsçülük, uluslararası ilişkilerde barışçıl bir arada yaşamayı, işbirliğini ve uzun vadeli düşünmeyi ön plana çıkarmaktadır. Konfüçyüs'ün savaşın sadece erdemli amaçlarla, meşru yöneticiler tarafından yapılması gerektiği anlayışı, Çin'in askeri gücü kullanma biçimini de şekillendirmektedir. Konfüçyüsçülükte askeri gücün kullanımı, fetih ve genişleme amaçlı değil, toplumun düzenini korumak, iç tehditleri ve isyanları bastırmak

için kabul edilir. Ayrıca, Konfüçyüsçülükte devletlerin güvenilir olması ve verdikleri sözleri yerine getirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu da Çin'in uluslararası ilişkilerde güven inşa etme stratejisiyle uyumludur. Bugün, Çin dış politikası, aşırılıklardan kaçınmayı, mantıklı bir yaklaşımı ve barışçıl kalkınmayı teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bu durum Konfüçyüsçülüğün temel ilkelerine uygun bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Nitekim bu perspektif, Çin'in dünya sahnesindeki imajını dengeleyerek, yükselen bir tehdit olarak algılanmasının önüne geçmeye yardımcı olabilir (Beyaz, 2024, s. 69).

2.2. TIANXIA PARADİGMASI: ÇİN MERKEZLİ DÜNYA TASAVVURU

Kadim Çin medeniyeti, Asya'daki birçok toplumu etkilemiş ve bazı toplumlar, Çin'in kültürel mirasıyla şekillenmiştir. Çin'in yazı sistemi, Konfüçyüsçü düşünceler, resmi sınav uygulamaları, imparatorluk yönetimi ve bürokratik yapısı, bölgedeki diğer toplumları önemli ölçüde etkilemiştir. Çin, ekonomik büyüklüğü, gücü ve sürekliliği ile Doğu Asya'nın doğal merkezi olmuştur. Tarihsel süreçte Çin, pek çok iniş çıkışa rağmen bölgedeki merkezi rolünü sürdürmeyi başarmıştır. Çin imparatoru, Doğu Asya'nın hiyerarşik yapısında merkezi bir figür olarak kabul edilmiştir. Çin'in bölgedeki etkisi yalnızca siyasi değil, aynı zamanda dil, kültür ve kurumlar açısından da belirleyici olmuştur. Çin, zorluklar ve düşüş dönemlerinde bile, kendisini evrenin merkezi olarak görerek bu inançla bölgesel meşruiyetini korumuştur. Diğer ülkeler kendilerini coğrafi ölçütlere göre adlandırırken, Çin kendi adını Orta Krallık veya Merkez Ülke olarak belirlemiş ve bu isim, onun dünya üzerindeki merkezi konumunu simgelemiştir (Akdağ, 2022, s. 367).

MÖ 221'de birleşen Çin, zamanla bölünme ve yeniden birleşme döngüleri yaşasa da, Çin kültür havzası çok geniş bir alana yayılmış, herhangi bir Avrupa devletinden çok daha büyük, neredeyse Avrupa kıtası kadar bir büyüklüğe ulaşmıştır. Bu kültürel ve coğrafi genişlik, Çin'in kendini "kendi başına bir dünya" olarak görmesine zemin hazırlamıştır. Bu anlayış, tüm bilinen dünyayı kapsadığı varsayılan ve imparatorun evrensel otoritesini simgeleyen Tianxia "gökyüzü altındaki her şey" kavramının doğmasına neden olmuştur (Kissenger, 2015, s. 28).

Tianxia anlayışının kabul edilmesiyle Çin, Yunan polis devletlerinin aksine, politikayı sadece devlet sınırları içinde değil, küresel bir perspektifte ele almaya başlamıştır. Tianxia'yı geleneksel imparatorluktan ayıran en önemli özellik, imparatorlukların genellikle fetih ve egemenlik yoluyla varlıklarını sürdürürken, Tianxia'nın Konfüçyüsçü düşünürler ve Çin halkı tarafından, medeniyetin ölçütlerine dayalı olarak aydınlanmış bir ülke veya krallık

olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır (Pekcan, 2015, s. 62-63). Nitekim Tianxia ve Göklerin Oğlu (Tian-zi) kavramları, Çin imparatorluk sisteminin felsefi temelini oluşturmuştur (Zhao, 2006, s. 31).

2.2.1. Tianxia'nın Felsefi ve Kozmolojik Kökenleri

Yaklaşık 3.000 yıl önce Shang Hanedanı, Çin'de çok sayıda kabileden oluşan bir ittifakın lideri olarak uzun yıllar hüküm sürmüştür. Son Shang kralının yönetimi döneminde artan zalimlik ve savaş eğilimleri, daha küçük bir kabile olan Zhou'nun bu duruma karşı isyan etmesine neden olmuştur. Zhou kabilesi, tek başına güçlü olmamasına rağmen, Shang yönetiminden memnuniyetsiz olan diğer kabilelerin desteğini alarak Shang ordusunu yenmiş ve ülkenin yeni hâkimi olmuştur. Ancak Zhou, yaklaşık 70.000 nüfusuyla, milyonlarca kişiden oluşan ve etnik-kültürel olarak farklılık gösteren binlerce kabileyi yönetme sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, Zhou'nun zorlayıcı güç kullanımıyla sürdürülebilir bir yönetim sağlamasını mümkün kılmamıştır. Bu bağlamda Zhou liderlerinden Zhou Dükü, yönetimde kapsayıcı ve evrensel bir yaklaşım sunan "Tianxia" kavramını geliştirmiştir (Zhao T. , 2009, s. 7).

Bu anlayış üç temel ilke üzerine inşa edilmiştir: Yönetimin zorlayıcı yöntemler yerine evrensel olarak kabul gören bir sistemle gerçekleştirilmesi; yönetim sisteminin, toplumun genel refahına hizmet ettiği sürece meşru kabul edilmesi ve gerçek düzenin, farklı halklar ve kültürler arasında uyum sağlandığında mümkün olmasıdır. Bu yaklaşım, "biz kazandık, siz itaat edeceksiniz" anlayışından uzaklaşarak, "hepimiz göğün altında bir aradayız ve uyum içinde yaşayacağız" fikrini benimsemiştir. Sonuç olarak, Zhou yönetimi, salt askeri bir güç olmaktan çıkarak kapsayıcı ve evrensel bir siyasi vizyon geliştiren bir lider konumuna yükselmiştir (Zhao, 2009, s. 8).

Tianxia kavramı, yeryüzü, insanlar ve dünya kurumları olmak üzere birbirine bağlı üç temel unsur içermektedir. Bu unsurlar birbirinden bağımsız olarak düşünülmemektedir. Tianxia terimi, coğrafi bir anlam taşımasının yanı sıra, iki Çin karakterinden "Tian" (gökyüzü) ve "Xia" dan (alt) oluşmaktadır. Bu bağlamda, Tianxia ifadesi, gökyüzünün altındaki tüm varlıkları kapsamaktadır. Klasik Çin metinlerinde Tianxia, sıklıkla yeryüzü veya Çin dünyasının bir ifadesi olarak kullanılmaktadır (Callahan, 2007, s. 6).

Tianxia kavramı, en eski Çin metinlerinde yer almakta olup, temel anlamıyla yeryüzü veya gökyüzü altındaki tüm dünyayı ifade etmektedir. Batı dillerinde "evren" veya "dünya" kavramlarına karşılık gelen bu terimin ikinci anlamı ise "tüm insanların kalpleri" veya

“halkın genel iradesi” olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, dünya yalnızca fiziksel bir mekan değil, aynı zamanda insanlara ait bir alan olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Tianxia kavramı hem coğrafi alanı hem de o alandaki insanları kapsamaktadır. Sonuç olarak, bir imparator geniş topraklar fethetmiş olsa bile, bu topraklardaki halkın samimi ve gerçek desteğini kazanmadıkça, Tianxia imparatorluğunun tam anlamıyla yönetimini sağlayamaz (Zhao, 2006, s. 30).

Tianxia kavramının bir diğer anlamı, evrensel bir sistem olarak dünya kurumunu ifade etmektedir. Bu felsefe, dünyayı tek bir aile gibi görmeyi amaçlayan ütopyacı bir yaklaşıma sahiptir. Tianxia, Roma veya İngiliz İmparatorlukları gibi askeri fetihler üzerine kurulu imparatorluklardan farklı olarak, yalnızca belirli bir ülkeyi değil, tüm dünyayı kapsayan kurumsal bir yapıyı temsil eder. Bu bağlamda, ulus-devletlerin yerine, bütünsel bir dünya toplumu anlayışı ön plana çıkmaktadır (Pekcan, 2015, s. 71-72).

Çin’in dünya düzeni anlayışı, M.Ö. 221’den başlayarak 20. Yy’e kadar devam ederek tarih boyunca diğer bütün anlayışlardan farklı ve uzun süreli olmuştur. Bu anlayışa göre Çin kendisini dünyanın merkezi olarak görmektedir. İmparator ise, tanrı ile insanlar arasında bir kilit taşı görevi taşıyarak, hüküm alanı sadece Çin topraklarını değil gökyüzü altındaki her şeyi kapsamaktadır (Kissenger, 2016, s. 235-236). Çin'deki hükümdar ise “gökyüzünün oğlu” (tianzi) olarak, tanrılar ve insanlar arasında bir aracı görevi görmektedir (Dreyer, 2015, s. 1020)

Çin’in hiyerarşik düzeninde, en yüksek noktada göğün oğlu olarak bilinen imparator, teorik olarak her şeye gücü yeten bir figür olarak görülmüştür. İmparator askeri lider, idareci, yargıç, dini lider, felsefi bilge ve bilim ve sanat ustası gibi pek çok rolü kendinde birleştiren bir kişi olarak kabul edilmiştir. Göğün Oğlu, insanlık ve kozmos arasındaki uyumu ve düzeni sağlamak gibi tek bir sorumluluğa sahip olduğundan, sıradan insanlardan daha üstün olarak görülmekteydi. Bununla birlikte, Çin’deki imparator, toplumsal hiyerarşinin zirvesinde yer alsa da, kutsal ve dokunulmaz bir varlık olarak değil, düzenin sağlayıcısı ve lideri olarak algılanmaktaydı (Akdağ, 2022, s. 371).

İmparatorun göğün oğlu unvanını hak etmesi için halkın desteğini alması gerekmektedir. Konfüçyüsçü düşünceye göre, halkın desteği yönetimin meşruiyetinin temelini oluşturmaktadır. Nitekim Çin siyasi meşruiyet teorisi, iki temel yol sunmaktadır. Birincisi, halkı zor durumdan kurtararak imparatorluğun kurulması, ikincisi ise yönetimin halkın çoğunluğunun isteği doğrultusunda dünyayı düzenlemesidir (Zhao, 2006, s. 31).

Bu doğrultuda Çin siyasal felsefesinde, Tianxia düzeninin meşruiyeti, göklerin oğlu unvanına kıyasla daha istikrarlı ve süreklilik arz eden bir yapıya sahiptir. Bunun temelinde üç ilke yer almaktadır. İlk olarak, Tianxia kavramının meşruiyeti herhangi bir ideolojiye veya dini referansa bağlı değildir; evrensel bir yönetsel ilke olarak kabul görür. İkinci olarak, bu yönetim anlayışı, “Yol”u (Tao) en iyi kavrayan ve kamusal refahı önceleyen liyakatli bireylerin yönetime gelmesini öngörür. Üçüncü olarak ise, ideal yönetici otoriter bir figür değil; halkın özgürlüklerine saygı gösteren, çıkarlarını gözetem ve bu sayede Tianxia düzenini meşru bir biçimde temsil edebilen bir kişidir. Nitekim Laozi, “Tao Te Ching” adlı eserinde, etkili bir yöneticinin toplumu yönetirken bireysel özgürlükleri sınırlandırmaması gerektiğini vurgulamıştır (Zhao, 2006, s. 32).

2.2.2. Geleneksel Çin Siyasetinde Tianxia’nın Pratik Yansımaları

Batının imparatorluk kavramından oldukça farklı bir anlam ifade eden geleneksel Çin’in Tianxia anlayışı, Çin’in tarihsel imparatorluk fikriyle derin bir bağa sahiptir. Platon’a göre, her şeyin mükemmel bir “idea”sı vardır ve bu idea, o şeyin mükemmel haliyle var olmasını sağlar. Bu bağlamda, Tianxia kavramı, mükemmel bir imparatorluğun ideal hali olarak görülmektedir. Yani, Çin’deki bu anlayış, tüm dünyayı kapsayan mükemmel bir yönetim anlayışının ideal bir tasarımını oluşturmaktadır (Zhao, 2006, s. 30).

Tianxia, coğrafi, psikolojik ve kurumsal olmak üzere üç anlamı bir arada taşımaktadır. Bu üç anlam birbirine bağlıdır ve sadece birlikte var olduklarında anlamlıdır. Coğrafi anlam, dünya üzerinde bir bütünlüğü ifade ederken, psikolojik anlam, insanların bu bütünlüğe olan bağlılık ve anlayışını, kurumsal anlam ise bu düzenin nasıl yönetileceğini belirtmektedir. Bu unsurlar birbirini tamamlayıcı niteliktedir ve birlikte işlediğinde Tianxia dünyasını işler hale getirmektedir (Callahan, 2007, s. 5-6).

Tianxia kavramı, evrensel bir dünya düzeni ideali olarak, tüm insanlığın ortak refah ve uyumundan sorumlu bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Bu düşünce sistemi, dünyayı birbirinden ayrı ulus-devletler olarak değil, tek bir siyasi yapı içerisinde bütünleşmiş bir toplum olarak görmektedir. Dolayısıyla Tianxia, yalnızca belirli bir ülkeye ya da etnik topluluğa değil, tüm yeryüzüne hitap eden kapsayıcı bir siyasal vizyon sunmaktadır. Çin hanedanlıklarının meşruiyet anlayışında da bu kavram, mekânsal genişlemeye değil; tarihsel süreklilik, ahlaki yönetim ve yönetsel sürecin niteliğine odaklanan bir yaklaşımı temsil etmiştir (Zhao, 2006, s. 34).

Önceki bölümde bahsedildiği gibi Tianxia anlayışına göre, dünya üzerindeki tüm varlıklar Çin İmparatoru'nun otoritesi altındadır. Bu kozmolojik düzende, en yüce ilahi varlık olarak kabul edilen Gök (Heaven), imparatora yeryüzünü yönetme yetkisini devretmektedir. Ancak bu yetki, yalnızca adaletli ve erdemli bir yönetim sürdürüldüğü sürece meşruiyetini korumaktadır (Puranen, 2019, s. 46).

Eski Çin'in Tianxia imparatorluk anlayışı, imparatora sadakatle bağlı fakat kendi iç yönetimlerinde bağımsız hareket eden çok sayıda alt devlete dayanmaktaydı. Bu alt devletler, modern anlamdaki ulus-devletlerden farklı olarak, soylu aileler ya da yerel krallar tarafından yönetilmekte ve Çin İmparatoru tarafından siyasi olarak tanınmaktaydı. MÖ 221'de merkezi Çin İmparatorluğu'nun kuruluşundan önceki dönemde, bu yapı ekonomik, askeri ve kültürel özerkliğe sahip alt-devletlerin, siyasi ve etik olarak merkeze bağlı olduğu bir sistem şeklinde işlemiştir. Bu düzende, alt-devletler ile merkez arasında bir haraç ilişkisi bulunmakta, ancak merkezi otorite yalnızca bu devletlerden biri diğerine savaş açmadıkça doğrudan müdahalede bulunmamaktaydı (Zhao, 2006, s. 36).

Modern öncesi Doğu Asya uluslararası sistemi, tüm siyasi aktörlerin sorgulamaksızın kabul ettiği belirli normlar ve kurumlara dayanıyordu. Bu sistemde eşit egemenlik ilkesi değil, statü temelli bir hiyerarşik yapı geçerliydi. Çin, bu sistemin merkezinde yer almakta ve gökyüzünün oğlu olarak kabul edilen Çin İmparatoru, düzenin koruyucusu konumundaydı. Konfüçyüsçü düşünceye dayanan bu yapı, güçlü ama hayırsever bir hegemonya anlayışıyla biçimlenmiş ve 14. yüzyıla gelindiğinde Asya'nın büyük bölümünde kabul görmüştür. Çin kültürüne uzak göçebe topluluklar dahi, bu sisteme dâhil olmanın kendi çıkarlarına hizmet ettiğini düşünerek düzenle uyum sağlamışlardır (Dreyer, 2015, s. 1016).

Bu anlayışta dünya, merkezde Çin İmparatorluğu ve çevresinde haraç vererek tanınma karşılığında yerel özerkliğe sahip olan “barbar” halklardan oluşan bir hiyerarşi içinde tasavvur edilmekteydi. Haraç veren bu topluluklara, başlarında Çin tarafından atanan yetkili bir yönetici bulunması koşuluyla “bağlı devlet” statüsü verilmekte ve yerel kültürel normlara müdahale edilmemekteydi (Pekcan, 2015). Bu sistem, her ne kadar merkeziyetçi ve hiyerarşik olsa da, kültürel çeşitliliğe ve sınırlı özerkliğe izin veren esnek ve uyumlu bir yapı arz etmekteydi (Puranen, 2019, s. 46).

Alt-devletler, siyasi meşruiyet ve bağlılık dışında kendi ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlarında geniş ölçüde bağımsız hareket edebiliyorlardı. Bu devletler,

tanındıkları sürece meşru kabul edilmekte ve ortak refahın desteklenmesi, afet yardımı gibi dayanışma mekanizmalarına katılmaları beklenmekteydi. Bu kurumsallaşmış yapı, dünya yönetiminde ya da büyük alt-devletler arasında mutlak güç oluşumunu engelleyerek uzun vadeli istikrarı ve iş birliğini desteklemekteydi. Ayrıca, bireylerin sınırlar arası serbestçe göç etme ve çalışma hakkına sahip olması, bu sistemin ulus-devlet merkezli değil, evrenselci bir anlayışa dayandığını göstermektedir (Zhao, 2009, s. 9).

Tianxia anlayışı, kimsenin dışlanmadığı, tüm halkların ve toprakların dâhil edildiği kapsayıcı bir dünya düzenini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, hiçbir kişi ya da yer yabancı sayılmamaktadır. Çünkü gerçek ve kalıcı barış, ancak “dışarılık” kavramı ortadan kalktığında mümkün olmaktadır. Nitekim bir ülkenin iç düzeni, dış çevresindeki düzene bağlıdır; dolayısıyla dış sorunlar, iç sorunlardan daha büyük tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle, herkesin dâhil edildiği, kimsenin dışlanmadığı evrensel ve işlevsel bir siyasi sistem kurulmalıdır (Zhao, 2009, s. 10).

Bu anlayışa göre, “bütün dünya Çin imparatorunun tebaasıdır” ve bu nedenle başka devletler var olamaz, dolayısıyla “sınır” kavramı da anlamını yitirirdi. Yeryüzü, topluluklar yerine bölgeler olarak algılandığından, Çin bağımsız yöneticilere sahip bölgeleri tanıyabiliyordu. Ancak, Çin imparatoru, gerektiğinde bu bölgelere müdahale etme hakkına sahipti. Çünkü tüm göğün altındaki insanlardan sorumlu olan Çin imparatoru, diğer ülkelerin yöneticilerini kendi tayin ettiği temsilciler olarak görmekteydi (Akdağ, 2022, s. 368). Bu perspektifte Tianxia her zaman büyük bir uyum içinde olamayabilirdi. Dış tehlikeler ve imparatorluk içindeki denetim eksiklikleri nedeniyle güç kullanımı gerekebilirdi. Wang Gungwu, Çin imparatorluğunun güçlü bir “wei” (güç) ve yumuşak bir “de” (erdem) yapısına sahip olduğunu belirtmiştir. Bu dengeyi bulmak, Çin’in geleneksel devlet yönetimi anlayışında önemli bir unsur olmuştur (Dreyer, 2015, s. 1020).

Son olarak Çin’de gelişen Tianxia sistemi, 19. yüzyıl ortalarında Avrupa’daki Vestfalya sisteminin etkisiyle son bulmuş, bu süreç milyonlarca insanın ölümüne, toprakların üçte birinin kaybına, ulusal hazinenin tükenmesine ve Çinlilerin gururunun sarsılmasına yol açmıştır. 1911’de Qing Hanedanlığı’na karşı başlatılan devrimle birlikte imparatorluk sistemi sona ermiş ve Çin Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Böylece Çin’de yaklaşık 2000 yıl süren imparatorluk dönemi sona ermiştir. Bu olay, Tianxia anlayışının da tarihe karıştığı bir dönüm noktası olmuştur (Pekcan, 2015, s. 65).

2.2.3. Tianxia'nın Günümüz Çin Siyasetindeki Yeri

19. yüzyıla gelindiğinde, Çin Batı karşısında yaşadığı yenilgilerle birlikte geleneksel Tianxia anlayışını terk etmiş ve yerine Batı'nın egemen olduğu ulus-devlet temelli uluslararası düzeni benimsemiştir. Bu yüzyılda gerçekleşen 1911 Devrimi ile Qing Hanedanlığı sona ermiş ve Çin Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Ardından 1949 yılında ÇHC'nin kurulmasıyla birlikte Çin, modern bir ulus-devlet olma hedefi doğrultusunda geleneksel kozmolojisinden tamamen kopmuştur (Puranen, 2019, s. 47-48).

1949'da ÇHC'nin kurulmasıyla, Çin'deki geleneksel Tianxia anlayışı yerini Marksist merkezli evrensellik anlayışına bırakmıştır. Mao Zedong, Çin'in gelişmekte olan ülkeleri barış ve refaha kavuşturacak bir komünist hareketin lideri olmayı hedeflemiş, ancak bu hayal gerçekleşmemiştir (Dreyer, 2015, s. 1021).

1976 yılında Mao'nun ölümünden sonra iktidara gelen Deng Xiaoping ile birlikte Çin'in istikrara kavuşma süreci başlamıştır. Mao'nun katı politikalarından arınarak ekonomik reformlara öncelik veren Deng dönemiyle birlikte Çin'de geleneksel kültür ve felsefe yavaş yavaş yeniden değer kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, 1990'larla beraber Tianxia anlayışı yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte Tianxia düşüncesi ilk olarak Sheng Hong tarafından 1996'daki "Milliyetçilikten Tianxiacılığa" başlıklı kısa ama etkili makalesinde gündeme getirilmiş, ardından Zhao Tingyang'ın 2005 tarihli Tianxia Sistemi adlı kitabıyla ana akıma taşınmıştır (Puranen, 2019, s. 48).

Zhao Tingyang'ın bu çalışmaları, Tianxia anlayışını sadece tarihsel bir kavram olmaktan çıkarıp, günümüzün küresel sorunlarına cevap arayan modern bir felsefe haline getirmiştir. 2009 yılında yayımlanan "Tian-xia" başlıklı makalesinde Zhao, eski Çin anlayışını modern felsefe ile birleştirerek, dünya barışını ve refahını önceliklendiren bir dünya hükümeti kurulmasını savunmuştur. Zhao bu yaklaşımı ile başarısız devletler kavramı yerine başarısız bir dünya fikrini ön plana çıkararak, Batı'nın egemen paradigmalarına eleştirel bir bakış sunmuştur (Dreyer, 2015, s. 1021).

Zhao, günümüz dünya sisteminin hâlâ birkaç güçlü ulus-devletin diğerleri üzerinde kurduğu emperyalist bir tahakküme dayandığını belirtmektedir. Bu yapı, dünya siyasetinin sorunlarına gerçek bir çözüm sunmamaktadır; çünkü dünyayı temsil etmeyerek, ona rağmen dayatılmaktadır. Küreselleşme süreci eski imparatorlukları miras alan yeni bir küresel imparatorluk yaratmakta, ancak bu yapı sadece antik idealleri değil, aynı zamanda modern emperyalizmi ve Batı'ya özgü evrenselcilik anlayışını da taşımaktadır. Özellikle Amerikan

imparatorluğu, bu imparatorluk modelini yeniden şekillendirmeye çalışmakta ve bu durum, barış adına savaşlar, özgürlük adına baskılar gibi ciddi çelişkileri ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşme, evrensel refahı sağlamaktan uzak; ulus-devletlerin çıkarlarını korumakta ve uluslararası çatışmaları körüklemektedir. Eğer bu süreç, Batı'nın ürettiği “medeniyetler çatışması” ve “haydut devletler” gibi yanıltıcı söylemlerle devam ederse, yalnızca bazı devletlerin değil, tüm dünyanın çöküşü kaçınılmaz hale gelecektir (Zhao, 2009, s. 6).

Tianxia kavramı, dünya meselelerine ve sorunlarına küresel bir perspektiften bakmayı teşvik eden bir siyasi ve felsefi dünya görüşünü ifade etmektedir. Bu kavram, dünyayı yeniden düşünmenin, siyasi yaşamı, anayasa ve kurumları yeniden şekillendirmenin bir yolu olarak, Batı'dan farklı bir yöntem arayışı sunmaktadır. Batı siyasi teorisinde en büyük birim genellikle bir ülke veya ulus/devlet olarak kabul edilirken, Çin teorisinde bu birim, “dünya-toplum” çerçevesi içinde yer almaktadır. Çin'de devletler, dünya-toplum çerçevesinin alt birimleri olarak kabul edilmekte ve bu çerçeve içinde önemli bir yer tutmaktadırlar (Zhao, 2006, s. 30-31).

Zhao'ya göre günümüz küresel sorunlarının temelinde yalnızca başarısız devletler değil, küresel düzeydeki kaos ve düzensizlik yatmaktadır. Dünya henüz tam anlamıyla bütünleşmiş bir yapı haline gelmediği için, birçok sorun ulusal sınırlar ya da uluslararası anlaşmalarla çözülemeyecek kadar geniş kapsamlıdır. Uluslararası teoriler bu ortak sorunları ele almakta yetersiz kalmakta ve dünya-oluş kavramı sadece uluslararası ilişkiler çerçevesinde değerlendirilememektedir. Bu yüzden, dünya düzeyinde daha kapsamlı bir teoriye ihtiyaç duyulmaktadır. İşte tam da bu noktada, Tianxia yaklaşımı, küresel siyasi felsefe ve bilim için daha uygun bir perspektif sunmaktadır (Zhao, 2006, s. 39).

Çinli felsefeci Zhao Tingyang tarafından Konfüçyüsçü ilkeler doğrultusunda geliştirilen Tianxia kuramı, dünya devletlerinin tek bir çatı altında birleşmesini ve küresel uyum içinde hareket etmelerini savunmaktadır (Tokatlı, 2022, s. 81). Tianxia anlayışı, dünyayı en üst siyasi yapı olarak görür ve dünya düzenini sağlayacak bir dünya kurumunun zorunlu olduğunu savunmaktadır. Bu anlayışta, devletler ve yerel siyaset, dünya siyasetinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Çin siyasi düşüncesine göre, ideal siyasi hiyerarşi Tianxia → devlet → aile şeklindedir. Batı siyasi sistemi ise bu yapıya kıyasla eksik görülmektedir. Çünkü ulus-devlet merkezlidir ve üzerinde evrensel bir otorite bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) gibi mevcut uluslararası kurumlar, ulusal çıkarlarla sınırlı oldukları için küresel sorunları çözmede yetersiz kalmaktadır. Tianxia

yaklaşımı ise ulusal çıkarların ötesine geçen bir bakış açısı sunmaktadır. Kısacası dünyayı bütün olarak ele alarak, küresel barış ve düzen için daha kapsayıcı ve etkili çözümler üretmeyi hedeflemektedir (Zhao, 2009, s. 11-12).

Zhao, BM'yi eleştirmeyi amaçlamadığını, ancak BM'nin küresel sorunları çözme ve Amerikan emperyalizmi karşısındaki sınırlı kapasitesine dikkat çekmek istediğini belirtmektedir. Ona göre, BM sadece ulusal çıkarlarla hareket edebilir ve Amerikan gücüne karşı etkisiz kalmaktadır. Zhao, Amerikan imparatorluğunun zaferinin dünyanın sonunu getireceğini savunarak, bunun önüne geçmek için Tianxia kavramının dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Tianxia anlayışına göre, devletler bağımsız varlıklar değil, genel bir kümenin alt kümeleri gibi görülmeli, imparatorluk merkezi ise toplumsal kurumların meşruiyetini denetlemelidir. Ayrıca, Tianxia sisteminde süper güçler yoktur ve siyasetin milliyetçilikten ve toprak sınırlarından bağımsız bir şekilde şekilleneceği vurgulanır (Carlson, 2011, s. 97).

Zhao'ya göre, Tianxia sistemi kaosu düzenlemeyi ve insanları dönüştürmeyi amaçlamakta, dünya ulus-devlet temelli bir bakış açısıyla bölünmüşken, Çin'in kapsayıcı anlayışı, insanları bir aile gibi düşünerek birleştirmektedir. Zhao, Tianxia'nın geleneksel Çin düşüncesine dayandığını ve küreselleşmenin olumsuz halinden olumlu bir biçime geçişi hedeflediğini vurgular. Ancak bu geçişin, katılımcıların isteğine ve gönüllü bir süreçle olacağına inanmaktadır. Uluslararası kuruluşlar, özellikle BM ve Avrupa Birliği (AB), hâlâ ulus-devlet temelli bir dünya görüşüne dayanarak sınırlıdır. Zhao, bu kuruluşların süper-devlet gibi görünseler de küresel sorunları çözmeye yetersiz kaldığını savunur çünkü ulus-devlet anlayışını korurlar (Callahan, 2007, s. 6-9).

Günümüzde Tianxia kuramı, Çin'in yumuşak gücünün önemli bir parçası haline gelmiştir. Zhao'nun kuramı, küresel düzeyde daha kapsayıcı ve barışçıl bir dünya düzeni için bir temel oluşturmakta ve özellikle Çin'in uluslararası ilişkilerindeki etkisini güçlendirmeye yardımcı olmaktadır (Tokatlı, 2022, s. 81).

Çin'in küresel sahnede yükselmesiyle birlikte, dış politikasında geleneksel Tianxia anlayışı yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Çinli akademisyenler ve düşünürler, Batı merkezli uluslararası sistemin sınırlamalarına karşı çıkmakta ve binlerce yıllık kendi entelektüel miraslarından esinlenerek daha kapsayıcı, evrensel ve ahlaki bir dünya düzeni öneren Tianxia düşüncesini öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, Çin'in yalnızca ekonomik

değil, etik ve siyasi bir liderlik rolü üstlenme arzusunu da yansıtmaktadır (Puranen, 2019, s. 45).

Nitekim Hu Jintao döneminde Çin dış politikası, Tianxia'nın temel unsurlarından biri olan uyum fikrine vurgu yapmıştır. “Uyumlu dünya” kavramı, farklı siyasi sistemlerin ve medeniyetlerin karşılıklı saygı içinde, barışçıl bir düzende bir arada var olabileceğini savunur. “Yeni tip büyük güç ilişkileri” ise rekabet yerine iş birliğini, özellikle büyük güçler arasında karşılıklı güven ve kazan-kazan anlayışını ön plana çıkararak, Soğuk Savaş zihniyetinin dışlanması önermektedir. Bu yaklaşım, Tianxia'nın merkezîyetçi ama kapsayıcı dünya tasavvuruna paralel şekilde, Çin'in kendi merkezli ama çatışmasız bir uluslararası düzen vizyonunu yansıtmaktadır (Puranen, 2019, s. 57).

Çin Komünist Partisi'nin Derleme ve Çeviri Bürosu Başkan Yardımcısı Yu Keping, Tianxia kavramını daha sistematik bir biçimde Hu Jintao'nun uyumlu dünya teorisiyle ilişkilendirip ve bunu eski Çin'in büyük uyum dünyası anlayışının bir parçası olarak tanımlamaktadır. Bu düşünce, aynı zamanda mevcut Başkan Xi Jinping'in “Çin rüyası” söylemiyle de bağlantılıdır. 2013'te yayımlanan Qiushi dergisi, Çin rüyasını ülkenin 5.000 yıllık tarihinin devamı olarak tanımlarken, bu rüyanın uyumlu bir dünya kurmayı amaçladığını belirtmektedir (Dreyer, 2015, s. 1018).

Xi Jinping döneminde Çin, Tianxia düşüncesine daha iddialı ve kendine güvenen bir tonla yaklaşmaktadır. Artık kendisini sadece gelişmekte olan bir ülke olarak değil, küresel düzenin şekillenmesinde etkin bir büyük güç olarak konumlandırmaktadır. Bu söylemde, Çin'in tarihi merkezi rolünü yeniden üstlenmesi, yani Tianxia sisteminde merkezin başka bir deyişle Çin'in yeniden inşası öne çıkmaktadır. Çin'in dış politikası bu dönemde daha kozmopolit bir hal alırken, dünya düzenine Çin merkezli ama kapsayıcı bir vizyon sunma eğilimindedir. Bu da modern anlamda Tianxia'nın yeniden yorumlanması olarak değerlendirilebilir (Puranen, 2019, s. 57).

Bununla beraber Xi'nin ortaya koyduğu “insanlık için ortak kader topluluğu” kavramı Tianxia düşüncesinin modern bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. “insanlık için ortak kader topluluğu” kavramı, tüm dünyanın iş birliği ve karşılıklı kazanç temelinde bir araya gelmesini savunarak Tianxia'nın “gökyüzü altındaki herkes tek ailedir” anlayışıyla örtüşmektedir (Puranen, 2019, s. 58).

Bu kavram, bölgedeki ülkelerin çıkarlarının birbirine bağlı olduğunu ve refah ya da krizin ortak yaşandığını vurgulayarak, Çin'in liderliğinde uyumlu bir bölgesel düzen

tasavvurunu meşrulaştırmaktadır. Dışişleri Bakanı Wang Yi'nin ASEAN açıklamaları, bu anlayışın pratikteki yansıması niteliğindedir: Çin, ASEAN ile ilişkilerini “büyük bir aile” modeliyle tanımlar, “iyi komşuluk” ve “gelişmekte olan ülkelerin haklarını koruma” vurgusuyla bu hiyerarşik ama koruyucu pozisyonunu gerekçelendirir. Böylece Tianxia, Xi döneminde Çin'in küresel vizyonunu şekillendiren örtük ama etkili bir ideolojik dayanak haline gelir (Varrall, 2015, s. 10).

Öte yandan son yıllarda Çin'in dış politikasında Tianxia düşüncesine yönelik vurguların artmasıyla beraber, bu anlayış geleneksel anlamdaki barışçıl ve erdemli merkezi otorite fikrinden uzaklaşarak daha çok bölgesel baskı kurma ve güç temelli bir yönetime evrildiğine yönelik eleştiriler almaktadır (Dreyer, 2015, s. 1027).

Xi Jinping döneminde Çin, egemenlik vurgusunu öne çıkararak Vestfalya sistemine bağlılığını sürdürmektedir. Ancak aynı zamanda, çevresindeki ülkeler üzerinde siyasi ve ekonomik nüfuz kurarak hiyerarşik bir ilişki biçimini dayatmaktadır. Bu durum, Çin'in bölgesel liderliğini dayatma eğiliminde olduğunu ve Tianxia kavramını kendi çıkarları doğrultusunda yeniden tanımlamaya çalıştığını göstermektedir. Xi'nin çok kültürlülüğe ve medeniyetler arası karşılıklı öğrenmeye vurgu yapan söylemleri olsa da, uygulamada insan hakları ihlalleri ve agresif bölgesel politikalar bu söylemlerle çelişmektedir. Bu nedenle, Tianxia düşüncesi mevcut uluslararası düzene alternatif bir model olarak sunulsa da, Pekin'in pratik politikaları bu modelin kapsayıcı ve adil niteliğini zedelemektedir (Dreyer, 2015, s. 1027-1030).

2.3. HARAÇ SİSTEMİ: ÇİN'İN TARİHSEL DİPLOMASİ MEKANİZMASI

Çin'in tarihsel üstünlük anlayışı, kendisini “Cennetin altındaki her şeyi” yöneten ve evrenin merkezindeki “Orta Krallık” olarak görmesine dayanmaktadır. Bu anlayış, Çin'in çevresindeki vassal devletlere karşı kültürel ve ahlaki bir üstünlük taşıdığı inancıyla şekillenmiştir (Feng J. , 2025). Çin kültürünü benimsemeyen ya da Konfüçyüsçü değerlerle uyumlu olmayan halklar ise genellikle aşağı ve barbar olarak değerlendirilmiş; yalnızca geri kalmış değil, aynı zamanda güçlendiklerinde potansiyel bir tehdit olarak algılanmışlardır. Bu görüş, Çin'in evrensel kültürel ve ahlaki değerlerinin dışındaki halkların hem geride kaldığı hem de tehlike arz ettiği inancını pekiştirmiştir (Fairbank, 1942, s. 130).

Bu doğrultuda haraç sistemi, Çin'in uluslararası ilişkilerinde merkezi bir mekanizma olarak işlev görmüş; Çin'in egemenliğini pekiştirmesine ve çevresindeki devletlerle hiyerarşik bir düzen kurmasına olanak sağlamıştır. Sistem, Çin'in kendisini kültürel olarak

üstün konumlandığı bir yapı içinde, çeşitli çevre devletlerle kurduğu diplomatik ilişkileri düzenlemiştir. Çin'in dünya görüşüne göre bu devletler, kabul edilebilir düzeyde uygar ya da Çin medeniyetine yakın sayılmış ve sisteme bu şekilde entegre edilmiştir (Feng, 2009, s. 549).

Nitekim Çin-merkezli dünya düzeni, devletlerarasındaki eşitsizliği doğal bir gerçeklik olarak kabul etmektedir. Çin'in benimsediği bu dünya düzeni, daha önceki bölümde anlattığımız Tianxia felsefesi çerçevesinde “Gökyüzünün Oğlu” olarak anılan imparatorun himayesindeki hayırsever bir hegemon devlet tarafından korunmaktaydı. Konfüçyanizm'i benimsememiş toplumlar bile çıkarlarına uygun olduğu için bu yapıya uyum sağlamıştır. Bu anlayışa göre Çin, hegemon konumunu askeri veya ekonomik gücüne değil, kültürel üstünlüğüne ve genel kabul gören otoritesine borçludur (Dreyer, 2015, s. 1016).

Haraç sistemi, yaklaşık olarak M.Ö. 206 yılında Han Hanedanı döneminden başlayıp 1912'de son bulan Qing Hanedanı'na kadar Çin'in dış ilişkilerini şekillendiren bir modeli kapsamaktadır. Bu sistem, Çin imparatorunun kendi ülkesini kültürel ve maddi açıdan diğer devletlerden üstün görmesini ifade etmektedir. Sisteme göre, Çin ile ticaret yapmak ya da herhangi bir ilişki kurmak isteyen ülkelerin, imparatoru üstün bir otorite olarak kabul etmeleri ve ona “yeryüzündeki her şeyin hükümdarı” olarak itaat etmeleri beklenmektedir (Munez, 2023).

2.3.1. Haraç Sisteminin Yapısı ve İşleyişi

Çinliler, yüzyıllar süren etkileşimlerin ardından gerek kuzeydeki göçebe bozkır topluluklarıyla gerekse güneyin yerli halklarıyla kurdukları ilişkilerde, Çin'in üstünlüğünün yalnızca maddi güçten değil, esasen sahip olduğu köklü kültürel mirastan kaynaklandığını fark etmişlerdir (Fairbank, 1942, s. 129). Bu anlayış doğrultusunda, Çin kendisini Doğu Asya'da hegemon bir güç olarak konumlandırmış ve bu dönemde geliştirilen haraç sistemini, “Orta Krallık” anlayışıyla doğrudan ilişkilendirmiştir (Munez, 2023). Söz konusu sistem, Çin'in merkezde olduğu bir dünya tasavvuru çerçevesinde, çevre ülkelerin “barbar” olarak görülerek Çin'e haraç sunmalarıyla şekillenmiş; böylelikle Çin'in bölgedeki üstünlüğünü ve siyasal hegemonyasını sembolik olarak kabul etmeleri amaçlanmıştır (Yurdakul, 2019, s. 35).

Haraç sistemi, Çin'in geleneksel diplomatik yapısının temel unsurlarından birini oluşturmuş ve aynı zamanda ticari ilişkilerle iç içe geçmiş bir işleyişe sahip olmuştur. Bu

ilişkiler doğrudan siyasi denetim içermemekle birlikte, hiyerarşik bir düzen içinde çok katmanlı ve dolaylı bağlantılar şeklinde organize edilmiştir (Mancall, 1968, s. 75).

Çin ile dış ülkeler arasındaki ticaret üç ana model üzerinden gerçekleştirilmekteydi. İlk modelde, ticaret yalnızca haraç sunumunun ardından mümkün hale gelmekteydi. Bu durumda, haraç misyonları genellikle tüccarlarla birlikte Çin'e gelmekte, Kowtow tamamlandıktan sonra belirli bir süre için ticaret yapmalarına izin verilmektedir. İkinci modelde, haraç sunumu yapılmadan doğrudan ticaret gerçekleştirilebiliyordu. Üçüncü model ise, herhangi bir haraç ritüeline bağlı olmadan, Çin sınır bölgelerinde gerçekleştirilen sınırlı ticari faaliyetleri kapsamaktaydı. Dolayısıyla, bir ülkenin Çin'e haraç sunması, iki taraf arasında ticaret yapılabilmesi için zorunlu bir ön koşul niteliği taşımamıştır (Mancall, 1968, s. 76)

Bunula birlikte, küçük barbar krallıklarının veya Orta Asya tüccarlarının, bazen haraç sunumu yapmayı tercih etmelerinin temel nedeni, haraç sunumunun ticari olarak karlı bir işlem olmasından kaynaklanmıştır. Haraç sunan ülke, haraç misyonunun Çin'de kaldığı süre boyunca sarayın sağladığı destekle, misyonun masraflarını karşılamaktan ziyade kâr elde edebiliyordu. Bu nedenle, haraç sunumu bazen sadece bir ritüel değil, aynı zamanda ticari kazanç sağlayan bir strateji haline gelmiştir (Mancall, 1968, s. 76).

Bu süreçte, Çin'in amacı topraklarını genişletmek ya da yabancı halkları egemenliği altına almak değil, onları imparatora itaat etmeye zorlamak olmuştur. Çin, özellikle imparatorluk çağında, düşmanlarını doğrudan silah zoruyla yenmektense, daha çok kandırma ve ayartma stratejilerini kullanmıştır. Bu stratejilerin temeli, Çin'in kadim düşünce sistemlerine, özellikle Konfüçyüsçülük öğretilerine dayanmaktadır (Doğanlar, 2021, s. 27).

Konfüçyüsçü düşüncede hiyerarşi, evrendeki doğal düzenin bir yansıması olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışa göre, oğullar babalarına, saray görevlileri imparatora itaat etmektedir. Bu doğrultuda toplumun her bireyinden, bulunduğu rolü sadakatle ve uyum içinde yerine getirmesi beklenmektedir. Bu hiyerarşik yapı, yalnızca bir itaat sistemi değil, aynı zamanda ahlaki bir görev anlayışını ifade etmektedir. Konfüçyüsçülük, yönetimin temelini askeri güçten ziyade ahlaki erdem üzerine kurmaktadır. Bu nedenle bir imparatorun, bir babanın oğluna göstereceği şefkat ve rehberlik gibi, tebaasını erdemli, adaletli ve koruyucu bir yaklaşımla yönetmesi beklenmektedir (Feng, 2025). Bu düşünsel zemine dayanan haraç sistemi, Çin'in yalnızca merkezdeki iç istikrarı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda dış bölgelerde yani Çin'e sonradan katılan ya da katılması öngörülen alanlarda

kademeli bir bütünleşmeyi hedefleyen bir araç işlevi görmüştür. Bu sistem aracılığıyla Çin, söz konusu bölgeleri siyasi, ekonomik, kültürel ve psikolojik açılardan merkeze bağımlı hale getirmeye çalışmıştır (Karluk, 2019, s. 11-12).

Konfüçyüsçülük'te ritüellerin büyük bir önemi vardı. Çünkü bu törenler, erdemin somut bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Konfüçyüs, ritüellerin ahlaki mükemmeliyeti sağlamak ve toplumsal düzeni korumak için gerekli olduğuna inanıyordu. Çin'in uluslararası düzeninde bu tür ritüeller, imparatora ödenen vergi üzerinden gerçekleşmekte ve Çin'in üstünlüğünü tanıyan bir sembol olarak kabul edilmektedir (Yurdakul, 2019, s. 32).

Kısacası haraç sistemi, Çin'i merkezde konumlandıran ve siyasi üstünlüğünü pekiştiren ritüelleştirilmiş bir diplomatik ilişkiler sürecini ifade etmektedir. Bu sistem kapsamında, çevre ülkelerden gelen elçiler Çin sarayına gönderilmekte, törensel kabul süreci içerisinde Çince kullanılarak iletişim kurulmaktadır (Munez, 2023). Bu diplomatik sürecin en belirgin unsurlarından biri, haraç sunumu ritüelidir. Haraç sunumu, sadece Çin'in üstün medeniyetini sembolize etmekle kalmaz; aynı zamanda, imparatorun insan toplumu ile evrenin geri kalanı arasında bir köprü olduğu düşüncesine dayanan kozmolojik bir anlayışı da yansıtmaktadır (Mancall, 1968, s. 64).

Haraç sistemi çerçevesinde Çin'e gönderilen elçiler, daha düşük bir statüde olduklarını kabul ettiklerini göstermek amacıyla, geleneksel bir davranış biçimi olan "kowtow" adı verilen törensel selamlamayı gerçekleştirirdi. Bu ritüel, üç kez diz çökerek her seferinde üç defa yere kapanmayı içermektedir. Toplamda dokuz kez yere kapanma anlamına gelen bu davranış, Çin imparatorunun üstünlüğünü sembolik olarak kabul etmenin en açık sembolü olarak görülmüştür. Elçiler, bu ritüelin ardından genellikle kendi ülkelerine özgü ürünler, özellikle yerel gıda maddeleri, gibi hediyeleri takdim ederlerdi. Çin imparatoru ise bu jestlere karşılık, kendi güç ve zenginliğini sergilemek amacıyla, çoğu zaman getirilen haraçtan çok daha değerli hediyeler sunmuştur. Bu hediyelerin arasında çoğunlukla ipek, altın ve değerli taşlar gibi ürünler yer almıştır (Feng, 2025).

Bu törensel uygulama, yalnızca Çin'in bölgesel düzende üstün konumunu pekiştirmekle sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda, imparatorun "uzaklardaki insanlara değer verdiğini" göstererek, halkına göğün yetkisini taşıdığını sembolik olarak kanıtlama işlevi de görmüştür (Hobson ve Zhang, 2022, s. 3). Bu törensel bağlılık karşılığında Çin İmparatorluğu, elçilere takvimler, çeşitli hediyeler ve en önemlisi, kendi ülkelerindeki yönetici pozisyonlarının Çin tarafından tanındığına dair sembolik onaylar vermiştir.

Nitekim söz konusu ritüeller, yalnızca törensel anlam taşımakla kalmayıp, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin düzenlenmesinde de merkezi bir işlev üstlenmiştir (Dreyer, 2015, s. 1016). Dolayısıyla bu uygulamalar, Çin'in dış ilişkilerini düzenleyen diplomatik yapının temel unsurlarından biri haline gelmiş ve kültürel hegemonyasını pekiştiren araçlardan biri olarak işlev görmüştür (Lin, 2009, s. 489-490)

2.3.2. Haraç İlişkilerinin Siyasi ve Ekonomik Fonksiyonları

Kökenlerini Konfüçyüsçü düşünceden alan haraç sistemi, Çin'in merkezde yer aldığı ve çevresindeki devletlerin bu merkezi otoriteyi tanıyarak haraç sunma yoluyla bağlılıklarını ifade ettikleri bir uluslararası ilişki biçimi yaratmıştır. Haraç ilişkilerinin resmi protokolleri, Çin'in merkezli evren anlayışındaki hiyerarşiyi somutlaştırmıştır. Bu düzenleme sayesinde dış ülkeler, Çin'e göre kendi konumlarını açık biçimde tanımlamaktadır. Dolayısıyla haraç sistemi, sadece ekonomik ve diplomatik bir yapı değil, aynı zamanda Çin'in hem dış egemenliğini hem de içteki hiyerarşik düzenini yansıtan sembolik bir mekanizma işlevi görmektedir (Feng, 2025).

Bu sistemin dayandığı hiyerarşik düzen, egemen devletlerin eşit statüde olmadığı, aksine, Çin'in merkezi gücünün etrafında şekillenen bir yapıyı ifade etmektedir. Bu anlayış çerçevesinde Çin'in egemenliği, sadece coğrafi sınırları değil, aynı zamanda Çin'in etki alanındaki devletlerle olan diplomatik ilişkilerini de kapsamaktadır. Çin'in dış ilişkilerinde, imparatorun merkezi gücüne ve kültürel üstünlüğüne boyun eğmek, bu ilişkilerin başlıca şartını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, dış ülkelerle olan ilişkilerde, haraç veren ülkeler Çin'in kültürel ve siyasi üstünlüğünü kabul etmekle yükümlüydüler ve bu, Çin ile resmi ilişkiler kurmanın ve dış ilişkilerde yer edinmenin ön şartını oluşturmuştur. Bu sistem, aynı zamanda Çin'in dış politikasının ve diplomatik ilişkilerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir yönünü de içermektedir (Feng, 2009, s. 550).

Çin, haraç ilişkilerinde her zaman merkezde bulunan hükümdar olarak yer alırken, bu ilişkiler yalnızca iki taraflıydı ve diğer ülkelerle olan ilişkilerde Çin'in egemenliği her zaman kabul edilmiştir. Ancak, haraç ödeyen ülkelerin bu ilişkilere nasıl yaklaştığı, ideolojik ve kültürel farklar nedeniyle değişmiştir. Örneğin Vietnam (Annam) gibi bazı ülkelerde, Konfüçyüsçülük gibi Çin'e ait ideolojiler tamamen kabul edilirken, Siam'da (bugünkü Tayland) benzer bir ideolojiye sahip olmalarına rağmen, farklı inançlar ve kültürel anlayışlar vardı. Orta Asya'daki Türkler gibi diğer bazı toplumlar ise, Çin ile olan ilişkilerde daha pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir. Yani bu ülkeler için esas olan, hayatta kalma

mücadelesi ve politik çıkarlar olduğu için Çin ile ilişkilerini daha pragmatik bir çerçevede sürdürmüşlerdir. Bu çeşitlilik, haraç sisteminin farklı kültürler ve toplumlar arasında uyum sağlama ve esnek bir şekilde işleyebilme yeteneğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla haraç sistemi, her ülkede farklı bir şekilde uygulanarak, Çin'in kültürel ve politik etkisinin genişlemesine olanak tanımıştır (Mancall, 1968, s. 65).

Bu doğrultuda haraç sistemi, her iki tarafın farklı ancak birbirini tamamlayan çıkarlarına dayanan, esnek ve çok katmanlı bir ilişki biçimi oluşturmuştur (Feng, 2025). Çin imparatorları, içerideki yönetimlerinin meşruluğunu güçlendirmek için dışarıdan gelen tanınmaya, haraç veren devletlerin yöneticileri kadar ihtiyaç duymuşlardır. Bu yönüyle, sistemin en güçlü devleti olan Çin, kendi yönetiminin haklılığını çevresindeki devletlerin onayına dayandırmıştır. Bu sebeple Çin, haraç devletlerini elçiler göndererek saygı duruşunda bulunmaları için teşvik etmiş, bu şekilde Çin'in üstünlüğünü kabul eden bir rol oynamalarını istemiştir (Hobson ve Zhang, 2022, s. 3).

Özetle haraç sunma eylemi, yalnızca ekonomik bir alışverişten ibaret olmayıp, Çin'in kültürel, siyasi ve ahlaki otoritesinin kabulünü ifade eden ritüelleştirilmiş bir süreçti ifade etmektedir. Çin yöneticileri açısından bu sistem, hem bölgesel düzenin tesisi, hem de Çin'in evrensel liderlik iddiasının pekiştirilmesi açısından büyük önem taşımıştır. Bu yönüyle haraç sistemi, Çin'in yalnızca ekonomik çıkarlarını değil, aynı zamanda bölgesel hegemonyasını, kültürel üstünlüğünü ve uzun vadeli istikrar arzusunu yeniden üreten bir diplomatik araç işlevi görmüştür (Feng, 2009, s. 550). Yani haraç sistemi, yalnızca Çin'in kültürel ve siyasi üstünlüğünü yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel düzeyde düzeni ve istikrarı korumaya yönelik bir mekanizma olarak da hizmet etmiştir.

Yabancı devletler ise çoğunlukla bu ilişkileri, Çin'in zengin pazarlarına erişim sağlama, ticari avantaj elde etme ya da Çin'in potansiyel tehdidini dengeleme gibi pragmatik nedenlerle tercih etmişlerdir. Haraç sunan devletler, Çin'in merkezî otoritesine bağlılıklarını sembolik olarak gösterirken, karşılığında siyasi tanınma, ticari imtiyazlar, barışçıl ilişkiler, bölgesel güvenlik ve rakiplerine karşı caydırıcı bir güç olma garantileri elde etmişlerdir (Feng, 2009, s. 550).

Haraç ödeyen ülkeler için, Çin'in yeni yerel yöneticiyi tanıması ve ataması, o yöneticinin meşruiyetini pekiştiriyordu. Diğer taraftan, kowtow uygulaması her ne kadar sembolik olarak haraç veren devletlerin Çin karşısında daha alt bir konumda olduğunu gösterse de, bu durum onların siyasi bağımsızlıklarını zedeleyen bir eylem olarak

görülmemektedir. Yani, bu uygulama bu devletleri Çin'in gayriresmî bir imparatorluk egemenliği altına almamıştır. Çünkü bu törensel davranışın ötesinde, Çin bu devletler üzerinde gerçek anlamda bir denetimi bulunmamaktadır. Saygı duruşunda bulunmaları ya da Çin'den bazı yatırımlar almaları, bu ülkeler için egemenliklerinden ciddi bir kayıp anlamına gelmemiştir. Çünkü bu devletler iç işlerinde büyük ölçüde serbest ve dış politikalarını Çin'den bağımsız bir şekilde sürdürmüşlerdir (Hobson ve Zhang, 2022, s. 3).

Bu çerçevede, Çin'e sunulan haraç, genellikle Çin merkezli medeniyet düzenine kabul edilmenin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu uygulama, aşağılayıcı değil; aksine Çin tarafından kültürel ve siyasal bir ayrıcalık olarak sunulmuş ve kimi çevrelerce bu şekilde kabul edilmiştir. Haraç yoluyla Çin'in yönetim biçimi ve kültürel üstünlüğü sembolik olarak tanınmış; böylece bu toplumlar, Çin'in kültürel ve siyasal etkisinin uzandığı bir hiyerarşik sistemin parçası haline gelmiştir. Bu sistem, Çin'in üstün konumunu kabul eden devletlerle imparatorluk arasında sembolik bir bağ kuran bir dış politika aracı işlevi görmüştür (Fairbank, 1942, s. 133).

Öte yandan haraç sistemi, Çin'in yalnızca kültürel ve ahlaki üstünlüğünü pekiştiren bir düzenleme değil, aynı zamanda güvenlik stratejisinin temel bir parçası olarak görülmektedir. Çin, çevresindeki bölgelerdeki potansiyel tehditleri doğrudan merkeze ulaşmadan önce sınır çevresinde kontrol altına almak ve bu bölgelerde istikrarı sağlamak amacıyla haraç ilişkilerini kullanmıştır (Bayram ve Emiroğlu, 2020, s. 31).

Nitekim Çin'in haraç sistemini benimsemesinin temel motivasyonlarından biri, güvenlik stratejisinden kaynaklanmıştır. Çin, komşu kabilelerle olumlu ilişkiler sürdürerek, çevresindeki bölgelerde istikrarı sağlamak ve bu bölgelerden kaynaklanabilecek istikrarsızlıkları engellemek istemiştir. Haraç sistemi, Doğu Asya'da düzeni sağlamak ve çatışma olasılıklarını azaltmak için kullanılan önemli bir araç olarak görülmüştür. Bu sistem, Çin'in kültürel ve ideolojik etkisini bölgeye yayarak yumuşak güç unsuru olarak işlev görmüş, aynı zamanda Çin'in üstünlüğünü kabul eden devletlerin stratejik ittifaklar kurmasına olanak tanımıştır. Haraç ödeyen devletler, Çin'in şemsiyesi altında güvenlik sağlarken, sistem aynı zamanda bir çatışma çözüm mekanizması sunmuş ve anlaşmazlıkları savaşa dönüşmeden çözmeyi amaçlamıştır (Beyaz, 2024, s. 189).

Çin'in dış ilişkilerindeki temel sorun, askeri olarak yetersiz kaldığı durumlarda nasıl bir üstünlük sürdürebileceği olmuştur. Çin, bu sorunu kültürel ideolojik araçlarla, onurlandırma ve rüşvet gibi yöntemlerle aşmayı hedeflemiştir. Ayrıca, bazen karşı tarafları

birbirine karşı kullanarak, bağımlılık ilişkilerini pekiştirmeyi tercih etmiştir. Çin, egemenliğini sürdürmek için dışarıdan gelen fatihleri de, mevcut sistemi değiştirmeden sisteme entegre etmiş ve idari yapıyı büyük ölçüde korumuştur (Akdağ, 2022, s. 370).

Çin'in çevresinde tampon bölgeler oluşturarak bölgesel istikrarı desteklemesi, sistemin uzun vadeli başarısını pekiştirmiştir. Bu sayede, dış tehditler Çin merkeze ulaşmadan önce çevre bölgelere müdahale etme imkânı bulmuştur. Haraç ilişkileri, Çin'le bağlantı kuran devletlerin yönetici elitlerine güç ve statülerini korumada yardımcı olmuş, böylece siyasi meşruiyetlerini sağlamlaştırmalarını sağlamıştır (Beyaz, 2024, s. 190). Bu sistem, Çin'in dış tehditlere karşı erken müdahale imkânı kazanmasına olanak tanırken, haraç sunan devletler için de Çin'den askeri koruma talep etme hakkı doğuruyordu (Bayram ve Emiroğlu, 2020, s. 32).

Konfüçyüsçü düşünceye ve Çin kültürüne dayanan bu kültürel evren, zamanla yalnızca Çin ile sınırlı kalmayarak, Vietnam, Kore ve belli ölçüde Japonya gibi Çin'in etki alanındaki devletlerde de derin biçimde kök salmıştır. Bu devletler, zamanla haraç sisteminin kurumsal çerçevesini içselleştirmiş ve Çin'le olan ilişkilerini bu çerçevede sürdürmeye başlamışlardır. Büyük ölçüde Çin'in bölgedeki istikrarlı gücü sayesinde işlerliğini sürdüren bu sistem, aynı zamanda Doğu Asya'da uzun süreli bir siyasal istikrar ve görece barış ortamının oluşmasına katkıda bulunmuştur (Feng, 2025).

18. yüzyılın sonlarından itibaren, Büyük Britanya gibi Avrupa güçleri Çin ile ticarete katılmaya başladıkça, Çin'in geleneksel ticaret yapısı önemli bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Çin ve haraçgüzar devletler arasındaki hem deniz hem de kara ticareti, özel tüccarların artan etkisiyle değişikliğe uğramıştır. Bu süreçte, diplomatik ilişkiler açısından haraç sistemi resmîyetini korumaya devam etmekle beraber Çin ile ticaret yapan Asyalı devletler, geleneksel haraç yolları üzerinden yürütülen ticareti azaltarak, özel kanallar aracılığıyla ticaretlerini artırmaya başlamıştır (Munez, 2023).

Haraç sisteminin sona ermesi, esasen 19. yüzyılda Çin'in Batılı güçlerle karşı karşıya geldiği çatışmalı süreçlerin doğrudan bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Qing Hanedanı döneminde, Çin'in geleneksel dış ilişkiler anlayışını temsil eden bu sistem, Avrupa merkezli güç dengesinin yükselişi karşısında giderek işlevsiz hâle gelmiştir. Özellikle 1839-1842 yıllarında İngiltere ile yaşanan Birinci Afyon Savaşı ve 1856-1860 yılları arasında İngiltere ile Fransa'nın birleşik güçleriyle gerçekleşen İkinci Afyon Savaşı bu dönüşümde kırılma noktaları olmuşlardır (Feng, 2025).

Bu savaşların sonunda imzalanan eşitsiz antlaşmalar, Çin'in egemenliğini zedelemiş; Batılı devletlere ticari ayrıcalıklar, yasal dokunulmazlıklar ve liman şehirlerinde kalıcı imtiyazlar tanınmasına neden olmuştur. Böylece, Çin İmparatoru'nun üstün konumunu pekiştiren ve çevre devletlerle kurulan hiyerarşik yapıya dayanan haraç sistemi, Batı'nın güce dayalı diplomatik anlayışı karşısında çökmüştür (Feng, 2025).

2.3.3. Günümüz Diplomatik Pratiklerinde Haraç Sisteminin İzleri

Çin'in yeni uluslararası ilişkiler yaklaşımı, tarihsel olarak imparatorluk dönemindeki haraç sistemiyle benzer unsurlar taşımaktadır. Neo-haraççı çerçeve, bu yaklaşımı anlamak için dört temel analitik kategori sunmaktadır:

- Çin'in kendisini özel ve farklı bir güç olarak görmesi yani Çin merkeziliği
- Ticaret ve diplomatik bağlantılar
- Kültürel değerlerini yayma çabası ve diğer ülkeleri kendi kültürüne entegre etme stratejisi olarak kültürel asimilasyon
- Meşruiyet inşası (Pan ve Lo, 2017, s. 7-8).

Çin merkezilik anlayışı, tarihsel olarak haraç sistemi aracılığıyla çevresindeki devletlerden kültürel ve siyasal üstünlük kabul ettirmeyi amaçlamış; Çin'i bölgesel düzenin merkezine yerleştiren bir dünya tasavvuru oluşturmuştur. Günümüzde ise bu anlayış, doğrudan haraç sistemi biçiminde olmasa da, Çin'in ekonomik ve diplomatik gücünü kullanarak uluslararası sistemde kendisini yeniden “büyük güç” olarak konumlandırma çabalarında varlığını sürdürmektedir (Pan ve Lo, 2017, s. 8).

Bu vizyon, özellikle Hu döneminde “bilimsel kalkınma” ve “uyumlu toplum” söylemleri ile desteklenmiştir. Çin'in iç ve dış politikasında istikrar ve yumuşak güç unsurlarını öne çıkaran bir yaklaşım benimsenmiştir. Xi Jinping dönemine gelindiğinde ise, bu anlayış daha iddialı bir boyut kazanmış; “Çin rüyası” gibi vizyonlarla Çin'in büyük bir medeniyet ve küresel güç olarak yeniden yükselişi vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, haraç sisteminin tarihsel prestij anlayışı, modern kamu diplomasisi araçlarıyla yeniden canlandırılmaya çalışılmış ve Çin'in uluslararası sistemde merkezi bir konuma geri dönmesi, stratejik bir hedef haline gelmiştir (Pan ve Lo, 2017, s. 9).

Xi Jinping'in “Çin rüyası” fikri, Çin'in tarihsel olarak güçlü, saygı duyulan ve barışçıl bir aktör olarak dünya sahnesindeki doğal rolünü yeniden üstlenme arzusunu yansıtmaktadır. Bu fikir, Çin'in geçmişteki haraç sistemine dayalı dış ilişkiler modeline

benzer şekilde, Çin'in bölgedeki liderlik rolünü ve uluslararası saygınlığını yeniden inşa etme amacını taşımaktadır. Xi, Çin milletinin büyük yeniden doğuşunu gerçekleştirmeyi, modern Çin halkının uzun süredir arzuladığı bir hedef olarak görmektedir. Bu hedef, Çin'in ulusal çıkarlarını ve halkının ortak beklentilerini temsil eder, tıpkı geçmişteki haraç sisteminde olduğu gibi, Çin'in dünya düzenindeki merkezî rolünü pekiştirmeyi amaçlamaktadır (Varrall, 2015, s. 8).

İmparatorluk dönemi Çin'inin dış ilişkilerini düzenleyen haraç sistemi, ticaret ve diplomatik bağları vurgulayan bir çerçeveye dayanmaktaydı (Fairbank, 1942, s. 135). Bu sistem, Çin'in çevresindeki ülkelerle hiyerarşik temelli bir düzen kurmasını ve kendisini merkezde konumlandırmasını sağlamıştır. Günümüzde ise Çin, dış ilişkilerini uluslararası normlar, çok taraflı ekonomik kurumlar ve iş birliği platformları aracılığıyla yürütmekte; bu yolla, geleneksel haraç sisteminden farklı biçimlerde olsa da, Çin merkezli yeni bir bölgesel düzen inşa etmeye çalışmaktadır (Pan ve Lo, 2017, s. 10).

Bu bağlamda, 2002 yılında başlatılan küreselleşme politikasıyla Çinli şirketler yurt dışına açılmış; 2010'da ASEAN-Çin Serbest Ticaret Bölgesi kurulmuş; 2013'te başlatılan "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimiyle Asya, Avrupa ve Afrika'yı kapsayan ekonomik bağlantılar güçlendirilmiştir. 2015 yılında kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ise, Çin'in bölgesel projelere finansal destek sağlayarak etkisini artırma stratejisinin bir parçası olmuştur. Bu gelişmeler, Çin'in hem Asya'daki nüfuzunu artırma hem de küresel rakiplerinin bölgedeki etkisini sınırlandırma yönündeki politikalarını yansıtmaktadır (Pan ve Lo, 2017, s. 11).

Öte yandan BKBY girişimi, tarihsel Çin haraç sistemiyle benzer bir yapıya sahiptir. BKBY, Çin'in ekonomik performansını artırmayı amaçlayan önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle hem BKBY girişimi hem de tarihi haraç sistemi, ticareti teşvik ederek ulusal ekonomiyi güçlendirmeyi hedeflemektedir. Her iki sistem de ekonomik ve sembolik boyutları birleştirerek işlev görmektedir. Tarihsel haraç sistemi, Çin'in zengin ekonomisine erişim sağlamak için haraç devletlerini cezbetmiş ve Çin İmparatorunun meşruiyetini artırmak amacıyla ekonomik ilişkiler kurmuştur. Bugün ise BKBY girişimi, Çin Komünist Partisi'nin iç meşruiyetini güçlendirmeyi hedeflemekte ve bunu BKBY ülkeleriyle güçlü ekonomik bağlar kurarak gerçekleştirmektedir. Tarihsel haraç sisteminde, haraç devletleri Çin İmparatorunun önünde secde ederek statüsel bir aşağılık gösterisi yapar ve bu sembolik hareketle Çin'e olan bağlılıklarını kabul ederlerdi. Bugün BKBY girişimine

katılan ülkeler de benzer şekilde, Çin'e ekonomik faydalar sağlamak için Çin devletine sembolik meşruiyet kazandırır ve bunun karşılığında Çin Komünist Partisini (ÇKP) eleştirmekten kaçınarak, sistemin gerekliliklerini yerine getirirler (Hobson ve Zhang, 2022, s. 6-7).

2.4. AŞAĞILANMA YÜZYILI: ÇİN'İN DEĞİŞEN DÜNYASI

Aşağılanma Yüzyılı (1839-1949), Çin tarihinde derin bir travma ve ulusal kimliğin yeniden şekillenmesinde kritik bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Afyon Savaşları ile başlayıp, yabancı işgaller, eşitsiz antlaşmalar ve toprak kayıplarıyla devam eden bu süreç, Çin'in geleneksel dünya düzenindeki üstünlük algısının yıkılmasına yol açmıştır. Bu dönem, yalnızca siyasi ve ekonomik bağımsızlığın zedelenmesiyle değil, aynı zamanda toplumun kolektif hafızasında kök salan aşağılanma duygusuyla da hatırlanmaktadır. Günümüzde Çin'in dış politikasında ve modernleşme söylemlerinde hâlâ etkisini sürdüren bu kavram, ulusal birliğin, kalkınma hedeflerinin ve “ulusal yeniden diriliş” idealinin tarihsel zeminini oluşturmaktadır (Çelik, 2020).

18. yüzyılın sonlarına doğru Çin İmparatorluğu, tarihsel gücünün doruğundaydı. Ancak bu ihtişamın ardında çözümlenin ilk işaretleri de belirmekteydi. Çin'in sahip olduğu zengin doğal kaynaklar ve stratejik konumu, yalnızca Batılı devletlerin değil, küresel ticaret ağlarında etkili yeni aktörlerin de ilgisini çekiyordu. Bu durum, Çin'in dış ilişkilerinde daha önce karşılaşmadığı ölçekte bir meydan okumayı beraberinde getirdi (Kissinger,2015,s.59).

Bu yüzyılda, İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası Çin'le ticaret yapmak istese de Çin'in kendi kendine yeterli ekonomik yapısı ve gelişmiş zanaat üretimi, yabancı mallara duyulan ihtiyacı sınırlıyordu. Öte yandan, Avrupa'da Çin çayına olan yoğun talep, ticaret dengesini Çin lehine bozuyordu. İngiltere bu açığı kapatmak amacıyla, Hindistan'da ürettiği afyonu yasa dışı yollarla Çin'e sokmaya başladı. Afyon ticareti kısa sürede yaygınlaştı ve Çin toplumunda bağımlılık ile sosyal çözümlenme sorunları ortaya çıktı (Ponting, 2011, s. 676).

Durumu kontrol altına almak isteyen Qing yönetimi, afyonu yasaklayarak sert önlemler aldı ve İngiliz tüccarlarının ülkeden çıkarılmasına karar verdi. Bu girişim, İngiltere tarafından hem ticarete yönelik bir saldırı hem de diplomatik bir hakaret olarak değerlendirildi. Sonuç olarak 1839'da Birinci Afyon Savaşı patlak verdi. Savaş, 1842'de imzalanan Nanjing Antlaşması ile sona erdi. Antlaşma gereği Çin, Hong Kong'u İngiltere'ye devretmek, tazminat ödemek ve beş limanı yabancı ticarete açmak zorunda kaldı. Bu yenilgi,

Çin'in dış müdahalelere açık hale gelmesine ve yaklaşık yüz yıl sürecek olan Aşağılanma Yüzyılı'nın başlangıcına işaret etti (Ponting, 2011, s. 677).

Aşağılanma Yüzyılı, 1839'daki Birinci Afyon Savaşı'nın başlamasından Çin İç Savaşı'nda Çin Komünist Partisi'nin 1949'daki zaferine kadar süren dönemi kapsamaktadır. 1839-42 yıllarında Britanya hükümetinin Çin'i limanlarını afyon ticaretine açmaya zorlamasıyla başlayan bu dönemden önce, Çin'in yöneticileri kendilerini çevreleyen haraç ilişkileri ağının merkezinde rahatça oturuyordu ve Asya dışındaki uygarlıklarla çok az temasları vardı. Ancak Birinci Afyon Savaşı ile beraber, Çin'in etkin toprak kontrolü üçte bir oranında azalmış, binlerce yıllık imparatorluk sistemi çökmüş ve ülke iç isyanlar, yabancı işgaller ve iç savaşlarla parçalanmıştır (Kaufman, 2010, s. 4-5).

Nitekim 1840'lardan itibaren Çin, silah zoruyla yarı-sömürge bir konuma itildi ve Batılı ülkeler ile Japonya'ya kıyı şehirleri, Yangtze Nehri boyunca limanlar, Mançurya ve Tayvan gibi geniş toprak parçalarını terk etmeye zorlandı. Bu utanç, 1910'lar ve 20'lerde Tibet ve Moğolistan'daki bağımsızlık hareketleri ve Japonya'nın Mançurya'ya yönelik daha fazla saldırısıyla daha da derinleşmiştir (Kaufman, 2010, s. 4).

Özellikle 1915 yılında Japonya'nın Çin'e sunduğu Yirmi Bir Talep, ulusal egemenliği ciddi biçimde zedelemiştir. Bu gelişme üzerine, "Ulusal Aşağılanmayı Asla Unutma" sloganı gazetelerde, duvar yazılarında, ticari markalarda ve gündelik eşyalarda sıkça yer almaya başlamıştır. Halk, mitingler, boykotlar ve "ulusal aşağılanma dernekleri" aracılığıyla tepkisini örgütlü bir şekilde dile getirdi. Yurtdışındaki Çinli tüccar ve öğrenciler de bu hareketi destekledi; yalnızca "ulusal kurtuluş fonu" değil, "ulusal aşağılanma fonu" da oluşturuldu. (Callahan, 2004, s. 210).

Öte yandan içeride ise, Çin 19. yüzyıl boyunca Taiping ve Boxer isyanları gibi büyük ayaklanmalarla parçalanmıştır. 1911'de binlerce yıllık imparatorluk sisteminin çöküşü daha fazla siyasi ve sosyal kaosun yaşanmasına yol açmıştır (Ponting, 2011, s. 787). Bu dönemde hükümet yolsuzluğu, kendini beğenmiş bir izolasyonizm anlayışı ve askeri güçlerin Batı ile Japonya'nın teknolojik seviyesinin çok gerisinde kalması önemli sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Qing hanedanlığının 1911'de çöküşünden sonra bile Çin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar geçen yaklaşık kırk yıl boyunca iç karışıklıklar, Japon işgali ve iç savaşlarla mücadele etmiştir (Metcalf, 2020, s. 46). Nitekim bu dönem Çin Komünist Partisi'nin iç savaşı 1949'da kazanıp ülkenin iç düzenini ve uluslararası itibarını yeniden inşa etmeye başlamasına kadar sona ermemiştir (Kaufman, 2010, s. 5).

Çin milliyetçiliği, yalnızca Çin uygarlığının tarihsel ihtişamını yüceltmekle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda ülkenin geçmişte yaşadığı zayıflık ve yenilgilerin hafızasını da canlı tutmaktadır. Bu olumsuz tarihsel bellek, en belirgin biçimde “Ulusal Aşağılanma Yüzyılı” söyleminde ortaya çıkmaktadır. Konuya ilişkin Çin kaynaklarında tarihsel süreç genellikle üç aşamada tasvir edilmektedir: Dünyanın merkezi konumundaki imparatorluk dönemi; 1840 Afyon Savaşı sonrasında “Asya’nın Hasta Adamı” olarak tanımlanan gerileme dönemi; ve 1949 Komünist Devrimi ile başlayan yeniden yükseliş süreci. Bu bağlamda, Çin dış politikasının temel hedeflerinden biri, söz konusu ulusal aşağılanmanın izlerini ortadan kaldırmak olarak görülmektedir (Callahan, 2004, s. 202).

Bu söylem, Mao Zedong’un 1949 yılında yaptığı ve “Artık hakarete ve aşağılamaya maruz kalan bir millet olmayacağız; ayağa kalktık” şeklinde tarihe geçen ifadesinin zeminini oluşturmaktadır. Söz konusu ifade, ulusal kurtuluş söyleminin geçmişte yaşanan aşağılanma deneyimine; ulusal güvenlik söyleminin ise tarihsel kökenli güvensizlik hissine dayandığını ortaya koymaktadır (Callahan, 2004, s. 203).

“Ulusal aşağılanma” kavramı, Çin kimliği ve siyasal söylemlerinde, ek bir tanımlamaya ihtiyaç duyulmaksızın, belirgin bir anlamla kullanılmaktadır. Modern Çin tarihine ilişkin ders kitaplarında bu dönem; yabancı müdahaleler ve içteki yolsuzlukların, ülkenin egemenliğini zayıflattığı, toprak bütünlüğünü parçalayarak halkı güçsüz ve itibarsız bir konuma sürüklediği bir süreç olarak tasvir edilmektedir (Callahan, 2004, s. 204-205). Bu bağlamda, “Aşağılanma Yüzyılı” olgusu, Çin Halk Cumhuriyeti’nin doğuşunu ve mevcut siyasal düzenin meşruiyetini pekiştiren “kayıp ve yeniden doğuş” söyleminin temel bileşenlerinden biri hâline gelmektedir. Çin Komünist Partisi ise, ülkeyi bu tarihsel “en zayıf noktadan” çıkararak yeniden küresel ölçekte etkili bir güç konumuna taşıma görevini üstlenen aktör olarak sunulmaktadır (Kaufman, 2010, s. 3).

Mao’nun Çin’in yeniden doğuşunu ilan ettiği dönemden sonraki kırk yıl boyunca, tarihsel anlatı, Çin Komünist Partisi’nin halk nezdindeki benzersiz ve kurtarıcı konumunu vurgulayacak şekilde kurgulanmıştır. Ancak 1989’daki Tiananmen Meydanı olaylarının ardından bu söylem, özellikle Batı ve Japonya kaynaklı mağduriyet temasını ön plana çıkaracak biçimde revize edilmiştir. 1989 sonrası dönemde yaşanan uluslararası izolasyonun ardından, “Aşağılanma Yüzyılı” söylemi, ÇKP’nin başlıca tarihsel referanslarından biri haline gelmiş; ülkenin geçmiş ihtişamını yeniden tesis etme ve küresel düzeyde hak ettiği

konuma ulaşma yönünde halkı motive eden stratejik bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Metcalf, 2020, s. 46).

Bu söylemin hedefleri, siyasi ve kültürel boyutların yanı sıra hem iç hem de dış politika ekseninde şekillenmektedir. “Ulusal aşağılanmayı ortadan kaldırma” ideali, yalnızca geçmişe ilişkin tarihsel bir hak iddiası olarak değil, aynı zamanda günümüz siyasal stratejisinin merkezinde yer alan dinamik bir hedef olarak konumlanmaktadır. Bu çerçevede, Çin’in emperyalizmin tarihsel etkilerinden kurtulması ve geçmişte yitirilen toprakların merkezi otorite altında yeniden bütünleştirilmesi, başlıca ulusal amaçlardan biri olarak sunulmaktadır. Çin Komünist Partisi’nin meşruiyeti ise, yalnızca dış tehditler karşısında ulusal birliği koruma yeteneğiyle değil; aynı zamanda, önceki “yozlaşmış ve yetersiz” yönetimlerden farklı olarak toplumsal refahı artırma ve ekonomik kalkınmayı sağlama kapasitesiyle de desteklenmektedir (Callahan, 2004, s. 205-206).

Dolayısıyla, “ulusal aşağılanma” söylemi hem toplumsal duyguları şekillendirmekte hem de devletin ideolojik propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Bu tarihsel anlatı, günümüzde de Çin’in siyasal karar alma süreçlerini, dış politika tercihlerini ve toplumsal psikolojisini güçlü biçimde etkilemeyi sürdürmektedir. Dikkat çekici biçimde, son otuz yılda kaydedilen ekonomik, askerî ve teknolojik ilerlemeler ile artan özgüven, geçmişin unutulmasına yol açmak yerine, bu hafızanın daha da görünür ve işlevsel hâle gelmesine neden olmuştur. Çin’in uluslararası arenadaki yükselişi, yalnızca maddi güç unsurları üzerinden değil; ulusal kimlik inşası ve toplumsal söylemler bağlamında da değerlendirilmelidir. Zira bu yükseliş, tarihsel aşağılanma deneyimini hem meşruiyet kaynağı hem de geleceğe yönelik stratejik hedefleri besleyen ideolojik bir çerçeve olarak canlı tutmaktadır (Wang, 2012, s. 33).

2013 yılından itibaren Çin dış politikasının üslubu giderek daha iddialı ve agresif bir hal almıştır. Çin Komünist Partisi (ÇKP), tarihsel olarak vurguladığı “Yüzyıllık Aşağılanma” söyleminden, ülkenin yeniden büyük güç konumuna yükselmesini öne çıkaran bir söyleme doğru kayış göstermektedir (Xiao, 2024, s. 133).

2013 yılında Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Xi Jinping, “Çin halkının büyük yeniden canlanması” olarak tanımladığı Çin Rüyası kavramıyla bu tarihsel anlatının içerdiği dersleri daha da güçlendirmiştir. Çin söyleminde bu süreç, “yeniden canlanma” olarak adlandırılmakta olup, bu ifade geçmişin yaralarını iyileştirme ve ulusun eski ihtişamını yeniden kazanma yönündeki kararlılığı yansıtmaktadır (Metcalf, 2020, s. 46).

Bu doğrultuda, Xi Jinping “Çin halkının büyük yeniden canlanması” olarak tanımladığı Çin Rüyası kavramıyla, Çin’in geçmişte yaşadığı aşağılanmalardan kurtulup eski ihtişamına yeniden ulaşması hedefini resmi bir politika haline getirmiştir. Xi’nin liderliğinde ÇKP, Çin’in tarihsel gücünü geri kazanarak uluslararası arenada hak ettiği liderlik pozisyonunu yeniden sağlamayı amaçlamaktadır. Bu stratejinin somut bir örneği olarak, Çin’in küresel etki alanını ve ekonomik gücünü yeniden canlandırmayı amaçlayan BKBY girişimi kapsamlı bir strateji olarak öne çıkmaktadır (Metcalf, 2020, s. 46).

Bununla birlikte, bu geniş kapsamlı stratejinin yanı sıra, Çin özellikle toprak bütünlüğü ve egemenlik meselelerinde son derece hassas bir duruş sergilemektedir. Bu hassasiyet, “Aşağılanma Yüzyılı” söylemiyle doğrudan ilişkilidir. Örneğin, Güney Çin Denizi üzerindeki anlaşmazlıklar, Çin’in bu konudaki tavrını açıkça ortaya koymaktadır; Çin Halk Cumhuriyeti, bölgenin büyük bir kısmının tarihsel olarak kendisine ait olduğunu iddia etmektedir (Xiao, 2024, s. 133).

Benzer şekilde, ÇKP açısından Tayvan sorunu da büyük önem taşımakta ve Çin’in “çekirdek çıkarları” arasında yer almaktadır. Tayvan, “Yüzyıl Aşağılanması”nın günümüze ulaşan son kalıntısı olarak değerlendirilmektedir (Xiao, 2024, s. 134). Xi Jinping’in 2019 yılında yaptığı konuşmada da vurgulandığı gibi, bu mesele Çin’in zayıf ve parçalanmış olduğu dönemde ortaya çıkmıştır. Xi’ye göre, Tayvan sorunu Çin’in ulusal yeniden canlanmasıyla birlikte çözüme kavuşacaktır. Nitekim yeniden birleşme, “Çin Rüyası”nın temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir (Bush, 2019).

Öte yandan Yüzyıllık Aşağılanma Çin’e egemenliği koruyabilmek için güçlü bir ordunun gerekliliğini de öğretmiştir. ÇKP, özellikle o dönemde en büyük tehditlerin denizden geldiğini ve yabancı güçlerin savaş gemileriyle Çin’in kapılarını zorladığını belirlemiştir. Bu nedenle, Xi Jinping yönetiminde Çin ordusu, özellikle donanma alanında son on yılda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Örneğin, 2014-2018 yılları arasında inşa edilen gemilerin toplam tonajı ve yüzey gemisi sayısı, Japon Donanması’nın toplam büyüklüğüne yaklaşmıştır (Xiao, 2024, s. 134).

Son olarak son yıllarda, ulusal aşağılanma anlatısının Çin’in hem uluslararası hem de iç politikalar üzerindeki etkisi giderek artmıştır. Çin Komünist Partisi (ÇKP), “Çin halkını aşağılayan” yabancı hükümetler, şirketler veya bireylere karşı kamuoyunda sert eleştirilerde bulunmuş, tehditler savurmuş ve çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. İç politikada ise parti, halkı bu tür dış müdahalelere karşı bilinçlendirme ve harekete geçirme yönünde aktif bir tutum

sergilemektedir. Bu bağlamda, Çin Halk Cumhuriyeti çoğu kez ulusal aşağılanma anlatısını, politikalarını ve eylemlerini meşrulaştırmak için kullanmaktadır (Metcalf, 2020, s. 46).

BÖLÜM III

3. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Dış politika, bir devletin uluslararası alandaki diğer devletlerle olan ilişkilerini düzenleyen stratejilerin toplamıdır. Dış politika, devletlerin hem çok katımlı uluslararası ilişkilere hem de belirli sorunlara yönelik spesifik stratejiler geliştirmesini içermektedir. Bu bağlamda dış politikanın en belirgin özelliği tutarlılıktır, yani devletler uluslararası düzeyde belirli bir strateji doğrultusunda hareket etmeyi amaçlamaktadırlar. Dış politika süreci, devletlerin karar almak, bu kararları uygulamak ve uluslararası ilişkilerde belirli hedeflere ulaşmak için izlediği yolu ifade etmektedir. Bu süreç, her ülkede farklılık gösterir. Çünkü bir ülkenin içyapısı (örneğin askeri bir diktatörlük, komünist bir parti yönetimi, çok partili demokrasi ya da tek parti yönetimi) dış politika süreçlerinin nasıl işlediğini belirlemektedir. Bu nedenle dış politika kararlarının alınma biçimi ve uygulanması, her devletin siyasi, ekonomik ve kültürel koşullarına bağlı olarak değişmektedir. Bir ülkenin uluslararası imajını çizen dış politikası, devletin dış dünyaya nasıl bir profil sunduğunu ve uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını belirlemektedir. Devletler dış politika kararları alırken, uluslararası sistemdeki güç dengelerini, mevcut sınırlamaları ve fırsatları dikkate alarak hareket ederler. Bu süreçte her devlet, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmeye çalışır. Güç kazanma amacı, dış politikadaki stratejilerin temel unsurlarından biridir (Aydın, 2020, s. 143-144).

Çin Uygarlığı, MÖ 5500 yıllarına kadar uzanan bir geçmişe sahiptir ve bu tarih, özellikle Neolitik Çağ'da Huang-Hu Havzası'nda tarımla uğraşan ilkel toplulukların varlığına dayanır. Bu erken dönemlerde, siyasi birlik ve güçlü bir devlet yapısı henüz oluşmamıştır. Ancak MÖ 3000 civarında, Çin Türkistanı'ndan bölgeye gelen istilacıların etkisiyle, bölgenin yerli halkı tarafından kurulan bir Çin Devleti'nin temelleri atılmıştır. Bu ilk siyasi oluşum, dönemin efsanevi Çin kaynaklarına dayanmakta olup, doğruluğu kesinleşmemiştir. MÖ 1600'lü yıllarda, Çin'de ilk yazılı kayıtların başlamasıyla birlikte tarih daha somut bir hale gelmiştir. Çin tarihinde daha sonra birbiri ardına gelen birçok hanedanlık, siyasi birliği sağlamak ve iktidarı ele geçirmek amacıyla birbirleriyle yarışmışlardır. Bu hanedanlıklar zamanla kendi bürokratik sistemlerini geliştirirken, en belirgin özelliklerinden biri patrimonyal (miras yoluyla aktarılan) bürokrasi sisteminin hâkim olmasıydı (Doğan ve Arslan, 2023, s. 67).

Çin dış politikasını en geniş şekilde anlayan politika yapıcılar ve gözlemciler için en yaygın bilinen anlatı, aşağılanma yüzyılı (aynı zamanda yüz yıl süren aşağılanma olarak da bilinir) anlatısıdır. Bu terim, Çin'in dünya meselelerindeki merkezi rolüne dair duyduğu hissin, 1840'larda Opium Savaşları ile başlayan Batı'nın müdahaleleriyle nasıl zayıflatıldığını tanımlamak için Çinli politika yapıcılar arasında yaygın olarak kullanılan bir kısaltmadır. Çinliler, sıklıkla aşağılanma anlatılarını, Çin'in diğer uluslarla nasıl etkileşimde bulunması gerektiği üzerine tartışmalarının başlangıç noktası olarak kullanırlar (Varrall, 2015, s. 5).

Çin, yaklaşık 3000 yıllık yazılı geçmişi ve sürdürülebilir bir medeniyet geleneğine sahip bir Uzak Doğu ülkesidir. 1949 yılında kurulan ÇHC, Çin'e özgü sosyalist piyasa ekonomisi ile yönetilen çok uluslu bir devlettir. Yaklaşık 1,4 milyar nüfusuyla dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin, 9.600.000 km²'lik yüzölçümüyle Asya kıtasının en geniş topraklarına sahip devletidir. Çin, Batı'dan ithal edilen ekonomik ve yönetsel modelleri, kendi tarihsel devlet ve bürokrasi geleneğiyle uyumlu hâle getirerek uygulamaktadır. Bu çerçevede, ideolojik çatışmaların minimum düzeyde olduğu, "Çin tarzı sosyalizm" adı verilen sistemle yönetilmektedir. Ülke, resmi olarak çok partili bir yapıya sahip olsa da, ÇKP yönetim üzerindeki belirleyici güç konumundadır. Modernleşme sürecini kesintisiz biçimde sürdüren Çin, aynı zamanda karmaşık sosyal, kültürel ve etnik yapısından kaynaklanan çeşitli iç dinamiklerle de karşı karşıyadır. Bu yönüyle Çin, geleneksel değerler ile modern gelişmeler arasında bir denge kurmaya çalışan, hem tarihî mirası hem de küresel etkileri bakımından dikkat çeken bir devlettir (Karluk, 2017, s. 96).

Çin, uzun tarihi, benzersiz kültürel yapısı, büyük nüfusu ve son yıllarda hızla büyüyen ekonomisiyle dikkatleri üzerine çekmektedir. 19. yüzyılın başına kadar dünya çapında gelişmiş bir ülke olan Çin, batıdaki sanayileşme devrimi sonrası, Avrupa'nın teknolojik ilerlemesi ve deniz aşırı ticaret karşısında geride kalmış ve büyük bir çöküş sürecine girmiştir. Bu dönemde Batılı devletler, Rusya ve Japonya ile savaşlar sonucu toprak kayıpları yaşamış ve sömürgeci güçler tarafından hedef alınmıştır. Küresel güç dengesi, İngiltere, Almanya, Japonya, Rusya ve ABD'nin ön planda olduğu bir düzene evrilmiştir ve Çin bu süreçte geri planda kalmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küreselleşme, dünya ekonomisinde ve siyasetinde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Çin, bu değişim fırsatını fark ederek tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik potansiyelini kullanarak yeniden yükselmeye başlamıştır. Bu gelişme, uluslararası ilişkilerde Çin'in gücünün

artacağına dair yorumlara yol açmış, “Çin bir gün uyanırsa dünyayı sarsar” görüşünü pekiştirmiştir (Sandıklı, 2009, s. 41).

Çin hükümetinin dış politikası, genel olarak ölçülü, tedbirli ve emin adımlarla şekillenen bir stratejiye dayanmaktadır. Çin’in dış politikasını anlamlandırmak için, ülkenin tarihsel bağlamına ve hafızasına bakmak son derece önemlidir. Çin, hem iç hem de dış politikasında tarihsel deneyimlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Çin’in dış politika kararları, geçmişteki zorluklar ve deneyimlerden çıkarılan derslerle şekillenmiştir. Bu bağlamda, Çin’in dış politikasındaki temkinli yaklaşım ve stratejiler, tarihsel hafızanın bir yansıması olarak görülebilir (Aydın, 2020, s. 146-147).

Çin Halk Cumhuriyeti’nin dış politika hedefleri, kurulduğu 1949’dan günümüze kadar büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Mao Zedong’un liderliğindeki dönemde (1949-1976), Çin dış politikasının temel amacı, yeni kurulan devletin güvenliğini sağlamak olmuştur. Bu dönemde Çin, dünya çapında ideolojik bir mücadeleye girmemiş, daha çok kendi iç istikrarını ve güvenliğini koruma önceliğiyle hareket etmiştir. Deng Xiaoping’in liderliğinde (1978-1992) ise Çin dış politikası önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Deng, Çin’in ekonomik kalkınmasını hedefleyerek dış ilişkileri bu amaca yönelik şekillendirmiştir. Deng’in dış politika anlayışının en belirgin özelliği, “gücünüzü gizleyin, asla liderlik etmeyin ve zamanınızı bekleyin” şeklinde özetlenebilecek düşük profilli bir strateji izlemesiydi. Bu yaklaşım, Çin’in ekonomik reformlar ve dışa açılma süreciyle uyumlu bir politika izlemesini sağlamıştır. Jiang Zemin dönemi (1992-2002), Deng’in belirlediği dış politika çizgisinin izlenmeye devam edildiği bir dönemdir. Hu Jintao’nun liderliğindeki dönemde (2002-2012) ise Çin, özellikle 2008 küresel ekonomik krizinin ardından dış politikada daha aktif bir tutum benimsemeye başlamıştır. 2008 küresel ekonomik krizinin ardından Hu Jintao’nun liderliğinde Çin’in dış politikası önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Hu, Deng Xiaoping’in izlediği “gücünüzü gizleyin, asla liderlik etmeyin ve zamanınızı bekleyin” şeklindeki düşük profilli dış politika yaklaşımını terk ederek, daha aktif ve iddialı bir tutum benimsemiştir. Xi Jinping’in 2012’de Çin Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamasıyla birlikte, Çin dış politikasında daha da belirginleşen bir dönüşüm yaşanmıştır. Xi liderliğindeki Çin, Hu Jintao’nun dönemindeki iddialı ancak temkinli dış politikayı daha da ileriye taşıyarak, daha proaktif ve etkin bir yaklaşım benimsemiştir (Durmaz, 2024, s. 435).

3.1. MAO ZEDONG DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa’da olduğu gibi Asya’da da ciddi yıkımlara yol açmıştır. Avrupa’da Almanya’nın çöküşüyle oluşan iktidar boşluğuna benzer şekilde, Asya’da Japonya’nın teslimiyeti bölgedeki siyasi dengeleri sarsmıştır (Atawulla M. T., 2020, s. 26). Bu süreçte bölgedeki güç boşluğunu kendi lehine çeviren Çin Komünist Partisi, literatürde tarihin en yıkıcı iç savaşlarından biri olarak nitelenen Çin İç Savaşı’ndan zaferle çıkmıştır (Çakı ve Fidan, 2020, s. 185).

Ülkedeki egemenliğini sağlamlaştıran Mao Zedong’un Komünist güçleri, 1 Ekim 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’ni ilan etmişlerdir (Huisken, 2010, s. 31). ÇHC, kuruluşundan itibaren uluslararası politikada önemli bir aktör olmaya başlamıştır (Akdağ, 2023, s. 73). Mao Zedong, ÇHC’nin kuruluşunu “Çin halkı ayağa kalkmıştır” diyerek ilan etmiştir. Mao’nun bu söylemi, devrimin sürekliliğini vurgulayan bir doktrine dönüşmüştür. Mao Zedong, geleneksel iç ve uluslararası düzeni reddetmiştir. Mao, klasik Çin düşüncesini yeniden yorumlayarak güçlü bir Çin’in inşası için Konfüçyüsçü kültürün yıkımını zorunlu görmüştür. Bu dönüşüm sürecinde Çin’i birleştirirken Stalinist ve Leninist yaklaşımları benimseyerek sürekli devrim anlayışını savunmuştur. Böylece Çin’e özgü bir komünizm biçimini ortaya koyarak ülkenin devrimci ahlaki otoritesini yeniden tesis ettiğini ileri sürmüştür (Kissenger, 2016, s. 244-245).

3.1.1. Çin-SSCB İttifakı ve İş Birliği

Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistem, ABD’nin öncülüğündeki Batı Bloku ile Sovyetler Birliği’nin liderliğindeki Doğu Bloku arasında derin ideolojik, siyasi kutuplaşma ile şekillenmiştir. Mao Zedong liderliğindeki Çin ise, 1950’li yılların başında bu küresel kutuplaşmanın tam merkezinde yer almıştır (Durmaz, 2024, s. 439). 1949 yılında, Mao Zedong liderliğindeki ÇKP, Tayvan ve birkaç küçük ada dışında ülke genelinde kontrolü ele geçirerek ÇHC’yi ilan etmiştir. Bu gelişme İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerin dinamiklerini köklü biçimde değiştiren önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim dünya nüfusunun önemli bir kısmını barındıran komünist Çin’in ortaya çıkışı, Soğuk Savaş’ın Doğu Asya’ya yayılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir (Xia, 2008, s. 1).

Kuruluşunun ardından dış politikasını şekillendiren ÇHC, uluslararası alanda kendisinin Çin’in tek meşru temsilcisi olduğu iddiası ile hareket etmiş ve egemenliğe saygı, eşitlik ve karşılıklı yarar ilkeleri temelinde diplomatik ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Bu ilkeler ÇHC’nin bağımsızlık, özgürlük, toprak bütünlüğü ve egemenlik gibi temel çıkarlarını

koruma amacına hizmet etmektedir. Özellikle Çin'in geçmişte yaşadığı "aşağılanma yüzyılı" olarak adlandırılan dönemin tarihsel hafızası, bu ilkelere verilen önemin artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, "ulusal birleşme" kavramı, Çin'e ait olduğu ileri sürülen tüm toprakların birleştirilmesi hedeflenmiş ve dış politikada stratejik bir öncelik olarak savunulmuştur (Akdağ Z. , 2023, s. 77).

Bu doğrultuda Mao, benimsediği "tek Çin" politikası çerçevesinde Tayvan'ı ülkenin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlamış ve Çin ile diplomatik ilişki kurmak isteyen devletlerin Tayvan ile olan resmi bağlarını kesmelerini zorunlu tutmuştur. ÇHC, "iki Çin" ya da "bir Çin, bir Tayvan" gibi yaklaşımları kesin bir biçimde reddetmiş, bu tutumu benimsemeyen devletlerle diplomatik ilişkileri sonlandırma riskini göze alacağını açıkça ifade etmiştir (Ekrem, 2003, s. 2).

Kuruluşundan sonra ÇHC dış politikasında üç temel seçenikle karşı karşıya kalmıştır: ABD ile ittifak kurmak, tarafsız bir pozisyon benimsemek ya da Sovyetler Birliği'ni desteklemek (Ekrem, 2003, s.13-14). Mao Zedong dönemi Çin dış politikasının en önemli özelliklerinden biri, Soğuk Savaş'ın getirdiği dış tehdit algılarının Çin'in stratejik yönelimlerinde büyük bir etkiye sahip olmasıdır. Bu dönemde, Çin'in dış politikası, özellikle Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler ve ABD ile olan etkileşim üzerinden şekillenmiştir (Durmaz, 2024, s. 439). Diğer taraftan ise ABD, Çin İç Savaşı sırasında Çin Milliyetçilerini desteklemiş ve Tayvan'daki Milliyetçi hükümetle olan ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum, ÇKP tarafından ABD'nin, ÇHC'ye karşı ciddi bir tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır (Xia, 2008, s. 1).

Mao, Çin'in dış politikasında üçüncü yolu yok sayarak, Çin'in ya emperyalizmin ya da sosyalizmin tarafını tutmak zorunda olduklarını ifade etmiştir. Nitekim Mao Zedong, uluslararası durumu "doğu rüzgârı" ve "batı rüzgârı" olarak ikiye ayırarak, sosyalist güçlerin emperyalist güçler üzerinde üstünlük kurduğunu belirterek bu durumu doğu rüzgârının batı rüzgârını bastırması olarak açıklamıştır. Nitekim Çin'in dış politikasında Sovyetler Birliği'ne daha yakın bir duruş sergilemiştir (Tabak, 2008, s. 65). Bu çerçevede, Şubat 1950'de Sovyetler Birliği ile imzalanan Barış, Dostluk ve Karşılıklı Yardım Anlaşması, Çin'in "bir tarafa yaslanma" stratejisini benimsemesine neden olmuştur. Çin, söz konusu anlaşma aracılığıyla Sovyetler Birliği'ne dayanarak kendisini emperyalist tehditlere karşı güvence altına almayı amaçlamıştır. Ayrıca bu iş birliğinin ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür (Güneş, 2014, s. 488-489).

Çin'in "bir tarafa yaslanma" dış politikası iki temel ilkeye dayanmaktadır. Birincisi, ülkede işçi sınıfının liderliğinde işçiler, çiftçiler, şehirli küçük kapitalistler ve milli kapitalistlerden oluşan bir ittifak kurarak demokratik halk diktatörlüğünü tesis etmek ve sosyalizm yolunda ilerlemektir. İkincisi ise uluslararası alanda Sovyetler Birliği ve halk demokrasisi ile yönetilen ülkelerle ittifak kurarak emperyalizme karşı durmak ve bağımsız devletlerle iş birliği yapmaktır. Bu politika doğrultusunda, 1949-1956 yılları arasında Çin 25 ülkeyle diplomatik ilişkiler kurmuş ve dış politika alanında önemli adımlar atmıştır (Ekrem, 2003, s. 14). Aynı zamanda, bu politika ile ekonomik kalkınma için gerekli desteğin Sovyetler Birliği'nden alınması planlanmıştır. Batılı ülkelerle ve birçok doğu ülkesinin Çin ile olan ilişkileri kesildiği için, Çin ekonomik yardım ve güvenlik sağlamak adına Moskova'ya yönelmiştir (Akdağ, 2023, s. 80).

Bu anlaşma, teorik düzeyde SSCB'ye Çin'in genel anlamda destekçisi olma yükümlülüğünü getirirken; pratikte, Mao Zedong'a Çin sınırlarında giderek artan çeşitli krizler karşısında bir güvenlik ağı sağlamıştır. SSCB açısından ise anlaşma, Çin'in potansiyel bir tehdit haline gelmesini sınırlayarak onu denetim altında tutma amacını taşımaktadır. Hiçbir Sovyet lider, iki bin millik sınır boyunca Çin ile Sovyet arasındaki ciddi nüfus farkını görmezden gelemezdi: Sibiry'a'daki kırk milyonu bulmayan Rus nüfusuna karşılık, Çin'in nüfusu beş yüz milyonu aşmaktaydı. Stalin, güçlü liderlerin zirveye ulaştıklarında bu durumu kendi çabalarının bir sonucu olarak değerlendirdiklerini ve bir müttefik ne kadar yakın olursa olsun, onun üstünlüğünü kabul etmeyeceklerini düşünmüştür. Mao Zedong'u yakından tanıyan Stalin, onun ideolojik olarak herhangi bir üstünlüğü benimsemeyeceğini açık biçimde öngörmekteydi. Öte yandan, ABD'yi dengelemek amacıyla Çin'in Sovyetler Birliği'nin yanında konumlandırılmasına yönelik bir stratejik hamle gerçekleştirilmiştir. Stalin'e göre, doğuda güçlenmesi muhtemel bir komşunun ortaya çıkması, jeopolitik açıdan ciddi bir tehdit, hatta bir 'kâbus' anlamına gelmektedir (Kissenger, 2015, s. 156-160).

3.1.2. Kore Savaşı Sonrası Çin: Üçüncü Dünya Söylemi ve Büyük Güçlerle Çatışma

Çin'in Ekim 1950'de Kore Savaşı'na doğrudan müdahalesi, Soğuk Savaş'ın gidişatında kritik bir dönemeç olmuştur (Lee, 2008, s. 4). ÇHC ve ABD, Haziran 1950'den Temmuz 1953'e kadar Kore Yarımadası'nda üç yıl süren yoğun bir çatışma içerisine girmiştir. Çin'in savaşa dâhil olmasının ardından, ABD, Çin'i Asya'daki stratejik çıkarları

açısından ciddi bir tehdit olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bu süreçte Washington, ÇHC'ye yönelik politikasını sertleştirmiştir. Ticari yaptırımlar genişletilmiş, Tayvan'daki Milliyetçi hükümete destek artırılmıştır. Ayrıca, Çin'in BM'ye üyeliği engellenmiş ve diplomatik yalnızlaştırma politikası izlenmiştir. Taraflar arasındaki karşılıklı düşmanlık, bölgedeki Soğuk Savaş gerilimini daha da artırmıştır (Xia, 2008, s. 1).

ÇHC'yi sınırlandırma politikası çerçevesinde hareket eden ABD, bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya ile bozulan ilişkilerini 1951'de imzalanan Barış Antlaşması ile normalleştirmiştir. Aynı yıl Filipinler, Avustralya ve Yeni Zelanda ile ANZUS Paketi'nı kurarak bölgesel güvenlik iş birliklerini güçlendirmiştir. 1954'te ise Tayvan'ı Çin'in meşru temsilcisi olarak tanımayı sürdürmüş ve bu ülke ile karşılıklı güvenlik antlaşması imzalamıştır. Aynı yıl kurulan Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) ile birlikte, Çin ve Sovyetler Birliği'ni çevrelemeye yönelik strateji somut biçimde tamamlanmıştır (Tabak, 2008, s. 66).

Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin desteği, Çin için çok önemli olmuştur. Çin, yeni kurulan komünist bir devlet olarak Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısında Sovyetler Birliği'nin desteğini alarak uluslararası düzeyde daha güçlü bir konum elde etmeyi hedeflemiştir (Lee, 2008, s. 4). Kore Savaşı süresince Çin, sınırlı kaynaklara rağmen ABD'yi askerî ve siyasi açıdan sınırlandırmayı başarmıştır. Ancak bu süreç, Çin açısından ABD ile doğrudan bir askerî çatışmanın ağır maliyetlerini de ortaya koymuştur. Bu deneyim, Soğuk Savaş boyunca Çin'in ABD ile yeni bir askerî çatışmaya girmesini büyük ölçüde engellemiştir. Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin Çin'e yönelik askerî ve ekonomik yardımlarda isteksiz ve kısıtlı davranması, ilerleyen yıllarda Çin-Sovyet ayrılığının temelini oluşturan unsurlardan biri olmuştur (Kissenger, 2014, s. 472).

Çin-Sovyet ilişkilerinde yaşanan bozulmanın temelinde, ideolojik ayrışmalar ve Sovyet yardım programlarının kısıtlılığı yer almıştır. Moskova'nın Çin'e sağladığı ekonomik ve teknik yardımlar, başlangıçta Pekin yönetimi tarafından olumlu karşılanmışsa da, bu yardımların Çin'in uzun vadeli bağımsız kalkınma hedeflerini karşılamaktan uzak olduğu anlaşılmıştır. Özellikle nükleer teknoloji alanında Sovyetler Birliği'nin bilgi ve donanım transferini sınırlaması, Çin'in kendi nükleer silah programını geliştirme çabalarını sekteye uğratmış ve Sovyetlerin Çin'in bağımsız bir büyük güç olarak yükselmesine yönelik isteksizliğini açıkça ortaya koymuştur (Huisken, 2010, s. 35-36).

Diğer taraftan 1950'li yılların ikinci yarısında ÇKP, Sovyetler Birliği ile Stalin'in mirasının değerlendirilmesi ve Sovyet lider Nikita Kruşçev'in Uluslararası Komünist Hareket'e yön verme biçimi konusunda görüş ayrılıkları yaşamaya başlamıştır (Scalapino, 1974, s. 353). SSCB'nin 1956'da Macaristan gibi sosyalist ülkelerde gerçekleştirdiği müdahalelerde Çin'in görüşlerine başvurmaması ve bu süreçleri tek taraflı olarak yönetmesi, iki ülke arasındaki karşılıklı güveni zedelemiştir. Bu durum, Pekin'in sosyalist dayanışma anlayışına dair beklentilerinin karşılanmadığını göstermiştir (Lee, 2008, s. 5). Nitekim 1956 yılında Sovyetler Birliği'nin 20. Parti Kongresi'nde Stalin'in politikalarının eleştirilmesi, Çin tarafından sosyalist ideolojinin temel ilkelerinden sapma olarak değerlendirilmiş ve bu gelişme, iki ülke arasında ideolojik ayrılıkların başlangıcını oluşturmuştur (Ekrem, 2003, s. 14).

Ayrıca 1955-1957 yıllarında ABD ile SSCB arasında yaşanan sınırlı diplomatik yakınlaşma süreci, Moskova'nın Washington ile yakınlaşma eğiliminde olduğu izlenimini yaratmıştır. Bu gelişme, Çin'in her iki süper gücün de hegemonik emeller taşıdığı yönündeki söylemini güçlendirmiş ve Pekin'in uluslararası sistemde bağımsız bir konum arayışını hızlandırmıştır (Tabak, 2008, s. 66).

Bu ideolojik ve jeopolitik ayrışmanın en somut tezahürü ise, 1959-1960 yıllarında yaşanan Çin-Hindistan sınır ihtilafı sırasında Sovyetler Birliği'nin Çin'e destek vermekten kaçınması olmuştur. Bu tutum, iki ülke arasındaki güven krizini derinleştirerek ilişkilerin kopma noktasına gelmesine neden olmuştur. Nihayetinde, Temmuz 1960'ta Sovyetler Birliği, Çin'de görev yapan tüm danışman ve teknik uzmanlarını ani bir kararla geri çekmiştir. Bu adım, ideolojik farklılıkların devletlerarası ilişkilerde açık bir çatışma boyutuna ulaştığını göstermiştir (Xia, 2008, s. 2).

Takip eden dönemde sınır bölgelerinde yaşanan gerginliklerin de etkisiyle Çin-Sovyet ittifakı fiilen sona ermiştir (Lee, 2008, s. 5). Bu dönemde Çin sosyalist blok içindeki "tek tarafa yaslanma" politikasını terk ederek, hem Sovyetler Birliği'ni hem de ABD'yi potansiyel tehdit olarak görmeye başlamıştır (Huisken, 2010, s. 36).

1960'ların başlarında, Mao Zedong liderliğindeki Çin yönetimi, uluslararası sistemdeki iki kutuplu yapının dinamiklerinde yaşanan değişimleri yeniden analiz etmeye başlamıştır (Xia, 2008, s. 2). Bu dönemde Çin, Sovyetler Birliği'ni kapitalist devletlerle uzlaşmacı bir tutum benimsemekle suçlamıştır. Aynı zamanda, ABD'nin Çin yerine Tayvan'daki milliyetçi rejimi diplomatik olarak tanımayı sürdürmesi, Pekin yönetiminin

gözünde ABD'yi temel bir tehdit unsuru hâline getirmiştir. Bu iki süper güçle yaşanan ideolojik ve diplomatik gerilimler karşısında Çin, dış politikada yeni bir yönelim benimseyerek Üçüncü Dünya'daki devrimci hareketlerle dayanışma temelinde bir ittifak arayışına girmiştir (Lee, 2008, s. 5).

Bu dış politika yaklaşımının temelleri ise 1950'li yıllarda atılmıştır. Özellikle 1954 Cenevre Konferansı ve 1955 Bandung Konferansı, Çin'in dünya sahnesinde aktif bir aktör olarak yer alma ve uluslararası ilişkilerini çeşitlendirme çabalarının somut örnekleri olmuştur (Akdağ, 2023, s. 81). Çin, bu konferanslar aracılığıyla dış politikasını Sovyetler Birliği ile paralel bir çizgide sürdürmekle birlikte, 1955 Bandung Konferansı'nda daha bağımsız bir tutum sergileyerek kendi dış politika önceliklerini öne çıkarmaya başlamıştır (Huisken, 2010, s. 35).

Bu dönemde Çin, barışçıl ve iş birliğine dayalı dış politikasını kurumsallaştırma yönünde önemli adımlar atmıştır. 1954 yılında Başbakan Zhou Enlai'nin Hindistan ziyareti sırasında, Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru ile birlikte geliştirilen ve daha sonra "barış içinde bir arada yaşama" ilkesinin temelini oluşturan beş ilke, Çin dış politikasının temel referans noktalarından biri hâline gelmiştir (Keyvan, 2022, s. 147).

Bu ilkeler egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygı, saldırmazlık, iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ile barış içinde bir arada yaşama prensiplerine dayanmaktadır. Çinli diplomatlar, bu ilkeleri hem 1954 Cenevre Konferansı'nda Asya'daki çatışmaların çözümüne yönelik önerilerinde hem de 1955 Bandung Konferansı'nda komşu ülkelerle imzalanan sınır anlaşmalarında vurgulamıştır (Üngör, 2011, s. 29). Söz konusu ilkeler, yalnızca kısa vadeli diplomatik girişimlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Çin'in uzun vadeli dış politika vizyonunun temelini oluşturmuştur. Nitekim bu beş ilke, 1982 yılında Çin Anayasası'na da dahil edilerek kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Akdağ, 2023, s. 77).

Bu erken dönem girişimler, 1960'lı yıllarda Çin'in Üçüncü Dünya ülkeleriyle kurduğu ilişkilerin ideolojik ve stratejik zeminini hazırlamıştır. Bu çerçevede Mao, 1961 yılında dünyayı üç bölgeye ayırarak "Üç Dünya Teorisi" ile açıklamıştır (Ekrem, 2003, s. 18). Buna göre; birinci dünya ABD ve SSCB'den, ikinci dünya gelişmiş kapitalist ülkelerden, Üçüncü Dünya ise Çin'in öncülüğünde Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki ülkelerden oluşmaktadır (Cheng, 1998, s. 256). Mao, Üçüncü Dünya'yı, eski politik düzenlerin çöktüğü ve yeni ittifakların şekillendiği bir "fırsatlar diyarı" olarak görmüştür.

Bu bağlamda, Mao, Çin'i Üçüncü Dünya ülkeleri arasında konumlandırarak küresel bir güç olmayı hedeflemiştir (Lee, 2008, s. 5-6). Bu perspektife göre, dünya siyaseti ABD ve SSCB arasındaki çatışmalar etrafında şekillenirken, asıl güç gelişmekte olan Üçüncü Dünya ülkelerinde yatmaktadır. Bu ülkeler, süper güçler arasındaki rekabeti kendi çıkarları doğrultusunda kullanma fırsatına sahiptir. Süper güçlerin politikaları, üçüncü dünya halklarını harekete geçirerek onlara direnme gücü kazandırmıştır. Böylece gerçek güç, birleşen ve kazanmayı hedefleyen bu ülkelerde mevcuttur (Kissenger, 2015, s. 376).

Bu dönemde Çin'in benimsediği strateji, Üçüncü Dünya'da iki düzeyli siyasi koalisyonlar kurmayı hedeflemektedir. İlk olarak, sömürge yönetimlerinin tasfiyesi ve Batı ile yakın ilişkiler kurmuş bağımsız hükümetlerin devrilmesi amacıyla yürütülen "ulusal kurtuluş mücadeleleri" ne destek verilmiştir. İkinci olarak ise, Batı'ya karşı mesafeli duran diğer bağımsız Üçüncü Dünya ülkeleriyle yakın ve karşılıklı iş birliğine dayalı ilişkiler geliştirme çabası öne çıkmıştır (Xia, 2008, s. 2). Bu doğrultuda, 1960'lı yıllarda Çin'in dış politikasında Üçüncü Dünya ülkelere verilen önem artmış, bu eğilim dış propaganda faaliyetlerine de yansımıştır. Çin'in bu ülkelerdeki etkisini artırma çabası yalnızca medya aracılığıyla değil; aynı zamanda maddi yardımlar ve altyapı projeleri yoluyla da sürdürülmüştür. Çin, özellikle kendisine ideolojik olarak yakın rejimlere ekonomik destek sağlarken; Afrika gibi gelişmekte olan bölgelerde gerçekleştirdiği altyapı projeleriyle uluslararası prestijini artırmayı hedeflemiştir (Üngör, 2011, s. 30).

Ne var ki, Mao Zedong'un Çin'de ulusal birlik ve sosyalist reformlara yönelik politikaları birçok Üçüncü Dünya ülkesinde ilgi uyandırmış olsa da, bu ülkelerin çoğu Çin'in uluslararası liderliğini tamamen benimsemekten çekinmiştir. Zira böyle bir yönelim, söz konusu devletleri iki süper gücü karşısına alma riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Lee, 2008, s. 8). Öte yandan, Çin'in Üçüncü Dünya'daki etkisini artırmaya yönelik girişimleri, sınırlı ekonomik kaynakları ve ileri düzeyde askeri teknoloji sunma kapasitesinin yetersizliği nedeniyle de kısıtlı bir etki yaratabilmiştir. Bu nedenlerle, Mao'nun Üçüncü Dünya politikası, hedeflenen sonuçları elde edememiştir (Xia, 2008, s. 2).

3.1.3. Büyük Atılım: Çin'de Sosyal ve Ekonomik Deneyler

Bu dönemde Çin Halk Cumhuriyeti'nde meydana gelen en kayda değer gelişmelerden biri, 1958 yılında Mao Zedong liderliğinde başlatılan ve ekonomik, sosyal dönüşümleri hedefleyen "Büyük Atılım" politikasıdır. Bu politika, tarım ve sanayi üretimini kolektifleştirme yoluyla hızlandırmayı amaçlamış; ancak uygulamada ciddi ekonomik

krizlere, kıtlıklara ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Çalışkan, 2019, s. 4).

Büyük Atılım politikası yalnızca ekonomik bir hamle değil, aynı zamanda Mao'nun ideolojik farklılaşmasının da bir yansımasıdır. Mao, 1958 yılında Çin'deki gelişmelerin yetersiz olduğunu vurgulayarak, Sovyetler Birliği'ne ait planlama modelinin yanlış olduğunu ve bu modelin komünist bir toplum yaratmadığını belirtmiştir. Ayrıca, bu sistemin parti ve devlet bürokrasisi oluşturarak yeni bir soyguncu sınıfı ortaya çıkardığını ifade etmiş ve sonuç olarak Sovyet modelinin terk edilmesi gerektiğini duyurmuştur (Özsoylu, 2006, s. 10).

1958-1961 yılları arasında uygulanan Büyük Atılım politikası, Çin'in sahip olduğu geniş köylü nüfusunu üretici bir güç haline getirerek, kırsal alanlarda sanayileşmeyi teşvik etmeyi ve böylece ekonomik yapıyı modernize etmeyi hedeflemiştir (Güneş, 2014, s. 493). Ancak bu hedefler doğrultusunda uygulanan politikalar, gerçekçi planlamalardan uzak, aşırı iyimser ve merkezîyetçi yaklaşımlara dayanmaktaydı. Sanayi üretiminde hızlı artış sağlama çabasıyla köylüler zorla kollektif üretime dahil edilmiş, küçük çaplı sanayi tesisleri kırsal alanlarda yaygınlaştırılmış, ancak bu uygulamalar ciddi verimsizliklere yol açmıştır. Teknik bilgi eksikliği, altyapı yetersizlikleri ve yerel yöneticilerin üst makamlara gerçek dışı üretim verileri sunmaları, krizin derinleşmesine neden olmuştur (Huisken, 2010, s. 36).

Üstelik Sovyetler Birliği'nin teknik desteğini geri çekmesi, hem siyasi hem de ekonomik düzeyde Çin'i yalnızlaştırmış ve sistemdeki yapısal zayıflıkları daha da belirgin hale getirmiştir. Sonuç olarak, sanayileşmede İngiltere ve ABD'yi geçme hedefiyle başlatılan Büyük Atılım, yaklaşık 20 milyon insanın yaşamını yitirdiği büyük bir insani ve ekonomik felakete dönüşmüştür (Huisken, 2010, s. 36).

Sonuç olarak, sanayileşmede İngiltere ve ABD'yi geçmek amacıyla başlatılan "Büyük Atılım" neredeyse 20 milyon insanın ölümüne sebep olan büyük bir felakete dönüşmüştür. Ancak tüm bu ağır sonuçlara rağmen, Büyük Atılım'ın başarısızlığı Mao'nun devrimci kararlılığını bastırmamış, aksine bu süreçte yıpranan siyasi otoritesini yeniden inşa etmek için 1966 yılında Kültür Devrimi'ni başlatmasına zemin hazırlamıştır (Atawulla, 2020, s. 29).

3.1.4. Kùltür Devrimi Dònemi: Çin'in SSCB ile Keskin Ayrılığı ve ABD ile Yakınlaşma Arayışı

1966 yılı ile Mao'nun ölüm tarihi olan 1976 yılına kadar geçen dönem "Kùltür Devrimi" dönemi ùlkenin iç ve dış politikasında köklü değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde kapitalizme ve geleneksel Çin değerlerine karşı topyekûn bir mücadele yürüt÷lmüş; Komünist Parti'nin ideolojisi Maoizm doğrultusunda yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır (Savaş, 2016, s. 80).

Kùltür Devrimi'nin fikirsel temelini, Mao'nun yaptığı konuşmalardan seçilmiş pasajların yer aldığı Mao'nun Seçme Sözleri adlı eser oluşturmuştur. Kamuoyunda "Kırmızı Kitap" olarak bilinen eser, Kızıl Muhafızların eylemlerine ideolojik rehberlik sağlamıştır (Savaş, 2016, s. 82-83). Bu dönemde, üniversiteler kapatılarak, entelektüeller köylere çalışmaya gönderilmiştir (Atawulla, 2020, s. 30). Esasında ideolojik bir hareket olan Kùltür Devrimi sırasında olaylar kontrolden çıkmıştır. Özellikle, hareketin prensiplerini hayata geçirmekle sorumlu olan, öğrencilerden oluşan Kızıl Muhafızlar, devrime karşı direnenlere yönelik yoğun bir şiddet uygulamış, bu süreçte on binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Çalık, 2011, s. 191). Şiddetin dozunun oldukça arttığı bu dönemde yine eski yönetimleri simgeleyen kişiler öldür÷lmüş ve her türlü eski kùltür ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. "Eski düşüncüyü, kùltürü ve alışkanlıkları yok et!" sloganı bu süreci yansıtmaktadır. Bu dönem, kapitalizme karşı adeta bir savaş ilan edilmiştir (Deniz, 2014, s. 193)

Mao Zedong'un önderliğinde 1966 yılında başlatılan Kùltür Devrimi, ÇHC tarihinde yalnızca iç politikada değil, dış ilişkilerde de köklü bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu doğrultuda, 1970 yılına kadar süren süreçte Çin, uluslararası diplomatik ve siyasi ilişkilerini büyük ölçüde sınırlandırmış ve dış dünyadan izole bir konuma çekilmiştir. (Çalışkan, 2019, s. 5). Özellikle dış temsilciliklerde görev yapan diplomatlar arasında yaygın görevden almalar ve geri çağırımlar yaşanmış; Mısır Büyükelçisi dışında, Çinli elçilerin ve elçilik personelinin büyük bölümü kırsal bölgelerde yeniden eğitim kamplarına gönderilmiş ya da devrimci faaliyetlere katılmak üzere merkeze alınmıştır. Bu dönemde Çin'in uluslararası arenadaki en istikrarlı ve olumlu ilişkisini ise yalnızca Arnavutluk Halk Cumhuriyeti ile sürdürdüğü gör÷lmektedir (Kissenger, 2015, s. 247).

Bu dönemde Çin'in izlediği dış politika, Mao'nun İki Çizgili Dış Politika olarak adlandırdığı stratejiye dayanmaktadır (Ekrem, 2003, s. 16-18). 1966-1969 yılları arasında Çin'in temel stratejik hedefi, yalnızca ABD'ye karşı değil, aynı zamanda Sovyetler

Birliği'ne karşı da bağımsız ve etkili bir aktör olarak uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmek olmuştur. Mao Zedong, her iki süper gücün baskısına karşı Çin'in bağımsızlığını korumayı amaçlayarak, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik bir dış politika geliştirmiştir (Durmaz, 2024, s. 440).

1960'lar ve 1970'lerde Çin'in dış politika vizyonu, yalnızca süper güçlere karşı bağımsız bir aktör olarak konumlanmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ideolojik bir çekim merkezi oluşturma yönünde de evrilmiştir. Bu bağlamda, Mao Zedong'un öncülüğünde başlatılan Kültür Devrimi, dünya genelindeki radikal sol hareketler üzerinde de derin etkiler yaratmıştır. Kültür Devrimi, Çin'in dış politikasında ideolojik bir araç haline gelmiş ve özellikle Batı'daki sol hareketler ile Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde etkili olmuştur. Mao Zedong'un emperyalizme karşı verdiği mücadele, uluslararası alanda geniş bir ilgi ve destek uyandırmış; Çin, radikal hareketler için ilham kaynağına dönuşmüştür. Bu dönemde Maoist ideoloji, birçok ülkede anti-emperyalist söylemlerle örtüşmüş ve Çin'in dış politikasını küresel ölçekte etkili kılmıştır. Böylece Kültür Devrimi, Çin'in sadece iç dönuşümünü değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde ideolojik etkisini artırmasını da sağlamıştır (Lovell, 2016, s. 635-636).

Bu süreçte Çin Üçüncü Dünya ülkelerindeki devrimci hareketleri desteklediğini ilan etmiş, bu ülkelerle dayanışma içinde olduğunu dile getirmiştir. Diğer taraftan Çin gelişmekte olan ülkeler grubuna dahil olduğunu sıkça vurgulasa da, kendisini bu kategoriyle sınırlamamıştır. Bunun yerine, gelişmekte olan ülkeler arasında kendine özgü bir konum inşa etmeyi ve bu yapı içinde siyasi ve ideolojik açıdan öne çıkan bir aktör olarak farklılaşmayı amaçlamıştır. (Atawulla, 2020, s. 30). Öyle ki Çin'in Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik bu yaklaşımı Kültür Devrimi sürecinde ideolojik bir boyut kazanmış ve "Dünyadaki tüm halklar birleşin, Amerikan emperyalizmini yıkın, Sovyet revizyonizmini yıkın, tüm ülkelerin gericilerini yıkın!" sloganıyla ifadesini bulmuştur (Lee, 2008, s. 5).

Bu dönemde Çin'in ulusal güvenlik anlayışını şekillendiren en dikkat çekici gelişmelerden biri, 1967 yılında gerçekteştirilen başarılı nükleer deneme ile ülkenin nükleer silah kapasitesine ulaşması olmuştur. Mao, uluslararası sistemi sürekli çatışma ve savaş olasılığı taşıyan bir yapı olarak değerlendirdiği için, ekonomi ya da iç güvenlik açısından zor koşullarda dahi savunma ve dış politika konularında dikkatli davranmıştır (Atawulla, 2020, s. 31). Nitekim 1968-69 yıllarında yaşanan uluslararası gelişmeler, Çin'in güvenlik ve dış politika anlayışını derinden etkilemiştir. Nisan 1969'da düzenlenen 9. Parti Kongresi'nde

Mao'nun dünya görüşünü şekillendiren önemli olaylar arasında Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgali, kapitalist dünyadaki uluslararası finansal kriz ve Vietnam'daki Tet Taarruzu öne çıkmıştır (Cheng, 1998, s. 242).

1969'a geldiğinde Sovyetler Birliği ile zaten gergin olan ilişkiler Ussuri Nehri'nde yaşanan silahlı çatışmalar ile beraber daha da kötüleşmiştir. Bu çatışmalar, Çin'in Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde ciddi bir kriz oluşturmuştur. Sovyetler Birliği'nin Uzak Doğu'daki nükleer ve konvansiyonel güçlerini artırması, Çin için büyük bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur. ABD istihbarat raporları da Sovyetlerin bölgedeki askerî varlığını güçlendirdiğini ve bu güç artışının Çin'i tehdit ettiğini ortaya koymuştur (Huisken, 2010, s. 38).

Bu gelişmeler, Çin'in dış politikada daha dikkatli ve stratejik bir yaklaşım benimsemesine neden olmuştur. Nitekim 1960'ların ortalarında radikal bir politika izleyerek izole bir yaklaşım benimseyen Çin, 1970'ten itibaren uluslararası toplumla daha fazla etkileşim kurarak devlet temelli bir dış politika izlemeye karar vermiştir (Buzan, 2010, s. 12). Olası bir Sovyet müdahalesinden duyduğu kaygı doğrultusunda Mao Zedong, Çin ile ABD arasında olası bir diplomatik yakınlaşma arayışına yönelmiştir (Radchenko, 2019, s. 278). Bu döneme kadar Çin, hem ABD'yi hem de SSCB'yi tehdit olarak görüp her ikisine karşı da mesafeli durmayı amaçlayan “iki çizgili dış politika” anlayışını benimsemiştir. Ancak Sovyet tehdidinin doğrudan hale gelmesi ve uluslararası dengelerin değişmesiyle birlikte, Pekin tek yönlü bir stratejiye yönelmiştir. “Tek çizgili dış politika” adı verilen bu yaklaşım ile Çin'in ABD ile stratejik ilişkiler kurarak Sovyet baskısına karşı denge oluşturması hedeflenmiştir (Ekrem, 2003, s. 19-23). Kısacası, dış politikada başlangıçta ABD tehdidine karşı Sovyetler Birliği'ne “yaslanma” eğiliminde olan Mao, 1970'li yıllarda bu yaklaşımını değiştirerek Sovyetler Birliği'ni “yakın tehdit”, ABD'yi ise “uzak tehdit” olarak tanımlamış ve buna uygun bir dengeleme stratejisi benimsemiştir (Bayram ve Emiroğlu, 2020, s. 37).

Bu stratejik yön değişikliği, Çin'in yalnızca güvenlik kaygılarına yanıt vermekle kalmamış, aynı zamanda küresel düzeyde daha etkili bir aktör olma arayışını da yansıtmıştır. Yeni Çin politikası, temelde ABD gücünü merkeze alan bir denge stratejisine dayanmıştır. Pekin, Sovyetler Birliği ile yaşadığı gerilimlerin ardından, uluslararası sistemde kendi konumunu güçlendirebilmek için ABD ile ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir. Nitekim BM üyeliği, Japonya ile gelişen ilişkiler ve ABD müttefiklerinden alınan destek, Çin'in

diplomatik ve stratejik pozisyonunu güçlendirmiştir. Böylece Pekin, ideolojik saflıktan uzak, reelpolitik temelli bir dış politika izleyerek ulusal çıkarlarını korumaya odaklanmıştır (Scalapino, 1974, s. 356-357).

Öte yandan ABD, Çin'in artan stratejik önemini fark etmiştir. Bu çerçevede, Çin'i Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge unsuru olarak değerlendirmiş ve bu doğrultuda uyguladığı izolasyon politikasından vazgeçmiştir (Atawulla, 2020, s. 31). Nixon, 1968 yılında başkanlık görevine başladıktan sonra, Çin ile ilişkilerin iyileştirilmesini dış politikasının önceliklerinden biri haline getirmiştir. ABD yönetimi, Çin gibi büyük bir gücün uluslararası sistemde diplomatik olarak dışlanması, kendi stratejik çıkarları açısından bir zafiyet oluşturduğunu düşünmüştür. Bu çerçevede Nixon, Çin ile diyalog kurulmasının gerekliliğini vurgulamış; özellikle Sovyetler Birliği'nden gelebilecek bir saldırı tehdidinin Çin'i doğal olarak ABD'ye yaklaştıracakları öngörüsünde bulunmuştur (Kissenger, 2014, s. 699-700).

Nitekim 1970'lerin başında Çin ile ilişkileri geliştirmek için uygun koşullar oluşmuştur. Bu gelişmelerin temelinde iki önemli etken yer almaktadır. Birincisi, Çin ile Sovyetler Birliği arasında daha önce başlamış olan düşmanlık, 1969'daki sınır çatışmalarıyla birlikte daha da derinleşmiştir. Batılı gözlemciler, 1940'ların sonunda gündeme gelen ancak 1950'de rafa kaldırılan Çin'in Sovyetler'e karşı bir denge unsuru olabileceği fikrini yeniden değerlendirmeye başlamıştır. İkincisi ise, ABD'nin Vietnam Savaşı'ndaki çıkmazı ve iç siyasi bölünmüşlüğü, ülkeyi dış baskılardan kurtarma ve onurlu bir şekilde savaştan çekilme ihtiyacına yöneltmiştir. Nixon yönetimi, bu zorlu ortamda Çin ile yakınlaşmayı stratejik bir öncelik olarak görmüştür (Harper, 2022, s. 46-47).

Bu dönemdeki küresel gelişmeler ışığında, Nixon, Çin'e yönelik Amerikan dış politikasının yeniden değerlendirilmesi amacıyla Henry Kissinger'ı kapsamlı bir çalışma yürütmekle görevlendirmiştir. Kissinger'in liderliğinde hazırlanan NSSM-14 raporu, Çin'in küresel dengelerdeki stratejik önemini vurgularken, NSSM-63 kodlu bir diğer raporu da Çin-SSCB ilişkileri üzerine hazırlatmıştır (Ekrem, 2003, s. 21). Nitekim Kissinger'in liderliğinde hazırlanan raporlar, Nixon'ın üçgen diplomasisi olarak bilinen, ABD-Çin-Sovyetler Birliği eksenli dış politika stratejisinin temelini atmıştır. ABD, izlemiş olduğu üçgen diplomasi ile Çin ile yakın ilişkiler kurarak SSCB'yi yalnızlaştırmayı ve iki komünist güç arasındaki ayrılığı derinleştirmeyi amaçlamıştır (Bekcan, 2020, s. 236).

Bu dış politika hamlesinin tamamlayıcı bir unsuru olarak, Nixon yönetimi 1969'da duyurduğu Nixon Doktrini ile Doğu Asya'daki doğrudan askerî müdahale yaklaşımından geri adım atmış ve Çin'i çevreleme politikasını terk etmiştir. Bu gelişme, Sovyetler Birliği'nden ciddi bir tehdit algılayan Pekin yönetiminin, ABD'yi ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit olarak değerlendirme yaklaşımında değişikliğe yol açmıştır. Çin, ABD'yi Sovyet etkisini dengeleyebilecek potansiyel bir güç olarak görmeye başlamıştır (Durmaz, 2024, s. 440).

1971'de Çin'in BM'ye kabul edilmesi ve 1972'de Nixon'ın Pekin'i ziyareti, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın başlangıcını oluşturmuş ve bu süreç, takip eden 20 yıl içinde stratejik bir ortaklığa dönüşmüştür. Çin, küresel güçler sahnesine geri dönmekle birlikte, bu ilişkileri dikkatli bir şekilde, ilkesel bir zemine dayandırarak yürütmeye özen göstermiştir ve ABD'ye karşı herhangi bir minnettarlık göstermekten kaçınmıştır. Pekin, büyük devletlerle eşit güç ilişkileri kurmanın Çin için doğal bir durum olduğunu vurgulamıştır. Bu gelişmeler, Çin'in küresel dengelerde yeni bir rol üstlenmesine olanak sağlamıştır (Huisken, 2010, s. 38).

Bu dönüşümün önemli bir dönüm noktası, Çin ve ABD arasındaki "Ping Pong Diplomasisi" sürecidir. 1971 yılında, Çin'in masa tenisi takımının daveti üzerine ABD masa tenisi takımı Çin'i ziyaret etmiştir (Durmaz, 2024, s. 441). Bu dönemde, ABD, Çin'e ilk kez "Çin Halk Cumhuriyeti" olarak hitap etmeye başlamıştır. Ayrıca, Fransa ve Pakistan'ın aracılığıyla Pekin'e olumlu mesajlar iletmeye başlanmış, Çin'e yönelik bazı ambargolar kaldırılmış ve Tayvan'daki Amerikan askerî varlığı azaltılmıştır. (Ekrem, 2003, s. 21). Çin'in 1971'de BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliğini Tayvan'dan devralması, uluslararası alanda daha güçlü bir konum elde etmesine olanak sağlamıştır. Bu adım, Çin'in ABD ile olan ilişkilerinde 23 yıllık düşmanlığın ardından, iki ülke arasında sınırlı bir işbirliğine dayalı yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırlamıştır (Bayram ve Emiroğlu, 2020, s. 37).

Şubat 1972'de ABD Başkanı Richard Nixon, ÇHC'yi ziyaret ederek iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde bir ilki gerçekleştirmiştir. Mao Zedong ve Zhou Enlai ile yapılan görüşmelerin ardından 28 Şubat'ta Şanghay Bildirisi yayımlanmıştır. Bildiri, 1949'dan bu yana taraflar arasında imzalanan ilk resmi belge olma niteliğini taşımaktadır (Zhang, 2012, s. 128).

1972 yılında Nixon'ın Pekin ziyareti, önemli stratejik amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretin temel hedeflerinden biri, Moskova'ya güçlü bir mesaj

iletmekti. Sovyetler Birliği'nin, Çin ile ABD arasındaki yakınlaşmadan duyduğu endişenin, özellikle silah kontrolü gibi konularda Sovyetlerin tutumunu yumuşatacağı düşünölmüştür. Ziyarettten hemen önce Nixon, Beyaz Saray yardımcısı John Ehrlichman'a, "Oyunu Ruslar yüzünden, iki komünist güç arasında daha zayıf olan Çinlilerle oynuyoruz," şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Ayrıca, Çin'in SSCB'den duyduğu güvenlik endişeleri, Nixon yönetimi tarafından Pekin üzerinde siyasi etki kurmak ve özellikle Vietnam konusunda Çin'i stratejik bir ortak haline getirmek için bir fırsat olarak görölmüştür. Çin açısından ise görüşmelerdeki en öncelikli konu Tayvan meselesi olmuştur. Pekin yönetimi, ABD'den Chiang Kai-shek Liderliğindeki yönetim ile olan ilişkilerini sonlandırmasını ve Tayvan'daki askeri varlık ile taktik nükleer silahları geri çekmesini talep etmiştir (Harper, 2022, s. 47).

Bununla birlikte, Çin tarafı ABD'den, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'da askeri müdahaleleri gerekçesiyle ortaya çıkan Brejnev Doktrini'nin Çin'e yönelik uygulanmasında SSCB ile iş birliği yapmayacağına dair güvence almak isterken, ABD ise olası bir Sovyet saldırısı durumunda Çin'in kendisiyle işbirliği yapıp yapmayacağını öğrenmek istemiştir (Kissenger, 2014, s. 705). Bu bağlamda, 1972 yılında imzalanan Şanghai Bildirisi, Çin-ABD ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmektedir. Nixon'ın Çin ziyaretiyle başlayan ve Mao Zedong'un 1976'daki vefatına kadar süren süreçte, Çin'in dış politikasının temel unsuru Sovyetler Birliği'ne yönelik karşıtlık olmuştur. Aynı dönemde, Çin ile ABD arasında stratejik iş birliğine dayalı bir yakınlaşma süreci başlamış ve Şanghai Bildirisi ile resmiyet kazanmıştır (Güneş, 2014, s. 497).

Bu anlaşma özetle, Çin'in Kore ve Vietnam'da durumu daha da kötüleştirecek adımlardan kaçınmasını ve en önemlisi ne ABD ne de Çin'in Sovyet Bloğu ile herhangi bir işbirliği içerisinde olmayacağını ifade etmektedir. Bu durum, Asya'da ortaya çıkabilecek herhangi bir hegemonya kurma girişimine karşı ABD ve Çin'in ortak bir karşı duruş sergileyeceği anlamına gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin, bölgede hegemonya kurma kapasitesine sahip tek aktör olduğu düşünöldüğünde, bu yakınlaşma esasen Sovyet yayılcılığına karşı bir dengeleme stratejisi olarak şekillenmiştir (Kissenger, 2014, s. 706-707). Öte yandan Nixon'ın ziyaretinin sonunda yayımlanan Şanghai Bildirisi'nde, Tayvan Boğazı'nın her iki yakasındaki Çinlilerin "tek Çin" ilkesini benimsediği belirtilmiş; ABD ise bu tutuma açıkça itiraz etmeyerek fiilen bu anlayışı kabul etmiştir. Ancak daha sonraki süreçte, Cumhuriyetçi Parti içindeki şahin kanadının baskısıyla, ABD Tayvan'a yönelik silah satışlarını sonlandırmayı reddetmiş ve bu durum Pekin tarafından ciddi bir hoşnutsuzlukla karşılanmıştır (Harper, 2022, s. 48).

1972’de Nixon’ın Çin ziyareti, Sovyetler Birliği’ni stratejik açıdan iki cephede baskı altına alarak Moskova’da ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır (Güneş, 2014, s. 498). Bu yakınlaşmayı kendi bölgesel etkisine yönelik bir tehdit ve dengeleme hamlesi olarak algılayan Sovyetler, ABD’ye Çin’e karşı bir ittifak teklif etmiştir. Ancak ABD bu teklifi reddederek Sovyetler Birliği’ni sınırlarken aynı zamanda Çin ile yapıcı ilişkilerini sürdürmeyi amaçlayan dengeli bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir (Kissenger, 2014, s. 708-709).

ABD-Çin yakınlaşması, birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Bu dönemin kökenleri incelendiğinde, bazı çalışmalar Washington’un Moskova karşısında avantaj sağlamak için “Çin kartını” diğer taraftan Pekin’e karşı ise “Sovyet kartını” ustalıklı kullandığını vurgulamaktadır. Çin uzmanları ise, Pekin’in artan Sovyet tehdidinden duyduğu endişe ve denge arayışının, ABD ile iş birliğine yönelmesinde belirleyici olduğunu belirtmektedir. Realpolitik perspektiften değerlendirildiğinde, ABD ile geçici bir yumuşama arayışı, Sovyet tehdidine karşı Pekin için mantıklı bir stratejik tercih olmuştur. (Zhang, 2012, s. 129).

ABD ile Çin arasındaki zirve diplomasisinin temelinde, iki tarafın da Sovyetler Birliği kaynaklı tehdit algısına karşı geliştirdiği ortak güvenlik kaygıları yer almıştır. Bu çerçevede, her iki ülke de birbirini Sovyet etkisine karşı stratejik bir denge unsuru olarak değerlendirmiştir. Ortaya çıkan bu karşılıklı çıkar ilişkisi, Soğuk Savaş bağlamında ABD-Çin-Sovyetler Birliği üçgeninde şekillenen yeni bir diplomatik denge sürecinin başlangıcını teşkil etmiştir. Bununla birlikte, Mao Zedong’un bu yakınlaşmayı tam anlamıyla kapsamlı bir yumuşama politikasına dönüştürmemiştir. Zira Mao, ideolojik önceliklerini ve devrimci çizgisini koruma konusunda ısrarcı olmuştur (Xia, 2008, s. 4). Devam eden yıllarda ABD Çin yakınlaşması devam etse de, 1976 yılında Mao’nun öldüğü zamana kadar geçen sürede gerçek bir ilerlemeden bahsedilmemektedir (Atawulla, 2020, s. 31).

3.2. DENG XIAOPİNG DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI

Mao Zedong’un 9 Eylül 1976 yılında ölümünün ardından Çin’de 1978 yılına kadar süren bir siyasi belirsizlik dönemi başlamıştır (Çalık, 2011, s. 193). Mao’nun ölümü, kısa süre önce Tangshan şehrinde meydana gelen büyük depremle aynı döneme denk gelmiş ve bu durum bazı Çinliler tarafından Mao’nun ölümünün doğaüstü bir habercisi olarak yorumlanmıştır. Lin Biao’nun tasfiyesi ile Zhou Enlai ve Mao’nun ardı ardına ölümü, hem ÇKP hem de ülke yönetimi açısından ciddi bir belirsizlik ortamı yaratmıştır. Mao’nun

ardından, onun sahip olduğu ölçüde merkezi ve karizmatik bir otoriteye sahip yeni bir liderin ortaya çıkmaması, bu belirsizliği daha da derinleştirmiştir. (Kissenger, 2015, s. 402-403). Nitekim, Mao Zedong'un ölümünden sonra, ÇKP içindeki güç mücadelesi oldukça sert geçmiştir. Hua Guofeng'in kısa süreli iktidarı, Deng Xiaoping'in daha uzun vadeli bir liderlik stratejisiyle yer değiştirmiştir (Güneş, 2014, s. 489).

Deng Xiaoping, 20. yüzyılın en etkili Çinli devlet adamlarından biri olarak, ülkesinin ekonomik dönüşümünün mimarı kabul edilmektedir. 1904 doğumlu Deng Xiaoping, ÇHC'nin kuruluşunda rol almış, Kızıl Ordu'da ve Çin Komünist Partisi'nde çeşitli görevler üstlenmiştir. 1950'lerde ekonomi yönetiminde yer almış, 1960'ların başında Büyük Atılımın yol açtığı kriz sonrası toparlanma sürecine katkı sağlamıştır. Ancak Kültür Devrimi sırasında görevden uzaklaştırılmış, 1970'lerin ortalarında yeniden yükselişe geçmiştir (Ermeydan, 2016, s. 45).

Deng Xiaoping, lider olarak mevcut sistemi değiştirmektense, bu sistemi hayata geçirme ve uygulama sürecindeki zorlukları yönetmeye daha fazla odaklanmıştır. Bu süreçte nihai sorumluluk Deng'e ait olmuştur ve doğru kararlar alarak süreci düzgün bir şekilde yönlendirmesi gerekmiştir. Bunun için ise yanında çalışacak güvenilir bir ekip kurmalı ve etkili bir işbirliği için uygun bir organizasyon yapısı oluşturmalıydı. Çin içindeki ve dışındaki gelişmeleri doğru bir şekilde analiz edebilmek için en güncel ve doğru bilgilere sahip olması gerekmektedir. Ayrıca, Mao'nun 1958'de yaptığı gibi gerçekçi olmayan beklentiler oluşturmak yerine, halkı umutlandırmalı ama bu umutların somut ve ulaşılabilir olmasına dikkat etmeliydi. Değişimleri halkın kabul edebileceği şekilde, aşamalı bir biçimde gerçekleştirmeli ve tüm bu süreci ülkenin bütünlüğünü koruyacak şekilde yönlendirmeliydi (Vogel, 2017, s. 3).

Bu süreçte Deng'in, Çin'in kalkınmasında esas aldığı yenilikçi reformlar, özellikle 1978'den sonra, Çin'in ekonomik yapısında köklü değişiklikler yaratmıştır (Güneş, 2014, s. 498). Öte yandan Deng Xiaoping, uzun ve karmaşık bir kariyere sahip, çelişkili eğilimler ve inançlar taşıyan bir lider olmuştur. Kapsamlı reformlar yapmasına rağmen, her bir reformun sınırları bulunmaktadır (Shambaugh, 1993, s. 457).

Nitekim ekonomik reformları savunmuş ve Parti'nin ekonomik alandaki denetimini gevşetmek istemiştir. Ancak siyasi alanda Parti'nin kontrolünü sürdürme konusunda taviz vermemiştir. Güç kullanmayı gerektiğinde reddetmemiş, ancak Maoist dönemin keyfi baskısını sınırlamıştır. Deng Xiaoping, pragmatik bir yaklaşım benimseyerek, Çin'in

ekonomik kalkınma ve modernizasyon hedeflerine ulaşmak için gerekli adımları atmıştır. Ancak, bu hedeflere ulaşırken ilke ve ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda taviz vermemiştir. Ekonomik reformlar konusunda piyasa yöntemlerini benimsemiş olsa da, devlet sektörünü ve Partinin kontrolünü korumaya özen göstermiştir (Shambaugh, 1993, s. 457).

Bu nedenle, pragmatik ekonomik reformlarla birlikte ideolojik çizgiyi koruma çabası Deng'in siyasi stratejisinin merkezinde yer almıştır. 1979'da Deng Xiaoping, Çin'i Sosyalist yol, proletarya diktatörlüğü, Çin Komünist Partisi'nin liderliği ve Marksizm-Leninizm ile Mao Zedong Düşüncesi'ne bağlılık olmak üzere "dört temel ilke"ye adanmıştır. Deng ve Çin medyası bu ilkeleri sürekli olarak vurgulamışlardır. na ilke ise parti liderliğidir ve diğer üç ilke, parti yönetimini pekiştiren veya meşrulaştıran unsurlar olarak işlev görmektedir (Kane, 2001, s. 48).

1975'te, Çin'in modernleşme hamlesine yön veren Dört Modernleşme Planı'nı hazırlamış ve reform yanlısı politikalarıyla destek kazanmıştır. Mao'nun 1976'daki ölümünün ardından, 1992'de emekli olana kadar Çin'in fiili lideri olarak ekonomik reformları yönlendirmiştir. Resmi olarak en üst düzey devlet makamlarını hiç üstlenmemesine rağmen, Deng, piyasa temelli reformlarıyla Çin'in küresel bir ekonomik güce dönüşmesinde kilit rol oynamıştır (Ermeşdan, 2016, s. 45).

3.2.1. Reform ve Açılım: Deng'in Ekonomi Politikaları

Deng Xiaoping, Mao'dan devraldığı siyasal miras ve sanayi altyapısı üzerinde köklü bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu süreçte, özellikle 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında, Sovyetler Birliği ile yaşanan ideolojik ve politik ayrışmalar belirleyici olmuştur. Sovyet ekonomik modelinin giderek başarısızlığa uğraması ve Sovyet-Çin ilişkilerindeki gerilim, Çinli karar alıcılar nezdinde Sovyet modelinin güvenilirliğini büyük ölçüde yitirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Çin yönetimi sosyalist inşanın ilk evrelerinde karşılaşılan yapısal sorunların uzun vadeli olabileceğini kabul ederek, Sovyet mirasından ayrışma iradesi göstermeye başlamıştır (Gürcan, 2022, s. 52). Bu dönemde bazı yetkililer, Çin'in Mao döneminde karşılaştığı ekonomik ve dolaylı olarak politik sorunların sorumlusunun Mao Zedong olduğunu iddia etse de, Deng Xiaoping buna katılmamıştır. Ona göre, Mao'nun yaptığı büyük hatalar olsa da asıl sorun, bu hataları doğuran hatalı sistemdi (Vogel, 2017, s. 2).

Bu çerçevede Deng liderliğindeki Çin, siyasal meşruiyetini güçlendirmek ve ekonomik kaynakları yeniden seferber etmek amacıyla reform odaklı, pragmatik bir kalkınma stratejisi benimsemiştir. Küreselleşmenin sunduğu olanaklardan yararlanmayı hedefleyen bu reform süreci, eski yönetici kadroların desteğiyle hayata geçirilmiş ve Batı ülkeleriyle daha yakın ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle ileri teknolojiye erişim ve dış pazarlara açılım alanlarında sağlanan avantajlar, Çin'in ekonomik dönüşümünü hızlandırmıştır. 1978 yılında Sovyetler Birliği'nin izlediği agresif dış politikanın Batı'da yarattığı endişe, Çin'e yönelik stratejik desteklerin artmasına neden olmuş; bu gelişmeler, Çin'in uluslararası sistemde daha bağımsız ve esnek bir aktör olarak konumlanmasını kolaylaştırmıştır (Vogel, 2017, s. 13-14)

Deng'in ekonomik alandaki temel amacı, nihai kontrolün Komünist Parti'de kalması doğrultusunda toplumun üretken güçlerini hızla geliştirerek halkın yaşam kültürünü ve maddi yaşam koşullarını kademeli olarak iyileştirmektir. Hedefi, Çin ekonomisini daha verimli ve dinamik bir sisteme dönüştürmek ve halkın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uzun vadeli ulusal kalkınmayı desteklemektir. Bu, Çin'in piyasa mekanizmalarına açılmasını, üretimin artırılmasını ve küresel ekonomiyle entegrasyon sağlanmasını içermektedir (Ng-Quinn, 1982, s. 1188).

Deng, Çin'i bilime, teknolojiye ve yeni fikirlere açık hale getirerek, ülkesini dünya ile entegre etmeyi hedeflemiştir. Asya'nın yeni ekonomik güçlerinin hızla büyüdüğünün farkındaydı, ancak Çin'in benzersiz ihtiyaçları nedeniyle dışarıdan bir sistemi tamamen ithal edemeyeceğini bilmekteydi. Deng, sadece piyasaları açmanın yeterli olmadığını, kurumları yavaşça inşa etmenin gerektiğini savundu. Yetkilileri, dünyada başarıya ulaşan uygulamaları öğrenmeye, bunları Çin'e uyarlayarak denemeler yapmaya teşvik etmiştir. Ayrıca, Çin'in gelişimini desteklemek için diğer ülkelerle güçlü işbirlikleri kurmaya odaklandı (Vogel, 2017, s. 3).

Bu çerçevede, Çin'in gelişmiş ülkelerle ekonomik bağlarını güçlendirmesi, yabancı sermaye, teknoloji ve yönetim becerilerini ülkeye çekmesi öncelikli hale gelmiştir. Aynı zamanda, doğal kaynakların temini ve Çin ile diğer ülkeler arasındaki pazarların genişletilmesi, Deng'in dış politikasının temel unsurlarından biri olmuştur (Durmaz, 2024, s. 444).

Mao Zedong döneminde Çin, ideolojik temelli ve içe dönük bir dış politika izlerken, 1970'lerden itibaren sınırlı da olsa dış dünyaya açılma yönünde adımlar atılmıştır. Deng

Xiaoping ise bu süreci derinleştirerek, Çin'in küresel sistemle bütünleşmesini hedefleyen kapsamlı bir dışı açılma politikası benimsemiştir. Bu dönemde, Çin uluslararası örgütlerde ve küresel ticaret ile finans sisteminde etkili olmaya başlamıştır. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na (IMF) üye olmuş, Dünya Sağlık Örgütü gibi önemli kuruluşlarda yer almış ve pek çok sektörden uluslararası girişimlerde etkin bir rol oynamaya başlamıştır (Vogel, 2017, s. 696).

Deng Xiaoping, ekonomiyi modernleştirirken her adımını dikkatle planladığını sıkça belirten bir metafor kullanmıştır. Nitekim “dereyi geçerken üstüne basacak taş aramak” sözleri onun reformları gerçekleştirirken karşılaşıcağı zorlukları aşmak için stratejik ve temkinli bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Ancak aslında, 50 yıllık deneyimlerinden edindiği birikimle bu engelleri nasıl aşacağı konusunda oldukça güçlü ve net bir fikir geliştirmiştir. Bu fikirlerden en önemlisi, Çin'deki Komünist Parti'nin iktidarını korumaktır. Öyle ki Deng, ekonomik değişiklikleri başarıyla gerçekleştirebilmek için, parti liderliğinin sürdürülmesinin şart olduğunu düşünmüştür (Vogel, 2017, s. 523).

Mao Zedong ideolojik saflık ve iradeye dayalı bir yönetim anlayışıyla, halkın dayanıklılığına güvenerek ülkeyi yönetmiştir. Deng ise halkın yaratıcılığını serbest bırakarak, onların kendi geleceklerini inşa etmelerine imkân tanımıştır. Mao, katı bir devrimci inançla ekonomik kalkınmayı sağlamaya çalışırken, Deng Çin'in yoksulluğunu ve gelişmiş dünyayla arasındaki büyük farkı açıkça kabul etmiştir. “Yoksulluk sosyalizm değildir” diyerek, ülkenin kalkınması için yabancı teknolojiye, deneyime ve sermayeye ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır (Kissenger, 2015, s. 410).

Bu doğrultuda Deng, 1970'lerin sonlarına doğru Mao'nun “Çin'e özgü sosyalizm” anlayışını daha pragmatik bir zemine oturtturarak üretici güçlerin geliştirilmesini öncelikli hedef haline getirmiştir. Böylelikle sınıf mücadelesi odaklı politikaları ikinci plana itmiş ve modernleşmeyi merkeze alan yeni bir kalkınma vizyonu ortaya koymuştur (Gürcan, 2022, s. 52). Bu ideolojik yönelim, Deng'in liderliğinin Aralık 1978'de toplanan Çin Komünist Partisi On Birinci Merkez Komitesi Üçüncü Genel Kurulu'nda resmen onaylanmasıyla siyasi bir zemine kavuşmuştur. Toplantıda, Mao'nun katı çizgisinden uzaklaşarak Zhou Enlai'nin “Dört Modernleşme” hedefleri doğrultusunda şekillenen “Reform ve Açılım” politikası kabul edilmiştir (Kissenger, 2015, s. 410).

Deng, ekonomik gelişmeyi Çin'in birinci amacı olarak belirleyerek, diğer tüm hedeflerin bu amaca tabi olması gerektiğini savunmuştur. Mao'nun Sovyet İktisadî Eleştirisi

ve ‘‘Dört Modernleşme’’ çerçevesi, Deng’in modernleşme ve piyasa sosyalizmi modelinin temelini oluşturmuştur (Gürcan, 2022, s. 52). Ayrıca, yakın gelecekte savaş veya nükleer çatışma riskinin düşük olduğunu öngören Deng, bu görece istikrarlı dönemin Çin’in kalkınması için stratejik bir fırsat sunduğunu vurgulamıştır (Ablet, 2021, s. 20).

Dört Modernleşme, Çin’in tarım, sanayi, milli savunma ve bilim-teknoloji alanlarında gelişerek 20. yüzyılın sonuna kadar modernleşmesini amaçlayan bir kalkınma programıdır. Genellikle Deng Xiaoping ile anılsa da, planın temelleri 1960’larda Zhou Enlai tarafından atılmış, 1975’te Deng tarafından revize edilerek şekillendirilmiştir. 1978’de resmî politika haline gelen bu plan, Çin’in ekonomik dönüşüm sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Ermeydan, 2016, s. 43).

Deng Xiaoping’e göre, Mao dönemindeki endüstrileşme ve modernleşme politikalarının istenilen başarıya ulaşamamasının temel nedenlerinden biri Çin’in dış dünyadan izole olmasından kaynaklanmıştır. Bu durumu değiştirmek amacıyla Deng, ülkenin kalkınması için Batı’nın bilgi ve teknolojisine erişimi zorunlu görerek Açık Kapı Politikasını dış ilişkilerde öncelikli hale getirmiştir. Çin’e Özgü Sosyalizm ile birlikte bu politika, ülkenin modernleşme sürecini şekillendiren iki temel unsuru oluşturmuştur (Lorci, 2025, s. 102).

Bu amaçla Deng, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için ABD ve Japonya ile yakınlaşmıştır. 1978 yılında Japonya gezisini sırasında Çin-Japonya Barış ve Dostluk Anlaşması’nın 12 Ağustos 1978’de imzalanmasıyla, Deng ekonomik ve siyasi işbirliğinin bölgesel barışa da katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Japonya’nın modern fabrikalarını gezerken, yönetim anlayışının yalnızca üretim değil, kalite ve verimlilik açısından da önemli olduğunu fark etmiş, Batılı yöntemlerin sosyalizmle uyumlu şekilde uygulanabileceğini düşünmüştür. Japon işçilerin yüksek yaşam standartlarını gözlemleyerek, verimlilik artışı ve işçi motivasyonunun önemini kavramıştır. Bu ziyaretten sonra, Deng yönetim kavramına yeni bir perspektif kazandırarak, modern yönetim anlayışlarını Çin’de uygulamayı savunmuş ve böylece Çin’in sanayi ve altyapı kalkınmasında Japonya en büyük rolü oynayan ülke haline gelmiştir (Vogel, 2017, s. 293-311).

Çin 1979’da uygulamaya konan Açık Kapı Politikası ile yabancı yatırımı teşvik ederek teknoloji transferini hızlandırmayı ve yerel sanayiye küresel pazara entegre etmeyi amaçlanmıştır. Bu çerçevede oluşturulan Özel Ekonomik Bölgeler, yabancı sermayeye çeşitli teşvikler sunarak Çin’in kademeli olarak piyasa mekanizmalarına uyum sağlamasında

önemli bir rol oynamıştır (Ermeydan, 2016, s. 44). İlk olarak kırsal alanda küçük aile işletmeleriyle başlayan bu dönüşüm, 1980'lere gelindiğinde şehir ve eyalet düzeyinde kurulan özel ekonomik bölgelerle hız kazanmıştır. Bu bölgelerde yabancı sermaye yatırımlarına olanak tanınmış ve ihracata dayalı üretim artmıştır. Nitekim 1980'lerin ortalarına doğru Çin, doğrudan yabancı yatırımlar olarak büyük ölçüde ihracat yapmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, SSCB'nin çöküşüyle birlikte Çin'in küresel ekonomik ve jeopolitik konumunun yeniden şekillenmesine olanak sağlamıştır (Güneş, 2014, s. 498-499).

Deng Xiaoping'in Reform ve Açılım projesi, Çin'in uzun süredir süregelen durağan yapısını köklü bir biçimde dönüştürmeyi amaçlamıştır. Deng ve ekibi, piyasa ekonomisini, merkeziyetsiz karar alma mekanizmalarını ve dışa açılmayı benimseyerek, ülkenin ekonomik yapısında devrim niteliğinde değişiklikler gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu dönüşüm, Çin tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Reformlar, savaşlar, ideolojik dogmalar ve özel mülkiyetin yasaklanması gibi engellerle bastırılmış halk potansiyelinin serbest bırakılmasını amaçlamıştır. Bu sayede halkın girişimcilik ruhu ve doğal ekonomik faaliyetleri yeniden canlanarak, ülkenin kalkınma yolunda önemli bir adım atılmıştır (Kissenger, 2015, s. 484).

Diğer taraftan Deng, Çin'in modernleşmesi için, ülkeyi küresel sisteme entegre etmenin ve ekonomik kalkınmanın temelini eğitim olduğunu savunmaktadır (Atawulla, 2020, s. 32). Deng Xiaoping, eğitim sisteminde köklü bir reform gerçekleştirerek üniversite giriş sınavlarını yeniden yürürlüğe koymuştur. Bu adım ile öğrenci seçiminde akademik başarıyı esas alarak, geçmişte uygulanan sınıfsal köken ve referans sisteminin yerine yetenek ve başarıya dayalı bir yaklaşımı benimsenmiştir. Bu reform, eğitimde kaliteyi teşvik ederek hem öğrencilerin hem de ailelerin üniversiteye hazırlık sürecine daha fazla önem vermesini sağlamıştır (Vogel, 2017, s. 174-175).

Eğitime yapılan bu vurgu, yalnızca iç reformlarla sınırlı kalmamış, Deng'in dışa açılma stratejisinin de temel dayanaklarından biri haline gelmiştir. Deng Xiaoping, Çin'in kalkınması için modern teknolojinin ülkeye kazandırılması gerektiğini düşünmüştür. Bunun yanı sıra, Çinli öğrencilerin dünya çapında eğitim alması gerektiğine inanmış, bu yüzden binlerce öğrenciyi yurt dışına göndermeyi planlamıştır. Bu süreçte Batılı eğitimin etkilerinden korkmadığını belirterek, Çin'in dışa açılmasında herhangi bir engel görmediğini vurgulamıştır. Eğitimdeki bu dönüşüm, ülkenin ekonomik verimliliğini doğrudan iyileştirmiştir. (Kissenger, 2015, s. 405).

Bununla beraber Deng eğitim reformlarını sadece iç politik bir mesele olarak değil, Çin'in küresel bilimsel rekabette yer almasını sağlayacak stratejik bir adım olarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda bilim insanlarını ülkeye çekmeyi, akademik kaynaklara erişimi artırmayı ve entelektüel çevreleri reform sürecine dahil etmeyi amaçlamıştır (Vogel, 2017, s. 174).

1980'lerde uygulamaya konan açık kapı politikası sayesinde Çin, hızla büyüyen dinamik ve rekabetçi bir ekonomik yapı sergilemeye başlamıştır. Bu reformlarla birlikte dış dünyaya açılan Çin, dış politikasını da çok yönlü bir anlayışla yeniden şekillendirmiştir. Pekin yönetimi, ideolojik sınırlamaları geri plana iterek, hem bölgesel hem de küresel düzeyde mümkün olan her devlet ve uluslararası kuruluşla ekonomik, diplomatik ve stratejik ilişkilerini geliştirmeye odaklanmıştır. Bu süreç, Çin'in yalnızca ekonomik kalkınmasını değil, aynı zamanda uluslararası sistemde daha etkin bir aktör hâline gelmesini de sağlamıştır (Çalışkan, 2019, s. 7).

Bu reformlar, Çin'in uluslararası toplumla ilişkilerinde köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Çin, Batı'ya karşı devrimci direncini geride bırakarak, iç reformlar aracılığıyla uluslararası entegrasyon sağlamayı hedeflemiştir. Bu dönemde, Çin'in dış politikasındaki değişiklikler, öncekilerden farklı olarak dış baskılar yerine ülkenin içsel ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır. Ekonomik kalkınmayı öncelik haline getiren Çin, hem bölgesel hem de küresel istikrarı sağlamak amacıyla uluslararası ilişkilerde dengeli ve pragmatik bir tutum benimsemiştir. Nitekim Mao'nun Batı'ya karşı düşmanlık içeren devrimci politikasından, Deng Xiaoping'in daha ılımlı ve barışçıl yükselme stratejisine geçiş, Çin'in uluslararası toplumla uyum sağlamasında kritik bir dönüm noktası olmuştur (Buzan, 2010, s. 12).

1987'de gerçekleşen ÇKP'nin 13. Kongresinde Deng Xiaoping, Çin milli kalkınma stratejisinin üç aşamada gerçekleşeceğini açıklamıştır. Buna göre:

- İlk aşama 1980-1990 arasında kapsamaktadır. Bu dönem için Çin'in esas hedefi halkın geçim sıkıntısını çözerek açlık seviyesinden doyum noktasına ulaşmaktır. Bu amaç doğrultusunda kişi başına düşen gelir 250 dolardan 500 dolar seviyesine yükseltilecek ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) iki katına çıkarılacaktır.
- İkinci aşama 1990-2000 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde asıl hedef halkın yaşam kalitesini görece refah düzeyine taşımak olup, kişi başına düşen gelir 800 dolar ile 1000 dolar seviyesine ulaşmaktır. GSMH'nin bir trilyon dolara

ulaşmasının hedeflendiği bu dönem için amaç, Çin'in dünya çapında önde gelen ülkeler arasında yerini sağlamlaştırmasıdır.

- Üçüncü aşama ise, 2030- 2050 yılları arasında GSMH'nin iki kat arttırılarak kişi başına düşen gelir seviyesini 4000 dolara yükseltmektir. Amaç, halkın yaşam standartlarını orta düzeyde gelişmiş ülkelerle kıyaslanabilir bir seviyeye çıkarmak ve temel modernleşme aşamasına ulaşmaktır (Ekrem, 2011, s. 10-11).

Deng Xiaoping Teorisi veya Çin'e Özgü Sosyalizm, sosyalist piyasa ekonomisi ve Açık Kapı politikası gibi reformları içeren bir dönüşüm modeli olarak 1987'de Çin Komünist Partisi'nin anayasasına girmiş ve Deng döneminin temel ideolojisi haline gelmiştir. Deng'e göre bu model, Marksist-Leninist ilkelerin Çin'in modernleşme süreciyle bütünleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış ve ülkenin kalkınmasında yol gösterici bir çerçeve oluşturmuştur (Lorci, 2025, s. 102).

Özetle Mao'nun önderliğinde gerçekleştirilen komünist devrim, iç güç yapılarının yeniden şekillenmesine ve alternatif bir siyasi modelin ortaya konmasına yol açmışken, Deng'in önderliğindeki ekonomik reformlar, daha çok küresel ekonomi ve ekonominin siyasete üstünlüğü üzerinde yoğunlaşarak, Çin'i bölgesel bir aktör olarak konumlandırmayı hedeflemiştir. Bu yeni dış politikanın temelleri, Deng'in savaş ve barış konusundaki öngörülerine dayanmaktadır. Deng, uluslararası sistemin barışçıl bir ekonomik kalkınmayı teşvik ettiğini ve Çin'in bu süreçte gelişen bir ülke olarak liderlik rolü üstleneceğini vurgulayarak, yeni bir dünya savaşının (özellikle nükleer savaşın) olasılığının düşük olduğunu belirtmiştir (Gonçalves, 2013, s. 3). Artık büyük güçlerle savaşın kaçınılmaz görülmediği bu dönemde, Çin ideolojik fark gözetmeksizin tüm ülkelerle dostane ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Çatışmadan uzak bu tutumun, yabancı yatırımları ve ticareti arttıracığı düşünülmüştür. Barışçıl bir dış politika sayesinde Çin, hem küresel konumunu güçlendirmeyi hem de Komünist Parti'nin içerdeki iktidarını sağlamlaştırılmayı hedeflemiştir (Jisi, 2011, s. 70).

Çin'in bu dönemdeki dış politikası, önceki stratejilerin bir devamı olarak şekillenmiş olsa da, asıl önemli olan iç politikada izlenen çizgidir. Çin, ekonomik kalkınmayı sağlamak için uluslararası barış ortamının oluşturulmasının gerektiğine inanmış ve barışın, iç siyasetin uluslararası alandaki bir yansıması olarak görülmüştür. Deng Xiaoping, Çin'in dış politikasını bağımsız ve barışçıl bir çizgide tutarak, hiçbir süper gücün yanında yer almayacağını ve başkalarının Çin'in çıkarlarıyla oynamasına izin vermeyeceğini

belirtmiştir. Hedefi, dünya barışını sağlamak ve bu barış ortamında Çin'in kalkınmasını sağlamaktır. Mao'nun üçüncü dünya teorisinde olduğu gibi, Deng döneminde de Çin, bağımsız bir üçüncü güç olma yolundadır. Bu strateji, Çin'in dünya siyaseti üzerindeki bağımsız etkisini vurgulamaktadır (Ekrem, 2003, s. 26).

3.2.2. Reform Döneminde Çin'in Dış Politikası

Mao'nun ölümü ve Dörtlü Çete'nin tasfiyesinin ardından Çin, ciddi bir liderlik krizi ve Komünist Parti'nin meşruiyetinin sorgulandığı bir dönemle karşı karşıya kalmıştır. Kültür Devrimi'nin yol açtığı toplumsal ve ekonomik yıkım nedeniyle halk arasında büyük bir hayal kırıklığı oluşurken, ekonomi duraklamış ve Çin, Doğu Asya'daki hızla büyüyen komşularının gerisinde kalmıştır. Dış politikada ise ABD ile ilişkilerin normalleşme süreci tamamlanamamış, bu da Çin'in uluslararası arenada kazanım elde etmesini zorlaştırmıştır (Shambaugh, 1993, s. 483).

Deng Xiaoping, 1977'de iktidara dönmesiyle Mao'nun iç politikasından ayrılırken, dış politikada Çin'in ulusal çıkarları ve güçlü milliyetçilik anlayışını benimsemeyi sürdürmüştür. Ancak, dış politika yaklaşımlarında Mao ile Deng arasında önemli farklar bulunmaktadır. Mao'nun dış politikası ideolojik temellere dayanırken, Deng'in yaklaşımı daha realist ve pragmatik olmuştur. Mao, Sovyetler Birliği'ni sadece Çin için değil, dünya için de bir tehdit olarak görüyordu; oysa Deng, Sovyetler Birliği'nin Çin'e yönelik oluşturduğu somut riskleri fark etmiş ve güney ile kuzey sınırlarında ortaya çıkan tehditlerin birleşmesinin yaratacağı tehlikeyi önceden görerek daha aktif bir dış politika benimsemiştir (Kissenger, 2015, s. 427-428). Mao'nun aksine, Deng Xiaoping, Çin'in uluslararası alandaki mevcut gücünden daha büyük bir ihtişam peşinde koşmak yerine, ülkenin zayıflıklarını ve geri kalmışlığını kabul ederek daha gerçekçi bir tutum sergilemiştir (Vogel, 2017, s. 268).

Deng Xiaoping'in liderliğinde Çin, uluslararası gücünü yavaş ve istikrarlı bir şekilde inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu süreç, ülkenin gücünü iç dinamiklerine dayandırarak her adımda güçlendirme ve yanlışları düzeltme üzerine kurulmuştur. Deng'in yaklaşımını, "soğukkanlı bir tutum ve mütevazı bir duruşla büyük hedeflere yönelmek" şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu anlayış, Deng'in dış politikasındaki temkinli ve adım adım ilerlemeyi vurgulayan stratejisini ortaya koymaktadır (Gonçalves, 2013, s. 2-3).

Mao Zedong ile Deng arasında dışa dönüklük konusundaki yaklaşımlarda da belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Mao, Sovyetler Birliği'ne yaptığı iki seyahat hariç hiç yurt dışına çıkmamışken, Deng daha sık yurt dışına seyahat etmiştir. Deng, yabancı basınla konuşmayı

severken, Mao bu tür etkileşimlerden kaçınmıştır. Mao, yabancı dil öğrenmeye gayret etmezken, Deng Fransızca bilmekte ve İngilizce öğrenmeye başlamıştır. Ayrıca, Deng Pekin’de çok daha fazla yabancı ziyaretçi kabul etmiş ve dünya işleri hakkında çok daha derin bir anlayışa sahip olmuştur. Deng, Batı’ya karşı bir tür ilgi ve merak beslerken, Mao Batı’ya şüpheyle yaklaşmıştır. Deng, güçlü ve onurlu bir Çin hedefinde Batı’yı bir müttefik olarak görmüşken, Mao bu konuda daha temkinli bir yaklaşım sergilemiştir (Shambaugh, 1993, s. 481).

Deng Xiaoping döneminde Çin’in dış politikası, ideolojik ve stratejik dengelerin karmaşık bir birleşimi olarak şekillenmiştir. Sovyetler Birliği, 1976’daki 25. Kongresi’nde Çin ile ilişkileri barışçıl bir temele oturtmayı hedeflediğini ifade etmiş olsa da, taraflar arasındaki yapısal ve ideolojik farklılıklar bu ilişkilerin düzelmesini engellemiştir. Mao’nun ölümünden sonra da ilişkilerde önemli bir değişiklik olmaması, sorunun kişisel değil, daha derin yapısal sebeplere dayandığını ortaya koymuştur (Bekcan, 2020, s. 237).

Bu dönemde Sovyetler’in Çin sınırlarına askeri yığınak yapması ve Afganistan’daki Marksist darbe gibi gelişmeler, Pekin’in güvenlik algısını ciddi şekilde etkileyerek daha sert bir tutum benimsemesine yol açmıştır. İran Devrimi’ni de Sovyet etkisinin bir uzantısı olarak değerlendiren Çin, Moskova’nın Asya’da bir kolektif güvenlik sistemi kurma çabalarını kendi güvenliğine yönelik tehdit olarak algılamıştır. Aynı dönemde Vietnam’ın Sovyetler Birliği’nin yanında yer alması, Çin’in bölgesel güvenlik kaygılarını derinleştirirken Hindistan ve Vietnam ile süregelen düşmanlıklar, Çin’in dış politikasında stratejik bir yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Bu ortamda Deng Xiaoping, 1978’deki iktidara dönüşüyle birlikte yalnızca iç reformlar yapmakla kalmayıp, aynı zamanda Çin’in küresel sistemdeki yerini güçlendirecek yeni bir dış politika stratejisini de benimsemek zorunda kalmıştır (Kissenger, 2015, s. 425-426).

Deng’in stratejik yaklaşımı, Mao’nun yöntemiyle benzer bir temele dayanmaktaydı. Öncelikle en büyük düşmanı belirlemek, ona karşı müttefikler bulmak, düşmanın müttefiklerini tarafsız hâle getirmek ve nihayetinde onları kendi safına çekmek (Vogel, 2017, s. 269). Bu doğrultuda 1977’nin ortasında Deng Xiaoping, Çin’in ulusal güvenlik ve dış politikasında yeniden söz sahibi olduğunda iki temel önceliği bulunmaktadır. Sovyetler Birliği ve Vietnam’dan gelen tehditlere karşı ülkeyi savunmak ve modernleşme süreci için dış destek sağlamak. Bu doğrultuda, Sovyet ilerlemesini durdurmak amacıyla komşu ülkelerle ilişkileri güçlendirmeye çalışırken, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için ABD

ve Japonya ile yakınlaşmıştır. Bu stratejik hedefler doğrultusunda Ocak 1978'den itibaren 14 ay boyunca yoğun bir diplomasi trafiği yürüterek birçok ülkeyi ziyaret etmiştir (Vogel, 2017, s. 266).

Deng Xiaoping, 14 ay süren gezisinde sadece bir komünist ülke olan Kuzey Kore'yi ve yedi komünist olmayan ülkeyi ziyaret etmiştir. Gezisi, Çin'in sınırlarında güvenliği artırmak ve iyi ilişkiler geliştirmek amacıyla yapılmıştır. İlk üç ziyaretini, Çin'le kara sınırı olan ülkelere (Burma, Nepal, Kuzey Kore) yapmıştır. Geleneksel Çin hükümdarları gibi, Deng'de sınırdaki gerginliği azaltmayı ve Sovyetler ile Vietnam'a karşı bu ülkelerle işbirliği yapmayı amaçlamıştır. Ardından Japonya ve ABD'ye giderek, Çin'in dört alanda modernleşmesi için en fazla yardımı alabileceği bu iki ülkelerle ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca, Sovyetler Birliği ve Vietnam'a karşı koymak için bu ülkelerin askeri güçlerinden de faydalanmayı amaçlamıştır (Vogel, 2017, s. 276).

Diğer taraftan Sovyet baskılarının Afrika ve Orta Doğu'daki etkileri nedeniyle, 1978'de ABD Başkanı Carter'ın Çin ile ilişkileri normalleştirmek için attığı adımlar çerçevesinde, Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski, Pekin'e gönderilmiştir. Brzezinski'nin amacı, Çin ile Amerika arasındaki ilişkilerin normalleşmesi adına belirli bir dizi anlaşmaya varmak ve süreci başlatmak olmuştur. Bu çerçevede, 1972'de Başkan Nixon'ın Çin Başbakanı Zhou Enlai ile yaptığı görüşmede belirlenen beş ilkenin yeniden onaylanması gerekti. Bu ilkeler, tek Çin politikasının kabul edilmesi, Tayvan'ın bağımsızlık çabalarına Amerika'nın karşı çıkması, Japonya'nın Tayvan'da bulunmasına karşı olunması, Pekin ile Taipei arasında barışçıl bir çözümün desteklenmesi ve normalleşme sürecine taahhüt edilmesiydi (Kissenger, 2015, s. 429-430).

Bu süreçte ABD, Çin ile diplomatik ilişkiler kurabilmek için Tayvan ile olan askeri bağlarını kesmeye karar vermiş ve Tayvan'la olan resmi ilişkilerini gayri resmi bir seviyeye indirerek, 1954'teki ortak savunma antlaşmasını feshetmiştir. Bunun sonucunda, 1 Ocak 1979'da ABD ile Çin arasında diplomatik ilişkiler resmen kurulmuştur. 29 Ocak 1979'da Deng Xiaoping, ABD'yi ziyaret eden ilk Çinli lider olmuş ve bu ziyaret, iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinin temelini atmıştır (Bekcan, 2020, s. 237-238).

Deng Xiaoping'in 1979'daki ABD ziyareti, Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik bir hamle olarak önemli bir dönemeçtir. Bu ziyaret, yalnızca Çin ile ABD arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne karşı bir cephe oluşturmayı amaçlayan çok boyutlu bir diplomatik manevra olmuştur. Deng, Mao'nun kendi kendine

yeterlilik politikasından uzaklaşarak dış teknolojinin edinilmesini ve Amerika ile daha yakın ekonomik ilişkiler kurulmasını tercih etmiştir (Kissenger, 2015, s. 441-444).

3.2.2.1. Vietnam Savaşına Karşı Çin'in Politik Tavrı ve Müdahil Rolü

ABD'nin 1975'te Vietnam'dan çekilmesiyle oluşan güç boşluğu, Deng Xiaoping tarafından Çin'in güvenliği açısından büyük bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bu gelişme üzerine, Sovyetler Birliği Vietnam'la askeri işbirliğini artırmış ve stratejik limanları kullanmaya başlamıştır; böylece Vietnam'daki füze üsleri, Çin'i doğrudan hedef alabilecek bir konuma gelmiştir. Ayrıca, Vietnam'ın Kamboçya'yı işgal etme planı, Pekin'in müttefiki olan Kızıl Kmerler için doğrudan bir tehdit oluşturmuştur. Bu nedenle Deng Xiaoping, Sovyetlerin Çin'i kuşatma stratejisine karşı bir denge kurma ihtiyacı görmüş ve bu amaçla ABD, Japonya ve Avrupa ile işbirliği yapmayı hedeflemiştir. Vietnam'ı Asya'nın Küba'sı olarak tanımlayan Deng, Sovyetlerin Vietnam'daki askeri varlığını sağlamlaştırmadan önce harekete geçmenin zorunlu olduğunu düşünmüştür (Vogel, 2017, s. 269-276).

1979 yılında Çin'in Vietnam'a yönelik askeri müdahalesinin temel sebepleri arasında, Vietnam'ın Güneydoğu Asya'da hegemonya kurma çabaları, Çin sınırlarını ihlal etmesi, Vietnam'daki etnik Çinlilere yönelik olumsuz muamele ve Hanoi'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşarak Çin'i çevreleme politikası izlemesi yer almaktadır. Çin, bu harekâtla hem Kamboçya'daki müttefikini korumayı hem de Sovyetler Birliği'nin güvenilir bir müttefik olmadığını göstermeyi amaçlamıştır. Ayrıca, yıllarca Vietnam'a sağlanan maddi ve askeri desteğe rağmen Hanoi'nin giderek daha düşmanca bir tutum benimsemesi, Çin liderliğinde özellikle Deng Xiaoping nezdinde tepki yaratmıştır. Bu faktörler, Çin'in Vietnam'a karşı askeri bir operasyon düzenleyerek ona “ders verme” kararı almasına zemin hazırlamıştır (Zhang, 2005, s. 853-855).

Nitekim 1979 yılında Çin, Vietnam'a karşı sınırlı bir askeri operasyon başlatmış ve bunu “kendini savunma amaçlı karşı saldırı” olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, hem iç hem de uluslararası tepkileri minimize etmeyi amaçlamıştır. Çin Halk Kurtuluş Ordusu (PLA), Vietnam sınırı boyunca yaklaşık 900 kilometrelik bir hatta operasyonlar gerçekleştirmiş; bu çatışmalar, Kore Savaşı'ndan bu yana PLA'nın en yoğun ve kanlı savaşlarından biri olmuştur. Çin'in geniş çaplı saldırıları, Vietnam ordusunun Çin'in ana hedefini belirlemesini zorlaştırmıştır. Bu gelişmeler üzerine Vietnam, Sovyetler Birliği'nden hızlı bir şekilde askeri yardım talebinde bulunmuştur (Zhang, 2005, s. 860-863).

Bu süreçte Sovyetler Birliği, isteksizce bir bildiri yayınlarak Çin'in saldırısını kınamıştır. Bildiride, Vietnam halkının kendi kendini savunma hakkına vurgu yapılmıştır. Bu tutum, Sovyetler Birliği'nin 1979'da Çin'e yönelik saldırıyı ele alışının, 20 yıl önce Tayvan Boğazı Krizi sırasında Çin'e verdiği destekle paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Her iki durumda da Sovyetler, daha büyük bir savaşa dahil olma riskini göze almaktan kaçınmıştır (Kissenger, 2015, s. 451).

Bu operasyon, Çin'in Vietnam'a stratejik bir ders vermeyi amaçlayan, ancak doğrudan işgal veya rejim değişikliği hedeflemeyen caydırıcı bir hamleydi. Çin, ABD'nin dolaylı desteğiyle yürüttüğü bu harekâtın ardından, 29 gün içinde tartışmalı birkaç bölge hariç Vietnam'dan çekildi. Böylece Sovyetler Birliği'nin doğrudan askeri müdahalede bulunmasını engelleyerek, bölgesel güç dengesini kendi lehine yeniden şekillendirmiştir (Kissenger, Çin Dünden Bugüne Yeni Çin, 2015, s. 450-452).

1979'daki Çin-Vietnam Savaşı, Deng Xiaoping'in dış politikasında belirginleşen pragmatik ve stratejik yaklaşımın bir göstergesi olmuştur. Çin, Vietnam'a karşı girdiği bu sınırlı savaşla sadece Vietnam'ı cezalandırmayı değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne stratejik bir mesaj vermeyi amaçlamıştır. Çin, bu hedefe büyük ölçüde askeri cesaret ve ABD ile olağanüstü yakın bir işbirliği kurarak ulaşmıştır. Bu adım, Pekin'in hem bölgesel rakiplerine hem de küresel güçlere Çin'in artık uluslararası arenada daha bağımsız ve iddialı bir aktör olduğunu açıkça göstermesi bakımından kritik bir dönüm noktası olmuştur (Kissenger, 2015, s. 453-455).

Bu savaş aynı zamanda Çin'in ABD ile yakınlaşmasının somut bir yansıması olmuştur. 1970'lerin sonunda Washington ile gelişen ilişkilerini stratejik bir koz olarak kullanan Pekin, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasına katkıda bulunarak ABD'nin desteğini kazanmıştır. Bu süreçte Çin'in bu dönemde izlediği dış politika, doğrudan askeri çatışmalardan çok, güç dengelerini şekillendirmeye ve küresel stratejik hareket alanını genişletmeye yönelik gelişmiştir. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin bu savaşa verdiği sınırlı tepki, Çin'in bölgesel manevra kabiliyetini artırırken, Pekin'in kendisini yalnızca bir bölgesel güç değil, aynı zamanda küresel siyasette etkili bir aktör olarak konumlandırma sürecinin başlangıcına işaret etmektedir (Kissenger, 2015, s. 455-460).

3.2.2.2. Deng Xiaoping'in Barışçıl Diplomasi Stratejisi

Deng Xiaoping liderliğinde Çin, dış politikasını büyük ölçüde bağımsızlık ilkesine dayandırarak uluslararası konumunu yeniden şekillendirmiştir. 1977'de ortaya konan ve

1978'de reform sürecinin temelini oluşturan bu yaklaşım, Çin'in süper güçlerden uzak durmasını ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmasını hedeflemiştir. Bu dönemde Çin, uluslararası ekonomiye entegre olma gerekliliğini vurgulamış ve barışçıl bir uluslararası ortamdaki azami derecede fayda sağlama amacını benimsemiştir. Bağımsız dış politika anlayışı, ulusal egemenlik, toprak bütünlüğü ve kalkınma önceliklerini merkeze alırken, Çin'in büyük güç ya da ittifaklara bağımlı olmadan karar almasını savunmuştur. Bu doğrultuda, Deng Xiaoping, hegemonyaya karşı çok taraflı bir dış politika benimsemiş ve uluslararası eşitliği savunmuş, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesini esas almıştır (Gonçalves, 2013, s. 4-6).

1979'da Hua Guofeng'in duyurduğu bu dış politika, 1980'de Deng tarafından daha da güçlendirilmiş ve savaşın önlenmesi ile dünya barışının sağlanması için hegemonyaya karşı çıkmanın gerekliliği vurgulanmıştır (Ekrem, 2003, s. 24). Deng Xiaoping'in diplomatik esnekliği, 1979'da yayımlanan Üçüncü Bildiri'de Tayvan meselesinin muğlak bir şekilde ele alınmasıyla net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Çin, Tayvan'ın nihai olarak ana kara ile birleşmesini hedeflemeye devam ederken, ABD ile ekonomik ve teknolojik işbirliğini sürdürülebilmek adına Tayvan konusundaki tutumunu daha esnek hale getirmiştir. Bu stratejik esneklik, Deng'in kısa vadeli ideolojik kaygılardan çok, uzun vadeli stratejik hedeflere odaklandığını ve Çin'in modernleşme ile ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmak için pragmatik bir yol izlediğini göstermektedir (Kissinger, 2015, s. 471-472).

1982'de ÇKP'nin 12. Kongresi'nde, Çin'in bağımsız dış politika anlayışı resmen benimsenmiş ve Mao'nun Üç Dünya Teorisi çerçevesinde ABD ve SSCB'ye karşı bağımsız bir tutum izleneceği açıklanmıştır. Aynı yıl Deng Xiaoping, BM Genel Sekreteri ile yaptığı görüşmede Çin'in dış politika ilkelerini; hegemonyaya karşı durmak, dünya barışını sağlamak ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle dayanışma içinde olmak şeklinde açıklayarak uluslararası duruşunu netleştirmiştir (Ekrem, 2003, s. 25-26). Çin'in saldırmazlık, iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda ilkelerine bağlılığı, 1982 Çin Anayasası'nda da vurgulanmış ve Kasım-Aralık 1982'de yapılan anayasa değişiklikleriyle bu ilkeler pekiştirilmiştir (Gonçalves, 2013, s. 5).

1980'lerin ortalarına gelindiğinde Sovyetler Birliği, hem askeri hem de siyasi açıdan ciddi bir baskı altındaydı. Afganistan'daki savaş, ABD, Çin ve bölgedeki müttefiklerin desteğiyle Sovyetler için büyük bir çıkmaza dönüşmüştü. Vietnam'da ise Çin'in sert tepkisi, Moskova'nın Çinhindi bölgesindeki nüfuzunu sınırlamıştı. Bu dönemde Çin ve ABD,

Sovyetler Birliği'nin zayıfladığını kabul etmekle birlikte, bu duruma nasıl tepki verilmesi gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar benimsemişlerdir. Nitekim Sovyetler'in gücündeki azalma, Çin'in dış politikasında daha bağımsız adımlar atmasına olanak tanımış ve ABD ile ilişkiler daha dengeli bir sürece girmiştir (Kissenger, 2015, s. 472-474).

1985 yılı itibarıyla Çin, Sovyetler ile donmuş olan diplomatik ilişkilerini canlandırarak üst düzey temasları yeniden başlatmış ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalamış ve Moskova'yı revizyonist bir tehdit olarak görmek yerine sosyalist bir ülke olarak tanımlamaya başlamıştır. Öte yandan Pekin, ABD ile bağlarını koparmadan Sovyetler ile yakınlaşarak denge politikasını sürdürmüştür (Kissenger, 2015, s. 476). Bu doğrultuda 1986 yılında Deng Xiaoping, Çin'in dış politikasının temel ilkelerini hegemonyaya karşı çıkmak ve Çin'in Üçüncü Dünya'ya ait bir güç olmaya devam etmesini sağlamak şeklinde özetlemiştir. Çin, dünya barışı sağlanmadan ekonomik kalkınmanın mümkün olmayacağını savunmuş ve hegemonyacılığa karşı bağımsız bir dış politika yürütmeyi hedeflemiştir. 1986 yılında sunulan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da bu doğrultuda on maddelik bir çerçeve belirlenmiş, Çin'in barışçıl diplomatik ilişkiler geliştireceği, emperyalizme ve silahlanma yarışına karşı çıkacağı ifade edilmiştir (Ekrem, 2003, s. 27-29).

Bu süreçte Deng Xiaoping döneminde Çin dış politikasının en belirgin özelliklerinden biri, Açık Kapı politikası doğrultusunda uluslararası barış ve istikrara verilen önem olmuştur. Bu süreçte Çin, Batı ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışırken aynı zamanda Üçüncü Dünya ülkeleriyle olan bağlarını da korumuştur. Bu pragmatik yaklaşım, Çin dış politikasına esneklik kazandırarak hem ekonomik kalkınmayı destekleyen hem de küresel dengeleri gözetten bir strateji izlemesini sağlamıştır (Lorci, 2025, s. 102-103).

Nitekim 1980'lerin ortalarına gelindiğinde, Çin'in dış politikası, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki güç dengelerinden bağımsız bir şekilde hareket etmeye yönelik çok yönlü bir stratejiye dayanmaktadır. Çin Washington ile ilişkilerini dikkatle yürütmekle birlikte, aynı dönemde Sovyetler Birliği ile de diplomatik temaslarını artırarak stratejik esneklik kazanmaya çalışmıştır. Çin'in bu dönemde izlediği dış politika, yalnızca büyük güçlerle ilişkilerini dengelemekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Üçüncü Dünya ülkeleriyle dayanışmasını artırma hedefine de dayanmaktadır. Pekin yönetimi, emperyalizm, hegemonya ve sömürgeciliği küresel barışa yönelik en büyük tehditler olarak tanımlarken,

bu unsurlara karşı mücadeleyi temel bir diplomatik sorumluluk olarak görmüştür (Kissenger, 2015, s. 472-476).

Öte yandan Mao döneminde Çin, komünist ideoloji doğrultusunda özellikle Asya'daki devrimci hareketleri ve isyancı komünist partileri desteklemiştir. Ancak Deng Xiaoping'in liderliğe gelmesiyle bu ideolojik dış politika yaklaşımı yerini daha pragmatik ve esnek bir tutuma bırakmıştır. Deng, dış ilişkilerde ideolojik kaygılardan ziyade, ulusal çıkarlar doğrultusunda işbirliğine dayalı bir çizgi benimsenmesi gerektiğine inanmıştır. Bu kapsamda, Çin yönetimi ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir kılmak adına, komşu ülkelerle barışçıl ve istikrarlı ilişkiler geliştirmeye öncelik vermiştir (Durmaz, 2024, s. 447).

Bu doğrultuda geliştirilen "iyi komşuluk politikası", özellikle Asya-Pasifik bölgesinde barışçıl işbirliği anlayışını temel almıştır. Söz konusu politika, aynı zamanda Tiananmen Olayları sonrasında ABD ile ilişkilerin gerilmesi nedeniyle Pekin'in uluslararası alandaki konumunu yeniden tahkim etme çabasını da yansıtmaktadır (Durmaz, 2024, s. 447).

Bu yaklaşımın iki temel sonucu olmuştur. İlk olarak, Çin birçok ülkeyle diplomatik ilişkilerini geliştirmiştir. Örneğin, 1967'den bu yana askıya alınan diplomatik ilişkiler 1990'da Endonezya ile yeniden kurulmuş; Singapur ile ilişkiler resmiyete dökülmüş ve Kuzey Kore'nin itirazlarına rağmen 1992 yılında Güney Kore ile diplomatik bağ kurulmuştur. İkinci olarak, Çin, bölgesel istikrarı önceleyen bu strateji çerçevesinde bazı deniz sınırı anlaşmazlıklarında doğrudan askeri müdahale yerine diplomatik yolları tercih etmiştir. Böylece, Çin'in dış politikasında ideolojik saiklerden uzak, kalkınma odaklı ve işbirliğine açık bir yönelim belirginleşmiştir (Durmaz, 2024, s. 447).

Sonuç olarak, Deng Xiaoping dönemi dış politikası, bağımsızlık, ekonomik kalkınma ve çok taraflı işbirliği ilkelerine dayanarak şekillenmiş ve Çin'in süper güçler arasındaki rekabette dengeli bir strateji izlemesine olanak sağlamıştır. Bu politika, Çin'in hem ABD hem de Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde esnek bir yaklaşım benimsemesine, Üçüncü Dünya ülkeleriyle bağlarını güçlendirmesine ve uluslararası sistemde daha etkin bir aktör haline gelmesine katkıda bulunmuştur (Ekrem, 2003, s. 29-30).

3.2.3. Tiananmen Olayları ve Uluslararası Yansımaları

Deng Xiaoping, ekonomik büyümenin yalnızca ülkenin kalkınması için değil, aynı zamanda Çin Komünist Partisi'nin ve kendi liderliğinin meşruiyetini pekiştirmek açısından da kritik bir unsur olduğuna inanıyordu. 1980'li yıllarda uygulamaya konan reformlar sayesinde elde edilen yüksek büyüme oranları, Deng'in siyasi otoritesini güçlendirmiş ve

toplumsal destek tabanını genişletmiştir. Ancak on yılın sonuna doğru hızla artan enflasyon ve buna bağlı ekonomik dengesizlikler, halk arasında hoşnutsuzluğa neden olmuş; bu durum, Deng'in yönetimine yönelik eleştirilerin artmasına ve kamuoyundaki itibarının bir ölçüde zedelenmesine yol açmıştır (Vogel, 2017, s. 384).

Diğer taraftan 8 Nisan 1989'da, reform yanlısı eski Genel Sekreter Hu Yaobang'ın 73 yaşında kalp krizi sonucu hayatını kaybetmesi, özellikle üniversite gençliği arasında derin bir yankı uyandırmıştır. Hu'nun ölümü, uzun süredir biriken sosyal ve siyasi rahatsızlıkların açığa çıkmasına zemin hazırlamıştır. Pekin başta olmak üzere birçok şehirde öğrenciler, yolsuzluk, enflasyon, özgürlüğünün kısıtlanması ve üniversite koşullarına yönelik memnuniyetsizliklerini dile getirmiştir. Protestolar aynı zamanda, Çin Komünist Partisi içerisindeki ileri yaştaki lider kadronun siyasi karar alma süreçlerindeki belirleyici rolüne karşı da eleştiriler içermekteydi (Kissenger, 2015, s. 496-497).

1980'lerin sonlarına gelindiğinde, Çin toplumunda ekonomik reformların yol açtığı sosyal eşitsizlikler ve siyasi baskılar kamuoyunda artan bir huzursuzluk yaratmıştı. Enflasyonun hızla yükselmesi, özellikle sabit maaşla çalışan kesimlerde yaşam standartlarının düşmesine yol açmış, girişimcilerin zenginleşmesi ise toplumsal adalet algısını zedelemiştir. Devlete ait işletmelerde çalışanlar, özelleştirme ve iflas riskine bağlı olarak iş güvencelerinin ortadan kalkmasından endişe duymaktaydı. Aynı dönemde uygulanan kemer sıkma önlemleri işçi kesimini daha da zor durumda bırakırken, bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması da siyasi baskılara dair rahatsızlıkları artırmıştır. Hu Yaobang'ın vefatının ardından başlayan gösteriler, yalnızca onun anısını yaşatmakla kalmayıp, aynı zamanda daha fazla özgürlük ve reform talebinin sembolü hâline gelmiştir (Vogel, 2017, s. 599-601).

Bu gelişmeler ışığında başlangıçta sınırlı katılımı başlayan gösteriler, kısa sürede Pekin'deki Tiananmen Meydanı'nda kitlesel bir eyleme dönüşmüştür. Öğrenciler, taleplerine dikkat çekmek amacıyla açlık grevine başladılar; bu durum hem kamuoyunun hem de uluslararası medyanın ilgisini artırmıştır. Protestolar kısa sürede başkentle sınırlı kalmayıp ülke genelinde yayıldı ve Haziran ayına gelindiğinde yaklaşık 341 şehirde benzer gösteriler düzenlenerek merkezi hükümetin otoritesine yönelik ciddi bir toplumsal meydan okuma hâlini almıştır (Kissenger, 2015, s. 497).

Çinli liderler, geniş çaplı halk protestolarını başlangıçta tam olarak anlamakta zorlandılar ve bu kitlesel tepkilerin, iç ya da dış kaynaklı unsurlar tarafından kışkırtıldığına

dair bir kanaat oluşturmuştur (Vogel, 2017, s. 597). Bu bakış açısı, özellikle Çin Komünist Partisi içindeki muhafazakâr kanadın, protestolara karşı daha sert ve kararlı bir müdahaleyi savunmasına neden oldu. Bu bağlamda, gösterilerin yalnızca sosyal ve ekonomik taleplerin değil, aynı zamanda siyasi istikrarı tehdit eden unsurların ürünü olduğuna inanıldı ve bu durum, liderlik içinde Deng Xiaoping'e daha sert önlemler alınması yönünde baskı yapılmasına yol açmıştır (Shambaugh, 1993, s. 488).

Çin'in bu müdahalesi, evrensel insan hakları ve demokratik değerlerle çelişen bir uygulama olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle uluslararası normlara aykırı bulunmuştur. 1989 Tiananmen Meydanı olaylarının ardından, özellikle ABD başta olmak üzere birçok Batılı ülke, Çin'e karşı çeşitli yaptırımlar uygulamaya koymuştur. Bu yaptırımların temel gerekçesi, Çin hükümetinin barışçıl protestoculara karşı orantısız ve sert askeri müdahalede bulunmasıdır. Müdahale sonucu çok sayıda sivil hayatını kaybetmiş ve temel insan hakları ciddi şekilde ihlal edilmiştir (Kissenger, 2015, s. 500)

Söz konusu gelişmeler, Çin liderliğine iç siyasi krizlerin uluslararası ilişkilerle doğrudan bağlantılı olabileceğini açıkça göstermiştir. Pekin yönetimi ise bu dış tepkileri, Çin'in iç işlerine müdahale olarak değerlendirmiş ve buna karşılık olarak ulusal egemenlik ilkesini ön plana çıkarmıştır. Bu tutum, insan hakları eleştirilerine karşı geliştirilen temel söylemi oluşturmuş ve Çin'in dış politikasında Batı ile olan ilişkilerde belirgin bir mesafe oluşmasına yol açmıştır. Bu dönemde Çin'in dış politikası, hem egemenliği koruma hem de dış müdahalelere karşı sert bir duruş sergileme ekseninde şekillendi (Jisi, 2011, s. 70).

Tiananmen Olayları'nın ardından, Deng Xiaoping başlangıçta ideolojik ve muhafazakâr görüşlere boyun eğmiş gibi görünse de, 1991'de Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşünden bazı dersler çıkarmıştır. Deng, bu çöküşlerin temel nedenleri olarak, siyasi reformların ekonomik reformlardan önce yapılmasını ve ordu ile güvenlik güçlerinin yeterince sıkı kontrol edilememesini görmüştür. Çin Komünist Partisi'nin hayatta kalabilmesi için bu sorunlardan kaçınılması gerektiğini düşünen Deng, bu doğrultuda üç temel strateji geliştirdi: Birincisi, halkın ekonomik yaşam seviyesinin hızla iyileştirilmesini sağlayarak ekonomik refahı artırmak; ikincisi, siyasi reformları erteleyip önceliği ekonomik reformlara vermek; üçüncüsü ise ordunun Komünist Parti'ye mutlak sadakatini garanti altına almak. Bu stratejiler, Deng'in reform sürecini sürdürmesi açısından kritik önem taşımıştır (Shambaugh, 1993, s. 488).

1980'lerin sonunda Çin'in dış politikasını etkileyen iki önemli gelişme yaşanmıştır. Birincisi, 15 Nisan 1989'da Pekin'de başlayan öğrenci protestolarının, 4 Haziran 1989'da Tiananmen Meydanı'nda hükümet tarafından kanlı bir şekilde bastırılması, ikincisi ise, Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır (Durmaz, 2024, s. 446).

Bu gelişmeler, Çin'i uluslararası alanda yalnızlaştırmış ve meşruiyet krizine sürüklemiştir. Tiananmen olayları nedeniyle Batı'dan gelen tepkiler, özellikle ABD ile ilişkileri olumsuz etkilemiştir (Durmaz, 2024, s. 446). Bu gelişmeler çerçevesinde Deng Xiaoping, siyasetten çekilirken ardıl yöneticilere rehberlik etmesi için klasik Çin tarihinden esinlenerek kısa ve öz talimatlar bırakmıştır. Bu talimatlar, Komünist Parti yetkililerine klasik Çin şiiri tarzında sunulmuş ve iki bölüme ayrılmıştır. Biri genel yönetim ilkelerini içeren 24 karakterlik bir metin, diğeri ise yalnızca üst düzey yetkililere verilen 12 karakterlik bir açıklamadır (Kissenger, 2015, s. 527).

Bunlardan ilki, "24 karakter" olarak bilinen genel yönetime dair talimat, durumu dikkatle gözlemlemeyi, güvence altına almayı, işleri soğukkanlılıkla yürütmeyi, gücü gizlemeyi, zamanı beklemeyi, dikkat çekmemeyi ve liderlik iddiasında bulunmamayı içeren ilkeleri kapsamaktadır. Diğeri ise yalnızca üst düzey yöneticilere sunulan 12 karakterlik gizli bir açıklamadan oluşmaktadır. Bu metinde, düşmanların güçlü olduğu, Çin'in kuşatma altında bulunduğu ve esas olarak savunmada kalınması gerektiği vurgulanmaktadır (Kissenger, 2015, s. 527). Bu yaklaşım, Çin'in doğrudan güç siyasetine karışmamasını, liderlik iddiasında bulunmamasını ve diğer ülkelerin iç işlerine müdahil olmamasını öngörmektedir. Asıl amaç, uluslararası alanda fazla dikkat çekmeden hareket ederek Çin'in tüm enerjisini ve kaynaklarını ekonomik kalkınmaya yönlendirmektir (Durmaz, 2024, s. 446).

Deng hızlı büyümenin ve ekonomik açılımın, Komünist Partinin iktidarda kalabilmesi için tek çözüm olduğunu savunmuştur. Bu doğrultuda, daha fazla serbestleşme ve büyüme için piyasaların açılmasını teşvik etmek amacıyla 1992 yılında Güney Gezisi yaparak Çin'in geleceği için kritik adımlar atmıştır (Vogel, 2017, s. 663-664).

1992 yılında Deng Xiaoping, Çin'in ekonomik reformlarını güçlendirmek için "Güney Turu"nu gerçekleştirerek halkı daha fazla çaba göstermeye çağırdı ve reform sürecine olan kararlılığını vurgulamıştır. Bu gezisi, Çin'in ekonomik ve siyasi dönüşümünde kritik bir dönüm noktası olmuştur. Deng, reformların Çin'in sosyalist kimliğine ihanet değil,

devrimci bir nitelik taşıdığını savunmuştur. Kültür Devrimi'ni bir hata olarak nitelendirerek, reformların Çin için istikrar ve modernleşme sağladığını belirtmiştir. Dış yatırımlara karşı olumsuz görüşleri reddederek, bunları fırsat olarak gördü ve Çin'in küresel pazarlara açılması için bir öğrenme süreci olarak değerlendirdi. Deng, ideolojik katılıktan uzaklaşarak pragmatik bir yaklaşım benimseyerek, Çin'in ekonomik kalkınmasının uzun vadeli bir süreç olduğunu kabul etmiş ve 2049 yılına kadar ülkeyi gelişmiş bir seviyeye ulaştırmayı hedeflemiştir (Kissenger, 2015, s. 532-538).

Son olarak Deng'in 1992'deki Güney gezisinden sonraki yıllarda, Çin daha önce hiç görülmemiş bir hızda büyümüştür. 1992 ile 1999 yılları arasında Çin, yıllık yüzde 10'dan fazla büyüme oranlarıyla dünyanın en yüksek büyüme oranlarını elde etmiştir. Bu dönemde, Çin'in ekonomik büyümesi küresel çapta dikkat çekici bir hızda ilerlemiştir (Vogel, 2017, s. 687).

3.3. JIANG ZEMİN DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI

1989'dan itibaren dünya köklü bir değişim sürecine girerken, iki kutuplu düzen sona ermiştir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması, Almanya'nın birleşmesi ve Doğu Avrupa'nın kapitalizme yönelmesi, küresel dengeleri altüst etmiştir. Soğuk Savaş'ın baskıladığı etnik ve bölgesel çatışmalar yeniden alevlenirken, büyük güçler dış politikalarını bu yeni ortamda yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Çin'de bu değişime uyum sağlamak için dış ilişkilerinde stratejik bir dönüşüm geçirmiştir. Ekonomik kalkınmayı ön planda tutarak ticaret ve diplomasi odaklı bir yaklaşım benimseyen Pekin, etkisini artırmak için gelişmekte olan ülkelerle iş birliğini güçlendirmiş ve küresel yönetişimde daha aktif bir rol üstlenmiştir (Chen, 1993, s. 237-238).

Soğuk Savaş'ın sonu, Çin'in dış politikasında önemli bir değişim sürecini başlatmıştır. Mao Zedong'dan Deng Xiaoping'e kadar Çinli liderler, dış politikalarını büyük strateji ve ideolojik yaklaşımlar üzerinden şekillendirmiştir. Mao Zedong dünya sistemini sosyalizm ve kapitalizm arasındaki bir mücadele olarak görmüştür. Çin'in dış politikası da bu ideolojik çerçevede şekillenmiştir. 1970'lerde ise "üç dünya teorisi" Çin'in küresel stratejisinin temelini oluşturmuştur. Mao'nun ölümünün ardından, Deng Xiaoping, Çin'in güvenlik çıkarlarını daha pragmatik bir şekilde savunmaya başlamış ve 1980'lerden itibaren Çin'in dış politikasını SSCB ve Amerika arasında bağımsız bir stratejiye dönüştürmüştür. Çinli liderler, dünya sistemini hâlâ "üç dünya" kavramı üzerinden tanımlasalar da, iki süper gücün güç dengelerindeki değişimlere paralel olarak dış politikalarını yeniden

şekillendirmeye başlamışlardır. Pekin'in dış politikası, küresel güç dengesindeki değişikliklerle ve Çin'in süper güçlere karşı olan güç kapasitesiyle uyumlu bir hale gelmiştir (Hu, 1995, s. 118).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Çin, eski stratejik üçgenin ve güç dengelerinin artık geçerliliğini yitirdiğini fark etmiştir. Bu yeni uluslararası ortamda, dış politikasını yeniden gözden geçirme ve şekillendirme sürecine girmiştir. Doğu-Batı karşıtlığının sona erdiği bir dünya sisteminde, Çin dış politikasını artık belirli bir siyasi blokla özdeşleştirmeden, barış ve kalkınma hedeflerine öncelik veren bir yaklaşımla yürütmeye başlamıştır. Bu süreçte, dış politika tercihleri iç ekonomik ve toplumsal önceliklerle uyumlu hale getirilerek, modernleşme hedeflerini destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılmıştır (Cheng, 1996, s. 66-67)

Diğer taraftan Tiananmen Olayı'ndan sonra Çin, Batı ile ilişkilerini geliştirme çabalarını kararlılıkla sürdürmüştür. Aynı şekilde, dışa açılma politikasından vazgeçmeyerek izolasyon veya kendi kendine yeterlilik anlayışına geri dönmemiştir. Çinli yöneticilerin esas amacı, Çin modernleşmesinin devam edebilmesi için barışçıl bir uluslararası ortamı sağlamak olmuştur (Cheng, 1996, s. 68).

Bu dönemde Çin'in dış politikasına yön veren temel yaklaşımlar, dönemin Dışişleri Bakanı ve Devlet Konseyi Üyesi Qian Qichen tarafından Eylül 1992'de Merkez Parti Okulu'nda yapılan bir konuşmada açıkça ortaya konulmuştur. Qian, sosyalizmin küresel ölçekte yaşadığı durgunluk ve ABD'nin tek süper güç olarak yükselmesini dönemin “nesnel gerçeklikleri” olarak tanımlamış, ancak bu yeni uluslararası konjonktürün Çin'e bazı avantajlar sunduğunu da vurgulamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla kuzeyden gelen tehdidin ortadan kalkması, Gorbaçov'un etkisinin azalması ve Çin'in dış dünyada istikrarlı ve yaptırımlardan etkilenmeyen bir ülke imajı çizmesi, bu avantajlar arasında sayılmıştır (Yoshifumi, 2003, s. 28).

Qian'a göre Çin, bu dönemde üç temel dış politika yönelimi benimsemelidir. İlk olarak, ideolojik sınırlamalardan arındırılmış, esnek ve çok yönlü bir diplomasi izlenmeli; ABD ile iş birliği geliştirilerek Japonya dâhil komşu ülkelerle dostane ilişkiler kurulmalı ve olabildiğince fazla ülkeyle diplomatik ilişkiler tesis edilmelidir. İkinci olarak, ekonomik kalkınmayı destekleyecek şekilde dış ortamın iyileştirilmesi hedeflenmeli; bu bağlamda Çin, Körfez Savaşı sonrası uluslararası iş birliklerine katılmalı, nükleer silahsızlanma ve barışı koruma çabalarına destek vermeli, Asya- Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ve ASEAN

gibi bölgesel örgütlerde aktif rol almalı ve iç pazarını dış dünyaya açmalıdır. Üçüncü olarak ise, Çin, ABD ve Japonya arasında stratejik bir denge kurmaya çalışmalı; kısa vadede ABD ile ilişkileri önceliklendirirken, Japonya ile tarihsel sorunları ve ABD-Japonya ilişkilerindeki çelişkileri kendi lehine kullanmalı, ayrıca Rusya, Avrupa ve Asya-Pasifik ülkeleriyle dengeli ilişkiler geliştirerek bu üçlü yapının kontrol altında tutulmasını sağlamalıdır. Bu üç yönelim, Çin'in Soğuk Savaş sonrası dönemde sistemsiz krizlerden kaçınarak uluslararası sistemde istikrarlı bir aktör olarak konumlanma stratejisinin temelini oluşturmuştur (Yoshifumi, 2003, s. 28-30).

3.3.1. Jiang Zemin Döneminde Kalkınma ve Üç Temsil Politikası

Soğuk Savaş sonrası dönemde Çinli uzmanlar, ülkenin en büyük tehdidinin belirli bir devletten ziyade ekonomik ve bilimsel meydan okumalardan kaynaklandığını ön görmüşlerdir. Batılı sanayileşmiş ülkelerle olan ekonomik ve teknolojik farkın kapanması, Asya'nın yeni sanayileşmiş ekonomileri ile kişi başına düşen gelir farkının azaltılması ve hızla büyüyen ASEAN ülkeleriyle rekabet edebilme yetisi, Çin'in geleceği açısından kritik unsurlar olarak değerlendirilmiştir (Chen, 1993, s. 240).

Ayrıca, Doğu Avrupa'daki dönüşüm süreci başarılı olursa, Çin'in bu ülkelerle de ekonomik rekabeti önemli bir meydan okuma haline gelebilirdi. Eğer Çin, ekonomik büyümeyi sürdüremez ve bu ülkelerin gerisinde kalırsa, "Çin'e özgü sosyalizmin" etkinliği sorgulanabilir ve ekonomik kriz, siyasi istikrarsızlığa dönüşebilirdi (Chen, 1993, s. 240-241).

Nitekim Deng'in güney turunun ardından ekonomik reformlar hız kazanmıştır. Öyle ki yabancı yatırımcılar, Tiananmen olaylarından sonra Çin'in piyasa dönüşümündeki ivmesini kısa sürede yeniden yakalamasından etkilenmişlerdir. Deng'in bu yaklaşımı, Çin'in Soğuk Savaş sonrası dönemde izlediği kalkınma ve modernleşme stratejilerine yön vermiştir (Cheng, 1996, s. 70-71).

Bu doğrultuda, Jiang Zemin dönemi, Çin ekonomik reformlarını derinleştirmekle beraber Dengist reformlara dair endişelere rağmen güçlü bir şekilde piyasa ekonomisini geliştirmiştir. Merkezi hükümet, gelir ve maliye politikalarını daha etkin bir şekilde kontrol ederek sosyal güvenlik ve işsizlik yardımları gibi yeniden dağıtıcı politikalar geliştirdi. Bu dönemde ekonomi merkezileştirilerek küresel ekonomiye entgre olma ve ülkenin alt yapısını geliştirmeye önem verilmiştir. Bu süreçte Üç Boğaz Barajı ve yüksek hızlı demiryolu inşası gibi batı Çin'in kalkınmasını hedefleyen büyük projeler başlatılmıştır. Bu reformlar, Çin'in

ekonomi üzerinde istikrarlı bir büyüme sağlamasına ve uluslararası piyasalara entegre olmasına olanak tanımıştır (Dittmer, 2003, s. 920-921).

Bu sürecin en somut göstergesi, 1978 ile 1995 yılları arasında Çin'in ekonomisi olağanüstü bir büyüme kaydederek toplam üretim dört katına çıkmış olmasıdır. Bu hızlı büyümenin en önemli itici güçlerinden biri, ülkenin dış dünya ile kurduğu ekonomik ilişkiler olmuştur. Nitekim bu dönemde Çin'in dış ticareti büyük bir ivme kazanmıştır (Yahuda, 1999, s. 653). Bu dönemde ticaretin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'ya oranı hızla artarak, 1980'te %18,9 iken 2000'de %49,3'e çıkmıştır. Yabancı doğrudan yatırım (FDI) da büyük bir artış göstermiş; 1990'da 3,5 milyar dolar olan FDI, 1996'da 41,7 milyar dolara ulaşmıştır. Bu veriler, Çin'in dışa açılma politikalarının ve küresel ekonomik sisteme entegrasyonunun, ülkenin kalkınmasında belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir (Dittmer, 2003, s. 907).

Bununla birlikte, 1997-1999 yıllarında Asya finansal krizi sonrası FDI'de bir gerileme yaşanmış ancak Çin, Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) katılma müzakerelerini başarıyla tamamlayarak FDI akışını yeniden canlandırmıştır. Bu süreç, Çin'in dışa bağımlılığını artırırken, aynı zamanda ihracat sektörünün yabancı yatırımlar tarafından domine edilmesine yol açmıştır (Dittmer, 2003, s. 907).

Jiang dönemi, dışa açılma ve küresel ekonomiye entegrasyon çabalarının yanı sıra, merkezi yönetimin otoritesini yeniden pekiştirmeye yönelik kapsamlı reformları da içermektedir. Bu doğrultuda, yerel yönetimlerin özerkliği sınırlandırılmış ve merkezi kontrol güçlendirilmiştir. Aynı zamanda, finansal sistemde gerçekleştirilen reformlar aracılığıyla merkezi hükümetin mali kapasitesi artırılmıştır. Büyük devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılmasıyla daha etkin bir ekonomik yönetim amaçlanmıştır. Tüm bu adımlar, bir yandan Çin'in ekonomik büyümesini hızlandırırken, diğer yandan merkezi otoritenin denetim gücünü pekiştirmiştir (Dittmer, 2003, s. 907-908).

Sonuç olarak, Çin'in ekonomik büyümesi, tek haneli oranlardan çift haneli oranlara yükselmiş ve 2002 yılında ülkenin toplam ekonomik büyüklüğü 10,2 trilyon RMB Yuan'a ulaşmıştır. Ekonomik gelişim hızına bakıldığında, Çin'in büyüme yolunda belirgin bir ilerleme kaydetmiştir. Ülkenin GSYİH büyüme oranları 2001'de %7,5, 2002'de %8 ve 2003'te %9 olarak gerçekleşmiştir (Khan, 2006, s. 74).

Bu yapısal reformların ideolojik ve stratejik çerçevesi ise Jiang Zemin tarafından geliştirilen "Üç Temsil" teorisi ile belirginlik kazanmıştır. İlk kez Şubat 2000'de gündeme

getirilen ve ÇKP'nin 80. kuruluş yıldönümünde, 1 Temmuz 2001'de Jiang tarafından yapılan konuşmada özellikle vurgulanan bu yaklaşım Deng Xiaoping'in reform mirasına bağlı kalınarak geliştirilmiştir (Hepeng, 2004, s. 261).

Üç Temsil politikası; ekonomik kalkınmayı, kültürel gelişimi ve siyasi uzlaşmayı kapsamaktadır. Ulusal zenginliğin agresif biçimde artırılmasına yönelik çabalar devam ederken, PLA'ya yapılan yatırımlar da kayda değer ölçüde artmıştır. Ayrıca, yerel düzeyde sınırlı da olsa demokratik katılım olanakları tanınarak, ÇKP'nin halk nezdindeki meşruiyeti ve cazibesi güçlendirilmeye çalışılmıştır (Geis ve Holt, 2009, s. 81-82).

Bu yaklaşımın kalkınma boyutu, 10 Ekim 2000 tarihinde ÇKP'nin 15. Merkez Komitesi'nin 5. Toplantısı'nda daha somut hâle getirilmiştir. Başkan Jiang Zemin, burada Çin'in kalkınma sürecinde ikinci aşamayı tamamladığını ve 2001 itibarıyla üçüncü aşamaya geçileceğini açıklamıştır. 2002 yılında düzenlenen 16. Parti Kongresi'nde detaylandırılan bu strateji, 2000-2050 dönemini kapsayan üç aşamalı bir kalkınma planı ortaya koymuştur (Ekrem, 2011, s. 11).

- İlk aşamada, 2000-2010 yılları arasında toplam GSYİH'nin iki katına çıkması hedeflenmiştir. Çin, ekonomik büyümesini hızlandırmayı amaçlamaktadır.
- İkinci aşama, 2010-2020 yılları arasında toplam GSYİH'nin bir kez daha iki katına çıkmasını ve GSYİH'nin 3.000 dolara ulaşmasını amaçlamaktadır. Bu süreç, Çin'in küresel ekonomik entegrasyonunu artırarak dünya ekonomisindeki rolünü güçlendirmeyi hedeflemektedir.
- Üçüncü aşama ise, 2020-2050 yılları arasında, Çin'in refah, demokrasi ve uygarlık bakımından gelişmiş bir sosyalist ülke haline gelmesini sağlayacak şekilde devam edecektir. Bu dönemde, Çin, geri kalmışlıktan kurtularak gelişmiş ülkelerle eşdeğer bir ekonomik konuma ulaşmayı ve barışçıl yükselme hedefini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Bijian, 2005, s. 23-24).

3.3.2. Dış Politika ve Bölgesel İşbirlikleri

Jiang Zemin döneminde Çin dış politikasını şekillendiren temel yaklaşımlardan biri, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan çelişkili kimlik algılarının dengelenmesi olmuştur. Çin, tarihi mirası, kültürel geçmişi ve nüfus büyüklüğü nedeniyle kendisini doğal bir büyük güç olarak görse de, sınırlı kapasitesi nedeniyle uluslararası sistemde ne ölçüde etkili olabileceği konusunda temkinli davranmıştır (Suisheng, 2010, s. 357-358).

Jiang Zemin'in dış politika stratejisi, Deng'in direktifinin genişletilmesiyle şekillenmiştir. Bu direktif, Çin'in dış politikasının resmi kılavuzu haline gelmiş ve Çin halkının dış politikaya ilişkin konsensüsünü yansıtmıştır (Yoshifumi, 2003, s. 33). Deng Xiaoping, dış politikada izlenecek yol haritasını şu ilkelerle tanımlamıştır: Gelişmeleri dikkatle izle, mevcut pozisyonumuzu muhafaza et, sorunlara serinkanlılıkla yaklaş, potansiyelini gizle ve doğru zamanı bekle, ihtiraslardan uzak dur ve liderlik iddiasında bulunma.” Bu yaklaşım, özellikle Çin'in ABD ile ilişkilerini dengeye oturtma ihtiyacının ön plana çıkmasıyla birlikte, 1993 yılında Devlet Başkanı Jiang Zemin tarafından güveni artırmak, sıkıntıları azaltmak, iş birliğini genişletmek ve çatışmalardan kaçınmak şeklinde yeniden formüle edilmiştir (Foot, 2006, s. 84).

1990'da Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Çin, dış politikasında iki temel ilke benimsedi: Birincisi, hem siyasi hem ekonomik anlamda daha dengeli, çok kutuplu bir uluslararası düzenin oluşmasını desteklemek, ikincisi küresel hegemonyacılığa karşı durmak. Bu yaklaşım, Çin'in uluslararası alanda sessiz ve temkinli bir duruş sergilemesini, dikkat çekmeden ilerlemesini ama aynı zamanda içeride güçlü bir şekilde gelişmesini öngörmektedir. Yani Çin, kendi kalkınmasına odaklanmalı, büyük güçlerin oyununda bir hegemonya peşinde koşmamalı, ama yine de dünyada etkisini zamanla artıracak adımlar atmalıydı (Chung, 2009, s. 109-110).

1990'lı yıllarda Çin, uluslararası ilişkilerde daha aktif bir rol oynamaya başlaması ile birlikte, özellikle bölgesel organizasyonlarda daha fazla görünür olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve stratejik üçgenin çökmesi Çin'in küresel etkisini azaltmış olsa da, bu dönemde Çin bölgesel düzeyde güçlü bir aktör olma yolunda önemli adımlar atmıştır (Dittmer, 2003, s. 919). 1990'ların başlarında, Pekin, ikili ilişkilerini genişletme çabalarına başlamış ve ekonomi ile güvenlik koordinasyonunu kolaylaştırmak amacıyla ABD'nin bölgesel ittifak sistemine karşı denge oluşturacak “ortaklık” seviyeleri oluşturmuştur. Pekin, daha önce çok taraflı kurumlara karşı duyduğu isteksizliği terk ederek, bu tür örgütlerin ülkenin ticaret ve güvenlik çıkarlarını teşvik etmesine ve ABD etkisini sınırlamasına olanak tanıyabileceğini fark etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda, çok taraflılık ve bölgesel işbirliğine daha fazla vurgu yapılmaya başlanmıştır (Khan, 2006, s. 95). Bu süreçte Çin, 1991 yılında APEC forumuna, 1993'te ASEAN Bölgesel Forumu'na (ARF) katılarak bölgesel iş birliklerini güçlendirmiştir (Yahuda, 1999, s. 653-654).

Bu dönemde Çin, uluslararası sistemdeki değişimlere uyum sağlamak amacıyla dış politikasında ilk olarak bağımsız ve barışçıl dış politikasını sürdürerek, özellikle komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmeye öncelik vermiştir (Cheng, 1996, s. 81). Çin, komşu ülkelerle dostane ilişkiler kurmayı dış politikasının önemli bir parçası olarak görüyordu ve bunu daha 1993 yılında dönemin Başbakanı Li Peng açıkça ifade etmiştir. Bu açıklama, Çin'in daha sonra geliştireceği “İyi Komşuluk Politikası”nın başlangıcı sayılabilir. Ancak bu politikanın yalnızca söylemde kalmaması, ve somut adımların atılması Güneydoğu Asya ülkelerinin tepkileri sonucunda kendini göstermiştir (Chung, 2009, s. 110-111).

Çin'e göre çok kutuplu bir sistem hemen kurulamayacaktır; ancak bölgesel düzeyde kurulacak dostane ilişkiler, komşu ülkelerin ABD'nin liderliğini otomatik biçimde kabul etmesinin önünü kesebilir. Bu da Çin'in dış politikada karşılaşabileceği olası kuşatma ya da çevreleme girişimlerinin önüne geçilmesine yardımcı olabilir (Chung, 2009, s. 112). Bu doğrultuda Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Eylül 1994'te Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında, Çin ve Rusya, sınırlarının batı kısmıyla ilgili anlaşmazlıkları çözmek için bir anlaşma imzalamışlar ve stratejik nükleer silahlarını birbirlerine karşı doğrultmayacaklarını ilan etmişlerdir. 1995 yılına gelindiğinde iki ülke sınır konusunda anlaşma sağlanmıştir (Cheng, 1996, s. 81).

Diğer taraftan, SSCB'nin dağılması ile birlikte ortaya çıkan on bir cumhuriyeti tanıyan Çin, bu devletler ile diplomatik ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir. Bu doğrultuda, 1994'te Başbakan Li Peng, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Moğolistan'ı ziyaret etmesi, iyi komşuluk ilişkileri ve barışçıl bir birlikte yaşama politikalarının yansımasıdır (Cheng, 1996, s. 82).

Bu dönemde Çin, Üçüncü Dünya ülkeleriyle dayanışmasını korurken, ASEAN ülkeleriyle iş birliğini güçlendirmiş, Endonezya, Singapur ve Brunei ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Diğer taraftan, Vietnam ile ilişkilerini normalleştirerek bölgesel sorunları barışçıl yollarla çözme yaklaşımını benimsemiştir. Kuzey Kore ile iyi ilişkilerini ve iş birliğini sürdürürken, Güney Kore ile diplomatik ilişkiler kurmuştur (Chen, 1993, s. 241-242).

Öte yandan 1990'ların ortalarında Çin, komşularıyla ilişkilerini iyileştirmeye çalışsa da, artan askeri faaliyetleri uluslararası endişeleri tetikleymiştir. 1995 Haziran ayında Tayvan Cumhurbaşkanı Lee Teng-hui'nin ABD'ye yaptığı özel ziyaret, Tayvan Boğazı'nda gerilimi önemli ölçüde artırarak, Çin Halk Cumhuriyeti ile Tayvan arasındaki karşılıklı güvensizliği yeniden tetikleymiştir. Bu dönemde, PLA, Tayvan yakınlarında askeri tatbikatlar, canlı

mühimmatlı tatbikatlar ve füze testleri gerçekleştirerek, Tayvan'a karşı bir güç gösterisi yapmayı tercih etmiştir (Scobell, 2003, s. 171).

Diğer taraftan, ABD'nin Avustralya ve Japonya ile Soğuk Savaş ittifaklarını güçlendirme çabaları Çin tarafından, ABD'nin bölgedeki hâkimiyetini pekiştirme girişimi olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte, Washington'un "Çin tehdidi" söylemini kullanarak bölge ülkeleri arasında bölünmeler yaratmaya çalıştığı düşünülürken, Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki askeri faaliyetleri ASEAN ülkelerinde endişe yaratmıştır. Bu kaygılar sonucunda, bazı Güneydoğu Asya ülkeleri ABD ile askeri iş birliğini artırırken, Endonezya ve Avustralya yeni bir güvenlik anlaşması imzalayarak Çin'in bölgesel etkisine karşı önlemler almaya başlamıştır. Çin, ABD'nin Asya'daki stratejisini, Çin'i çevreleme ve bölgedeki güç dengesini kendi lehine değiştirme çabası olarak algıladı. Sonuç olarak, 1996'ya gelindiğinde, Pekin kendisini daha düşmanca bir uluslararası ortamda buldu; ASEAN ülkeleri, ABD ve Japonya, Çin'in yükselişini tehdit olarak görmeye başlamışlardır (Goldstein, 2001, s. 840-841).

1995-1996 yıllarındaki Tayvan Boğazı Krizleri, Çin'in bölgedeki güvenlik kaygılarını derinleştirmiştir. Bu dönemde, Çin'in dış politikası daha geniş bir stratejik perspektife dönüşmüştür (Khan, 2006, s. 94). Nitekim Soğuk Savaş döneminde iki süper güç arasındaki dengeden faydalanan Çin, artık Batı'nın öncelikleri arasında eskisi kadar önemli bir yer tutmuyordu. Öte yandan, etnik ve bölgesel çatışmaların artması, özellikle Tayvan, Tibet ve Sincan gibi meselelerde ayrılıkçı eğilimleri güçlendirirken, Orta Asya'da oluşan yeni jeopolitik dinamikler Çin için hem riskler hem de fırsatlar barındırmaktaydı. Bu çerçevede, Çin uluslararası sistemde istikrarlı bir konum elde etmek, bölgesel güvenliği sağlamak ve küresel ekonomik dönüşüme ayak uydurmak için çok yönlü ve pragmatik bir dış politika izlemeye başlamıştır (Chen, 1993, s. 238-239).

Nitekim yaşanan gelişmeler ile beraber 1996'dan itibaren Çin dış politikasında önemli bir yön değişikliği gözlemlenmektedir. Bu dönemden itibaren Çin, daha aktif, çok taraflı ve somut sonuçlar doğuran bir dış politika benimsemeye başlamıştır. Bu dönüşüm, hem bölgesel hem de küresel düzeyde etkili olmuştur. Bu değişimin nedeni, Çin'in hızlı yükselişinin ve özellikle 1990'ların başlarında Tayvan ile Güney Çin Denizi'ne dair yürüttüğü iddialı politikaların, çevre ülkelerde rahatsızlık yaratmasından kaynaklanmıştır. Bu gelişmeler, Çin'in temel amaçlarından biri olan bölgesel istikrarı tehlikeye atmıştır. Çin'in bu tutumu, "Çin tehdidi" söylemini güçlendirmiş ve yükselen Çin'in çevrelenmesi

olasılığını hem Amerikan hem de Asya stratejilerinde daha belirgin hale getirmiştir. Bu bağlamda, Deng'in "liderlik iddiasında bulunmamak", "gücünü gizlemek" ve "vaktini beklemek" yönündeki öğütleri, yeni dış politika anlayışına uygun bulunmayarak terk edilmiştir. Bunun yerine, Çinli yetkililer, ülkenin yükselişinin zararsız ve karşılıklı faydaya dayalı olacağını vurgulayan yeni söylemler ve politikalar benimsemiştir (Foot, 2006, s. 85).

Çin'in artan ekonomik ve siyasi etkisinin diğer ülkeler açısından bir tehdit oluşturmadığını göstermek adına farklı stratejiler izlenmiştir. 1996 itibarıyla Pekin, "yeni güvenlik anlayışı" adını verdiği yaklaşımı öne çıkarmaya başlamıştır. Bu yaklaşım; güven inşası ve ortak çıkarlara dayanan ilişkiler kurmanın gerçek güvenliği sağlayacağı görüşünü temel almıştır. Aynı zamanda, güç merkezli siyaset anlayışının ve Soğuk Savaş sonrasında dahi varlığını sürdüren geleneksel ikili askeri ittifakların artık geçerliliğini yitirdiği savunulmuştur. (Foot, 2006, s. 85).

Diğer taraftan, Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'daki çöküşünün ardından ortaya çıkan boşluktan yararlanan Çin, 1996 yılında çok taraflı bir güven inşa mekanizması kurarak, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile birlikte Şangay Beşlisi'ni oluşturdu. Bu girişim, Çin'in batı komşularıyla daha derin ve çok yönlü bir işbirliği kurmasını sağlamıştır. Şangay Beşlisi, 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüştürülerek güçlendirilmiştir (Khan, 2006, s. 96). Örgüt, Çin'in stratejik ortaklık kurma hedefine paralel olarak daha kapsamlı bir yapıya bürünmüştür. 2003 yılında yapılan yıllık toplantıda, ekonomik işbirliğine daha fazla odaklanılmasına karar verilmiş ve Çin Başbakanı Wen Jiabao, üye devletler arasında serbest ticaret bölgesi kurmayı ve gümrük dışı engelleri azaltmayı önermiştir (Shambaugh, 2004, s. 74).

1996'da Rusya ve Orta Asya devletleriyle imzaladığı anlaşmalarla sınır sorunlarını çözüp güven artırıcı önlemler alan Çin, Moğolistan'a yönelik tarihsel iddialarını gündeme getirmeyerek barışçıl bir tutum sergiledi. Aynı yıl, Rusya ile stratejik ortaklık seviyesine ulaşan ilişkiler kurarken, diğer daimi üyelerle, Japonya ve Almanya ile kapsamlı ve yapıcı ortaklıklar oluşturdu. Bu politikalar ile Çin, çok kutupluluğu ve devletlerin eşitliğini savunarak küreselleşmenin belirli yönlerini ve ABD'nin artan etkisini dengelemeyi amaçlamıştı. Bu süreçte, 1996'da Balistik Füze Savunma Sistemlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Antlaşma'nın korunmasına dair vurgular yaptı (Yahuda, 1999, s. 655-656).

Ayrıca, 1996 yılında akademik temelli Asya-Pasifik Güvenlik İşbirliği Konseyi'ne (CSCAP) üye olarak güvenlik alanındaki çok taraflı platformlarda da yer almaya başladı

(Yahuda, 1999, s. 654). Çin'in bu kurumlara katılımlardaki esas amacı, Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomi ve güvenlik meselelerinin Çin'in katılımı olmadan karara bağlanmasını önlemektir (Chung, 2009, s. 110).

Çin, bu bölgesel faaliyetlere aktif katılımını 1997'den sonra hızlandırmıştır. Bu değişikliğin arkasında birkaç önemli etken bulunmaktadır. Öncelikle, Deng Xiaoping'in vefatı, Jiang Zemin'e kendi dış politika stratejilerini uygulama fırsatı sunmuştur. Ayrıca, Hong Kong'un Çin'e geri verilmesi, Çin'in Güneydoğu Asya ile daha güçlü çok taraflı ilişkiler kurmasına olanak sağlamıştır (Yoshifumi, 2003, s. 33-34).

1997-1999 Asya finans krizinde Çin, etkilenen ülkelere ekonomik destek sunarak hızla harekete geçmiş ve kendi para birimini devalüe etmeyeceğini açıklamıştır. Bu süreçte, Çin; ARF ve APEC gibi Asya'daki çok taraflı güvenlik ve ekonomik iş birliklerine daha aktif biçimde katılım sağlamıştır. Ayrıca, Çin; Güney Kore ve Japonya'nın da dahil olduğu "ASEAN Artı Üç (APT)" isimli Asya merkezli yeni ekonomik platforma güçlü destek vermiştir (Foot, 2006, s. 85).

1997-98'de yaşanan Asya mali krizinde Çin hükümeti, bu krizden Çin'in de etkilenip bankacılık sisteminin istikrarsızlaşmasından endişeliydi. Bu dönemde Çin, para birimini devalüe etmeyerek ve birkaç Güneydoğu Asya ülkesine yardım paketleri ve düşük faizli krediler sunarak, Uluslararası Para Fonu ve uluslararası kredi verenlerin krize karşı uyguladığı katı tutumlarla belirgin bir zıtlık oluşturmuştur. Bu eylemler yalnızca bölgedeki ülkeler tarafından takdir edilmekle kalmamış, aynı zamanda ve bölgedeki hegemonik veya ilgisiz imajını sorumlu bir güç imajına dönüştürmüştür. Bu stratejik yaklaşım, Çin'in bölgeyle olan ilişkilerini güçlendirirken, aynı zamanda ekonomik krizle mücadelede başarılı adımlar atmasını sağlamıştır. Pekin'in bölgedeki liderlere sunduğu bu destek, Çin'in sorumlu bir güç olarak güven inşa etmesine ve bölgedeki pozisyonunu güçlendirmesine katkı sağlamıştır (Shambaugh, 2004, s. 68).

Çin, 1997'den itibaren dış politikasını, güçlü devletlerle olan ikili ilişkilerden, komşu ülkelerle olan ilişkilerine daha fazla önem verecek şekilde yeniden şekillendirmiştir. Bu değişim, 1997 Asya Finansal Krizi, 1999'da Çin Elçiliği'nin Belgrad'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) tarafından bombalanması gibi olaylarla şekillenmiştir. Bu süreçte Çin, güçlü devletlerle ikili ilişkiler yerine, komşu ülkelerle güvene dayalı ilişkiler kurmaya yönelmiştir. 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması, bu yönelimin kurumsal bir adımı olmuştur. Çin, bölgesel tehdit algılarını azaltmak amacıyla, 2002'deki

16. ÇKP Kongresi'nde "komşuluk, güvenilirlik ve ortaklık" politikasını benimsemiş ve bunu kamuoyuna duyurmuştur. Bu politika, Çin'in komşu ülkelerle olan ilişkilerini güçlendirerek güveni artırmayı ve bölgesel istikrarı sağlamayı hedeflemiştir (Chung, 2009, s. 113-114).

Bu gelişmeler çerçevesinde Çin'in yeni bölgesel duruşu, dört temel ilke ile açıklanmıştır:

- Bölgesel organizasyonlara katılım
- Stratejik ortaklıkların kurulması ve ikili ilişkilerin derinleştirilmesi
- Bölgesel ekonomik bağların genişletilmesi,
- Güvenlik alanındaki güvensizlik ve endişelerin azaltılması (Shambaugh, 2004, s. 72).

Önceki yıllarda, Çin daha çok iç meselelerine ve ekonomik kalkınmaya odaklanırken, 1990'ların ortalarından itibaren, dünya çapında büyük güçlerle stratejik ortaklıklar kurarak küresel düzeyde daha fazla etki sahibi olmaya başlamıştır. Bu ortaklıklar, sadece ekonomik işbirlikleri değil, aynı zamanda politik güç elde etme çabalarından kaynaklanmıştır. Ayrıca bu dönemde bölgesel komşularına güven vermek ve Çin'i sorumlu bir küresel aktör olarak göstermek amacıyla çok taraflılığa daha fazla odaklanılmıştır (Khan, 2006, s. 94).

Bu yeni dış politika çizgisi, bölge ülkelerinde Çin'e yönelik algıların da değişmesine neden olmuştur. Önceki dönemlerde baskın bir tehdit ve hegemon olarak görülen Çin, artık birçok komşusu tarafından istikrarlı, dikkatli ve yapıcı bir ortak olarak değerlendirilmektedir (Shambaugh, 2004, s. 64-65).

Son olarak 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan Çin, bu gelişme ile beraber ekonomik büyüme hızında büyük bir ivme kazanmıştır (Yantur ve İşeri, 2021, s. 63). Çin, 2001'de APEC Zirve Toplantısı'na ev sahipliği yapmış ayrıca, 2002 yılında "ASEAN +3" için serbest ticaret bölgeleri önererek bölgedeki ekonomik entegrasyonu teşvik etmiştir. Çin, bu bölgeselcilik stratejisini, hem bölgedeki çıkarlarını genişletmek hem de uluslararası statüsünü iyileştirmek amacıyla kullanmıştır (Yoshifumi, 2003, s. 34-35).

3.4. HU JİNTAO DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI

Hu Jintao dönemi dış politikası, selefi Deng Xiaoping'in "düşük profil" stratejisine bağlı kalmakla birlikte, bu yaklaşımı tamamen pasif bir dışa kapanma olarak değil, uzun

vadeli hedefler doğrultusunda stratejik sabırla hareket etme biçiminde yorumlamıştır. Hu yönetimi, uluslararası arenada Çin'in etkisini artırmak amacıyla kontrollü ve seçici bir şekilde daha fazla görünür olmaya başlamış; bu çerçevede “bir şeyler yapmak” söylemiyle uluslararası sorumluluk üstlenmeye yönelik adımlar atmıştır. Bu söylem, Çin'in küresel gelişmelere katkı sunan sorumlu bir aktör olarak konumlanma çabasını yansıtırken, aynı zamanda milli çıkarların korunması adına daha proaktif bir diplomasiye geçişin sinyalini vermiştir (Suisheng, 2010, s. 364).

2003 yılında Çin hükümeti, küresel ölçekte kendi lehine şekillenen uluslararası ortamdaki daha etkin faydalanabilmek amacıyla ulusal çıkarlarına dayalı yeni bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu strateji üç temel öncelik üzerine inşa edilmiştir: büyük güçlerle yürütülecek diplomasiyi “anahtar”, çevre ülkelerle ilişkileri “birincil”, gelişmekte olan ülkelerle diplomatik ilişkileri ise “temel” unsur olarak değerlendirmiştir (Ekrem, 2011, s. 12).

Bu doğrultuda Hu Jintao döneminde benimsenen “uyumlu toplum” ve “uyumlu dünya” söylemleri, Çin'in iç ve dış politika vizyonunda önemli bir dönüşümü yansıtmaktadır. “Uyumlu toplum” kavramı, sosyal adalet, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal istikrarı önceleyen bir yönelim olarak öne çıkarken; “uyumlu dünya” söylemi bu yaklaşımın dış politikadaki yansıması olarak, Çin'in küresel sorumluluk üstlenme ve uluslararası sistemde daha etkin ve yapıcı bir aktör olma hedefini temsil etmektedir. 2006 yılında kurumsallaşan bu söylem çifti, hem iç barışın sağlanması hem de küresel ölçekte olumlu bir uluslararası imajın inşası açısından temel bir politik çerçeve sunmuştur (Zheng ve Tok, 2007).

2007 itibarıyla bu çerçeveye, çok taraflılık ve işbirliğine dayalı diplomasi anlayışı da dahil edilmiştir. Bu stratejik yaklaşım doğrultusunda Çin, kalkınma hedeflerini destekleyecek uluslararası ortamı şekillendirmek üzere dört temel diplomatik öncelik belirlemiştir: iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi; barışçıl ve istikrarlı bir uluslararası ortamın tesisi; eşitliğe ve karşılıklı yarara dayalı işbirliği ilişkilerinin kurulması; ve objektif, samimi bir küresel kamuoyu algısının güçlendirilmesi (Ekrem, 2011, s. 12).

3.4.1. Barışçıl Kalkınma” ve “Uyumlu Dünya” Söylemleri

Deng Xiaoping'in 1990'larda başlattığı “düşük profil” politikası, Çin'in zayıf olduğu bir dönemde küresel çatışmalardan uzak durarak iç kalkınmaya odaklanmasını hedeflemiştir. Bu yaklaşım, Çin'in dış ilişkilerde temkinli davranmasını ve büyük güçlerle doğrudan karşı

karşıya gelmekten kaçınmasını öngörmektedir (Suisheng, 2010, s. 360). Hu Jintao döneminde de bu dış politika çizgisi büyük ölçüde korunmuştur. Hu, Deng'in düşük profilli stratejisini takip ederek Çin'in küresel yükselişini doğrudan vurgulamak yerine, daha dikkatli ve aşamalı bir yükseliş hedeflemiştir. Bu doğrultuda benimsenen “güvence politikası”, Çin'in uluslararası alanda güven verici ve çatışmadan uzak bir imaj çizmesini sağlamayı amaçlamıştır (Tang, 2006, s. 11).

Nitekim Çin, bu dönemde ABD ile doğrudan çatışmadan kaçınarak küresel hedeflerini sınırlı tutmuş; bunun yerine Asya'daki stratejik çıkarlarına odaklanmayı tercih etmiştir. Bu strateji, Çin'in ekonomik gücünü artırmasına ve dünya ekonomisindeki rolünü pekiştirmesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda, “Barışçıl Yükseliş” söylemiyle Çin'in küresel bir tehdit değil, sorumlu bir aktör olduğu mesajı verilmiştir (Tang, 2006, s. 10).

Batı dünyasında Çin'in yükselişi hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bir kesim Çin'i ABD'nin hegemonyasına meydan okuyacak bir tehdit olarak görmekteyken, diğerleri ise Çin'in yapısını kırılabilir olarak görmekte bu nedenle bir gün çökeceğini ve ülkede büyük bir kaos yaşanacağını savunmaktadırlar Çin'in gelecekte yaratabileceği tehditler üzerine yapılan bu tartışmalar, “barışçıl yükseliş” kavramının ortaya çıkması için uluslararası bağlamı hazırlamıştır. (Glaser ve Medeiros , 2007, s. 293)

“Barışçıl yükseliş” fikri, Çin'in 1970'lerin sonlarından itibaren uluslararası toplumla daha yoğun ilişkiler kurmaya başlamasıyla şekillenmiştir. Bu süreçte Çinli yetkililer, özellikle Asya'daki komşularının bazı Çin politikalarını bölgesel istikrarsızlık kaynağı olarak algıladığını fark etmişlerdir. 1990'larda Tayvan Boğazı'ndaki askeri hareketlilik gibi olaylar bu kaygıları daha da artırdı, Çin yönetimi diplomasisinde daha fazla iş birliği ve güven inşa etmeye yönelmiştir (Glaser ve Medeiros, 2007, s. 292).

Çin tehdidi söylemlerinin artmasına paralel bir şekilde belirginleşen barışçıl yükseliş stratejisi, Çin'in ulusal gücünün arttığını ve küresel bir güç olma yolunda ilerlediğini açıkça ilan etmeyi amaçlamaktadır. Barışçıl yükselişin esas amacı, Çin'in küresel güç olma sürecini barışçıl bir biçimde ve karşılıklı yaratmadan gerçekleştirmektir. Aynı zamanda, Çin, bu ilanı Asya'daki komşu ülkelerden onay alarak meşrulaştırmayı hedeflemiştir (Cho ve Jeong, 2008, s. 467).

Bu noktada dikkat çekici olan, Çin'in “küresel bir güç olma” hedefiyle “hegemonya arayışından kaçınma” vurgusunu bir arada sunmasıdır. Bu durum, Çin'in benimsediği barışçıl yükseliş stratejisinin çelişkili değil, aksine stratejik olarak dengelenmiş bir dış

politika söylemi olduğunu göstermektedir. Çin, artan ulusal gücünü küresel ölçekte daha fazla görünür kılarken, bu gücün mevcut uluslararası düzeni tehdit etmeyeceğini ve hegemonik bir karakter taşımadığını vurgulamak suretiyle özellikle bölgesel ve küresel aktörleri yatıştırmayı amaçlamaktadır.

Barışçıl yükseliş teorisi ilk kez Kasım 2003'te Zheng Bijian tarafından Boao Asya Forumu'nda ortaya atılmış ve kısa sürede Çin'in dış politika söyleminde öne çıkmıştır. Wen Jiabao ve Hu Jintao da aynı yıl içinde bu kavrama çeşitli platformlarda atıfta bulunmuştur. Zheng, Çin'in kalkınmasının sadece yükselmeyi değil, aynı zamanda barışı koruyarak hegemonyadan uzak durmayı amaçladığını vurgulamıştır. Bu yaklaşım, Çin'in sosyalist piyasa ekonomisi ve demokrasisini güçlendirmesi, insanlığın ortak medeniyet birikiminden yararlanarak kendi kültürünü geliştirmesi ve toplumsal, ekonomik, bölgesel ve çevresel dengeleri gözeterek uyumlu bir kalkınma sağlaması gerektiği üç temel ilkeye dayanmaktadır (Glaser ve Medeiros , 2007, s. 293-295).

Barışçıl yükseliş teorisi, Çin dış politikasındaki üç temel dönüşümü ifade etmektedir: ABD merkezli diplomasi yerine komşu merkezli diplomasiye geçiş, uluslararası topluma kabul edilme amacından küresel liderlik ve sorumluluk üstlenmeye yönelme, ve ekonomik kalkınmadan kapsamlı ulusal güç artırmaya odaklanan bir diplomatik stratejiye geçiş. Bu, Çin'in küresel stratejisinin içe dönük bir yaklaşımdan dışa dönük bir yaklaşımına geçişini simgelemektedir. Zheng Bijian'ın kurduğu bu teorinin temel argümanları, Çin'in hızlı ekonomik büyümesinin tehdit olarak algılanmaması gerektiğini, çünkü kalkınma sürecinin kendi içsel sınırlamalarıyla sınırlı olduğunu ve en az üç nesil boyunca kalkınmaya odaklanacağını vurgulamaktadır. Çin, küreselleşmeye katılırken bağımsız bir kalkınma stratejisi izleyerek, diğer ülkelerle çatışmadan Asya'nın genel ekonomik refahına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (Cho ve Jeong, 2008, s. 467-468).

2004 Mart'ında Başbakan Wen Jiabao, Onuncu Ulusal Halk Kongresi'nde Çin'in barışçıl yükseliş teorisinin beş temel yönünü açıklamıştır. Çin, dünya barışını koruyarak kendi gelişimini sürdürmeli, bu süreç kendi çabaları ve kaynaklarıyla gerçekleştirilmelidir; ancak uluslararası işbirliği de gereklidir. Çin'in yükseliş uzun bir süreç olacak ve birçok neslin çabasını gerektirecektir. Ayrıca, bu yükseliş hiçbir ülkeye tehdit oluşturmayacak ve Çin hegemonyayı aramayacaktır. Bu açıklamalar, Çin'in ulusal stratejisi olarak barışçıl yükselişin benimsenmesini ve küresel işbirliğine dayalı bir yaklaşımın vurgulanmasını sağlamıştır (Glaser ve Medeiros , 2007, s. 298-299).

Aynı dönemde, “yükseliş” kelimesinin olumsuz çağrışımlar yaratabileceğinden endişe duyan Çin yönetimi, bu söylemi terk ederek yerine “barışçıl kalkınma” ifadesini benimsemiştir. Bu doğrultuda, Hu Jintao Nisan 2004’ te yaptığı bir konuşmada Çin’in dış politikasını “barışçıl kalkınma” kavramı üzerinden tanımlamıştır (Cho ve Jeong, 2008, s. 467).

Çin’in eski Fransa Büyükelçisi Wu Jianming, bu değişikliğin kavramsal bir farklılık içermediğini, yalnızca “yükseliş” ifadesinin agresif algılanabileceği endişesiyle daha ılımlı bir terimin tercih edildiğini belirtmiştir. Bir diğer analize göre ise Çin, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile gereksiz bir düşmanlık ilişkisinden kaçınmayı hedeflerken, aynı zamanda gerektiğinde esneklik sağlayacak çok taraflı bir ilişki ağı inşa etmeye yönelmiştir. Bu yaklaşım, Çin’in küresel güç olma stratejisinde daha yumuşak ve işbirliğine açık bir görüntü sunma çabasının göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Han ve Paul, 2020, s. 6-7).

Sonuç olarak barışçıl kalkınma teorisi “uyumlu dünya” gibi yeni kavramların eklenmesi ve daha stilize ifadelerin kullanılması dışında, içerik bakımından barışçıl yükseliş teorisiyle temelde aynı kalmaktadır (Cho ve Jeong, 2008, s. 468).

Hu yönetimi, Çin’in dış ilişkilerde başarılı olabilmesi için dünya ile daha fazla entegre olmayı, özellikle büyük güçlerle iş birliği yapmayı hedeflemiştir. Çin, barışçıl bir şekilde birlikte yaşama, barışçıl gelişim ve yükseliş gibi ilkeleri dış politika hedefleri olarak belirlemiştir. Bu yaklaşım, Çin’in dış politikada dikkatli bir denge kurarak, hem dikkatli hem de aktif bir strateji izlemeyi amaçladığını göstermektedir. Bu strateji, Çin’in ulusal çıkarlarını gözeten, tarihi deneyimlere ve jeostratejik hedeflere dayanan bir davranış biçimidir. Çin, dış ilişkilerde dost ya da düşman ayrımı yapmadan, uluslararası meseleleri öncelikle kendi çıkarları doğrultusunda ele almıştır (Suisheng, 2010, s. 367).

2005 yılında Hu Jintao tarafından BM Genel Kurulu’nda uluslararası topluma sunulan “uyumlu dünya” kavramı, ABD’nin insan hakları ve demokrasi gibi Batı değerlerini öne çıkarmasına karşılık olarak geliştirilmiştir. Kavramın dayanak noktasını geleneksel Çin felsefesinden sağlayarak, uyumun hem devlet işlerinde hem de komşuluk ilişkilerinde temel unsur olduğunu savunmaktadır. Bu kavram, farklı medeniyetlerin bir arada barış içinde var olması gerektiğini savunurak ve ideolojik sınırlamalar olmaksızın hoşgörüyeye dayalı bir anlayışı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu anlayışın küresel siyasetteki karşılığı ise, tek

tarafli hegemonya anlayışından kaçınarak, tüm ülkelerle işbirliğine dayalı bir yaklaşımı benimsemeyi amaçlamaktadır (Suisheng, 2010, s. 366).

Bu söylem doğrultusunda, Hu Jintao yönetimi döneminde Çin dış politikası da daha dengeli, çok taraflı ve işbirlikçi bir eksene kaydırılmıştır. Bu vizyonun somut bir yansıması olarak, dış politika stratejisi belirli ilkeler çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır.

2006 yılında Hu Jintao döneminde Çin'in dış politikası, özellikle ikili ilişkiler ve çok taraflılık arasında denge kurmayı amaçlayan bir stratejiye dayandırılarak, dört temel ilke üzerine inşa edilmiştir:

- İlk olarak, büyük güç ilişkileri kritik bir öneme sahiptir, çünkü Çin, küresel güçlerle olan ilişkilerini güçlendirerek uluslararası alandaki etkisini pekiştirmeyi amaçlamaktadır
- İkinci olarak, komşu ülkelerle ilişkiler önceliklidir, bu da Çin'in bölgesel güvenlik ve ekonomik çıkarlarını koruma stratejisinin bir parçası olmuştur
- Üçüncü olarak, gelişmekte olan ülkelerle ilişkiler temeli oluşturmaktadır; Çin, bu ülkelerle ekonomik ve stratejik bağlar kurarak küresel arenada daha fazla söz sahibi olmayı hedeflemektedir
- Son olarak, çok taraflılık ilkesinin eklenmesiyle Çin, uluslararası platformlarda daha etkin bir oyuncu olma yoluna gitmiştir

Bu dört unsur, Hu Jintao'nun liderliğinde şekillenen Çin dış politikasının temel direkleri olmuş, 2007'deki 17. Parti Kongresi'nde bu ilkeler açıkça vurgulanmıştır (Medeiros, 2009, s. 93-94).

3.4.2. Çin'in Uluslararası Rol Arayışı: Barışçıl Kalkınma ve Uyumlu Dünya Söyleminin Stratejik Kullanımı

2003 yılında göreve gelen Hu Jintao, seleflerinin kalkınma ve küreselleşme odaklı politikalarının beraberinde getirdiği sosyal, siyasal ve uluslararası sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Çin, yalnızca ekonomik büyüklüğüyle değil, aynı zamanda artan uluslararası etkisiyle de dikkat çeken bir aktöre dönüşmüştür. Bu yeni konum, önceki lider Deng Xiaoping'in "düşük profil" ilkesine dayalı dış politikasının sürdürülebilirliğini sorgulanır hale getirmiştir (Zheng ve Tok, 2007).

Aynı zamanda, Çin'in uluslararası arenada yükselişi toplum içinde güçlü bir ulusal gururu tetiklemiş ayrıca Batı'ya karşı artan bir güvensizliği arttırmıştır. Özellikle ABD'nin

Çin'i çevreleme stratejileriyle ilgili endişeler, halk arasında hükümetin ulusal çıkarları daha kararlı biçimde savunması gerektiği yönündeki beklentileri artırmıştır. Popüler milliyetçi çevreler, Çin'in yumuşak diplomasi tercihlerini ve Japonya ile geliştirilen ilişkileri eleştirerek, daha iddialı bir dış politika ve Çin'in açık biçimde bir "Büyük Güç" olarak tanımlanmasını talep etmişlerdir (Suisheng, 2010, s. 362-363).

Bu milliyetçi baskılar, dış politikada daha güçlü ve bağımsız adımlar atılması yönündeki talepleri beraberinde getirmiştir. Özellikle Tayvan sorunu ve Batılı ülkelerin Çin'in yükselişine karşı geliştirdiği tutumlar, mevcut politikaların "fazla yumuşak" olduğu eleştirilerini yoğunlaştırmıştır. Bu siyasi ortamda Hu Jintao yönetimi, milliyetçi taleplere tamamen boyun eğmeden, hem iç kamuoyunun hassasiyetlerini gözetken hem de uluslararası alanda istikrarı önceleyen daha dengeli bir dış politika izlemeye çalışmıştır (Jisi, 2011, s. 71).

Bu yaklaşımın temelinde ise Hu'nun iç ve dış politikayı birbirini tamamlayan alanlar olarak gören vizyonu yer almıştır. "Uyumlu toplum" ve "uyumlu dünya" kavramlarını öne çıkaran Hu, içeride sosyal istikrarı sağlamayı, dışarıda ise çok taraflı işbirliğini ve barışçıl kalkınmayı teşvik eden bir dış politika söylemi geliştirmiştir (Zheng ve Tok, 2007).

Bu çerçevede 2005 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesini savunarak küresel işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çin'in kalkınmasının yalnızca kendisine değil, dünya barışına, istikrara ve ortak refaha da katkı sunduğunu ifade eden bu söylem, Hu döneminin dış politika vizyonunun temelini oluşturmuştur (Tang, 2006, s. 11).

Hu Jintao döneminde Çin dış politikası yalnızca söylem düzeyinde değil, aynı zamanda dış politikanın yapısal temellerinde de önemli değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde öne çıkan dört temel eğilim, Çin'in uluslararası sistemdeki konumunu yeniden tanımlama çabasını yansıtmaktadır. İlk olarak, güvenlik kavramı genişlemiş, yalnızca askeri ve siyasi tehditleri değil; ekonomik istikrar, enerji arz güvenliği ve çevresel riskleri de kapsayacak şekilde yeniden tanımlanmıştır. Bu durum, Çin'in ABD ve Japonya gibi hem stratejik rakip hem de ekonomik ortaklarla ilişkilerinde daha karmaşık ve dengeli bir yaklaşım benimsemesini zorunlu kılmıştır. Böylece, Mao'nun devrimci mirası ile Deng Xiaoping'in kalkınma odaklı vizyonu arasında denge kurma gerekliliği ortaya çıkmıştır (Jisi, 2011, s. 74).

İkinci olarak, Çin diplomasisi geleneksel ikili ilişkilerden çok taraflı ve konu temelli bir yapıya evrilmiştir. Terörle mücadele, çevre koruma, enerji güvenliği gibi küresel sorunlar; Çin'in uluslararası işbirliği arayışlarını artırmış, dış politikasını daha esnek ve kapsayıcı hale getirmiştir. Örneğin, Çin-Hindistan ilişkilerindeki jeopolitik rekabete rağmen, iklim değişikliği gibi küresel meselelerde ortaklaşa hareket edilebilmiştir. Üçüncü dönüşüm, kalkınma anlayışında yaşanmıştır. Hu döneminde, salt GSYİH büyümesi yerine çevresel sürdürülebilirlik, sosyal refah ve teknolojik yenilik gibi kriterlere dayalı daha kapsayıcı bir kalkınma yaklaşımı benimsenmiştir. İç tüketimin teşvik edilmesiyle, ihracat odaklı büyüme modelinin yerini daha dengeli ve dirençli bir ekonomik yapı alma eğilimindedir. Son olarak, Çin'in uluslararası imajını güçlendirme ve yumuşak gücünü artırma yönündeki çabaları ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, iyi yönetim, şeffaflık ve insan hakları gibi evrensel normlara daha fazla vurgu yapılması hem dış beklentilerin hem de iç toplumsal taleplerin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Hu yönetimi, bu normları pragmatik bir şekilde benimseyerek küresel düzeyde daha sorumlu bir aktör profili çizmeye çalışmıştır (Jisi, 2011, s. 75-76).

Nitekim bu dönemde Çin'in dış politika stratejisi, gelişmekte olan ülkelerle geleneksel dostluklarını korurken aynı zamanda Batılı güçlerle yapıcı ilişkiler kurma çabasını dengeleyen dikkatli bir diplomatik dengeleme siyaseti üzerine inşa edilmiştir. Çin, artan küresel rolünün gereği olarak yalnızca “gelişmekte olan ülke” kimliğiyle hareket etmeyip, uluslararası toplumun beklentilerine yanıt verecek şekilde daha sorumlu bir aktör olma yönünde adımlar atmıştır (Suisheng, 2010, s. 371).

Bu çerçevede, Pekin yönetimi İran ve Kuzey Kore'nin nükleer programlarına karşı baskı uygulamış, Darfur gibi insani krizlerde çok taraflı çözüm girişimlerini desteklemiş ve Myanmar'daki baskı politikalarına karşı eleştirel bir tavır sergilemiştir. Çin'in dış politikasında “başkalarının iç işlerine karışmama” ilkesi korunmuş olsa da, uluslararası normlara zaman zaman uyum göstermesi, onu Batı ile doğrudan bir karşıtlığa sürüklemekten alıkoymuştur. Aksine, bu esnek ve ihtiyatlı yaklaşım, Çin'in büyük güçlerle daha istikrarlı ilişkiler geliştirmesini kolaylaştırmıştır. Enerji güvenliği bağlamında Çin'in Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika'daki doğal kaynak zengini ancak Batı'yla sorunlu rejimlerle ilişkilerini geliştirmesi bu stratejiyi zaman zaman sınınsa da, Pekin bu ilişkilerde de sorumlu bir aktör profili çizmeye özen göstermiştir. Böylece Hu dönemi dış politikası, çok taraflılık ilkesine bağlı, esnek ve çok katmanlı bir yapıya kavuşmuştur (Suisheng, 2010, s. 371-373).

Öte yanda kurulduğu dönemde bölgesel politikaları olmayan bir bölgesel güç olan ÇHC bu dönemde birçok komşusu ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. 1980'lere gelindiğinde ise ekonomide reform politikaları çerçevesinde Çin uluslararası politikada daha barışçıl ve istikrarlı bir ortam yaratmayı önemli hedeflerinden biri haline getirmiştir. Çin'in Soğuk Savaş sonrası artan ekonomik gelişimine paralel olarak askeri kapasitesinin de hızla artması özellikle komşu ülkeleri tarafından Çin tehdidi söyleminin de artmasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda Çin, komşuları ile iyi ilişkiler kurulmasının ekonomik reformların gelişiminde bir öncelik olarak görmesiyle paralel olarak "iyi komşuluk politikası" adı verilen bütüncül bir politika geliştirme çabası içerisine girdi. Hu Jintao dönemi ise Çin'in "iyi komşuculuk" politikasının daha aktif ve belirgin bir şekilde uygulandığı bir dönemdir (Suisheng, 2010, s. 374).

Bu doğrultuda, Çin'in 2003 yılında geliştirdiği dış politika stratejisinde çevre ülkelerle ilişkiler önemli bir yer tutmaktadır. Bu strateji kapsamında Çin, Asya merkezli bir küresel politika izlemeye başlamıştır. "Çevresel Bölge Politikası" olarak adlandırılan bu yaklaşımın temel ilkeleri; "komşuları zenginleştirmek", "iyi komşuluk ilişkileri kurmak" ve "komşulara güven vermek" şeklinde özetlenmektedir. Çin bu strateji aracılığıyla, komşu ülkelerle karşılıklı bağımlılığı artırmayı, ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi ve potansiyel çatışma alanlarını yumuşatarak çevresinde barışçıl bir ortam oluşturmayı amaçlamaktadır. Barışçıl yükseliş stratejisi çerçevesinde Çin, bu politikasından doğabilecek herhangi bir sorunu bertaraf etmeyi amaçlamıştır (Ekrem, 2011, s. 13).

Bu dönemde Çin Asya'daki komşuları ile ekonomik gücünü kullanarak, ticaret ve yatırım ilişkilerini arttırma çerçevesinde ekonomik diplomasiye ağırlık vermiştir. Çin, askeri gücünü gösterme konusunda dikkatli olmasına rağmen, komşu ülkelerle ekonomik ilişkilerini güçlendirdi ve bölgesel iş birliğine katkıda bulunmuştur. Güneydoğu Asya'daki ülkelerle olan ticaret, Çin'in bölgedeki ekonomik gücünü pekiştirmiş, ASEAN ülkeleri ile ilişkilerdeki derinleşme ise Çin'e olumlu bir imaj kazandırmıştır. Çin, bu dönemde sadece ekonomik gücünü değil, diplomatik araçlarını da kullanarak, bölgesel iş birliğine öncülük etmiştir. Bu dönemde ilişkiler yumuşak güç unsurları çerçevesinde şekillenmiş olup sınır anlaşmazlıklarının müzakereler yoluyla çözülmesine öncelik verilmiş ve bölgesel organizasyonlara katılım yoluyla komşular ile ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Suisheng, 2010, s. 375-376).

Bu çerçevede, Şanghay İşbirliği Örgütü aracılığıyla Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile stratejik iş birlikleri güçlendirilmiş; ASEAN ile kapsamlı ekonomik ve siyasi anlaşmalar yapılmıştır. Kuzey Kore'nin nükleer programı gibi hassas konulara doğrudan müdahil olunarak, Çin'in bölgesel barış ve istikrarı destekleyen rolü pekiştirilmiştir. Bölgesel kuruluşlarla kurulan bağlar, Çin'in çok taraflılığa olan bağlılığını yansıtırken; ideolojik dayatmalardan uzak, pragmatik ortaklıklar kurma çabası da dikkat çekmiştir. Bu tutum, bir yandan Çin'in komşu ülkelerin bağımsızlık arayışlarına saygılı bir yaklaşım sergilemesini, diğer yandan da ABD'nin bölgedeki etkisine karşı dengeleyici bir pozisyon üstlenmesini mümkün kılmıştır (Suisheng, 2010, s. 377).

Sonuç olarak, Hu Jintao döneminde uygulamaya konulan “iyi komşuluk” politikası, Çin'in düşük profilli duruşunu büyük ölçüde muhafaza ederken, aynı zamanda daha etkin ve proaktif bir diplomatik çizgi izlemesini sağlamıştır. Bu strateji sayesinde Çin, bölgedeki etkisini önemli ölçüde artırmış; komşularıyla hem ekonomik hem de siyasi düzeyde daha sağlam ilişkiler kurmuştur (Suisheng, 2010, s. 377).

Öte yandan Hu Jintao döneminde yürütülen bu çok katmanlı diplomasi, Çin'in çevresel barış ve istikrarı önceleyen yaklaşımını öne çıkarsa da, bu politika yalnızca bölgesel çerçevede sınırlı kalmamıştır. Çin'in küresel alanda artan ekonomik ve siyasi etkisi, onu yalnızca komşularıyla değil, dünya genelinde daha iddialı ve kararlı bir aktör hâline getirmiştir. Yaşanan bu dönüşüm dış politikanın yumuşak güç unsurlarına dayalı yönünü güçlendirirken aynı zamanda daha sert güç unsurlarının ve stratejik müdahalelerin de giderek önem kazandığı bir dönemin habercisi olmuştur. Çin artık yalnızca çevresinde istikrar arayan bir ülke değil, aynı zamanda küresel sistemde daha görünür, daha etkili ve gerektiğinde daha kararlı davranan bir büyük güç olarak konumlanmaya başlamıştır.

Çin'in küresel sistemde daha etkili olabilmesi için Hu yönetimi, ülkenin kapsamlı ulusal gücünü artırmaya öncelik vermiştir. Bu bağlamda, ekonomik kalkınma dış politika stratejisinin temel dayanağı olarak değerlendirilmiş; Çin, özellikle 2008-2009 küresel finans krizinde gösterdiği dirençle, yükselen bir ekonomik güç olarak uluslararası alanda daha güçlü bir konuma ulaşmıştır. Artan ekonomik kapasite, Çin'in sadece ekonomik değil, askerî kapasitesini de artırmasına olanak tanımış ve dış politika araçlarını çeşitlendirmesine zemin hazırlamıştır (Suisheng, 2010, s. 364).

Çin'in artan gücüne paralel olarak uluslararası politikada da davranışları daha cesur bir hal almıştır. Nitekim Washington'un Tayvan'a silah satma kararı, ABD-Güney Kore

askeri tatbikatları ve Japonya'nın tartışmalı sularda bir Çinli denizciyi tutuklaması gibi gelişmelere karşı Çin'in gösterdiği güçlü tepkiler, ülkenin artan uluslararası etkisini ve stratejik kararlılığını yansıtmaktadır (Jisi, 2011, s. 68).

Hu Jintao dönemi, Suriye gibi çatışmalarda sert tutum sergilemesi ve Güney Çin Denizi'nde hak iddialarında bulunması ile dikkat çekmiştir. Hu Jintao'nun Raporu, Çin'in artan uluslararası sorumluluğuna uygun olarak güçlü bir savunma gücü oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, Çin'i deniz gücü olarak geliştirmeye yönelik somut adımların atılması gerektiği belirtilmiştir. Bu dönemde, Çin milliyetçiliği ve büyük güç olma hedefi güçlenmeye devam etmiştir. Ancak, raporda barış ve kalkınma politikalarının sürdürülmesi ve hegemonya peşinde olunmaması gerektiği ifade edilse de, adil bir uluslararası düzen için çalışma konusunda yeterli vurgu yapılmamıştır (Mohanty, 2012, s. 13).

3.4.3. Hu Jintao'nun Ekonomik Politikaları ve Çin'in Küresel Ticaret İlişkileri

Deng Xiaoping ile başlayan reform süreci, Jiang Zemin ve Hu Jintao dönemlerinde kademeli olarak devam etti. Bu liderler, ekonomik kalkınmayı hızlandırırken siyasi kontrolü de korumaya özen gösterdiler. Bu dengeli yaklaşım, Çin'in son otuz yılda dikkat çekici bir ekonomik büyüme yakalamasını sağlamıştır (Geis ve Holt, 2009, s. 76).

Hu Jintao 2002'de görevi devraldığında, Çin artık dünyanın en büyük altıncı ekonomisiydi ve yirmi yıllık büyüme ivmesi hâlâ devam etmekteydi. GSYİH 10 trilyon yuanı aşarken, deflasyon kontrol altına alınmış, enflasyon da dengelenmiştir (Zheng ve Tok, 2007).

Bu güçlü ekonomik temel, 1978 yılında başlayan reform ve dışa açılma sürecinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Çin, bu sürecin devamında 2005 yılına kadar yıllık ortalama %9,4 gibi yüksek bir GSYİH büyüme oranı yakalayarak, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri haline gelmiştir. 1978'de küresel ekonomiye katkısı yüzde birin altında olan Çin, 2005 yılında bu oranı yüzde dörde yükseltti ve dış ticaret hacmini 20,6 milyar dolardan 851 milyar dolara çıkararak dünya sıralamasında üçüncü sıraya yerleşmiştir. Ayrıca bu dönemde hem yüz milyarlarca dolarlık doğrudan yabancı yatırım hem de yerli özel yatırımlarda büyük artış yaşanmıştır. Böylece Çin, ekonomik büyümesinin yanı sıra teknoloji ve dijital alanlarda da önemli gelişmeler kaydetmiştir (Bijian, 2005, s. 18).

Öte yandan bu gelişmelerin yanında dikkate alınması gereken başka önemli bir boyut da vardır. Sadece ekonomik büyüme, bir ülkenin kalkınmışlık seviyesini tam olarak

göstermemektedir. Çin gibi 1,3 milyar kişilik dev bir nüfusa sahip bir ülke olarak, ekonomik ya da sosyal kalkınmada meydana gelebilecek en küçük bir aksaklık bile, bu büyük nüfusa yayıldığında ciddi sorunlara yol açabilmektedir (Bijian, 2005, s. 19).

Bu durum, Hu Jintao göreve geldiğinde ortaya çıkan sosyal problemlerde açıkça görülmüştür. Ekonomik büyümeye rağmen Çin'in toplumsal yapısında eşitsizlikler artmış, sosyal sistem zayıflamış, işsizlik ve yoksulluk yaygınlaşmış ve çevre sorunları derinleşmiştir. Dış politikada ise Çin, küresel tehditler ve ekonomik dengesizliklerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Hızla büyüyen ekonomi, toplumda beklenen uyumu sağlayamamış, tam tersine çıkar çatışmalarını artırmıştır. Artan bölgesel eşitsizlikler, işsizlik, yoksulluk ve çevre kirliliği gibi iç sorunların yanı sıra, dış politikada terörizm, ticaret dengesizlikleri ve stratejik baskılar da Çin'in karşı karşıya olduğu zorluklardandır. Bu karmaşık tablo, Çin'in daha bütüncül ve dengeli bir kalkınma modeline yönelmesini zorunlu kılmıştır (Zheng ve Tok, 2007).

Bu kapsamda, Hu'nun 2007 yılında gerçekleşen ÇKP'nin 17. Halk Kongresi'nde vurguladığı gibi yolsuzlukla mücadele, hukukun üstünlüğü, çevresel sorunlar, kaynak ihtiyacı ve iç muhalefet, yeni nesil Çin liderlerinin öncelikle çözmesi gereken kritik meseleler arasında yer almaktadır (Geis ve Holt, 2009, s. 76).

3.4.4. Bilimsel Kalkınma ve Uyumlu Toplum İnşası

Hu Jintao'nun liderliği döneminde yalnızca dış politika değil, iç politika da önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Çin, hızlı ekonomik büyümeyi sürdürürken aynı zamanda sosyal eşitsizlikler, çevre kirliliği ve kaynak dağılımı gibi yapısal sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Hu yönetimi, “bilimsel kalkınma” ve “uyumlu toplum” gibi kavramlarla özetlenen yeni bir politika çerçevesi geliştirmiştir. Bu yeni yaklaşım, iyi yönetim, sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi, çevrenin korunması, inovasyonun teşvik edilmesi ve iç tüketimin artırılması gibi önemli hedefleri kapsamıştır. Böylece Hu Jintao yönetimi, ekonomik kalkınmanın toplumsal maliyetlerini azaltmaya ve daha sürdürülebilir bir büyüme modeli oluşturmaya odaklanmıştır (Jisi, 2011, s. 72).

Hu Jintao'nun liderliği, geleneksel ekonomik başarıların ötesine geçerek büyüme stratejisinin sosyal eşitlik, çevresel sürdürülebilirlik doğrultusunda yeniden şekillendirilmesi hedeflenmiştir. Bu vizyon, bilimsel kalkınma anlayışı çerçevesinde insanları öncelemek, beş dengesizliği ele almak, uyumlu bir toplum inşa etmek gibi temel kavramlarla somutlaşmıştır (Mohanty, 2012, s. 13).

Özellikle “Bilimsel Kalkınma Anlayışı”, Çin’in hızlı ekonomik büyümesinin yol açtığı yapısal sorunları çözmek üzere geliştirilmiş stratejik bir çerçevedir. Bu anlayış, sosyal eşitlik ve çevresel sürdürülebilirlik gibi unsurların yanı sıra, ekonomik kalkınmanın beş temel dengesizliği ele alması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu dengesizlikler arasında kentsel ve kırsal alanlar arasındaki gelişmişlik farkı, bölgesel kalkınmadaki eşitsizlikler, ekonomik büyüme ile sosyal hizmetler arasındaki uyumsuzluk, iç kalkınma ile dışa açılma arasındaki dengesizlik ve insan-doğa ilişkilerindeki sorunlar yer almaktadır (Saich, 2017, s. 130-132).

Bu kapsamda Hu Jintao’nun geliştirdiği “Bilimsel Kalkınma Anlayışı” ve eşitsizliklerle mücadele stratejileri, Çin’in uzun vadeli hedeflerine ulaşması için kritik önemdedir. Zira Çin, 2050 yılına kadar modernleşmiş ve orta düzeyde gelişmiş bir ülke olmayı amaçlamakta, ancak bu hedefe ulaşmadan önce üç büyük zorlukla baş etmek zorundadır. İlk olarak, doğal kaynakların sınırlılığı, özellikle enerji ve su alanlarında büyümenin önünde engel teşkil edecektir. İkinci olarak, çevresel sorunlar; hava ve su kirliliği ile düşük geri dönüşüm oranları sürdürülebilir kalkınmayı tehdit etmektedir. Son olarak, ekonomik büyüme ile sosyal kalkınma arasındaki uyumsuzluk, gelir eşitsizliği ve bölgesel gelişmişlik farkları gibi sorunlara yol açarak toplumsal huzuru tehdit edecektir. Çin, bu zorlukları aşmak için sürdürülebilir kalkınma, çevre dostu teknolojiler ve sosyal eşitlik alanlarında daha fazla odaklanmak zorundadır (Bijian, 2005, s. 21).

Bu dönem, “bilimsel kalkınma” anlayışının bir yansıması olarak, iç ve dış politikanın dengeli bir şekilde yönetildiği bir süreç olmuştur. Çin’in ekonomik büyümesinin toplumsal ve çevresel sorumluluklarla desteklenmesi, Hu Jintao’nun liderlik anlayışının temel taşlarını oluşturmuştur (Jisi, 2011, s. 74). Bu doğrultuda Hu Jintao, “uyumlu sosyalist toplum” inşasını temel hedef olarak benimsemiş ve toplumsal uyumun sürdürülebilir kalkınma ile siyasal istikrar açısından taşıdığı hayati öneme vurgu yapmıştır (Mohanty, 2012, s. 15-16).

Hu Jintao’nun “Uyumlu Toplum” anlayışı, Çin’in kalkınma rotasında sadece ekonomik büyümeye odaklanmak yerine, toplumsal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve yolsuzlukla mücadele gibi daha kapsamlı hedefleri merkeze almayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, Konfüçyüsçü değerlere dayanan daha dengeli bir model olarak tanımlanmaktadır. Hu’ya göre, Çin büyürken toplumsal sorunları göz ardı edemez ve bu yüzden hem refahı hem de istikrarı birlikte inşa etmek zorundadır (Geis ve Holt, 2009, s. 75).

Hu'nun öne çıkardığı bu yaklaşımlar, Marksizm-Leninizm ve diğer Çin düşünce akımlarının yanı sıra, Parti Tüzüğü'ne eklenmiş ve Çin'in sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir yol haritası olarak kabul edilmiştir. Bu dönemdeki politika anlayışları, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda sosyal adalet ve çevresel dengeyi de ön plana çıkarmıştır (Mohanty, 2012, s. 13).

ÇKP Genel Sekreteri ve Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao, 2007 yılı Ekim ayında düzenlenen 17. Parti Kongresi'nde şu taahhütte bulunmuştur: “2020 yılına kadar 2000 yılına ait kişi başına düşen GSYİH'yi dört katına çıkaracağız; bunu yaparken ekonomik yapıyı optimize edecek, verimliliği artıracak, kaynak tüketimini azaltacak ve çevreyi koruyacağız.” Parti yönetimi, tüm vatandaşlara “refah içinde bir toplum” sunmak amacıyla ekonomik büyüme ve sosyal kalkınmayı teşvik etmeyi hedeflemektedir (Hassig, 2012, s. 10-11).

“Uyumlu Toplum” teorisi Deng ve Jiang'ın ekonomik refah vizyonunu sürdürürken, kontrollü büyüme ve sosyal sorunlara odaklanma anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, Konfüçyüsçü düşünceyle örtüşmektedir. 17. Parti Kongresi'nde Hu, konuşmasında demokratik fırsatların genişleyeceğini, kırsal ve batı bölgelerinde zenginlik ve refahın artacağını, hukukun üstünlüğünün destekleneceğini, çevresel sorunların ele alınacağını ve yolsuzluğun kontrol altına alınacağını yinelemiştir. Konfüçyüsçü felsefe, kişisel ve hükümsel ahlak, adalet ve toplumsal doğruluğu vurgulamaktadır. Tarih, felsefe, Deng'in temelleri ve Tiananmen'de öğrenilen dersler, Hu ve yeni yönetici elitin Çin'in stratejik yönü hakkında bu açıklamaları yapmalarına bağlayıcı birer faktör olmuştur. Jiang döneminden farklı olarak sosyal politikalarda değişim hedeflense de, savunma harcamaları artarak devam etmiştir. Bu harcamalar Mart 2007'de %17,8 oranında bir artış göstererek, Çin'in kişi başına düşen en büyük savunma bütçesini oluşturmuştur (Geis ve Holt, 2009, s. 82).

Diğer taraftan Çin'in ekonomik gücünü yalnızca iç kalkınma için değil, dünya sahnesindeki etkisini artırmak için de kullanması gerektiğini düşünen Çin Hükümeti, 2000-2050 yılları arasında belirlediği ekonomik hedeflerle, ülkenin kalkınmasını aşamalı olarak gerçekleştirmeyi planlamaktadır (Bijian, 2005, s. 23-24).

Hu Jintao'nun liderliği sona ererken, Çin'in içsel sorunlarıyla ilgili değerlendirmeler de yapılmıştı. Hu, başkanlık döneminin sonlarına doğru, Çin'in karşı karşıya olduğu ciddi içsel sorunları raporunda kabul etti. Bu sorunlar arasında, dengesiz, uyumsuz ve sürdürülemez kalkınma, kent ve kırsal alanlar arasındaki büyük gelişmişlik farkları, gelir eşitsizlikleri ve sosyal problemler yer alıyordu. Ayrıca eğitim, sağlık, güvenlik gibi halkın

günlük yaşamını etkileyen sorunlar da artmıştı. Hu Jintao, bu zorlukların, Çin'in ulusal kalkınma hedefleri ile dış politikada daha büyük bir küresel etki kurma amacını doğrudan etkileyebileceğini vurgulamıştı. Başkanlık döneminin sonunda, Çin'in iç sorunları, dış politika ve küresel stratejilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaya devam etti (Mohanty, 2012, s. 13)

3.4.5. Küresel Ekonomide Aktif Rol

Çin, dış politikasını iç politikasının doğal bir uzantısı olarak konumlandırmakta ve bu doğrultuda, iç politikadaki açıklık ve dışa dönüklük düzeyi arttıkça dış ilişkilerdeki etkinliğini de artırmaktadır. Küresel ölçekte entegrasyonun derinleştiği ve askeri çatışmaların azaldığı günümüz uluslararası sisteminde, dış politika uygulamaları büyük ölçüde ekonomik ilişkiler üzerinden şekillenmektedir. Çin'in bu bağlamda benimsediği "barışçıl yükseliş" stratejisi, ülkenin komşu ülkeler başta olmak üzere geniş bir bölgeyle yapıcı ilişkiler kurmasına, uluslararası ve bölgesel işbirliği mekanizmalarına katılımına ve bu yolla ulusal çıkarlarını küresel düzeyde güvence altına almasına olanak sağlamaktadır. Çin'in serbest ticaret anlaşmaları stratejisi, dış ekonomik ilişkilerini çeşitlendirme ve küresel ekonomik sistemle entegrasyonunu derinleştirme amacını taşımaktadır (Wang, 2011, s. 494-495).

Çin, çok kutuplu bir dünya düzeni inşa etme hedefi doğrultusunda, başta ABD, Rusya, Fransa, Birleşik Krallık, Avrupa Birliği ve ASEAN olmak üzere, büyük güçler ve bölgesel bloklarla hem ikili hem de çok taraflı düzeyde kapsamlı stratejik ortaklıklar ağı kurarak dış politikasında dikkat çekici bir diplomatik etkinlik sergilemiştir. Çin'in bu ülkelerle iş birliğini derinleştirirken aynı zamanda anti-Amerikan bir blok görüntüsünden uzak durmasına olanak tanımıştır. Çinli liderler, bu ortaklıklar çerçevesinde, siyasi sistem ve değerler temelindeki farklılıkların devletlerarası ilişkilerin sağlıklı gelişimine engel teşkil etmemesi gerektiğini vurgulayarak, ortak çıkarların ön plana çıkarılmasını teşvik etmiştir. Çin'in bu girişimlerdeki temel amacı, diğer büyük güçlerin ABD'nin Çin'i çevreleme ve sınırlama stratejilerine destek vermesini önlemek olmuştur. Buna paralel olarak Pekin, ekonomik gücünü yalnızca ABD ile karşılıklı ekonomik çıkar temelinde iş birliği geliştirmek için değil, aynı zamanda ABD'nin uygulamaya koyduğu ekonomik yaptırımları ve ticaret engellerini etkisizleştirmek üzere jeoekonomik bir araç olarak da kullanmıştır (Suisheng, 2010, s. 368-369)

Hu döneminde Çin, yumuşak güç unsurlarını stratejik biçimde kullanarak uluslararası alanda etkisini artırmaya çalışmıştır. Çin, dış politikasında büyük güçlerle işbirliği yaparak çok kutuplu bir dünya yaratmayı hedeflerken, aynı zamanda ABD hegemonyasına uyum sağlamaya çalıştı. Ancak Hu yönetimi, ABD'nin nihai hedefinin dünya hegemonyası olduğunu düşünüyor ve Çin'in yükselişini bir tehdit olarak görerek bu süreci engellemeye devam edeceğini öngörüyordu. Bu duruma karşılık olarak, Çin, ABD'nin hegemonyasını dengelemek için uluslararası kurumlar, ekonomik araçlar ve diplomatik manevralarla “yumuşak dengeleme” stratejisi geliştirmiştir (Suisheng, 2010, s. 367-368). Yumuşak dengeleme, genellikle bir devletin askeri veya doğrudan çatışma yoluyla güç kullanmayı tercih etmek yerine, daha dolaylı ve diplomatik araçlarla diğer devletlerin gücünü sınırlamayı hedefleyen bir stratejiyi ifade etmektedir. Bu yaklaşımda, uluslararası kurumlar ve ittifaklar aracılığıyla diplomatik baskılar, ekonomik yaptırımlar ve kamuoyu oluşturma gibi yöntemler kullanılır (Han ve Paul, 2020, s. 6).

Hu döneminde, özellikle ikili serbest ticaret anlaşmalarına öncelik verilmiş; Hong Kong ve Makao ile imzalanan Yakın Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları ile başlayan süreç Şili (2005) ve Pakistan (2006) ile yapılan FTA'larla sürdürülmüştür. En kapsamlı örnek ise, 2002 yılında bir çerçeve anlaşmayla başlatılan, 2004'te Mal Anlaşması ve 2007'de Hizmetler Anlaşması ile genişletilen Çin-ASEAN Serbest Ticaret Anlaşması'dır (Wang, 2011, s. 495-496).

İlk olarak 1996 yılında diyaloglar ile başlayan Çin-ASEAN ilişkileri 2003 yılına gelindiğinde stratejik işbirliğine evrilmiştir. Çin'in ASEAN ile olan ilişkilerinde önemli bir adım 2002 yılında ortaya atılan Serbest Ticaret Alanı kurma fikri olmuştur. Bu fikrin ardından 2002'de çerçeve anlaşması imzalanmış ve Çin, ASEAN bölgesiyle ekonomik entegrasyon hedefi doğrultusunda bir dizi anlaşma gerçekleştirmiştir. 2005'te mal ticareti, 2007'de hizmet ticareti ve 2009'da ise yatırım anlaşmaları imzalanmıştır. Bu gelişmelerin ardından, Çin ve ASEAN arasında Serbest Ticaret Alanı 2010 yılında kurulmuştur. Çin-ASEAN ticaret hacmi, 2002 yılında 54.8 milyar dolar iken, 2014 yılına gelindiğinde bu rakam 480.4 milyar dolara ulaşmıştır (Sönmez, 2020, s. 41-42).

Hu yönetimi döneminde Çin, küresel güç dengelerinin değiştiği bir süreçte, özellikle 2008 küresel ekonomik krizi sonrasında uluslararası sistemde daha merkezi bir aktör konumuna gelmiştir. 2008 küresel ekonomik kriz sonrası, Çin, dış politikasının amacını da yeniden tanımlamıştır. Başkan Hu, Temmuz 2009'da Çin diplomasisinin “egemenlik,

güvenlik ve kalkınma çıkarlarını koruması” gerektiğini açıklamıştır. Ardından, Çin Devlet Konseyi’nde dış ilişkilerden sorumlu olan Devlet Konseyi Üyesi Dai Bingguo, Aralık 2009’da yayımladığı bir makalede bu temel çıkarları üç başlık altında netleştirmiştir: siyasi istikrar, toprak bütünlüğü ve sürdürülebilir kalkınma. Bu üç unsur, Çin’in dış politikasında korunması gereken “temel çıkarlar” olarak tanımlanmıştır (Jisi, 2011, s. 71). ABD’nin Bush dönemindeki tek taraflı politikalarının yarattığı imaj kaybından faydalanan Çin, kültür, medya ve koşulsuz ekonomik yardımlar aracılığıyla gelişmekte olan ülkelerdeki cazibesini artırmıştır. Bu çabanın somut örneklerinden biri Mart 2009’da Jamaika’da yaşanmıştır. Jamaika ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıyayken ve geleneksel müttefikleri olan ABD ile İngiltere kendi iç sorunlarına odaklanmışken, Çin 138 milyon dolarlık koşulsuz bir kredi sağlayarak devreye girmiştir. Bu adım, Çin’in dış yardım politikasının pragmatik ve fırsatçı doğasını yansıttığı gibi, gelişmekte olan ülkelerdeki “Çin modeli”ne yönelik olumlu algıyı da pekiştirmiştir. Nitekim, daha önce Çin’in artan etkisine karşı mesafeli yaklaşan Jamaika kamuoyu ve medyası, bu müdahaleyi cömertlik örneği olarak yorumlamış ve Çin’e yönelik tutumunu önemli ölçüde yumuşatmıştır (Suisheng, 2010, s. 364-365).

Bu kapsamda, Çin’in yumuşak güç stratejisinin önemli bir ayağını, gelişmekte olan ülkelerde artan ekonomik angajmanlar ve kalkınma yardımları oluşturmaktadır. Bu stratejinin kurumsal düzeydeki yansıması ise özellikle Afrika’da açıkça gözlemlenmektedir. 2006 yılında Pekin’de gerçekleştirilen Çin-Afrika İşbirliği Forumu kapsamında, Çin ile Afrika arasındaki yardım faaliyetlerini ve ticari ilişkileri güçlendirmeye yönelik bir dizi kapsamlı girişim ilan edilmiştir. Aynı yıl Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, Çinli şirketlerin Afrika’ya yatırım yapmalarını teşvik etmek ve bu yatırımlara destek sağlamak amacıyla 5 milyar dolarlık bir fon oluşturulacağını açıklamıştır. Mayıs 2007’de Çin-Afrika Kalkınma Fonu, Çin Devlet Konseyi tarafından resmen onaylanmıştır (Corkin, 2008, s. 128).

Çin’in Afrika pazarlarına artan ilgisinin en önemli motivasyonlarından biri, hızla büyüyen ekonomisini sürdürebilmek amacıyla artan hammadde ve özellikle petrol ihtiyacıdır. Çin, 1993 yılında net petrol ithalatçısı konumuna gelmiş, 2004 yılı itibarıyla ise ABD’den sonra dünyanın en büyük ikinci petrol ithalatçısı olmuştur. Hu döneminde Çin, petrol ithalatının yaklaşık %28’ini Afrika’dan karşılamakta olup, bu ithalatın büyük bölümü Angola, Sudan, Nijerya ve Kongo gibi ülkelere sağlanmaktadır. Ekonomik büyüme açısından stratejik bir öneme sahip olan güvenli petrol tedariki, Çin’in temel ulusal çıkarlarından biri olarak dış politikasının merkezinde yer almaktadır. Bu stratejik yaklaşım doğrultusunda, Çin’in ulusal petrol şirketleri Afrika ülkelerinin petrol sektörlerine doğrudan

yatırımlar gerçekleştirmektedir (Corkin, 2008, s. 129). 2006 yılında Pekin’de düzenlenen Çin-Afrika İşbirliği Zirvesi, Çin-Afrika ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. 48 Afrika ülkesinden 41’inin Devlet ve Hükümet Başkanı düzeyinde katılım göstermesi, zirvenin hem diplomatik hem de stratejik önemini ortaya koymuştur. Çin ile Afrika arasındaki stratejik işbirliği, kıta ülkelerinin ve Çin’in katılımıyla düzenlenen toplantılarda alınan kararlarla kurumsal bir çerçeveye oturtulmuş; bu durum, Afrika üzerinde geleneksel nüfuza sahip olan İngiltere ve Fransa’nın yanı sıra, ABD’nin bölgedeki üstünlüğünü de tartışmaya açmıştır (Deniz, 2018, s. 16).

Çin tarafından Afrika’ya İhracat-İthalat Bankası (Exim Bank) aracılığıyla sağlanan imtiyazlı krediler yalnızca finansal bir destek sağlamıyor ayrıca Çin tarafından diplomatik ve stratejik bir araç işlevi görüyordu. Nitekim bu krediler ile finanse edilen projelerin Çinli bir şirket tarafından yürütülmesi şarttı. Ayrıca tedarik ihtiyaçlarının en az yarısının Çin’den karşılanması gerekmektedir. Böylece bu kredi politikası Çin’in dış ticaretini ve ihracatını artırma amacı güderek, Çin’in küresel ekonomik etkisini genişletme ve doğal kaynaklar gibi stratejik alanlarda daha fazla kontrol sağlamayı hedeflemektedir (Corkin, 2008, s. 130). Çin’in Afrika’ya yönelimi, öncelikle enerji, hammadde ve pazar ihtiyacından kaynaklanmakta; bu yönelim, Çin’in ekonomik büyümesini sürdürmesi açısından kritik önemdedir. Ancak bu ilişki yapısı tek taraflı bir sömürü modeli olmaktan ziyade, karşılıklı faydaya dayanan bir düzlemde ilerlemektedir. Çin, enerji kaynaklarını çeşitlendirme imkânı bulurken; Afrika ülkeleri de Çin yatırımları aracılığıyla altyapı gelişimi, sanayileşme ve kalkınma yönünde önemli adımlar atabilmektedir (Deniz, 2018, s. 16). Ayrıca Çin’in “başka ülkelerin iç işlerine karışmama” politikası, Afrika ülkelerinin ekonomik ve siyasi seçkinleri gözünde Çin’i arzu edilen bir ortak haline getirmektedir. Çin, Afrika ülkelerini etkilemek amacıyla, hem Çin’in hem de Afrika’nın Batılı emperyalistler tarafından sömürüldüğünü ve kendisinin emperyalist bir güç olmadığını sıkça vurgulamaktadır. 2000’li yılların başlarından itibaren sağlık hizmeti ekiplerini düzenli olarak Afrika’ya gönderen Çin, bu çabasıyla Afrikalı liderler üzerinde olumlu bir izlenim bırakmayı başarmıştır (Hassig, 2012, s. 11-12). Çin-Afrika ikili ticareti 1950 yılında 12 milyon dolar seviyesindeyken, 2010 yılına gelindiğinde 114 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılı sonu itibarıyla Çin’in Afrika’daki doğrudan yatırımları 26 milyar doları bulmuştur. Çin, kıtada 900’den fazla altyapı projesine finansman sağlamıştır (Hassig, 2012, s. 9).

Nitekim Hu Jintao döneminde Çin ekonomisi kayda değer bir büyüme göstermiştir. 2010’da Çin, Japonya’yı geride bırakarak dünyanın ikinci en büyük ekonomisi haline geldi

ve 2000 yılına ait GSYİH seviyesini iki katına çıkarma hedefini gerçekleştirdi. Hu'nun liderliğinde, Çin kişi başına gelirden önemli bir artış yaşadı ve büyük bir mali teşvik paketiyle 2008 küresel ekonomik krizine başarılı bir şekilde tepki verdi. Ayrıca, Pekin Olimpiyatları ve Şangay Expo gibi büyük organizasyonları başarılı bir şekilde düzenledi. (Mohanty, 2012, s. 13). Diğer taraftan, 2012 yılı sonu itibarıyla Çin'in yurtdışına yaptığı doğrudan yatırımlar 400 milyar dolara ulaşmıştır. Çin'in en büyük ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ile 2012 yılında ticaret hacmi 546 milyar dolar seviyelerine ulaşmışken; ABD ile bu rakam 491 milyar dolar, ASEAN ile 400 milyar dolar ve Japonya ile ise 329,45 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler, Çin'in dış ticaret ilişkilerindeki çeşitliliği ve büyüklüğü gözler önüne sermektedir. Çin'in, başta Avrupa Birliği, ABD, Japonya ve ASEAN ülkeleri olmak üzere birçok bölgesel ve küresel aktörle ekonomik ve ticari ilişkilerinde geliştirdiği işbirliği, karşılıklı bağımlılık ilişkilerini pekiştiren bir yapı oluşturmuştur (Deniz Y. , 2018, s. 12). Bu dönemde Çin, geleneksel ölçütlere göre ekonomik büyüklük açısından hızla ABD'ye yaklaşmıştır. Nitekim 2000 yılında küresel GSYİH'den aldığı pay %4,5 iken, 2014 yılına gelindiğinde bu oran %11,3'e çıkarak dikkat çekici bir artış göstermiştir. Bu gelişme, Çin'in dünya ekonomisindeki konumunu güçlendirdiği gibi, yükselen bir ekonomik güç olarak algılanmasında da belirleyici olmuştur (Brooks ve Wohlforth, 2015, s. 26).

3.5. XI JİNPİNG DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI

Xi Jinping dönemi Çin'in dış politikasını şekillendiren en önemli etkenlerden biri, Xi Jinping' in liderliğiyle birlikte artan maddi gücü ve ulusal kapasitesi olmuştur. Xi, görevi Hu Jintao'dan devraldıktan sonra dış politikada daha iddialı bir tavır sergilemiştir. Bu durumda, Xi'nin kişisel geçmişinin etkisi olduğu kadar ideolojik bağlarının da etkisi bulunmaktadır. "İkinci nesil Kızıl" olarak bilinen Xi, devrimci bir babanın mirasını taşıyarak Parti'nin ahlaki ve disiplinli yapısını savunmaktadır. Ülkedeki yolsuzlukla mücadele, Ulusal Güvenlik Komisyonu'nun kurulması ve dış politikada daha iddialı adımlar, Xi'nin merkezîyetçi ve kararlı liderlik tarzının yansımalarıdır. Xi'nin liderlik tarzı, Hu Jintao'ya kıyasla daha kararlı, hırslı ve merkezîyetçi bir yapı sergilemektedir. Xi Jinping parti içinde geleneksel olarak hâkim olan riskten kaçınma kültürüne rağmen, hedeflerine ulaşmak için hesaplı riskler almaya hazırdır (Varrall, 2015, s. 13-14).

Nitekim Pekin Üniversitesi Hukuk Profesörü Qiang Shigong, Ocak 2018 yılında yayımladığı makalesinde, Xi Jinping'i ÇKP tarihindeki üçüncü dönemin yönlendirici gücü olarak tanımlamaktadır. Qiang'a göre Mao, Çin'i ayağa kaldıran lider, Deng Xiaoping ise

Çin'i ekonomik açıdan geliştiren liderdi. Günümüzde ise Xi Jinping, Çin'i küresel alanda güçlü bir ülke haline getiren lider olarak öne çıkmaktadır (Kallio, 2018, s. 3).

Xi Jinping'in tartışmasız liderliğiyle birlikte, Çin, uzun süredir dış politikada benimsediği "düşük profil" stratejisinden uzaklaşmıştır. Xi, Çin'e özgü sosyalizm anlayışıyla, hem ülke içi sistemin sürdürülebilirliği hem de küresel yönetişime katkının Çin değerlerine göre şekillenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu anlayış, son on yılda Çin'in hem iç hem de dış politikasının temel söylemi haline gelmiştir. Çin'e özgü sosyalizmin inşası, ülkenin dış dünyaya bakışını, uluslararası ilişkilerdeki tutumunu ve küresel imajını doğrudan etkilemektedir. Bu süreçte, ÇKP'nin meşruiyeti artık sadece ekonomik başarıya değil, aynı zamanda ideolojik ve milliyetçi unsurların da güçlendirilmesine dayandırılmaktadır (Yüce, 2024, s. 666-667).

2017 yılında gerçekleştirilen 19. ÇKP Kongresi, Xi Jinping'in ideolojik ve siyasi etkisini büyük ölçüde pekiştirdiği önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kongrede, Xi Jinping'in düşünceleri "Yeni Dönem için Çin'e Özgü Sosyalizm Üzerine Xi Jinping Düşüncesi" adıyla partinin anayasasına eklenerek resmî ideoloji haline getirilmiştir (Peters, 2017, s. 1299).

Kongrenin ana teması, partinin kuruluş amacına bağlı kalmak ve tarihsel misyonunu devam ettirmek şeklinde açıklanmıştır. Xi Jinping, bu hedefi "Çin halkı için mutluluk ve Çin ulusunun yeniden doğuşunu sağlamak" şeklinde tanımlamış ve Çin'in iç politikasının zeminine oturtmuştur. Bu doğrultuda ortaya koyduğu "Çin Rüyası" söylemi, bireysel refah ile ulusal gücün birleşimini ifade eden ve halkın yaşam standardını yükseltmeyi ulusal kalkınma hedefleriyle bütünleştiren bir vizyon olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda Xi, dış politikada da Çin'in rolünü küresel ölçekte tanımlayarak "insanlık için ortak kader topluluğu" kavramını öne çıkarmış ve Çin Komünist Partisi'nin yalnızca ulusal değil, küresel ölçekte de "insanlığa katkı sunma" misyonunu taşıdığını vurgulamıştır. Böylece hem içeride hem dışarda Çin'in geleceği Xi Jinping'in ideolojik çerçevesi etrafında yeniden şekillendirilmiştir (Zhang, 2019, s. 12).

3.5.1. Çin Rüyası: Ulusal Yeniden Doğuşun Dış Politika Yansıması

Hu Jintao dönemi ekonomik ilerlemeye rağmen, toplumun geniş kesimleri bu büyümeden doğrudan fayda sağlayamamıştır. Yoksulluk oranları yüksek seviyelerde kalmaya devam etmiş, buna karşılık ÇKP bürokrasisi içerisinde yaşam standartlarında dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. Bu durum parti elitleri ile sıradan halk arasındaki refah

uçurumunu daha da belirgin hale getirmiştir. Ayrıca, Hu Jintao döneminde çok sayıda üst düzey parti görevlisinin adı yolsuzluk ve rüşvet skandallarıyla anılmış, bu da Çin halkının Komünist Parti'ye olan güvenini sarsmıştır (Lorci, 2025, s. 106).

Böyle bir ortamda, 2012 yılında Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri, 2013 yılında ise Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı olarak göreve gelen Xi Jinping, göreve başladığı ilk dönemlerde halkın temel ihtiyaçlarına odaklanmış, yolsuzlukla mücadele ve sade yaşam çağrısıyla dikkat çekmiştir. Liderliğinin simgesi haline gelen “Çin Rüyası” söylemi ise, Çin ulusunun yeniden canlandırılmasını hedefleyen vizyonunun temelini oluşturmuştur (Mohanty, 2013, s. 34).

Xi Jinping, Çin Ulusal Müzesi'ni ziyaretinde, Çin ulusunun büyük canlanmasını, modern zamanlarda Çin'in en büyük rüyası olarak tanımlamıştır. 2012-2020 yılları arasında “Çin Rüyası” terimi, güçlü ve zengin bir ülke, yeniden dirilen bir millet ve halkın mutluluğunu ifade eden bir kavram olarak Çin'in siyasi söylemlerinde sıkça yer almıştır.

Nitekim, 15 Kasım 2012 tarihinde KP'nin yeni lideri olarak Xi Jinping'in yaptığı ilk açıklamada partinin temel misyonu “Çin ulusunu yeniden canlandırmak” olarak açıklamıştır. Beş bin yıllık tarih vurgusuyla Çin'in geleneksel değerlerine atıf yaparken, istihdam, eğitim, sağlık gibi halkın günlük sorunlarının çözülmesi ve yolsuzlukla mücadeleyi çözülmesi gereken nihai hedefler arasında göstermiştir (Mohanty, 2012, s. 12).

Xi Jinping, “Çin Rüyası”nı modern Çin tarihinde Çin halkının en büyük hayali olarak tanımlamaktadır (Wang, 2013, s. 1). KP'ye göre bu rüya, halkın daha iyi bir yaşam arzusunu gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. 2012'de tanıtılan “Çin ulusunun yeniden canlanması” terimi, “Çin Rüyası”nın teorik temeli olmuş ve birlikte, Çin'in sömürge baskılarından, savaşlardan ve yoksulluktan kurtulma arayışını somutlaştırarak siyasi meşruiyetini pekiştiren temel kavramlar haline gelmiştir (Grigorian ve Tang, 2024, s. 5).

İlk kez 29 Kasım 2012 tarihinde, Ulusal Tarih Müzesi'nde yer alan “Diriliş Yolu” adlı sergiyi ziyareti sırasında Xi Jinping tarafından dile getirilen “Çin Rüyası” söylemi, Xi Jinping'in bu kavramı ilk kez dile getirmesinden itibaren kısa sürede Çin genelinde yaygınlaşmış ve farklı şekillerde yorumlanmaya başlanmıştır. Xi Jinping, Ulusal Halk Kongresi tarafından devlet başkanı seçilmesinin ardından 17 Mart 2013 tarihli kapanış konuşmasında bu ifadeyi dokuz kez kullanmış ve “Çin Rüyası”nın gerçekleştirilmesi hedefini yönetiminin temel ilkesi haline getirmiştir (Mohanty, 2013, s. 34).

Kongrede, ekonomik büyümenin sosyal ve bölgesel eşitsizlikleri gidermeye, çevresel sorunlarla mücadele ederek “uyumlu bir toplum” ve özellikle “güzel bir ülke” kurmaya yönelik olması gerektiği vurgulanmıştır. “Güzel ülke” kavramı, çevresel sürdürülebilirliği ve doğal zenginliklerin korunmasını ifade eden yeni bir hedef olarak ilk kez bu Kongre’de ciddi biçimde öne çıkmıştır. Bu bağlamda, Hu Jintao’nun “bilimsel kalkınma anlayışı” olarak bilinen, kapsamlı, koordineli ve dengeli kalkınmayı teşvik eden yaklaşımı daha detaylı şekilde ele alınmıştır (Mohanty, 2012, s. 12).

Takip eden süreçte ise, yaptığı her önemli konuşmada bu kavrama atıfta bulunarak söylemi siyasi gündemin merkezinde tutmuştur. Örneğin 2014 yılında yapmış olduğu bir konuşmasında “Yurt içindeki ve yurt dışındaki Çinliler için, birleşik bir Çin ulusu bizim ortak kökümüzdür, derin Çin kültürü bizim ortak ruhumuzdur ve Çin ulusunun yeniden canlanması bizim ortak hayalimizdir.” ifadelerinde bulunmuştur (Varrall, 2015, s. 14).

2015 yılında BM’ de yaptığı konuşmasında Xi Jinping, “1,3 milyardan fazla Çinlinin, Çin ulusunun büyük gençleşmesine ilişkin Çin rüyasını gerçekleştirmek için çabaladığını” vurgulamıştır. “Çin rüyasının gerçekleşmesi, tüm ülkeler için daha fazla fırsat yaratacak ve dünya barışını ve kalkınmasını daha iyi teşvik edecektir. Çin her zaman dünya barışının kurucusu olacak, barışçıl kalkınma yolunu sıkı bir şekilde takip edecek ve asla hegemonya, genişleme ve etki alanı arayışında olmayacaktır. Çin her zaman dünya kalkınmasına katkıda bulunacak ve ortak kalkınma yoluna bağlı kalacaktır. Tüm ülkeler Çin’in kalkınma trenine binmeye davetlidir” açıklamalarında bulunmuştur (Jinping, 2015).

Xi Jinping, hızlı modernleşme ve ekonomik başarıya dayalı olarak Çin rüyasını şekillendirirken, Çin’in son bir asır boyunca yaşadığı zorluklar ve aşağılanma yüzyılımı sıklıkla vurgulamıştır. Xi Jinping bu yaklaşımıyla, Çin’in tarihsel travmalarından ve ulusal yaralarından dersler çıkararak, modern Çin’in yeniden dirilişini hedeflemektedir. Başka bir ifadeyle, Çin milliyetçiliğinin temel anlatısını kullanarak, hem Çin kimliğini güçlendirmeyi hem de ulus inşası sürecini pekiştirmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde, ulusal bir aidiyet ve güç birliği oluşturularak, Çin’in küresel alanda daha güçlü bir konum elde etmesi amaçlanmaktadır (Peters, 2017, s. 1302-1303).

Öyle ki Xi, Çin rüyası söylemini Çin milliyetçiliğinin merkezine yerleştirerek, ülkenin ulusal kimliğini ve küresel iddialarını daha belirgin hale getirdi. Bu söylem zamanla daha sert ve iddialı bir tona büründü ve nihayetinde “Çin’i yeniden büyük bir ülke yapma” hedefine dönüşmüştür (Yüce, 2024, s. 669).

Nitekim, son yıllarda Çin'in artan ekonomik ve askeri gücü, dış politikada daha iddialı adımlar atmasına imkân tanımaktadır. Özellikle Güney Çin Denizi'nde önceki lider Hu Jintao'nun pasif yaklaşımına karşı duyulan memnuniyetsizlik ile beraber Xi Jinping'in kararlı liderlik tarzı ve Çin'in bölgede daha cesur davranmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, Çin'in tarihsel anlatılar doğrultusunda bölgesel liderlik rolünü pekiştirme çabasını desteklemektedir (Varrall, 2015, s. 14-15).

Xi'nin tanımıyla Çin'i zengin ve güçlü hale getirmeyi hedefleyen Çin rüyası'nın bu amacına ulaşması için iki hedefi vardır. İlk olarak 2020 yılına kadar ılımlı bir refah toplumu inşa etmek, ikincisi ise Çin'i modern bir sosyalist ülke haline getirerek, yüzyıl ortasında ulusal yeniden doğuşu gerçekleştirmektir (Zhang, 2019, s. 13). Öyle ki Xi Jinping'e göre Çin'in kaderi, "Çin Rüyası"nın gerçekleştirilmesidir. Çin milletinin yeniden dirilişini hedeflediği bu rüya, Xi'ye göre ÇHC'nin kuruluşunun 100. Yıldönümü olan 2049'da zirveye ulaşacaktır. Bu dirilişin sonucunda, Çin "bileşik ulusal güç ve uluslararası etki açısından küresel bir lider" haline gelecektir (Kallio, 2018, s. 3).

2018 yılına gelindiğinde ÇKP'nin yayın organı Renmin Ribao'da yayımlanan bildiride, Çin'in önünde büyük tarihsel fırsatlar olduğu vurgulanmış ve halkı bu fırsatları değerlendirmek için teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bildiri, Deng'in zamanını bekle anlayışı yerine kaderi aktif biçimde yönetmeyi öğütleme noktasında dikkat çekiciydi. Öyle ki bildiri, Xi Jinping'in sıkça dile getirdiği "şans yaratılır" anlayışıyla örtüşmekteydi. Her ne kadar bu çağrı iç politikaya yönelik gibi görünse de, hedefler açıkça küreseldi (Kallio, 2018, s. 3). Bu bağlamda, Xi Jinping'in söylemi ve Renmin Ribao bildirisi, Çin'in Çin rüyası idealinin küresel bir stratejiye dönüştüğünü ve bu sürecin zaman içinde daha güçlü ve belirgin bir biçimde şekillendiğini ortaya koymaktadır (Wang, 2013, s. 8).

Nitekim bu konuda Xi'nin şu ifadeleri önemlidir: "Tarihin ilerleyişi durdurulamaz; ona ayak uyduran toplumlar kalkınırken, karşı çıkanlar zamanla silinir. Tarihsel süreç incelendiğinde, dış güç kullanımı ve yayılmacı stratejiler benimseyenlerin uzun vadede başarısızlığa uğradıkları görülür. Bu durum, tarihsel bir kural niteliğindedir. Küresel istikrar ve refah ortamı, Çin'e çeşitli olanaklar sunarken; Çin'in gelişimi de dünya genelinde yeni fırsatlar yaratma potansiyeli taşır. Çin'in barış içinde kalkınma hedefinin başarıya ulaşması, büyük ölçüde küresel fırsatları kendi lehine değerlendirme ve aynı zamanda bu fırsatları tüm dünya için faydaya dönüştürme becerisine bağlıdır. Bu süreçte, dünyayla uyumlu ve yapıcı

ilişkiler kurarak karşılıklı fayda ve kazan-kazan anlayışını hayata geçirip geçiremeyeceğimiz belirleyici olacaktır” (Chuvilov ve Malevich, 2022, s. 45).

Bu vizyonun dış politika düzlemindeki en somut yansımalarından biri ise, Çin’in ekonomik, siyasi ve kültürel etki alanını genişletmeyi amaçlayan Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) girişimi olmuştur (Yıldırım ve Gülşen, 2024, s. 4).

BKBY girişimi, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping’in ortaya koyduğu Çin rüyası vizyonu ile doğrudan bağlantılıdır. Xi Jinping, bu vizyonu Çin’in ekonomik kalkınmasını sürdürürken toplumsal refahı, kültürel gelişimi ve siyasi istikrarı sağlamayı amaçlayan, bütüncül bir modernleşme süreci olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, Çin’in dışa açılım politikalarının yeni tarihsel koşullarda sürdürülebilir kılınması, BKBY aracılığıyla hedeflenmektedir. Çin Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi Başkanı Zhang Dejiang’ın 2016 yılında Hong Kong’da düzenlenen BKBY Zirvesi’ndeki ifadesi de bu yaklaşımı yansıtmaktadır. Zhang’a göre BKBY girişimi yalnızca Çin’in dış ekonomik ilişkilerini güçlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda girişimin güzergâhında yer alan ülkelerle eşgüdümlü kalkınma hedefi taşımaktadır. Bu bağlamda, Çin Rüyası’nın ulusal sınırları aşarak diğer toplumların kalkınma beklentileriyle örtüşmesi amaçlanmaktadır (Acar ve Özlük, 2024, s. 199).

3.5.2. Ortak Kader Topluluğu: Yeni Bir Dünya Tasavvuru

2012 yılında Xi Jinping tarafından gündeme getirilen “yeni tür büyük güç ilişkileri” kavramı, büyük güçlerin birbirine karşı üstünlük kurmaması ve karşılıklı olarak “temel çıkarlarına” saygı göstermesi gerektiğini savunmaktadır. Xi’nin bu söylemi, kendisinden önceki başkanların dış politika çizgisiyle süreklilik göstermektedir. Öyle ki Xi Jinping bu söylem ile Zhou Enlai’in “Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi”ni çağın değişen koşullarına uyarlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda verilmek istenen mesajın içeriğini “ABD, Çin’in yükselişini engellememeli, Çin de artan gücünü diğer devletlere baskı kurmak için kullanmayacaktır.” oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Xi Jinping dönemindeki söylem odaklı dış politika stratejilerini önceki dönemlerden ayıran iki önemli fark vardır. İlk olarak, Çin’in küresel büyümesini meşrulaştırmak ve bu büyümeyi tehdit olarak algılanmadan gerçekleştirmek için daha iddialı söylemler kullanılmaya başlanmıştır. İkinci olarak ise, dış politikasında etkileşimde olduğu muhataplarının sayısının artması ile birlikte daha geniş ölçekli bir söylem gerekliliği doğmuştur. Diğer taraftan ise iç kamuoyunu da etkileme hedefi

Xi' nin söylemlerini daha çok katmanlı ve karmaşık bir yapıya büründürmüştür (Nathan ve Zhang, 2021, s. 59-60).

2015 yılı itibarıyla Çin ekonomisindeki büyüme hızının yavaşlaması, Çinli liderler tarafından önemli bir ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, ülkenin yeniden yapılanmaya gitmesini zorunlu kılmıştır. Bu yeniden yapılanma sürecinde Xi, ÇKP'nin kontrolünü güçlendirmeyi hedeflemiş ve önceki liderler tarafından başlatılan ademi-merkezileşme süreçlerinin tersine, merkeziyetçiliği artırma yoluna gitmiştir. Bu gelişmeler ışığında 2017'de yapılan 19. Parti Kongresi, Çin'in modern tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmiştir (Yüce, 2024, s. 659).

2017 yılında gerçekleşen 19. Parti Kongresi'nde yaşanan en dikkat çekici gelişme ÇKP'nin Anayasası'na "Yeni Dönem için Çin'e Özgü Sosyalizm Üzerine Xi Jinping Düşüncesi"nin eklenmesidir. Xi Jinping Düşüncesi, Marksizm'in Çin'e özgü koşullarına göre uyarlanmış, uygulamaya dönük bir yorumudur. Nitekim "Xi Jinping Düşüncesi"nin, ÇKP Anayasası'na eklenmesi Batı medyasında, Xi'nin, Mao'dan sonra ÇKP'nin en güçlü lideri olarak algılanmasını sağlamıştır. (Peters, 2017, s. 1299-1300). Bu çerçevede Xi Jinping tarafından 19. Parti Kongresi'nde ifade edilen "insanlık için ortak bir kader topluluğu inşa etmek" söylemi Çin'in dış politikasının temel hedeflerinden biri haline gelmiştir (Nathan ve Zhang, 2021, s. 57).

19. Parti Kongresi raporunda Xi, tüm ülkeleri "insanlık için ortak bir kader inşa etmek, açık, kapsayıcı, temiz ve güzel bir dünya kurmak, kalıcı barış, evrensel güvenlik ve ortak refah sağlamak için birlikte çalışmaya" çağırmıştır. "Ortak bir kadere sahip insanlık topluluğu" kavramı, ilk bakışta kamuoyunda garip ve belirsiz olarak algılanmıştır. Ancak bu kavram, Xi'nin dış politika teorisinde kritik bir rol oynayarak diğer tüm kavramları kapsayan bir çerçeve sunmaktadır. (Zhang, 2019, s. 15). Çin liderliğine göre, çok kutuplu dünya düzeni, ekonomik küreselleşme ve dijitalleşme nedeniyle ülkeler arasında çıkar, kader ve güvenlik bağları güçlenmiştir. Bu gelişmeler, tüm insanlık için "ortak kadere sahip bir topluluk" anlayışının doğmasına yol açmıştır (Chuvilov ve Malevich, 2022, s. 45).

Xi Jinping 'in "ortak bir kadere sahip insanlık topluluğu" söylemi, Çin'in dünyaya yönelik kapsayıcı, iş birliğine dayalı bir düzen vizyonunu yansıtmaktadır. Bu kavram, Hu Jintao'nun "uyumlu dünya" yaklaşımını geliştirerek daha kapsamlı bir dış politika çerçevesi sunmaktadır. Hu, dünyadaki siyasi ve kültürel çeşitliliğe hoşgörülle yaklaşarak tüm ülkelerin ortak güvenlik, kalkınma ve refahı sağlamak için iş birliği yapması gerektiğini

savunmuştur. Xi, bu temeli alarak, uygarlıkların çeşitliliğine saygı duyulmasını ve ülkeler arasında karşılıklı öğrenme ve iş birliğini teşvik etmeyi önermektedir (Zhang, 2019, s. 17-18).

2018 yılının Mart ayına gelindiğinde ise Çin Anayasası'nın önsözüne eklenen “insanlık için ortak kader topluluğu” ifadesi, ülkenin bağımsız dış politikasını ve barışçıl uluslararası ilişkiler vizyonunu anayasal düzeyde resmileştirmiştir. Bu ekleme, egemenliğe saygı, saldırmazlık, iç işlerine karışmama, eşitlik, karşılıklı yarar ve barış içinde bir arada yaşama gibi beş ilkeye bağlı kalındığını vurgularken, Çin'in küresel yönetişimde daha kapsayıcı ve işbirliğine dayalı bir düzen önerdiğini göstermektedir (Kallio, 2018, s. 5).

Bu söyleme parti kongresinden önce de rastlamak mümkündür. Nitekim Xi Jinping 2013 yılında Moskova'da yapmış olduğu konuşmasında: “Bugün, ülkeler arasındaki ilişkiler ve karşılıklı bağımlılık geçmişe kıyasla çok daha derinleşmiş durumdadır; insanlık, aynı küresel köyün içinde, tarihle gerçeğin kesiştiği ortak bir zaman ve mekânda birlikte yaşamaktadır. Bu ortak yaşam koşulları, giderek artan biçimde bir “ortak kader topluluğu” nu şekillendirmektedir. Benim geleceğim seninkine, seninki de benimkine sıkı sıkıya bağlıdır.” ifadelerini kullanmıştır (Nathan ve Zhang, 2021, s. 60). Yine Eylül 2015'te yaptığı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu konuşmasında “insanlık için ortak kader topluluğu” kavramını öne sürerek, Çin'in geleneksel kültürel değerlerini küresel diplomasi çerçevesinde yeniden yorumlamaya yönelik bir vizyon sergilemiştir (Kallio, 2018, s. 6). Nitekim bu konuda Xi “Günümüz dünyasında ülkeler birbirine bağımlıdır ve hem refahı hem de zorlukları paylaşırlar. Uluslararası ilişkilerde kazan-kazan işbirliği ve karşılıklı anlayışa dayalı, eşitlikçi bir yaklaşım benimsemeliyiz. Tek taraflılık yerine çok taraflılık savunulmalı, eski “ben kazanırım, sen kaybedersin” anlayışı terk edilmelidir. Anlaşmazlıklar diyalog ve müzakerelerle çözülmeli, büyük ülkeler de küçük ülkelere eşit davranmalıdır. Devletlerarası ilişkilerde çatışma yerine ortaklık ve diyalog ön planda olmalıdır.” açıklamalarında bulunmuştur (Jinping, 2015).

Xi'nin ortaya koyduğu “ortak kader topluluğu” kavramı Tianxia düşüncesinin modern bir yansımasıdır. İnsanlık için ortak kader topluluğu kavramı, tüm dünyanın iş birliği ve karşılıklı kazanç temelinde bir araya gelmesini savunarak Tianxia'nın “gökyüzü altındaki herkes tek ailedir” anlayışıyla örtüşmektedir (Puranen, 2019, s. 58). Bu kavram, bölgedeki ülkelerin çıkarlarının birbirine bağlı olduğunu ve refah ya da krizin ortak yaşandığını vurgulayarak, Çin'in liderliğinde uyumlu bölgesel düzen tasavvurunu meşrulaştırmaktadır.

Öyle ki Dışişleri Bakanı Wang Yi'nin açıklamaları, bu anlayışın pratikteki yansıması niteliğindedir (Varrall, 2015, s. 10). Wang Yi “Hedefimiz, Çin ulusunun yeniden canlanması anlamına gelen Çin Rüyası'nı gerçekleştirmek ve tüm insanlık için ortak kader topluluğu inşa etmektir. Ana yol, çeşitli türlerde ortaklıklar kurmak, ittifak yerine ortaklık, çatışma yerine diyalog tercih etmektir. Israrla savunduğumuz değer ise dostluk ve çıkar arasında dengeli bir yaklaşım benimsemek, uluslararası ilişkilerde adaleti gözetmek ve devletler arası ilişkilerde çıkarlardan önce dostluğu öne koymaktır.” ifadelerini kullanmıştır (Nathan ve Zhang, 2021, s. 62).

Ancak Wang Yi'nin dolaylı olarak atıfta bulunduğu klasik Konfüçyüsçülük, aslında oldukça hiyerarşik bir yapıdadır. Konfüçyüs'ün beş bağ doktrinine göre, yönetilen yönetenine, oğul babasına, eş kocasına, küçük kardeş büyük kardeşine bağlı olmalıdır; yalnızca arkadaş-arkadaş ilişkisi eşitlikçidir. Günümüzde Çin hükümetinin desteklediği Konfüçyüsçü canlanma, bu öğretilerin modern bir yorumu olarak otoriter değerleri ön plana çıkarmakta, bireylerde itaat ve disiplin gibi kavramları teşvik etmekte ve liberal, hak temelli düşüncelerle karşıtlık içinde konumlanmaktadır (Nathan ve Zhang, 2021, s. 62). Kısacası, Xi'nin insanlık için ortak kader söylemi Çin'in uluslararası ilişkilerde yalnızca ekonomik güç değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir etki alanı yaratmayı amaçladığını ortaya koymaktadır. Bu, Çin'in geleneksel düşünce mirasını küresel düzeyde yayma çabalarının önemli bir örneğidir ve ülkenin dış politikasında yumuşak güç stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Kallio, 2018, s. 6).

Her ne kadar yüzeyde yumuşak ve kapsayıcı bir söylem gibi görünse de ortak kader topluluğu kavramı çok katmanlı ve kimi zaman birbiriyle çelişen anlamlar barındırmaktadır. Öyle ki Çin, bu söylem aracılığıyla kendisini hem gelişmekte olan ülkelerle eşit düzeyde bir ortak olarak sunmakta, hem de küresel düzende söz sahibi, yön verici bir lider olarak konumlandırmaktadır. Xi'nin söylemi ile Çin artık küresel sistemde liderlik edebilecek güçtedir. Ancak bu liderliğin geçmişteki diğer liderlikler de ve Amerika'da olduğu gibi diğer devletleri zorla etkilemek için askeri ve ekonomik gücün aşırı kullanımının tam tersi bir anlam içerdiğini söylemektedir. Nitekim Xi Jinping “Kendi çıkarlarımı, diğer ülkelerin çıkarlarına zarar vererek korumak yerine; Çin, uluslararası düzene, diğer ülkelerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmelerine yardımcı olmak amacıyla müdahale edeceğini” iddia etmektedir. Bu doğrultu da ortak kader topluluğu söylemini diyalog ve danışma, ortak güvenlik ve kazan-kazan işbirliği kavramları ile açıklamaktadır (Nathan ve Zhang, 2021, s. 61-62).

Çin, yüzyılın ortasına kadar dünyanın en büyük ekonomisi olmayı, bunun yanı sıra kültürel ve askeri anlamda da liderlik üstlenmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda, Xi Jinping Düşüncesi, Çin'in 21. yüzyılda büyük bir sosyalist güç olma hedefini "insanlık için ortak kader" idealine dayandırmakta ve kalkınma politikalarını bu doğrultuda şekillendirmektedir. Xi Jinping'in geliştirdiği iki aşamalı kalkınma planının ilk aşaması, 2020 ile 2035 yılları arasında kapsamakta; bu dönemde sosyalist modernleşmenin gerçekleştirilmesi, BKBY gibi uluslararası projelerin hayata geçirilmesi ve kapsayıcı kalkınmanın sağlanması hedeflenmektedir. İkinci aşama ise, 2035'ten 2050'ye kadar olan süreci kapsamakta olup Çin'i zengin, güçlü, demokratik ve kültürel açıdan gelişmiş bir modern sosyalist devlete dönüştürmeyi ve küresel liderlik pozisyonunu üstlenmesini amaçlamaktadır (Peters, 2017, s. 1299-1300).

Bu stratejik hedeflerin temelinde yatan ideolojik zemin, Xi Jinping'in liderliğinde şekillenen ve Çin'i hem iç hem dış politikada yönlendirmeyi amaçlayan güçlü bir söylemdir. Bu söylem, Batı medeniyetinin küresel egemenliğine alternatif olarak Çin'in ulusal yeniden doğuşunu savunmakta; geleneksel "Tianxia" anlayışına dayanan "insanlık için ortak kader topluluğu" vizyonu ile desteklenmektedir. BKBY girişimi ise bu vizyonun somut bir yansıması olarak, Çin'in etki alanını ekonomik ve siyasi düzlemde genişletme amacı taşımaktadır (Kallio, 2018, s. 1).

Xi Jinping'in bu kapsamlı vizyonu, 2013 yılında Kazakistan'da İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı ve aynı yıl Endonezya'da Deniz İpek Yolu'nu ilan etmesiyle eyleme dönüşmüştür (Chuvilov ve Malevich, 2022, s. 44). BKBY girişimi; Çin'in hem içte üretim fazlası, ekonomik dengesizlikler gibi yapısal sorunlara hem de küresel düzeydeki ekonomik yavaşlama ve korumacılığa karşı geliştirdiği kapsamlı bir stratejik açılım olarak değerlendirilmelidir (Yüce, 2024, s. 670).

BÖLÜM IV

4. ÇİN'İN ORTA ASYA'YA AÇILIMI VE BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİNİN ROLÜ

Çin'in dış politika anlayışı, liderlik dönemlerine göre değişen temalarla evrilmiş ve zamanla daha küresel bir yön kazanmıştır. Mao Zedong döneminde ideolojik saiklerle belirlenen dış ilişkiler, Deng Xiaoping ile birlikte daha pragmatik ve komşularla iş birliğine açık bir çerçeveye taşınmıştır. 1990'lardan itibaren Jiang Zemin ve Hu Jintao liderliğinde ekonomik kalkınma hedefiyle paralel ilerleyen çok taraflılık ve barışçıl yükseliş stratejileri ön plana çıkmıştır. Xi Jinping döneminde ise bu birikim, BKBY girişimi aracılığıyla daha kapsamlı ve iddialı bir küresel stratejiye dönüştürülmüştür (Acar ve Özlük, 2024, s. 197).

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, 1991-2013 yılları arasında Çin-Orta Asya ilişkileri şekillenmeye başlamış, bölgesel iş birliği ile ekonomik entegrasyon arayışları çerçevesinde ivme kazanmıştır. Çin, bu dönemde enerji kaynakları ve güvenlik alanında Orta Asya ülkeleriyle stratejik iş birlikleri kurarak bölgedeki nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. 2013 yılında Xi Jinping'in başlattığı BKBY girişimi, Çin'in Orta Asya ile olan ekonomik ve altyapı bağlantılarını derinleştirerek, bölgeyi hem lojistik hem de ticari anlamda önemli bir koridor haline getirmiştir. BKBY, Orta Asya ülkelerinin kalkınmasına katkı sağlarken, Çin'in bölgedeki ekonomik etkisini güçlendirmiş ve bölgesel entegrasyon ile iş birliği projelerinin artmasına zemin hazırlamıştır. Böylece, BKBY girişimi Orta Asya'nın Çin ile olan ilişkilerini hem nicelik hem de nitelik açısından yeni bir seviyeye taşımıştır.

4.1. ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ (1991-2013)

Avrasya, yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksendir. Avrasya'ya egemen olan bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebilir (Brzezinski, 2015, s. 53). Avrasya'nın jeopolitik kalbi konumundaki Orta Asya, Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü işlevi gören, aynı zamanda enerji kaynakları, lojistik hatlar ve kültürel geçiş bölgeleri açısından stratejik öneme sahip bir coğrafyadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ve özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra, dünya kamuoyunun ilgisi yeniden Avrasya kıtasına yönelmiş, bu bölgeye ilişkin jeostratejik düşünceler ve politikalar uluslararası ilişkiler literatüründe geniş yer bulmaya başlamıştı (Ekrem, 2011, s. 16).

Dünyada en fazla sayıda kara komşusuna sahip ülke konumundaki Çin'in, yaklaşık 22.000 km kara ve 18.000 km deniz sınırı bulunmaktadır. Çin, çevresinde dünya nüfusunun

yaklaşık %40'ını barındıran 29 ülke ile kuşatılmıştır ve bu ülkelerden 15'i ile doğrudan kara sınırına sahiptir. Bu ülkelerin devlet yapıları, toplumsal gelişmişlik düzeyleri ve etnik, dinî, kültürel yapıları birbirinden oldukça farklıdır. Üstelik Çin'in odaklandığı üç temel bölge (Güneydoğu Asya, Orta Asya, Güney Asya), çeşitli küresel ve bölgesel güç odaklarının çıkarlarının kesiştiği alanlardır. Bu ülkelerin büyük bölümü gelişmekte olan ülkelerden oluşmakta ve Çin ile işbirliğini hem ekonomik kalkınma hem de diplomatik istikrar açısından faydalı görmektedir. Ekonomik bakımdan çevre ülkeler, Çin ile karşılıklı çıkar temelinde yoğun bir iş birliği içindedir. Çin'in bu ülkelerle olan ticareti, toplam dış ticaret hacminin yaklaşık %60'ını, çevre ülkelerden Çin'e yapılan yatırımlar ise %70'ini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Çin'in kalkınma süreci çevre ülkelere doğrudan ekonomik fırsatlar sunarken, bu ülkelerin refah düzeyleri de büyük ölçüde Çin'in istikrar ve büyüme performansına bağlı hale gelmiştir. Güvenlik açısından bakıldığında ise çevre ülkeler, Çin için bir tür "dış güvenlik duvarı" işlevi görmektedir. Bu ülkelerin istikrarı, Çin'in iç güvenliği, özellikle de etnik barış ve toplumsal düzeni açısından kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla Çin için çevre ortamı, sadece dış politika aracı değil, aynı zamanda kalkınma ve ulusal güvenlik stratejisinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir (Ekrem, 2011, s. 13).

1980'den itibaren Çin, komşuları ile ilişkilerinde ideolojiyi arka plana iterek ekonomik ve siyasi hedefleri doğrultusunda daha pragmatik bir politika izlemeye başlamıştır. Bu dönemde daha çok ülkenin ekonomik kalkınmasına odaklanan Çin, dış politikasında ise bir taraftan arzuladığı küresel ortamı yaratmaya çalışırken, diğer taraftan ise iç politikasındaki gelişmeyi ve modernleşmeyi engelleyebilecek sorunları ortaya çıkmadan engellemeye ağırlık vermiştir. Ancak, Çin'in toprak taleplerinden vazgeçmemesi yakın bölgelerindeki hak iddiaları özellikle yakın komşuları ve ABD tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Buna yönelik olarak Çin, yeni güvenlik konsepti ile beraber yürütmeye başladığı siyasi ekonomik ve askeri girişimler ile yakın çevresinde nüfuzunu arttırmayı hedefledi. Bu doğrultuda özellikle yakın komşuları ile stratejik işbirlikleri oluşturmaya öncelik verdi (Aydın, 2005, s. 69-71).

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması Çin'in yeni bir Avrasya politikası oluşturmasını da beraberinde getirmiştir. Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi kuruluşundan itibaren 1960'lara kadar Çin ile Sovyetler Birliği sıkı müttefik ve dolayısıyla güvenilecek bir komşu idi. Ancak 1960'lardan itibaren yaşanan gelişmeler ile birlikte birbirlerini tehlikeli bir düşman olarak görmeye başladıkları bir döneme girmişlerdir. Bu

dönemde, Çin'in batısında bulunan Orta Asya ise oldukça tehlikeli bir sınır bölgesi olarak görülmekteydi (Çolakoğlu, 2010, s. 385).

İlişkilerin tekrar düzelmesi ise SSCB'de Gorbaçev'in başa geçtiği dönem olan 1980'lerin başında gerçekleşmiştir. Bu dönemden itibaren 1991 yılına kadar ise ilişkilerin normalleşmeye başladığı bir dönem olmuştur (Aydın, 2005, s. 74).

1991 yılında SSCB'nin dağılması Çin için yeni bir durum olmuştur. Nitekim Çin'in batı bölgesinde güçlü bir komşu olan Sovyetler Birliği'nin yerine görece çok daha zayıf ülkeler olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gelmiştir. Diğer taraftan sınır komsularının güçlü olması kadar güçsüz olması da istikrarsızlık oluşturması bakımından bir risk olarak görülmektedir. Ayrıca Çin'in risk olarak gördüğü bir diğer unsur ise, Sovyetler Birliği'nde başlayan bağımsızlık hareketinin Çin'in Türkistan'ına da yayılma endişesi idi (Çolakoğlu, 2010, s. 386). Ortaya çıkan yeni küresel ortam ile beraber Çin'in Orta Asya politikalarının da yeniden gözden geçirilmesi gerekti. Nitekim ortaya çıkan yeni küresel ortamda İslam'ın bölgedeki radikalleşme potansiyeli dikkatle izlenmeli ayrıca bölge ülkelerinin Rusya, AB ve ABD ile siyasi ve askeri ilişkileri dikkatli bir şekilde gözlemlenmeliydi. Son olarak ise Orta Asya devletlerinin siyasi ve ekonomik gelişimleri Çin dış politikası ile uyumlu bir şekilde gerçekleşmeliydi (Aydın, 2005, s. 72-73).

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Çin, dış politikasında hedeflerini zamana yayarak, yakın çevresinde etkisini arttırmaya ve ABD'ye göre uluslararası sistemde gücünü geliştirmeye yönelik uzun soluklu bir strateji benimsemiştir. Bu dönem Çin dış politikasını belirlemede temel olarak şu dört unsur etkili olmuştur; Sınır ve sınır bölgelerindeki istikrar isteği, ekonomi, askeri ve teknolojik alanda mevcut gücünü koruyarak büyüme ve modernleştirme, ekonomik büyümenin devamlılığı için elzem olan enerji ihtiyacının karşılanması ve son olarak SSCB'nin yıkılması ile birlikte ortaya çıkan yeni küresel sistemde kendi konumu ile ilgili beklenti ve endişeleri. Bu sebepler temelinde, dış tehlikelere karşı iç istikrarı korumak ve enerji ihtiyacı, Çin nezdinde Orta Asya bölgesinin politikalarında öncelik kazanmasına sebebiyet vermiştir (Aydın, 2005, s. 70-71).

Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, Çin bu devletleri tanıyan ve onlarla diplomatik ilişkiler kuran ilk ülkeler arasında yer almıştır. 27 Aralık 1991 tarihinde, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ile birlikte Orta Asya'daki beş Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlıklarını resmen tanımıştır. Bu tanımanın ardından kısa sürede diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir: 2 Ocak 1992'de Özbekistan, 3 Ocak 1992'de Kazakistan,

4 Ocak 1992’de Tacikistan, 5 Ocak 1992’de Kırgızistan, 6 Ocak 1992’de Türkmenistan ile resmi diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bu süreç, Çin’in Orta Asya’ya yönelik dış politikasının temellerini oluşturmuş ve bölgeyle olan ilişkilerinin hızla gelişmesinin önünü açmıştır (Ekrem, 2011, s. 20). Çin hükümeti, bu ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya aktif bir şekilde çalıştı ve onlara devlet kredileri ve malzeme kredileri sundu. Ayrıca Orta Asya devletlerinin liderleri Çin’i ziyaret etmek üzere davet edilmiş ve 1992-93 yıllarında bu ülkelerin üst düzey liderleri Pekin’i ziyaret etmişlerdir (Cheng, 1996, s. 82). Çin’in Orta Asya’daki siyasi, ekonomik ve uluslararası meselelere yaklaşımı, büyük ölçüde bölge ülkeleriyle paralellik göstermektedir. Tüm taraflar bölgesel istikrarı arzulamakta ve iş birliğini öncelikli bir hedef olarak görmektedir. Bu doğrultuda Çinli akademisyenler ve yetkililer, “fırsatların değerlendirilmesi” ve “iş birliği alanlarının genişletilmesi” yönünde çağrılarda bulunmuştur. Bu fikirler doğrultusunda Çin, 1994 yılında Orta Asya ile daha derin iş birliği kurmak adına ilk somut adımları atmış, aynı yıl Çin Başbakanı Li Peng’in bölgeye gerçekleştirdiği ziyaret, bu stratejinin temelini oluşturmuştur (Ekrem, 2011, s. 23).

1994’te Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Moğolistan’ı ziyaret sırasında Başbakan Li Peng, Orta Asya cumhuriyetleriyle Çin’in ilişkilerini düzenleyen dört ana ilkeyi açıklamıştır. Bunlar:

- İyi komşuluk ilişkileri ve barışçıl bir birlikte yaşama sağlanması
- Ortak refahı hedefleyen eşitlik ve karşılıklı faydalı işbirliğinin teşvik edilmesi
- Orta Asya halklarının egemenliğine ve bağımsızlıklarına saygı gösterilmesi ve iç işlerine karışmama politikası
- Bölgede istikrarın sağlanması ve korunmasıydı.

Bu politikalar ile Orta Asya komşuları ile dostane ilişkiler ve genişleyen ekonomik bağlar, Çin’in Kuzeybatı’daki eyaletler ve özerk bölgelerdeki ulusal azınlıklardan kaynaklanan sorunların kontrol edilmesi hedeflenmekteydi (Cheng, 1996, s. 82).

4.1.1. Şangay İşbirliği Örgütü Çerçevesinde Güvenlik ve Siyasi İşbirliği

Soğuk Savaş sonrası Çin’in Orta Asya’ya yönelik politikaları Rusya ile ilişkilerine paralel şekilde ilerlemektedir. Rusya ile Çin arasındaki öncelikli konulardan birisi hiç şüphesiz sınır güvenliğidir. Diğer taraftan ekonomik çıkarlar her iki ülkenin de birbiri ile yakınlaşmasına sebep olmuştur. Nitekim, Çin Rusya’dan daha uygun fiyatlı ve modern silahlar alarak hava ve deniz floşunu modernize ederken, diğer taraftan ise Rusya silah sanayisini ayakta tutmaktadır. İki ülkenin ortak çıkarlarının bir diğer ayağını ise enerji

sektörü oluşturmaktadır. Ayrıca, Rusya ve Çin'i birbirine yakınlaştıran bir diğer unsur ise ABD karşıtlığıdır. Soğuk Savaşın sona erdiği dönemde dünyada iki kutuplu sistemin çökmesi ile birlikte Çin stratejik hedefleri doğrultusunda ABD ile ilişkilerinde çatışmadan kaçınmıştı. Ancak bu durum Çin'in Soğuk Savaş dönemindeki denge politikalarını ortadan kaldırmış oldu. Rusya açısından ise NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesi tehdit olarak algılanmaktaydı (Çolakoğlu, 2010, s. 387-389). Bu gelişmeler çerçevesinde, 1995-1996 yıllarında Çin-Tayvan arasında artan gerginlik, ABD'nin bölgedeki askerî baskısı ve olası bir çatışma tehlikesiyle birleşince, Çin'in çevresel güvenlik algısında ciddi bir kırılma yaşanmıştır. Bu ortamda, Nisan 1996'da ABD ile Japonya arasında imzalanan Yeni Güvenlik Ortaklığı Anlaşması, Çin'in kuşatılmışlık hissini derinleştirmiştir. Ayrıca, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Orta Asya ülkeleriyle "Barış İçin Ortaklık" anlaşmaları yapması, hem Çin'i hem de Rusya'yı rahatsız etmiştir. Aynı yıl, Orta Asya ülkelerinin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) üyelik süreçleri de bu kaygıyı pekiştirmiştir (Ekrem, 2011, s. 23).

1996 yılında Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Orta Asya ziyareti sırasında açıkladığı Çin'in Orta Asya politikasına göre Çin, barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi doğrultusunda bölge ülkelerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi, siyasal yapılarına ve kalkınma tercihlerine müdahale etmemeyi taahhüt etmiştir. Ayrıca, ekonomik ve ticari ilişkilerin karşılıklı çıkarlara dayalı olarak geliştirilmesi, askeri alanda güven artırıcı önlemlerin teşvik edilmesi, sorunların eşitlik temelinde müzakereyle çözülmesi ve nükleer silahlar konusunda güvence verilmesi Çin'in temel politikaları arasında yer almıştır (Ekrem, 2011, s. 61).

Çin ABD tarafından uygulanan çevreleme politikasını kendi lehine çevirmek için stratejik ortaklıklar ve bölgesel işbirlikleri oluşturmaya ağırlık verdi. Orta Asya'da oluşturulacak böyle bir oluşum hem bölge ülkeleri tarafından risk olarak algılanmayacak diğer taraftan ise ABD'ye karşı bölgede ağırlığını arttırmasına olanak sağlayacaktı. Tüm bu gelişmeler karşısında Çin, 25 Nisan 1996'da, kuzey ve kuzeybatı sınır komşuları olan Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile birlikte sınır güvenliğini sağlamaya yönelik olarak Şanghay Beşlisi'ni kurmuştur (Aydın, 2005, s. 91). 1996 yılında kurulan Şanghay Beşlisi'nin ilk zirvesinde sınır sorunları ele alınmış ve bu çerçevede "Sınır Bölgelerinde Askerî Güvenin Derinleştirilmesine İlişkin Antlaşma" imzalanmıştır. Söz konusu antlaşma, taraflar arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesine yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Kutlu, 2021, s. 537).

1997 yılında Moskova’da gerçekleşen ikinci zirve toplantısında ise sınır güvenliği konusunda önemli bir adım atılarak “ Sınır Bölgelerinde Askeri Kuvvetlerini Karşılıklı Azaltmaya İlişkin Anlaşma” üye devletler tarafından imzalanmıştır. Bu çerçevede Şangay Beşlisine taraf olan devletler eski Sovyet- Çin sınırında oluşturulacak 100 kilometrelik alan içerisinde askeri kuvvet ve silahlarını azaltacak, ayrıca bahsi geçen üç Orta Asya ülkesi Doğu Türkistan’da ki ayrılıkçı hareketlere destek vermeyecekti. Üçüncü zirvesi 1998 yılında Kazakistan’da gerçekleşmiş olup, bu zirvede ekonomik işbirlikleri ön plana çıkmıştır. Böylece Şangay Beşlisi güvenlik temelli bir oluşum olmaktan çıkarak çok taraflı bir işbirliğine doğru evrilmeye başlamıştır. Şangay Beşlisi’nin dördüncü zirvesi 1999 yılında Kırgızistan’da gerçekleşmiştir. Bu zirvede küresel sistemde çok kutupluluğun önemine değinilerek, ABD karşıtı politikalar vurgulanmıştır. Ayrıca bir ülkenin iç işlerine müdahale için insan hakları ihlali iddialarının gerekçe olmaması gerektiği belirtilmiştir (Çolakoğlu, 2010, s. 390-391). Diğer taraftan 1999 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile ikili düzeyde imzalamış olduğu anlaşmalar ile tüm sınır sorunlarını çözmüş olup, 2002 yılında Tacikistan ile varmış olduğu anlaşma ile birlikte kuzey ve kuzey batı bölgesindeki sınırlarını güvenceye almıştır (Aydın, 2005, s. 75).

Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’de 2000 yılında gerçekleştirilen beşinci zirveye Özbekistan gözlemci üye statüsü ile katılım sağlamıştır (Aydın, 2005, s. 93). Ekonomiden ulaşım güvenliğine kadar pek çok konuda işbirliği oluşturulması yönünde kararlar alınmıştır. Nitekim bölgede yeni kurulan devletlerin istikrarsız yapısı ve dış etkilere açık konumu işbirliğini zorunlu hale getirmişti. Bölgeye yönelik tehditlerin sadece komşu ülkeler veya ABD’den değil radikal dini gruplar ve terör örgütlerinden de gelebilecek olması bölge ülkeleri, Rusya ve Çin’i Orta Asya’daki çıkarları noktasında işbirliği yapmaya mecbur bırakmıştı (Çolakoğlu, 2010, s. 392). Şangay Beşlisi’nin altıncı zirvesi, 2001 yılında Şanghay’da gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede, Çin ve Rusya’nın ABD’nin Orta Asya’daki artan etkisinden duyduğu rahatsızlık ile Özbekistan’ın da sürece dâhil olması sonucunda, Şangay Beşlisi’nin Şanghay İşbirliği Örgütü’ne (ŞİÖ) dönüştürülmesine karar verilmiştir. Aynı zirvede, terörizm, bölücülük ve radikal dinci hareketlerle mücadeleyi amaçlayan “Terörizm, Bölücülük ve Radikal Dincilikle Mücadeleye İlişkin Şanghay Antlaşması” da imzalanarak örgütün güvenlik temelini oluşturan hukuki çerçeve tesis edilmiştir (Çolakoğlu, 2010, s. 27).

ŞİÖ’nün temel amacı; üye ülkeler arasında karşılıklı güvenin, iyi komşuluk ilişkilerinin ve dostane iş birliğinin güçlendirilmesidir. Bölgesel barış, güvenlik ve istikrarın

korunmasına yönelik ortak çabaların teşvik edilmesi hedeflenirken, terörizm, aşırılık, ayrılıkçılık, örgütlü suçlar ve yasadışı göç gibi tehditlerle mücadele öncelikli alanlar arasında yer almaktadır. Bunun yanında, siyaset, ekonomi, bilim, kültür, eğitim, enerji ve çevre gibi çok çeşitli alanlarda iş birliğinin derinleştirilmesi örgütün faaliyet alanını genişletmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2025). Örgütün karar alma yapısında, oy birliğiyle ya da genel uzlaşmayla alınan kararlara dayanan bir iş birliği modeli öne çıkmaktadır. ŞİÖ bünyesinde alınan kararlar tavsiye niteliği taşımakta olup, uygulamaya yönelik herhangi bir bağlayıcılık ya da zorlama içermemektedir. Bu durum, üyeler arasında uzlaşma ve gönüllülük esaslarını ön plana çıkarmaktadır. Örgütün yapısal ve idari şeması dikkate alındığında, Avrupa Birliği gibi güçlü biçimde kurumsallaşmış çok uluslu yapılardan ziyade, ASEAN gibi daha gevşek ve esnek bir örgütlenme modeline benzediği görülmektedir. Üyelerin egemenlik haklarına ve iç işlerine saygıyı esas alan bu yapı, normlara dayalı katı kurumsallaşmadan uzak, daha pragmatik bir işleyişe sahiptir (Kutlu, 2021, s. 538).

Tarihte Çin tehdidi nedeniyle Rusya'nın himayesine giren Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirme arayışında olan Çin, bu endişeleri gidermek amacıyla Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasında öncü rol oynamıştır. ŞİÖ, Çin için Orta Asya'da istikrarı sağlamak, bölge ülkeleriyle işbirliğini derinleştirmek ve stratejik nüfuzunu artırmak için önemli bir platformdur. Çin, örgüt aracılığıyla sınır gerginliklerini azaltmayı, etkisini artırmayı, malları için yeni pazar ve hammaddelere erişim sağlamayı, ayrılıkçı grupların barınma koşullarını ortadan kaldırmayı ve bölgesel sorunların örgüt üyelerince çözülmesini benimseterek ABD'ye karşı bir denge unsuru oluşturmayı hedeflemektedir. Çin, Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerini hem ŞİÖ aracılığıyla hem de ikili anlaşmalar yoluyla sürdürmekte; güvenlik alanında sağladığı teminatlar sayesinde bu ülkelerin dış politikalarında giderek daha etkili bir aktör hâline gelmektedir (Nogayeva, 2013, s. 244-246).

11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından, ABD öncülüğündeki müttefik güçlerin Orta Asya'ya yerleşmesi, bölgedeki güç dengelerinde önemli bir kırılmaya yol açmıştır. Bu gelişme, daha önce Çin ve Rusya'nın ortak iş birliğiyle görece dengede tutulan Orta Asya'daki statükoyu sarsmış ve bölgesel rekabetin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Çin ile komşu konumda bulunan Orta Asya ülkelerinin ABD ve NATO güçleriyle yaklaşması, Pekin'in bölgedeki jeopolitik çıkarlarını ve özellikle sınır güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Ekrem, 2011, s. 23-25). ŞİÖ aracılığıyla bölgede ABD hegemonyasına ve NATO'nun yayılmasına karşı kendi nüfuzunu artırmayı ve

batı sınırlarını güvence altına almayı amaçlayan Çin için, 11 Eylül sonrası gelişmeler Orta Asya politikalarında aksamalara yol açmıştır. Nitekim, terörle mücadele kapsamında Orta Asya stratejik bir bölge haline gelmiş; bölge devletleri de bu doğrultuda ABD ile iş birliğine yönelmişlerdir. Ancak, ABD'nin 11 Eylül öncesinde bölgeye yönelik sınırlı ilgisi ve demokrasi ile insan hakları konusundaki baskıcı söylemleri, bölge liderlerinin gözünde Çin'i daha cazip bir ortak konumuna getirmekteydi (Aydın, 2005, s. 94-96). Öte yandan, 11 Eylül öncesinde Çin'in Orta Asya politikasını sınırlayan en önemli aktör Rusya idi. Tarihsel bağları sayesinde Rusya, bölgede etkinliğini artırmaya çalışmaktaydı. Her ne kadar Çin ve Rusya Orta Asya'da jeopolitik rakipler olarak görülse de, ABD'ye karşı ortak siyasi duruşları ve gelişen ikili ticaret ilişkileri nedeniyle belirli bir iş birliği içinde hareket etmişlerdir. ABD'nin 11 Eylül sonrasında Orta Asya'daki varlığını artırması, Çin-Rusya yakınlaşmasını daha da güçlendirmiştir. Çin, bölgedeki etkisini artırmaya çalışırken; Rusya ise özellikle Özbekistan'ın ABD ile bağlarını zayıflatmaya yönelmiştir. Bu doğrultuda iki ülke, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü kurumsallaştırma çabalarına hız vermiştir (Ekrem, 2011, s. 58). Bu doğrultuda, ŞİÖ'nün 2002 yılında gerçekleştirilen zirvesinde, AGİT'e benzer bir bölgesel forum olma yolunda önemli adımlar atılmıştır. 2003 yılında yapılan üçüncü zirvede ise karşılıklı güvene ve silahsızlanmaya dayalı bir güvenlik konsepti geliştirme amacı ön plana çıkmış; diğer uluslararası örgütler ve devletlerle temas kurulmasına yönelik kararlar alınmıştır. 2004 yılında Taşkent'te düzenlenen dördüncü zirvede, "üç şeytan" olarak adlandırılan ayrılıkçılık, aşırılık ve terörizm konularında iş birliğine özel vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu zirvede Moğolistan, gözlemci üye statüsüyle toplantıya katılmıştır (Çolakoğlu, 2010, s. 394-396). 2004 yılında ŞİÖ sekreterliği resmen Pekin'de kurulmuş aynı yıl Örgüt'ün Anti-Terör Merkezi de Taşkent'te faaliyete geçmiştir. Bu iki kurumun finansmanının büyük bir kısmı Çin tarafından karşılanmaktadır. Çin'in güvenlik politikaları yalnızca terörizmle mücadeleyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda ŞİÖ çerçevesinde, 2003 yılından itibaren Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile düzenlenen ortak askeri tatbikatlar yoluyla bölgesel güvenliğe katkı sağlamaktadır. Bu tatbikatlar, Çin'in bölgedeki istikrarsızlık senaryolarına karşı askeri kapasitesini geliştirmesine de olanak tanımaktadır (Ekrem, 2011, s. 27). 2002 ile 2012 yılları arasında, Çin'in tamamına katıldığı ve diğer üye devletlerin bazılarında iştirak ettiği toplam on ortak askerî tatbikat gerçekleştirilmiştir. Bu tatbikatlar, örgütün güvenlik işbirliğini pekiştirme ve operasyonel uyumu artırma çabalarının somut göstergeleri arasında yer almaktadır (Kaya, 2019, s. 67). Nitekim Çin, Orta Asya ülkeleriyle ikili düzeyde siyasi, ekonomik, güvenlik ve kültürel ilişkilerini geliştirmeye çalışırken Şanghay İşbirliği Örgütü,

Anti-Terörizm Teşkilatı ve ortak askeri tatbikatlar gibi çok taraflı mekanizmalar aracılığıyla da bölgedeki çok taraflı iş birliğini güçlendirmektedir (Ekrem, 2011, s. 63).

Beşinci zirve, 2005 yılında Kazakistan'da gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede, 2004 yılında dile getirilen “üç kötülük” ile mücadele kapsamında üye ülkeler arasında iş birliğini öngören anlaşmalar imzalanmıştır. Aynı zirvede, İran, Pakistan ve Hindistan'a da gözlemci üye statüsü verilmiştir. Öte yandan 2005 yılında, Kırgızistan'da yaşanan “Lale Devrimi” ve Özbekistan'da meydana gelen ayaklanmalardan ABD sorumlu tutuldu. Pekin yaşanan gelişmeleri demokrasi ve insan haklarını bahane ederek ülkelerinin iç işlerine karışmak olarak değerlendirildi (Çolakoğlu, 2010, s. 396-397). Bu gelişmeler çerçevesinde 2005 yılında düzenlenen ŞİÖ Astana Zirvesi'nde, Rusya, üye devletlerden ABD ve diğer Batılı ülkelerin bölgedeki askeri üslerinin kapatılması yönünde bir takvim belirlenmesini talep etmiştir. Bu bağlamda, Özbekistan'daki ABD üssü 2005 yılı sonunda kapatılmış, Kırgızistan'daki ABD üssü ise 2014 yılında faaliyetlerine son vermiştir (Kutlu, 2021, s. 549).

2006 Şangay Zirvesi, ŞİÖ'nün beşinci kuruluş yıldönümüne denk gelmiş ve zirvede Orta Asya'nın geleceğinin dış güçlere bırakılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Zirvede yayımlanan bildiriye “Şanghay ruhu” kavramı ile yeni bir uluslararası modelin önemi vurgulanmış ve çok kutuplu dünya düzeni ihtiyacına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, zirvede “uyumlu bir Orta Asya” oluşturulması stratejik hedef olarak benimsenmiş, güvenliğin yanında sosyal ve kültürel boyutların da önemsendiği ifade edilmiştir. 2007 yılında Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde gerçekleşen ŞİÖ'nün yedinci zirvesi tek kutuplu dünyanın günümüz sorunlarını çözmede yetersiz olduğu vurgusu ile dikkat çekmiştir. 2007 ŞİÖ Bişkek Zirvesi, ABD'nin Kırgızistan'daki Manas askeri üssünü boşaltması talebinin dile getirildiği önemli bir platform olmuştur. Bu talep, ŞİÖ'nün bölgenin geleceği konusunda kararların yalnızca bölge ülkelerine ait olması gerektiği anlayışıyla paralellik göstermektedir. (Öztürk, 2014, s. 261-262).

ŞİÖ'nün 2008 yılında Duşanbe Zirvesi'nde, üye ülkelerin kültürel ve tarihi miraslarına saygı gösterilmesinin yanı sıra, toprak bütünlüklerinin korunması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, halklar arasında iyi komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. 2009'daki Ekaterinburg Zirvesi'nde, Belarus ve Singapur, ŞİÖ'ye diyalog ortağı olarak kabul edilmiştir. 2010'daki Taşkent Zirvesi'nde, Birleşmiş Milletler'in uluslararası ilişkilerdeki merkezî rolü tekrar dile getirilmiş, Kırgızistan'daki iç karışıklıklar nedeniyle bu ülkenin egemenliğine ve bağımsızlığına saygı gösterilmesi gerektiği

belirtilmiştir. 2011 yılı Astana Zirvesi'nde ise, ŞİÖ'nün bölgesel güvenliği, ekonomik refahı ve kültürlerarası diyalogu destekleyen etkin bir organizasyon olduğu vurgulanmıştır. ŞİÖ'nün 12. Zirvesi, 6-7 Haziran 2012 tarihlerinde Pekin'de gerçekleştirilmiştir. Zirvede, Çin Başbakanı Hu Jintao, örgütün son 10 yılda elde ettiği kazanımları öne çıkararak, sadece bölgesel değil, küresel düzeyde de istikrar sağlama yönünde çalışmalar yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu zirvede Afganistan'a gözlemci, Türkiye'ye ise diyalog ortağı statüsü verilmesi kararı alınmıştır. 2013 Bişkek Zirvesi'nde, teşkilatın güvenlik ve bölgesel istikrar konularındaki hassasiyetini koruduğu vurgulanmıştır (Öztürk, 2014, s. 262-263).

Son olarak özetlemek gerekirse, 11 Eylül sonrası dönemde yaşanan konjonktürel değişimlere rağmen, Çin'in Orta Asya politikası temel çıkarlarında bir değişiklik olmadığı için büyük ölçüde önceki çizgisini korumuştur. Bölgenin Doğu Türkistan'la sınırdaki olması, Çin açısından güvenlik önceliği yaratmakta; aynı zamanda terör ve istikrarsızlık unsurları Çin'in egemenliği üzerinde tehdit oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan ise bölge, Batı Kalkınma Projesi kapsamında önem arz etmekte ve Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında gelişen ticari ilişkiler, karşılıklı bağımlılığı artırmaktadır. Enerji kaynaklarının bolluğu, Çin'in enerji güvenliği stratejisinde bölgeyi kritik hâle getirirken, siyasi açıdan da istikrarın sağlanması ve ABD etkisine karşı işbirliği geliştirilmesi Çin'in temel stratejik hedefleri arasında yer almaktadır (Ekrem, 2011, s. 63).

4.1.2. Çin-Orta Asya Arasında Ekonomik, Enerji ve Jeopolitik İşbirliği

Çin ile yaklaşık 3700 kilometrelik kara sınırını paylaşan Orta Asya bölgesi, Pekin yönetimi açısından askerî güvenlikten enerji arzına, ekonomik kalkınmadan jeopolitik çıkarların korunmasına kadar çok boyutlu bir stratejik değere sahiptir. Bölgenin, Çin'in Batı'ya yönelen dış ticaret ve enerji nakil hatlarının geçiş güzergâhı üzerinde bulunması, Orta Asya'yı Pekin'in Avrupa ile olan ekonomik entegrasyon çabalarında kilit bir konuma yerleştirmektedir (Amirbek ve Hanayi, 2020, s. 48).

Orta Asya'nın jeopolitik konumu ve enerji kaynakları, büyük güçlerin bölgeye ilgisini artırmakta ve bu durum açık ve örtülü rekabeti beraberinde getirmektedir. Bölgede dinî ve etnik çatışmalar artarken, ülkeler ekonomik yardıma ve istikrara ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Batı'nın finansman, pazar ve teknoloji imkânlarına yönelen Orta Asya liderleri, sınırlı düzeyde Batı desteği alsalar da Batı'nın demokratikleşme talepleriyle karşı karşıya kalmakta, genellikle Rusya ve Çin gibi jeopolitik güçlerin desteğini tercih etmektedirler.

Çin, Orta Asya'da ihtiyaç duyulan desteği sunabilecek başlıca güçlerden biri olarak öne çıkmıştır. Çinli araştırmacı Xu Tao'ya göre Çin, Orta Asya'da üç ana rolde öne çıkmaktadır:

- Güvenlik alanında sorumlu bir komşu,
- Ekonomik işbirliğinde yapıcı bir güç
- Küresel düzeyde adil bir yeni dünya düzenini teşvik eden bir aktör (Ekrem, 2011, s. 55).

Tarihsel olarak Orta Asya, Çin için Batı'ya açılan stratejik bir geçit ve güç mücadelesinde önemli bir tampon bölge olmuştur. Çin'in İpek Yolu üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, bölge güçleriyle çatışmalara neden olmuştur. Çin, tarih boyunca Asya'daki hâkimiyetini "yeryüzü düzeni" ve "haraç sistemi" ile pekiştirmeye çalışmıştır. Günümüzde ise Çin, Orta Asya'daki ulaşım (karayolu, demiryolu) ve enerji altyapı projeleriyle bölgeye entegre olmayı hedeflemekte; bu kapsamda Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ı kapsayan ulaşım ağları ve enerji hatlarıyla etkisini artırmaktadır (Ekrem, 2011, s. 54).

Çin'in Deng döneminden itibaren gelişen ekonomisi diğer taraftan ülkeyi enerji alanında dışa bağımlı hale getirmiştir. Çin, enerji ihtiyacının büyük kısmını Orta Doğu ve Afrika'dan karşılanmaktadır. Ancak bu bölgelerde meydana gelen istikrarsızlık ile beraber, enerji ithalatının büyük bir kısmının deniz yollarına bağımlı olması Çin için risk teşkil etmektedir. Nitekim ülkeye giren petrol büyük çoğunlukta ABD kontrolündeki Malakka Boğazı'ndan sağlanmaktadır. Bu durum Çin'i, enerji tedarikini çeşitlendirmek amacıyla Orta Asya'ya yöneltmiştir (Nogayeva, 2013, s. 269). Bu amaçla Çinli enerji şirketleri 1997'den itibaren bölgedeki enerji sektörlerine yatırım yapmıştır. Bu çerçevede Çin, 1997 yılında Kazakistan'ın önemli petrol bölgelerinde petrol çıkarma ve taşıma haklarını içeren bir anlaşma ile bölgeye enerji alanında giriş yapmıştır. Çin, Hazar Havzası'nı kritik bir enerji kaynağı olarak değerlendirmekte ve Orta Asya'ya hem enerji güvenliği hem de siyasi-güvenlik perspektifiyle yaklaşmaktadır. Kazakistan'dan Çin'in doğusuna uzanan boru hatlarının inşası bu stratejik yönelimin somut bir örneğidir. Bu bağlamda Çin, Kazakistan-Çin Petrol ve Doğal Gaz Boru Hattı, Özbekistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı ve Türkmenistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı projelerini hayata geçirmiştir. Çin, uzun vadede bölgenin enerji kaynaklarına olan ihtiyacını sürdüreceği için, yeni boru hattı projeleri geliştirme konusunda da kararlı adımlar atmaktadır (Aydın, 2015, s. 8). Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Çin'i birbirine bağlayan 3666 kilometrelik Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı 2009 yılında işletmeye açılmıştır. Öte yandan, Çin Ulusal Petrol Şirketi

(CNPC) ile Kazakistan'ın devlet şirketi KazMunaiGas'ın ortak girişimi olan Sino-Kazak Oil PipelineCo. Ltd, 700 milyon dolarlık maliyetle 3000 kilometrelik Atasu-Sincan Petrol Boru Hattı'nı inşa etmiş ve bu hat 2006 yılında faaliyete geçmiştir. Çin böylece hem enerji güvenliğini artırmayı hem de Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltmayı hedeflemektedir (Azer, 2012, s. 238). Atasu-Alashankou ve Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hatları, Orta Asya ile Çin arasında enerji temelli stratejik iş birliğinin temelini oluşturarak bölgesel ekonomik entegrasyonu güçlendirmektedir. Bu hatlar, Çin'in enerji güvenliğini sağlarken Orta Asya ülkelerine de ekonomik ve jeopolitik avantajlar sunmaktadır (Duran ve Yılmaz, 2011, s. 38).

Çin'in Orta Asya'da yaptığı yatırımlar yalnızca enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik değildir. Bu yatırımlar aynı zamanda Çin'in ekonomik gücünü artırma, enerji kaynaklarına sahip bölgelerde etkinlik kurma ve küresel bir güç olma hedefini de taşımaktadır. Büyük güçlerin yükselmesini sağlayan stratejilerden biri, hem kendi bölgelerinde etkili olmak hem de rakiplerinin bu bölgelerde güçlenmesini engellemektir. Çin de bu stratejiye uygun olarak, yalnızca çevresinde değil, enerji açısından kritik bölgelerde “yumuşak güç” kullanarak etkisini artırmaktadır. Orta Asya bu stratejinin uygulandığı önemli bölgelerdendir. Nitekim, Çin'in bölgedeki yatırımları dikkat çekici bir düzeye ulaşmıştır. (Azer, 2012, s. 237).

Çin'in yurt dışında faaliyet gösteren petrol şirketleri, genelde duruma göre esnek ve çıkar odaklı hareket etmektedir. Bu firmalar, maliyetleri azaltmak amacıyla, hâlihazırda üretim yapılan veya rezervleri kanıtlanmış sahalara yatırım yapmaktadır. Yabancı ortaklı şirketlerde ise çoğu zaman ya kontrol hisselerini ele geçirmeye ya da şirketin tamamını satın almaya çalışırlar. Enerji temin ettikleri ülkelerde siyasi ya da askeri denetim yeterince güçlü değilse, Çin bu ülkelere silah satışını bir araç olarak kullanmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün askeri ortaklık faaliyetleri de bu stratejiyle bağlantılı görülebilir (Nogayeva, 2013, s. 271-272). Kısacası, Çin, enerji güvenliğini sağlamak amacıyla Orta Asya'dan enerji temin etmeyi stratejik bir hedef olarak benimsemiştir. Bu doğrultuda, petrol karşılığında silah satışı gibi politikaları da gündeme almıştır (Aydın, 2015, s. 8).

Çin, 1996 yılında Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan ile ekonomi ve güvenlik alanlarında anlaşmalar imzalayarak bölgedeki yatırımlarını artırmaya başlamıştır. 2005-2010 yılları arasında sadece Özbekistan'a yaptığı yatırım 2 milyar Amerikan dolarını aşmıştır. 1998'de, petrol sektöründeki devlet kontrolünü güçlendirmek amacıyla iki büyük enerji şirketi olan CNPC ve Çin Petrol ve Kimya Şirketi (SINOPEC) arasında görev dağılımı yapılmıştır. CNPC Çin'in farklı bölgelerinde sorumluluk üstlenirken, uluslararası

operasyonları CNPC'ye bağı Çin Ulusal Petrol Geliştirme Şirketi yürütmektedir (Azer, 2012, s. 237). CNPC, 1997'de Aktobe Munay Gaz' ın çoğunluk hissesini alarak bölgedeki varlığını başlatmış, 2003'te kalan hisseleri de satın alarak şirketin tek sahibi olmuştur. Ayrıca Hazar kıyısındaki bazı petrol sahalarında faaliyet göstermekte ve çeşitli boru hattı projelerine katılmaktadır. 2005'te ise, Kanada merkezli Petro Kazakistan şirketini 4,2 milyar dolara satın alarak Kazakistan petrol üretiminin %9,5'ini kontrol etmeye başlamıştır. 2007 yılına gelindiğinde CNPC, petrol çıkarma oranında Kazakistan'da ki en büyük ikinci şirket konumundaydı. Bu gelişmeler Çin'in enerji güvenliğini artırırken, bölge ülkelerinde egemenlik ve güvenlik tartışmalarına yol açmıştır. (Nogayeva, 2013, s. 272-273). 2009'da Çin Yatırım Şirketi, Kaz Munai Gas'ın %14,5 ve CNPC iştiraki olan Mangistaumunaigaz'ın %49 hissesini satın almıştır. Aynı dönemde CNPC, Türkmenistan'da petrol ve doğalgaz arama konusunda da bir anlaşma imzalamıştır (Azer, 2012, s. 238).

Diğer taraftan, Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ikili ticaret hacmi, 1992 yılında 464 milyon dolar seviyesindeyken, 1992-1996 döneminde dalgalı bir seyir izlemiştir. 1996 yılında 778 milyon dolara gerileyerek %0.1 oranında düşüş kaydeden ticaret hacmi, 1997'den itibaren artış trendine girmiştir. Bu kapsamda, 1997'de %10.9, 1998'de %10.5 oranında artan hacim, 1999 yılında %39.5'lik dikkat çekici bir artışla ilk defa 1 milyar dolar sınırını aşarak 1.331 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 yılında ise %36.7'lik bir artışla 1.819 milyar dolara yükselmiştir. Bu veriler, Çin ile Orta Asya arasındaki ticari ilişkilerin özellikle 1997 sonrası dönemde istikrarlı bir büyüme eğilimine girdiğini göstermektedir (Amirbek ve Hanayi, 2020, s. 52-53).

1997-2000 döneminde istikrarlı bir şekilde artan Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacmi, 2001 yılında %17'lik bir düşüşle 1.509 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bu gerilemenin başlıca nedenleri arasında Orta Asya bölgesinde değişen jeopolitik ve güvenlik dinamikleri yer almaktadır. Her ne kadar ŞİÖ, Çin'in bölgesel düzlemde önemli bir diplomatik kazanımı olarak görülse de, aynı dönemde Rusya'nın Orta Asya'daki etkisinin yeniden yükselmesi ve 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin bölgeye yönelik politikalarında yaşanan değişiklikler, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle olan ticari ilişkilerinde olumsuz etkilere yol açmıştır (Amirbek ve Hanayi, 2020, s. 53-54).

Çin, Orta Asya üzerinden Avrupa ve Orta Doğu ile ekonomik bağlarını güçlendirme hedefi doğrultusunda "Büyük İpek Yolu" projesini gündeme getirmiştir. Bu stratejik açılım kapsamında, 2003 yılında Pekin'de düzenlenen ŞİÖ üçüncü zirvesinde "ŞİÖ Çok Taraflı

İktisadi ve Ticari İşbirliği Taslağı” imzalanmıştır. Bu belge ile taraflar, ekonomik etkileşimi artırmayı; nakliye, sınır geçişleri, teftiş ve garanti süreçlerinde standartlaşmayı sağlamayı; ulaşım, enerji, çevre koruma, haberleşme, beyaz eşya üretimi ve tarım alanlarında çok yönlü işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamışlardır (Çolakoğlu, 2010, s. 409-410). 2003 yılı itibarıyla Çin, Orta Asya ülkeleriyle gerçekleştirdiği dış ticarete 52 milyon dolarlık bir ticaret fazlası elde etmiştir. Bu durum, Çin’in bölgeye yönelik ihracatının, ithalat hacmini aşmasıyla ortaya çıkmış ve Pekin’in Orta Asya ile ekonomik ilişkilerinde artan etkinliğini yansıtmıştır (Amirbek ve Hanayi, 2020, s. 55). 2002-2008 yılları arasında Çin ile Orta Asya arasındaki ticaret hacmi yıllık ortalama %54.2 oranında artarak dikkat çekici bir büyüme göstermiştir (Amirbek ve Hanayi, 2020, s. 55). 2007 yılında Çin’in Orta Asya bölgeleri ile ticaretinin 15 milyar 438 milyon dolar seviyesine yükseldiği görülmektedir. Bu ticaret hacminde Kazakistan en büyük paya sahiptir (Çolakoğlu, 2010, s. 408).

2009 yılında Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacmi, küresel ekonomik kriz ve Urumçi’deki etnik çatışmalar nedeniyle %23.6 oranında azalmış, Çin’in ihracatı ve ithalatı da önemli ölçüde gerilemiştir. 2010-2013 yılları arasında Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret ilişkileri yeniden ivme kazanarak istikrarlı bir artış eğilimi sergilemiştir. 2010 yılında %27.9 oranında artarak 30.113 milyar dolara ulaşan ticaret hacmi, 2011’de %31.5’lik artışla 39.606 milyar dolara, 2012’de %16 artışla 45.944 milyar dolara, 2013 yılında ise %9.4 oranında yükselerek 50.274 milyar dolara çıkmıştır. Bu rakam, Çin ile Orta Asya arasındaki ticaret hacminin 1992 yılından bu yana ulaştığı en yüksek seviyeyi temsil etmektedir (Amirbek ve Hanayi, 2020, s. 57-58).

1991-2013 döneminde Çin’in Orta Asya ile olan ilişkileri, gerek Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesindeki siyasi-diplomatik işbirlikleri gerekse artan ekonomik etkileşimlerle güçlü bir zemin oluşturmuştur. 2013 yılında Bir Kuşak Bir Yol girişiminin ilanı, bu ilişkileri yeni bir çerçevede kurumsallaştırmış ve daha sistematik bir strateji haline getirmiştir. Aşağıda bu yeni dönemin Orta Asya’daki yansımaları incelenecektir.

4.2. BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİNİN TARİHSEL ARKA PLANI VE GELİŞİMİ

İpek Yolu’nun kökenlerinin yaklaşık 4000 yıl öncesine, Hint-Avrupalı toplulukların göçlerine kadar uzandığı ileri sürülmektedir. Antik çağlardan itibaren uluslararası ticarete önemli bir rol üstlenen bu güzergâh, Sanayi Devrimi ve yeni kıtaların keşfiyle birlikte alternatif ticaret yollarının ortaya çıkması sonucu 16. yüzyıla kadar etkisini sürdürmüştür.

“İpek Yolu” ifadesi ise, bu güzergâh üzerinden Çin’den Batı’ya taşınan ipek ticaretine atıfla, Alman araştırmacı F. Von Richthofen tarafından 1877 yılında yazdığı Çin adlı eserle literatüre kazandırılmıştır (Tutar ve Bahsi Koçer, 2019, s. 619).

İnsanlık ve ekonomi tarihinin en eski ve en önemli kıtalararası ticaret yollarından biri olan İpek Yolu, Çin’den başlayıp Anadolu, Akdeniz, Avrupa ve Afrika’ya kadar uzanan bu yol, adını en değerli ticaret ürünü olan ipekten almıştır (Deniz, 2016, s. 196). İpek Yolu, yalnızca ticaretin değil; kültür, din, dil ve medeniyetlerin de taşındığı bir yol olarak, yüzyıllar boyunca farklı toplumlar arasında köprü görevi görmüş ve ortak değerlerin oluşmasına katkı sağlamıştır. Asya, Avrupa ve Afrika’yı birbirine bağlayan İpek Yolu tarihin en eski ve en işlek yolları arasında yer almaktadır (Karaca, 2022, s. 155).

Xi Jinping tarafından 2013 yılında açıklanan BKBY girişimi ile beraber tarihi İpek Yolunu yeniden canlandırmak amaçlanmaktadır (Nogayeva, 2019, s. 27). Bir anlamda modern İpek Yolu olarak görülen BKBY girişimi, Asya, Avrupa ve Afrika’yı birbirine bağlayan kara ve deniz yolları üzerinden altyapı, ticaret ve yatırım ağlarını geliştirmeyi hedeflemektedir (Acar ve Özlük, 2024, s. 195).

BKBY girişimi, özellikle Avrasya coğrafyasındaki ülkeler arasında bağlantısallığı artırmayı ve çok yönlü iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan kapsamlı bir kalkınma vizyonudur. 2013 yılının sonlarında resmî olarak ilan edilen bu girişim, iki temel bileşenden meydana gelmektedir: kara hatlarını kapsayan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (İYEK) ve deniz yollarına odaklanan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu (DİY) oluşmaktadır (Varrall, 2015, s. 12). Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Eylül 2013’te Kazakistan’a gerçekleştirdiği resmî ziyaret sırasında Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki tarihi ilişkilerden yola çıkarak İpek Yolu Ekonomik Kuşağı’nı önererek girişimin kara boyutunu ilk kez gündeme getirmiştir. Nitekim bu doğrultuda yaptığı konuşmada, “Avrasya ülkeleri arasında ekonomik bağları daha yakın hale getirmek, karşılıklı işbirliğini derinleştirmek ve kalkınma alanını daha geniş hale getirmek” açıklamalarında bulunmuştur (Grigorian ve Tang, 2024, s. 2). Takiben, Ekim 2013’te Endonezya Parlamentosu’na hitaben yaptığı konuşmada ise, Asya ile Afrika ve Avrupa arasındaki deniz ticaret yollarını yeniden canlandırmayı hedefleyen 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu’nu önermiştir. (Ploberger, 2017, s. 293). Kısacası BKBY Girişimi, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Deniz İpek Yolu projelerinden oluşan kapsamlı bir stratejidir (Nogayeva, 2019, s. 30). Öte yandan, BKBY Girişimi, 2017’de Çin Komünist Partisi

tüzüğüne, 2018'de ise Çin Anayasası'na dahil edilerek resmî devlet politikası haline gelmiştir. Bu şekilde Çin, kaderini BKBY'ye bağlamıştır (Deng, 2018, s. 33).

Bu girişimin ilan edilmesinde üç temel motivasyon öne çıkmaktadır: altyapı yatırımlarıyla Çin ekonomisini canlandırmak, Avrasya ile ekonomik ve siyasi bağları güçlendirmek, ve ABD'nin Asya'daki etkisine karşı koymak (Yüce, 2024, s. 670).

BKBY girişiminin elde ettiği başarılar oldukça dikkat çekicidir. Güneydoğu Asya'dan Latin Amerika'ya uzanan geniş bir coğrafyada, demiryolları, limanlar, otoyollar ve enerji altyapısı dahil olmak üzere 3.000'den fazla projeye imza atılmıştır. Bunun yanı sıra, yerel sanayileşmeyi teşvik etmek amacıyla 30'dan fazla denizaşırı ekonomik iş birliği bölgesi oluşturulmuştur (Gong, 2023). 2025 yılının Mayıs ayı itibarıyla, girişime katılan ülke sayısı 150'ye ulaşmıştır. Bu ülkeler, Filistin hariç olmak üzere, girişimin etkisinin Afrika'dan Asya'ya, Avrupa'dan Latin Amerika'ya kadar tüm kıtalara yayıldığını göstermektedir (Nedopil, 2025). Ayrıca Çin'in kurduğu İpek Yolu Fonu ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) gibi yeni çok taraflı kalkınma bankaları BKBY Girişimi kapsamında projeleri finanse etmek üzere tasarlanmıştır. Bu bankalar, Çin'in döviz rezervlerini çeşitlendirme fırsatı da sunmaktadır (Callahan, 2016, s. 1).

Bunlardan ilki olan İpek Yolu Fonu, yalnızca Çin'in değil, aynı zamanda diğer ülkelerin kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak üzere; altyapıdan enerjiye, endüstriyel üretimden yerel ve uluslararası yatırım projelerine kadar geniş bir yelpazede destek sunmaktadır (Gürel, 2023, s. 155).

2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından önerilen ve 2015 yılında kuruluş anlaşması imzalanarak kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ise 16 Ocak 2016 tarihinde Pekin'de düzenlenen açılış töreniyle resmen faaliyete geçmiştir. Banka, faaliyetlerine 2016 yılında 57 kurucu üye ülke (37 bölgesel, 20 bölge dışı) ile başlamıştır (Embassy of the People's Republic of China in the Republic of North Macedonia, 2020). 2020 yılı sonunda ise toplam 103 onaylı üyeye ulaşarak küresel nüfusun yaklaşık %79'unu ve küresel gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYİH) %65'ini temsil eder hâle gelmiştir. Günümüzde ise toplam 110 onaylı üyesi bulunmakta olan AIIB, 100 milyar dolar sermayeye sahiptir (Asian Infrastructure Investment Bank). 100'ün üzerinde üyeye ulaşan AIIB, Dünya Bankası'ndan sonra en büyük ikinci çok taraflı kalkınma bankası haline gelmiştir. AIIB, özellikle altyapı yatırımlarına finansman sağlamak amacıyla oluşturulmuş, Çin'in BKBY girişimi ile uyumlu biçimde bölgesel ve küresel kalkınma politikalarına katkı sunmayı

hedefleyen çok taraflı bir kalkınma bankasıdır (European Parliamentary Research Service, 2021).

28 Temmuz 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Xi Jinping, AIIB'nin Beşinci Yıllık Toplantısı'nın açılış töreninde yaptığı konuşmada, bankanın istikrarlı büyümesini memnuniyetle karşıladığını ve tüm üyeler için kalkınmayı teşvik eden, insanlık için ortak geleceğe sahip bir topluluk inşasına katkı sağlayan bir platforma dönüştüğünü ifade etmiştir. Xi, AIIB'nin zamanla gelişen, yeni bir tür yüksek performanslı çok taraflı kalkınma bankası olarak işlev görmesini ve uluslararası işbirliği için açık, kapsayıcı ve yenilikçi bir kurum haline gelmesini temenni ettiğini belirtmiştir (Embassy of the People's Republic of China in the Republic of North Macedonia, 2020).

AIIB, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki altyapı projelerine finansman sağlamayı hedeflemekte; aynı zamanda Çin'in küresel ekonomik etkisini artırmaya yönelik stratejik bir araç işlevi de görmektedir. Diğer büyük uluslararası bankaların yatırım yapmaktan çekindiği projelere destek sunarak, Çin'in bu ülkelerle ekonomik ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. AIIB, Bir Kuşak Bir Yol girişimi ile birlikte Çin'in yeniden güçlü ve etkin bir küresel aktör olma vizyonunun somut adımları arasında yer almaktadır. Bu iki yapı aracılığıyla Çin, hem bölgesel hem de küresel ölçekte daha merkezi ve etkili bir ekonomik rol üstlenmeyi hedeflemektedir (Varrall, 2015, s. 12-13).

Bununla beraber, China EximBank, Çin'in dış ticaret, yatırım ve uluslararası ekonomik iş birliğini destekleyen politika bankası olarak, BKBY girişimi kapsamında altyapı finansmanında kritik bir rol oynamaktadır. Banka, BKBY projelerine doğrudan sağladığı finansmanlarla 400 milyar ABD dolarından fazla yatırım yapmış ve yaklaşık 2 trilyon ABD doları ticaret hacmine katkıda bulunmuştur. Bankanın kredi bakiyesi ise 2,2 trilyon RMB'ye (yaklaşık 314 milyar ABD doları) ulaşmıştır. Bu finansman, 130'dan fazla katılımcı ülkeyi kapsamakta ve bölgesel ekonomik entegrasyonun güçlendirilmesinde önemli bir araç olmaktadır (State Council of China, 2023).

Diğer taraftan 2013-2021 döneminde Çin'in BKBY girişimi kapsamında yaptığı doğrudan yatırımlar 156 milyar dolara ulaştı ve bu rakamın 2027'ye kadar 1,2 trilyon dolara çıkması, toplam projenin ise 8 trilyon dolarlık harcamayla tamamlanması beklenmektedir (Yüce, 2024, s. 671).

Öte yandan, BKBY girişimi çerçevesinde, Çin'in kültürel etkisini artırmaya yönelik 2004 yılında kurulan Konfüçyüs Enstitüleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu enstitülerin temel amacı, kültürel farklılıkları ortadan kaldırarak yatırımların önündeki engelleri azaltmak, Çin kültürünü yaymak ve diğer ülkelerin kültürlerini öğrenerek karşılıklı ilişkileri güçlendirmektir. 2020 yılı itibariyle, dünya genelinde 149 ülkede toplam 543 Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktadır. Bu ülkelerin %44'ü BKBY girişimine dahil olup, bu ülkelerdeki enstitülerin sayısı 301 olmakta ve toplam enstitülerin %55'ini oluşturmaktadır. Konfüçyüs Enstitülerinin ekonomiler üzerindeki etkisine yönelik yapılan çalışmalarda, Konfüçyüs Enstitülerinin finansal işlemler üzerinde, özellikle BKBY ekonomilerinde pozitif bir etki yarattığı sonucuna varılmıştır (Yıldırım ve Gülşen, 2024, s. 5).

BKBY girişimi kapsamında düzenlenen Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu, ilk olarak 2017 yılında, ardından 2019 yılında ve son olarak 17-18 Ekim 2023 tarihlerinde Pekin'de olmak üzere üç kez gerçekleştirilmiştir (Güngör, 2023). Çin, bu forumlara ev sahipliği yaparak katılımcı ülkeler ve uluslararası kuruluşlar arasında karşılıklı güveni artırma, politik ve ekonomik iş birliğini derinleştirme ve bölgesel bağlantıları güçlendirme amacı taşımaktadır. 2017'de düzenlenen ilk forumda, 29 ülkeden devlet ve hükümet başkanları ile birlikte 140'tan fazla ülkeden ve 80'in üzerinde uluslararası kuruluştan toplamda 1.600'den fazla temsilci yer almıştır. 2019'daki ikinci forumda, Liderler Yuvarlak Masa Toplantısı'na 38 ülkeden liderlerin yanı sıra BM Genel Sekreteri ve IMF Başkanı da katılmıştır. 150'den fazla ülke ve 92 uluslararası kuruluştan 6.000'den fazla temsilci foruma iştirak etmiştir (State Council of China, 2023).

2023 yılında gerçekleştirilen üçüncü Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu'na, aralarında 24 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının da bulunduğu, 130'dan fazla ülkeyi temsilen çok sayıda temsilci katılmıştır. Ancak forumun katılım profili, önceki yıllardan farklı olarak, Avrupa Birliği ülkelerinin üst düzey siyasi temsilcilerinin yokluğu ile dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, Macaristan Başbakanı Viktor Orbán, AB içinden etkinliğe katılan tek lider olmuştur (Güngör, 2023). Bu durum, Avrupa'nın Çin merkezli çok taraflı platformlara yönelik temkinli yaklaşımını gözler önüne sermektedir.

Öte yandan Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Kuşak ve Yol Girişimi'nin 10. yıl dönümünde, girişimi ileri taşıyacak sekiz maddelik kapsamlı bir eylem planı açıklamıştır. Bu plan; Çin-Avrupa Demiryolu ve uluslararası lojistik koridorlarının geliştirilmesi, dijital ekonomi ve serbest ticaretin desteklenmesi, finansman kaynaklarının artırılması, yeşil

kalkınma ve bilimsel yeniliklerin teşviki, kültürel ve insan etkileşimlerinin güçlendirilmesi, Kuşak ve Yol iş birliğinde bütünlük ve şeffaflığın sağlanması ile uluslararası iş birliği yapılarının güçlendirilmesini kapsamaktadır. Xi, ayrıca, küresel yapay zekâ yönetişimi, sürdürülebilir altyapı yatırımları ve bölgesel entegrasyonun artırılması gibi hedeflerle BKBY girişiminin hem ekonomik hem çevresel hem de sosyal boyutlarını geliştirmeyi amaçladığını vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, girişimin sürekliliğini sağlamak adına bir sekretarya kurulması öngörülmüştür (Chinese Government, 2023).

Bu hedefler aracılığıyla Çin, yalnızca ekonomik bağlantılarını derinleştirmeyi değil, aynı zamanda küresel yönetişimde daha belirleyici bir rol üstlenmeyi amaçlamaktadır. Böylece, uluslararası sistemde Çin merkezli bir etki ağı kurarak siyasi ve teknolojik liderliğini pekiştirmeyi hedeflemektedir.

2023 yılı itibarıyla, BKBY girişimi, ilk on yılını tamamlamış ve akademik dünyada en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Öyle ki BKBY girişimi, Çin'in ünlü atasözü olan "Zengin olmak istiyorsan, yollar inşa et" deyişinin modern bir yansıması olmuştur (Yüce, 2024, s. 671). Bu yalnızca söylem düzeyinde değil, aynı zamanda etki alanı açısından da dikkat çekicidir. Nitekim BKBY girişimi, dünya nüfusunun yaklaşık %65'ini kapsayarak, 21. yüzyılın en büyük küresel kalkınma ve altyapı projelerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Çakan, 2017, s. 38).

Çin Devlet Konseyi'nin 2015'te yayımladığı resmi belgede, BKBY girişiminin güzergâhları açıklanmaktadır. Kara güzergâhı olan İYEK, Çin'i Orta Asya, Rusya ve Avrupa'ya bağlamayı; ayrıca Orta ve Batı Asya üzerinden Basra Körfezi ve Akdeniz'e ulaşmayı hedeflemektedir. Deniz yolu olan DİY ise, Çin kıyılarından başlayarak bir hat üzerinden Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu aracılığıyla Avrupa'ya, diğer bir hat üzerinden ise Güney Pasifik'e kadar uzanacak şekilde planlanmıştır (Deng, 2018, s. 32). Girişimin kara tarafı olan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Avrasya kıtası boyunca uzanan karayolu, demiryolu ve petrol boru hatlarından meydana gelen bir altyapı ağı oluşturmaktadır. Girişimin deniz taşımacılığı ayağını oluşturan Deniz İpek Yolu projesi ise, Doğu Asya ile Avrupa ve Akdeniz arasındaki, Güney Asya ile Doğu Afrika arasındaki ve Batı Pasifik ile Hint Okyanusu arasındaki ulaşım bağlantılarını önemli ölçüde iyileştirecektir (Çelik vd., 2022, s. 1125).

İki ana eksen den oluşan BKBY, her iki yüzyıla dair stratejik hedeflerin siyasi ve ekonomik tasarımını yansıtmaktadır. Kara temelli İYEK, Çin'in Avrasya coğrafyasındaki

ekonomik nüfuzunu artırma amacını taşıırken, 21. Yüzyıl DİY ise, Hint Okyanusu'nda deniz gücü kazanma hedefi doğrultusunda şekillendirilmiştir (Cengiz, 2021, s. 238).

Bu iki stratejik hat, birlikte BKBY girişiminin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Girişim, ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesini, altyapı projelerinin teşvik edilmesini ve ticaret ağlarının güçlendirilmesini hedeflemektedir (Ploberger, 2017, s. 294). Proje, katılımcı ülkelerle üst düzey siyasi işbirliği gerektiren bir platform sunmakta ve geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu alanlar arasında karayolu, demiryolu ve liman altyapı projeleri; enerji ve güç sektörleri; kamu hizmetleri; ulaştırma, lojistik ve inşaat; finansal piyasalar ile teknolojik gelişmeler, telekomünikasyon, medya ve bilgi teknolojisi yer almaktadır (Çelik vd., 2022, s. 1126).

4.2.1. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (İYEK)

21. yüzyılın başlarından itibaren Çin'in ekonomik ve siyasi yükselişi, küresel güç dengelerinde önemli değişimlere yol açmış; bu durum, özellikle ABD tarafından bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, ABD 2012 yılında "Asya'ya Dönüş" politikası ve Hint-Pasifik stratejisi doğrultusunda Çin'i çevrelemeye ve Asya-Pasifik bölgesindeki nüfuzunu sınırlamaya yönelik çabalarını yoğunlaştırmıştır. Çin'in tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırma girişimi, esasen ülkenin maruz kaldığı düşündüğü bölgesel çevreleme politikalarına karşı stratejik bir yanıt niteliği taşımakta ve Çin'e yeni jeopolitik manevra alanları kazandırmayı hedeflemektedir (Acar ve Özlük, 2024, s. 195).

Çin, BKBY girişimi çerçevesinde kara ulaşım ağını geliştirmeyi amaçlarken, bu girişimin çeşitli stratejik hedefleri vardır. Öncelikle, Çin'in geri kalmış Batı bölgelerini küresel ekonomiye entegre etme hedefi öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, kara yolu ağını olabildiğince çok ülkeyle birleştirip, ana ulaşım yollarına eklenen bağlantılarla daha fazla ülkeye ve kente ulaşılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, deniz yoluna olan bağımlılığı azaltmak ve uluslararası siyasi gerilimler sırasında ticari ilişkileri sürdürmek için alternatif kara yolları yaratmak da amaçlar arasında yer almaktadır (Güner, 2018, s. 117).

Kara odaklı İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Çin'in tarihi İpek Yolu'nun başlangıç noktası olan Xian kentinden başlayarak, batıda Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Ürümcü üzerinden Orta Asya'yı geçip Moskova'ya, oradan da Avrupa'ya uzanan ana hat boyunca yaklaşık 80.000 kilometrelik yüksek hızlı tren ağının inşasını kapsamaktadır (Karluk, 2017, s. 102).

Çin resmi belgelerinde “Avrasya Kıtalararası Karayolu” olarak tanımlanan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, üç ana kara güzergâhı üzerinden planlanmıştır: Kuzey rotası Çin'den başlayarak Kazakistan ve Rusya üzerinden Avrupa Birliği ülkelerine uzanırken; merkezi rota Çin-Orta Asya-Kafkasya hattını izleyerek Avrupa'ya ulaşmaktadır. Güney rotası ise Çin'den başlayıp İran ve Türkiye üzerinden Batı'ya bağlanmaktadır. Ayrıca Pakistan'a yönelen özel bir koridor da (Gwadar Limanı) bu yapının bir parçası olarak öngörülmektedir. Bu yapı içinde Orta Asya ülkeleri, Pakistan hariç tutulan güney hattı dışında tüm ana rotalarda merkezî konumda yer almakta; bu da Çin'in bölgeye yönelik ekonomik ve bütünleştirici bakış açısını açıkça ortaya koymaktadır (Nogayeva, 2019, s. 29).

Öte yandan alternatif güzergâhlar ise Çin'in güneyinden Güneydoğu Asya'ya ve Singapur'a, ayrıca Doğu Türkistan'dan Pakistan üzerinden Çin'in geliştirdiği Gwadar Limanı'na kadar uzanmaktadır. Devlet Başkanı Xi Jinping, bu geniş kapsamlı projeyi, üç milyar insanı içine alan ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip bölgeleri birbirine bağlayan bir serbest ticaret alanı olarak tanımlamakta; projeyi aynı zamanda karşılıklı faydaya dayalı bir “kazan-kazan” girişimi olarak nitelemektedir (Karluk, 2017, s. 102).

BKBY girişimi kapsamında belirlenen altı kara güzergâhı bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; Çin, Moğolistan ve Rusya'yı birbirine bağlayan ekonomik koridor; Türkiye'nin de yer aldığı ve genellikle “orta koridor” olarak anılan Çin-Orta Asya-Batı Asya hattı; Çin'i Güneydoğu Asya ülkeleriyle buluşturan Çin-Hindicini Yarımadası koridoru; Yeni Avrasya Kara Köprüsü adı verilen ve Çin'den Avrupa'ya uzanan güzergâh; Bangladeş, Çin, Hindistan ve Myanmar'ı kapsayan ekonomik koridor ile Çin ile Pakistan arasında kurulan koridordur (Mutlu, 2021, s. 131).

Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru, Çin'in BKBY girişimi tarafından öngörülen altı ana koridordan biridir. Proje ile, üç ülke arasındaki altyapı bağlantılarını geliştirmeyi ve Moğolistan'ın doğal kaynakları için yeni deniz ve kara tabanlı ihracat yolları oluşturmayı amaçlanıyor. Ayrıca sınırdaki bürokratik engelleri azaltmayı ve Rus taşımacılığı için Moğolistan üzerinden Pasifik limanlarına daha kısa bir rota sağlanması amaçlanmaktadır (Belt and Road, 2020).

Çin-Orta ve Batı Asya Ekonomik Koridoru, Çin ile Avrupa arasında kara yolu üzerinden kesintisiz bağlantı kurmayı amaçlayan bu ekonomik koridor, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı geçerek alternatif bir güzergâh sunmaktadır. Bu rota, Rusya topraklarını dışarda bırakması açısından jeopolitik açıdan dikkat çekmektedir. Koridorun etkinliğini

gösteren ilk örneklerden biri, Çin'in Xi'an kentinden Prag'a 18 günde ulaşan China Railways Express yük trenidir ve bu tren Kasım 2016'da hattın faaliyete geçtiğini simgelemiştir. Projeye doğrudan veya dolaylı olarak dâhil olan ülkeler arasında Orta Asya ülkelerinin tamamı ile birlikte Türkiye, İran Sırbistan gibi ülkelerin yanı sıra, Orta Doğu ve Balkanlar'dan birçok aktör yer almaktadır (Wikipedia, 2025).

Yeni Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik Koridoru, Çin'in Jiangsu eyaletinden başlayarak Avrupa'nın önemli liman kenti Rotterdam'a kadar uzanan uluslararası bir demiryolu hattıdır. Çin'in doğu, orta ve batı kesimlerinden geçerek ülke dışına çıkan hat, Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden Avrupa'daki kıyı limanlarına ulaşarak kıtalar arası ticaret bağlantısı sağlamaktadır (Güner, 2018, s. 117).

Çin-Hindiçin Yarımadası Ekonomik Koridoru, Çin ile Hindiçini Yarımadası'nı hem kara hem de deniz yolu ağları aracılığıyla birbirine entegre etmeyi amaçlayan bu ekonomik koridor, Asya'nın 32 ülkesini Avrupa'ya bağlayan daha geniş kapsamlı Asya altyapı ağı içinde yer almaktadır. Vietnam, Laos, Kamboçya, Tayland, Myanmar ve Malezya gibi Güneydoğu Asya ülkelerini kapsayan bu yapı, Çin ile ASEAN ülkeleri arasında Kuzey-Güney yönlü ticari etkileşimi artıracak stratejik bir bağlantı hattı oluşturmaktadır (Yılmaz, 2020, s. 635).

Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru, Aralık 2013'te bu dört ülkenin ortaklık ve işbirliği kararıyla, bölgesel demiryolu bağlantılarını güçlendirmeye yönelik olarak başlatılmıştır. Ancak bu koridor 2019 yılı itibari ile BKBY kapsamından çıkarılmıştır (Aneja, 2019). Çin'in Yunnan eyaletindeki Kunming'i Kalküta'ya bağlamak için 2013 yılında önerilen Bangladeş, Çin, Hindistan, Myanmar koridoru şu an itibariyle büyük ölçüde durmuştur ve yerini Çin-Myanmar Ekonomik Koridoru almıştır. (China-Myanmar Economic Corridor (CMEC), 2023).

Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, Mayıs 2013'te başlatılan ve Çin'in Sincan bölgesini Pakistan'ın Gwadar Limanı'na bağlamayı amaçlayan kapsamlı bir ulaşım ve altyapı projesidir. Pakistan'dan satın alınan Gwadar Limanı ve bu limandan Çin'in Kaşgar kentine uzanacak boru hatları aracılığıyla, Çin'in Basra ve Umman Körfezi'nden elde ettiği enerjiyi, ABD ve Güney Asya'daki rakiplerinin kontrolünde bulunan Malakka Boğazı ve Güney Çin Denizi'ni kullanmadan kendi topraklarına ulaştırması hedeflenmektedir. Bu strateji, Çin'in enerji güvenliğini artırmayı ve jeopolitik kırılganlıklarını azaltmayı amaçlamaktadır (Karluk, 2017, s. 105).

4.2.2. 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu (DİY)

Çin ekonomisinde deniz taşımacılığı stratejik bir öneme sahiptir. Ülkenin dış ticaretinin yaklaşık %90'ı deniz yoluyla gerçekleştirilirken, toplam petrol ihtiyacının yaklaşık %60'ı yine bu yolla karşılanmaktadır. Yapılan araştırmalar, deniz ekonomisinin Çin'in genel ekonomik yapısına üçte iki oranında katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Bu veriler, deniz yollarının ve liman altyapısının Çin'in ekonomik sürdürülebilirliği açısından ne denli kritik olduğunu göstermektedir (Nogayeva, 2019, s. 29).

Kuşak ve Yol girişiminin deniz ayağı olarak geliştirilen 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu (DİY), Çin'in güney kıyı limanlarından başlayarak Yunanistan'daki Pire Limanı'na kadar uzanan, Malakka Boğazı ve Süveyş Kanalı gibi küresel ticaret açısından kritik geçitleri kapsayan bir güzergâh üzerinde şekillenmektedir (Ploberger, 2017, s. 297). Hint Okyanusu'ndaki çeşitli liman tesislerini de içeren bu hat, Çin'in Güneydoğu Asya, Güney Asya, Afrika, Orta Doğu ve Avrupa gibi önemli ekonomik bölgelerle doğrudan bağlantı kurmasını sağlamaktadır (Güner, 2018, s. 118).

Deniz İpek Yolu güzergâhında sırasıyla Çin'in Kunming kenti, Güney Çin Denizi, Myanmar, Bangladeş, Hindistan'ın Kalküta kenti, Sri Lanka'daki Kolombo Limanı, Hint Okyanusu, Kenya'nın Mombasa Limanı, Kızıldeniz ve son olarak Yunanistan yer almaktadır. Bu hat, Çin'in enerji ve hammadde temininde özellikle petrol, demir ve bakır cevheri gibi kaynaklarda hayati bir rol oynamaktadır. Çin'in enerji ithalatında denizyolu taşımacılığı baskın bir konumdadır (Güner, 2018, s. 118).

Ancak bu stratejik denizyolu hattı yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik bir etki alanı oluşturmaktadır. Çin'in bu güzergâh üzerindeki limanlarda kontrol sağlamaya yönelik girişimleri liman inşaatları, işletme hakları ve altyapı yatırımları uluslararası kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. Bu gelişmeler, Çin'in deniz aşırı etkinlik alanını genişletme ve küresel güç projeksiyonunu pekiştirme stratejisi olarak değerlendirilmektedir (Ploberger, 2017, s. 297).

Çin, özellikle enerji güvenliği bağlamında Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltma arayışındadır. Ülke, enerji ihtiyacının %80'ini bu dar boğaz üzerinden karşıladığı için, alternatif kara ve deniz koridorları geliştirmeye yönelmiştir. Bu doğrultuda, Pakistan'ın Gwadar Limanı'na büyük yatırımlar gerçekleştirilmiş, limanı Çin'in batı bölgelerine bağlayan boru hatları ve demiryolu altyapıları hızla inşa edilmeye başlanmıştır (Doster, 2018, s. 14).

DİY, Çin'in denizcilik stratejisinin merkezinde yer almakta ve "mavi ekonomi" vizyonunu desteklemektedir. Girişim ile Çin, hem deniz ticaretinin güvenliğini sağlamayı hem de yeni deniz rotaları oluşturarak küresel tedarik zincirleriyle entegrasyonunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda gıda ve enerji güvenliği, bölgesel egemenlik ve uluslararası alandaki diplomatik konumunu pekiştirme hedefleri de bu stratejinin temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Çelik vd., 2022, s. 1128-1129).

Bu çerçevede Çin, Hint Okyanusu'ndaki etkinliğini artırmak amacıyla 2017 yılında Afrika Boynuzu'ndaki Cibuti'de ilk deniz üssünü kurmuş; yine aynı yıl, Sri Lanka'nın Hambantota Limanı'nı 99 yıllığına devralmıştır (Deng, 2018, s. 33). Bu tür girişimler, Çin'in deniz gücü stratejisi olan "inci dizisi" konseptiyle uyumlu ilerlemektedir. Ancak bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde borçlanma koşulları nedeniyle, "borç tuzağı diplomasisi" eleştirilerinin de odağı hâline gelmiştir (Yıldıran ve Gülşen, 2024, s. 7).

4.2.3. Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Girişimi: İç ve Dış Politikanın Yansımaları ve Beklentiler

21. Yy.'a girerken Çin merkezi hükümeti, giderek belirginleşen bölgesel eşitsizlikler ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi iç sorunlara çözüm bulmak, küresel ölçekte ortaya çıkan krizlerin etkilerini en aza indirmek, iç piyasayı canlandırmak ve ekonomik dinamizmi sürdürmek amacıyla yeni stratejiler geliştirme ihtiyacı duymuştur. Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu Asya'da komşu ülkelerle yaşanan anlaşmazlıklar bağlamında, ABD öncülüğündeki Pasifik ittifakının kuşatıcı etkisine karşı bir denge unsuru oluşturmak da Pekin yönetiminin öncelikleri arasında yer almıştır. Bu stratejik çerçevede Çin, enerji kaynaklarına erişimi güvence altına almak ve sürekli sanayileşme hedefini desteklemek amacıyla, hem iç hem dış politikada kapsamlı dönüşüm arayışına girmiştir (Karluk, 2017, s. 97). Bu doğrultuda ortaya konulan ve Çin'in şimdiye kadar geliştirdiği en kapsamlı projelerden biri olarak BKBY girişimi politika uyumu, altyapı bağlantıları, serbest ticaret, finansal iş birliği ve halklar arası ilişkileri güçlendirmeyi amaçlayan beş ana hedefe odaklanmaktadır (Winter, 2016, s. 1). Demiryolu, karayolu, hava, deniz ve boru hatlarını kapsayan bu geniş ulaşım ağı vizyonuyla Çin, hem yeni ticaret ve yatırım alanları yaratmayı hem de ABD ve müttefiklerinin kurduğu stratejik kuşatmayı aşmayı amaçlamaktadır (Karluk, 2017, s. 101).

Xi Jinping'in 2008'de Devlet Başkan Yardımcısı olarak göreve başlamasının ardından, Çin, finansal krizinin etkilerini azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmiştir. Aynı

dönemde ABD'nin çevreleme politikalarının artmasıyla Çin, ekonomik kalkınma planlarını gözden geçirerek, krizden kaynaklanan belirsizliklere karşı dayanıklı bir ekonomi oluşturmayı amaçlayan politikalar uygulamıştır (Acar ve Özlük, 2024, s. 196-197). Bu stratejiler, Çin'in hızla büyüyen ekonomisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve enerji kaynaklarını güvence altına almak amacıyla küresel ölçekte daha etkin bir aktör olma yoluna girmesini sağlamıştır. Küresel kapitalist sistemle kurduğu ilişkiler doğrultusunda şekillenen "Çin tipi sosyalist piyasa ekonomisi" modeli ise, Çin'in resmi sosyalist ideolojisinde belirli kırılmalara yol açmıştır (Karluk, 2017, s. 103).

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'na göre, sosyalist sistemin korunması, herhangi bir birey veya organizasyon tarafından bozulması yasaklanmış bir ilkedir. Çin liderliğinin en öncelikli hedefi, Çin'in sosyalist sisteminin korunmasıdır. Bu hedef doğrultusunda, Çin Komünist Partisi'nin liderliği de korunmaktadır. Çin'in sosyalist sistemini güçlendirmek amacıyla, ekonomik büyüme sağlanarak sosyal istikrar ve refahın elde edilmesi önemlidir. Bu strateji, Çin'in güçlü ve saygı duyulan bir ülke olma amacını taşımaktadır ve ekonomik kalkınma, Çin'in politik önceliklerinin temelini oluşturmaktadır. 2013 tarihli 18. Parti Kongresi'nin 3. Plenumu Bildirisi'nde, bu kalkınma odaklı stratejinin devam edeceğini vurgulamaktadır (Ploberger, 2017, s. 292).

Bu bağlamda, Çin'in kalkınma temelli dış politika vizyonu ile iç politik hedefleri arasında önemli bir kesişim noktası olarak Bir Kuşak Bir Yol girişimi öne çıkmaktadır. BKBY'nin Çin için temel bir strateji haline gelmesinin esas nedeni, hem iç hem de dış politikadaki yapısal sorunlara eş zamanlı çözümler sunabilmesidir. Bu kapsamda yürütülen ulaştırma ve bağlantı projeleriyle Çin, sahil ve iç bölgeleri arasındaki gelir eşitsizliklerini azaltmayı, ulusal tüketimi canlandırmayı ve sanayi üretimindeki aşırı kapasiteyi iç pazara yönlendirmeyi hedeflemektedir (Yüce, 2024, s. 672).

Çin'in bölgesel kalkınma süreci, uzun bir süre boyunca dengesiz bir seyir izlemiş; ekonomik gelişme Doğu Çin'de hızla ilerlerken, Batı Çin'de daha yavaş bir tempo sergilenmiştir. Kıyı bölgeleri güçlü bir ekonomik büyüme gösterirken, iç bölgeler bu kalkınmadan yeterince faydalanamamıştır. Ekim 2015'te gerçekleştirilen ÇKP Merkez Komitesinin 5. Genel Kurulunda, On Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde, BKBY girişimi ile kara ve kıyı bölgeleri arasındaki bu dengesizliklerin ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır (Cengiz, 2021, s. 242). Xi Jinping'in önderliğinde şekillenen bu girişim, Çin'in kalkınma açısından geri planda kalan sınır bölgelerini çevre ülkelerle

ekonomik ve lojistik olarak bütünleştirmeyi amaçlayan iddialı bir altyapı projesi olarak öne çıkmaktadır. Modern bir Marshall Plan olarak görülen BKBY girişimi, bir yandan Çin'in kendi ekonomik yapısındaki sorunları hafifletmeyi, diğer yandan katılımcı ülkeler arasında ekonomik iş birliğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede geliştirilen BKBY girişimi kapsamında otoyol, demiryolu, liman ve havaalanı gibi altyapı yatırımlarıyla hem küresel ticarete canlılık kazandırılması hem de Çin'deki üretim fazlasının dış pazarlara yönlendirilmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda, bu yatırımlar gelişmekte olan ülkelerde altyapı eksikliklerinin giderilmesine katkı sunarak, Çin'in liderlik ettiği bir bölgesel kalkınma sürecini de desteklemektedir (Çelik vd., 2022, s. 1129).

Diğer taraftan, ekonomik olarak hızla büyüyen ve yaşam standartları giderek yükselen Çin'in enerji ihtiyacı da paralel şekilde artmaktadır. Bu doğrultuda, Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında enerji zengini ülkelerle geliştirilen ulaştırma ve altyapı projeleri aracılığıyla enerji kaynaklarına daha istikrarlı ve doğrudan erişim sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca Çin, yeni ihracat pazarlarına açılarak küresel ticaretteki etkinliğini artırmayı dış yatırımlar yoluyla ise yerli sermaye yetersizliğini telafi etmeyi amaçlamaktadır. Bu unsurlar, BKBY'nin yalnızca dışa dönük bir jeopolitik proje değil, aynı zamanda Çin'in iç ekonomik istikrarını sağlamaya yönelik stratejik bir araç olarak da değerlendirildiğini göstermektedir (Tutar ve Bahsi Koçer, 2019, s. 621).

Çin Halk Cumhuriyeti, hızla büyüyen ekonomisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve enerji kaynaklarını güvence altına almak amacıyla küresel ölçekte daha etkin bir aktör olma yoluna yönelmiştir. 2013 öncesinde Çin hükümeti için temel sorunlardan biri olan sanayi üretimindeki fazla kapasite sorunu, ekonomide dengesizliklere yol açmaktaydı. Bu nedenle, ekonomik ve endüstriyel yapıyı destekleyecek çözüm arayışları hız kazanmıştır. BKBY girişimi kapsamında yürütülen inşaat ve altyapı projeleri, Çin'in çimento, çelik ve inşaat sektörlerinde yaşanan aşırı kapasite sorununu hafifletmeyi hedeflemektedir (Callahan, 2016, s. 1).

Bununla birlikte BKBY, yalnızca ekonomik kapasite kullanımına katkı sağlamayı değil aynı zamanda Çin'in ulusal çıkarlarını güvence altına alacak güvenli ve alternatif ulaşım ağları oluşturmayı da amaçlayan stratejik bir projedir. Örneğin, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru gibi güzergâhlar, Çin'in batı bölgelerini Hint Okyanusu'na bağlayarak ulaşım çeşitliliğini artırmaktadır. Bu durum, Çin'in özellikle enerji güvenliği açısından stratejik kırılma noktalarını

azaltmayı amaçlamaktadır. Mevcut verilere göre, Çin'in enerji ihtiyacının büyük bir kısmı deniz taşımacılığıyla karşılanmakta enerji arzının yaklaşık %70'i ve enerji ithalatının %85'i deniz yolu üzerinden sağlanmaktadır. Ancak bu deniz yolları, özellikle Güney Çin Denizi ve Malakka Boğazı gibi jeopolitik olarak kırılabilir geçiş noktalarına bağımlı olduğundan, kara temelli ekonomik kuşaklar Çin'in enerji güvenliğini artırma açısından kritik bir alternatif sunmaktadır (Çelik vd., 2022, s. 1132).

BKBY girişiminin hedeflerinden biri de Çin'in iç güvenlik sorunlarını çözmektir. Özellikle huzursuzluk yaşayan Sincan bölgesinde ekonomik kalkınma projeleriyle güvenliğin sağlanması amaçlanmakta; bölgenin kıyı Çin'e ve Orta Asya'ya bağlanması bu planın bir parçasıdır (Callahan, 2016, s. 1). Bir Kuşak Bir Yol girişiminin güvenlik ve kültürel boyutları, Çin'in dış politikasında giderek daha belirleyici hale gelmektedir. Tarihi İpek Yolu'nun sınır ötesi ticaret ve kültürel etkileşim aracılığıyla karşılıklı güven oluşturduğu düşüncesi, Pekin'in özellikle batı bölgelerindeki istikrar politikalarına yön vermektedir. Çin, Uygur nüfusunun yoğun yaşadığı Sincan'da Urumçi ve Kaşgar gibi şehirleri ekonomik merkezler hâline getirerek bölgeyi ulusla bütünleştirmeyi ve potansiyel huzursuzlukları azaltmayı hedeflemektedir (Winter, 2016, s. 3). Kısacası, Çin bu proje ile etki alanındaki bölgelerde ayrılıkçı hareketler, terörizm ve aşırı uçlarla mücadeleye katkıda bulunmayı ve aynı zamanda az gelişmiş bölgelere ekonomik refah sağlamayı hedeflemektedir (Doster, 2018, s. 14).

Çin iç ekonomik sorunlarını çözüme stratejisini dış ekonomik ilişkiler ve jeo ekonomik araçlar üzerinden inşa etmektedir. Özellikle üretim kapasitesindeki fazlalık enerji bağımlılığı ve bölgesel eşitsizlik gibi yapısal sorunlara çözüm üretmek amacıyla, uluslararası ticaret yollarını şekillendirme ve dış dünyayla entegrasyonu artırmaya yönelik politikalar geliştirmektedir. Bu bağlamda, İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması, Çin'in dış ekonomik ilişkilerini ve ticaret ağlarını güçlendirme arayışının bir yansımasıdır. Böylece söz konusu iç sorunlara dışarıdan çözüm sağlanması hedeflenmektedir (Tutar ve Bahsi Koçer, 2019, s. 621).

Bu stratejik çerçevede geliştirilen Bir Kuşak Bir Yol girişimi, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in "Çin Rüyası" vizyonuyla uyumlu biçimde, zamanla kapsamlı bir dış politika stratejisine dönüşmüştür. Başlangıçta ekonomik büyümeyi teşvik etmeye yönelik bir kalkınma politikası olarak gündeme gelen BKBY, günümüzde Çin'in küresel etkisini

artırmayı, dış politikasını yönlendirmeyi ve uluslararası imajını güçlendirmeyi amaçlayan çok boyutlu bir girişim niteliği taşımaktadır (Grigorian ve Tang, 2024, s. 4).

Bir Kuşak Bir Yol girişimi, Çin'in dış politikasında uzun süredir temel alınan barışçıl kalkınma anlayışının bir yansımasıdır. Bu anlayış, devletlerin egemenliğine saygı, iç işlerine karışmama ve karşılıklı faydaya dayalı iş birliği gibi ilkelerle şekillenmektedir. Girişim, taraflar arasında çatışmadan uzak, karşılıklı çıkarları gözetilen bir ortaklık zemini kurmayı hedeflemektedir. Geleneksel müttefiklik ilişkilerinden farklı olarak, esnek ve kapsayıcı bir ortaklık modeli sunarak hem ekonomik hem de siyasi alanlarda karşılıklı bağımlılığı artırmayı amaçlamaktadır. Çin bu girişim yoluyla yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda küresel düzeyde daha etkin ve dönüştürücü bir rol üstlenmeyi hedeflemektedir (Acar ve Özlük, 2024, s. 199).

Nitekim BKBY, Çin'in "insanlık için ortak kader topluluğu" vizyonunu hayata geçirme sürecinde ideal bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Çin, başta Asya olmak üzere çevresindeki ülkelerle çıkar uyumunu gözetilen politikalar geliştirerek bölgesel etki alanını genişletmeyi hedeflemektedir (Deng, 2018, s. 32). Girişim, "kazan-kazan" işbirliği modeli çerçevesinde tüm tarafların karşılıklı fayda sağladığı bir işbirliği zemini oluşturmakta; ekonomik kalkınmanın yanı sıra barış, karşılıklı güven ve sorumluluk gibi normatif değerleri de ön plana çıkarmaktadır (Cengiz, 2021, s. 244).

Başka bir ifadeyle, BKBY girişimi, Çin'in küresel ölçekte normatif gücünü pekiştirme arzusunun bir yansımasıdır. Bu strateji kapsamında Pekin, altyapı ve bağlantı projelerini yalnızca ekonomik kalkınma araçları olarak değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel etki mekanizmaları olarak da kullanmakta böylece Asya ve Avrupa toplumlarını Çin merkezli bir uluslararası düzene entegre etmeyi amaçlamaktadır. Pekin, Girişim'in teşvik ettiği ekonomik ilişkilerin zamanla siyasi bağları da güçlendireceğine inanmakta; bu doğrultuda, ekonomik gücünü çok yönlü bir ağ oluşturarak değerlendirmeyi ve bu ağ aracılığıyla ekonomi, kültür, siyasi ve güvenlik ilişkilerini bütünleştirmeyi hedeflemektedir. Çin'in bu büyük stratejisi, Asya'da Çin merkezli bir "ortak kader topluluğu" kurarak, ülkeyi küresel yönetiminde söz sahibi olan ve uluslararası normları belirleyen bir normatif güç haline getirme amacını taşımaktadır (Callahan, 2016, s. 2).

BKBY girişimi, 1990'lar ve 2010 yılları arasında yaşanan çift haneli büyümenin ardından meydana gelen tek haneli oranlara düşüş, Çin'in sanayi aşırı kapasitesi, düşük iç talep ve yurtdışındaki durağan ihracat gibi ekonomik sorunları çözmek amacıyla

geliştirilmiştir. Ancak zamanla, BKBY ile farklı kıtalardan birçok ülkenin katılımıyla Çin'in ticareti arttıkça, bu girişim Çin'in dış politikasında daha büyük bir rol oynamaya başlamış ve başlangıçta odaklanılan iç ekonomik büyüme hedeflerini geride bırakmıştır. Böylece, BKBY, sadece ekonomik kalkınmaya değil, aynı zamanda Çin'in küresel etkisini arttırmaya yönelik bir araç haline gelmiştir (Grigorian ve Tang, 2024, s. 3). Öyle ki bu devasa proje, Çin'in yavaşlayan ekonomisine dinamizm kazandırma çabasında önemli bir strateji iken aynı zamanda dünya ticaretinin yönünü yeniden şekillendirmeyi hedeflemektedir (Çelik vd., 2022, s. 1126).

Nitekim Çin Dışişleri Bakanı Yi Wang 2014 yılında BKBY'yi, ülkesinin batı bölgelerindeki kalkınmayı hızlandırmayı ve bölgesel dengesizlikleri çözmeyi amaçlayan bir stratejinin parçası olarak tanımlamış, aynı zamanda tüm güzergâh boyunca yer alan ülkeler için ortak kalkınma ve refah sağlamayı hedeflediklerini belirtmiştir. 2023'te Cumhurbaşkanı Xi, BKBY'nin 10. yıl dönümünde yaptığı konuşmada ise girişim ile amaçlanan hedefleri, Çin'in iç ekonomik hedeflerinden ziyade küresel etkiyi vurgulamış ve bu girişimi farklı medeniyetler, kültürler ve gelişim aşamalarındaki farkları aşarak uluslararası işbirliğini güçlendiren bir araç olarak tanımlamıştır (Grigorian ve Tang, 2024, s. 3).

4.2.4. Bir Kuşak Bir Yol Girişimi Bağlamında Borç Diplomasisi Eleştirileri

BKBY girişiminin geçiş güzergâhında yer alan pek çok ülkenin ortak noktası, güçlü ve köklü bir devlet yapısından yoksun olmaları ya da geçmişte sömürgeci güçler tarafından belirlenmiş yapay kimlik ve sınırlarla şekillenmiş olmalarıdır (Karluk, 2017, s. 106).

BKBY girişimi başlangıçta, Çin'in yerel yasalara uyum sağlayan ve ev sahibi ülkenin egemenliğine saygı gösteren esnek yaklaşımı sayesinde birçok gelişmekte olan ülke tarafından olumlu karşılandı. Ancak bu esneklik zamanla, şeffaf olmayan ihale ve sözleşme süreçleri, düşük iş gücü standartları ve sosyal sorumluluk eksiklikleri gibi ciddi yönetim sorunlarına neden oldu. Ayrıca bazı ülkelerde, Çinli yatırımcılarla yerel yönetimler arasında projelerin yeterli denetim yapılmadan hızlandırılmasına yönelik gizli iş birlikleri yapıldığı iddiaları kamuoyunda tepki çekti (Gong, 2023).

Öte yandan, söz konusu girişimlerin Orta Asya ülkeleri içerisindeki farklı toplumsal kesimler üzerinde yaratabileceği ekonomik etkilerin dikkatle analiz edilmesi gerekmektedir. Bölgesel ulaşım altyapısının iyileştirilmesi kalkınma açısından temel bir unsur olarak öne çıksa da, bu süreç bazı endişeleri de beraberinde getirmektedir. Çin'in BKBY kapsamındaki yatırım vaadleri, bölge ülkeleri tarafından genellikle olumlu karşılanmakla birlikte, bu

yatırımların sadece Çin'in jeoekonomik çıkarlarını mı gözettiği yoksa ilgili ülkelerin ulusal kalkınma stratejileriyle de ne ölçüde örtüştüğü sorusu gündemdeki yerini korumaktadır (Ploberger, 2017, s. 296).

BKBY Girişimi, Çin'in küresel ölçekte cesur ve iddialı bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. Çin, özellikle yüksek risk taşıyan ve istikrarsız bölgelerde büyük yatırımlar gerçekleştirmekte, bu yatırımlar genellikle bölgesel kalkınmaya katkı sağlama hedefi taşımaktadır. Ancak, bu yaklaşım, bazı analistler tarafından borç tuzağı endişesiyle eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, özellikle altyapı projeleri kapsamında Çin'in sağladığı geri ödenmesi zor kredilerin, proje gerçekleştiren ülkeleri Çin'e bağımlı hale getirebileceği görüşüne dayanmaktadır (Deng, 2018, s. 33).

BKBY'ye yönelik en dikkat çeken endişelerden biri, literatürde "borç diplomasisi" olarak tanımlanan kavram etrafında şekillenmektedir. Bu kavram, Çin'in altyapı projeleri yürüttüğü ülkelere sağladığı krediyle, geri ödeme zorlukları yaratması ve sonuç olarak bu ülkelerin Çin'e ekonomik bağımlılıklarının artması anlamına gelmektedir (Yüce, 2024, s. 671).

Bu endişelere, özellikle Çin'in uluslararası arenadaki ekonomik etkisini arttırmaya yönelik izlediği politikalarla ilgili bir eleştiri olarak yaklaşılmaktadır. Borç Tuzağı kavramı ilk kez ABD tarafından gündeme getirilerek, Çin'in devlet kapitalizmini ihraç etme aracı olarak tanımlanmış ve bu stratejinin, uluslararası liberal düzeni sarsmaya yönelik bir jeopolitik hamle olduğunu ileri sürmüştür. Özellikle borç tuzağı söylemi, Çin'in ekonomik stratejilerinin arkasında küresel etki alanlarını genişletme amacının yattığına dair güçlü bir endişe taşımaktadır (Gong, 2023).

Çin'in BKBY girişim kapsamında en fazla eleştirilen konulardan biri, borçlanma yoluyla etki yaratma stratejisi, özellikle Orta Asya'daki Kırgızistan ve Tacikistan gibi ülkeler, yüksek dış borç seviyeleri nedeniyle tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Dış borcun GSYİH'ya oranı Kırgızistan ve Tacikistan'da %35-45 seviyelerine ulaşarak ekonomik bağımsızlığı tehdit edebilecek düzeylere çıkmıştır. Diğer yandan, Özbekistan ve Kazakistan'ın borç oranları sırasıyla %15 ve %20 civarındadır. Bu durum, Çin'in bölgedeki ekonomik etkisinin bazı ülkeler için kırılganlık yarattığını göstermektedir (Nogayeva, 2019, s. 34).

Borç diplomasisi söylemi Çin'in itibarına zarar vermiş ve eleştiriler karşısında, Çin, BKBY projelerinin uygulanmasını iyileştirmek için ciddi önlemler almıştır. Örneğin, Çin,

borçlanan ülkelerin borç yükünü hafifletmek amacıyla kredi şartlarını yeniden müzakere etmeye daha istekli hale gelmiş ve birçok Afrika ülkesine faizsiz kredileri tek taraflı olarak ertelemiştir. Bu adımlar, Çin'in projelerdeki sosyal, çevresel ve yönetim çıktılarını iyileştirmeye yönelik olarak daha fazla önem verdiğini göstermektedir (Gong, 2023).

Diğer taraftan, girişimin hızlı ilerleyişi ve Çin'in mevcut ekonomik zorlukları, projenin sürdürülebilirliği konusunda bazı soru işaretleri oluşturmuş olsa da, BKBY girişimi hala büyümekte ve küresel bağlantılılığın temel unsuru haline gelmektedir. Bu nedenle, dünya çapındaki birçok ülke, Çin'in bu girişimine kayıtsız kalamayacak kadar bağlı hale gelmiştir (Deng, 2018, s. 33).

4.3. ORTA ASYA'DA BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİ: ÇİN'İN ARTAN ETKİSİ

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması, Orta Asya'nın uluslararası sistemdeki stratejik konumunu önemli ölçüde güçlendirmiştir. Bu dağılma süreciyle birlikte, bölgede yer alan Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan gibi eski Sovyet Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası siyasette yeni aktörler olarak ortaya çıkmıştır (Ünver, 2024, s. 387).

SSCB'nin dağılması sonrasında Orta Asya ülkeleri, bağımsızlıklarını kazanmakla birlikte, farklı dış politika yaklaşımları benimsemişlerdir. Bu farklılık, büyük ölçüde Sovyet döneminde uygulanan politikaların ve ideolojik mirasın etkisiyle şekillenmiştir. Bazı cumhuriyetler, geçmişte olduğu gibi Rusya ile yakın ilişkiler kurmayı tercih ederken bazıları ise ABD ve Çin gibi küresel güçlerle iş birliğine yönelmiştir. Bu durum, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin uluslararası sistemde farklı pozisyonlar almasına neden olmuştur. Bu süreçte Türkmenistan tarafsızlık politikasını benimseyerek dış ilişkilerde denge arayışını sürdürürken, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan gibi ülkeler ise bölgesel iş birliğine yönelerek Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olmuşlardır (Akengin, 2017).

Diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya, jeostratejik konumu ve doğal kaynak zenginliği nedeniyle büyük güçlerin siyasal ve ekonomik rekabet alanına dönüşmüştür. Rusya, Çin ve ABD gibi küresel aktörler, bölgedeki etki alanlarını genişletmek amacıyla kendi çıkarlarına uygun bütünleşme modelleri ve kalkınma projeleri aracılığıyla bölgeye yön vermeye çalışmaktadır. Bu çerçevede, Orta Asya'nın ekonomik yapısı ve siyasi istikrarı, farklı güç merkezlerinin stratejik hesaplarının odağında yer almaktadır (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 130). Nitekim SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da oluşan siyasi,

askeri ve ekonomik boşluk, Çin'in bölgedeki etkinliğini artırması için uygun bir zemin oluşturmuştur. Bu süreçte Çin, bölgeyle olan ilişkilerini Şanghay İşbirliği Örgütü gibi çok taraflı platformlar aracılığıyla güçlendirmiştir (Kutlu, 2021, s. 536). Ancak, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle ekonomik bağları giderek derinleştikçe, yalnızca ŞİÖ formatıyla sınırlı kalmak yeterli olmamaya başladı. Zira zamanla bu yapı, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle hızla gelişen ticari ilişkilerinin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz hale geldi (Saltybayev, 2018, s. 78).

2000'li yılların başlarından itibaren Çin, Orta Asya'daki komşu ülkelerle olan ilişkilerini belirgin biçimde derinleştirmeye başlamıştır. Bu politikanın arka planında, 2003 yılında ortaya konan ve genellikle "barışçıl yükseliş" olarak adlandırılan, Asya merkezli yeni bir dış politika vizyonu yer almaktadır (Hekimoğlu ve Mukanov, 2024, s. 3). Nitekim 2000'li yıllar, Çin'in bölgedeki en büyük yatırımcı ve tedarikçi konumuna yükseldiği bir dönemi temsil etmektedir. Ekonomik olarak bölgesel etkisini giderek güçlendiren Çin, bu süreçte farklı stratejiler geliştirmiştir. 2000 yılında Çin ile Orta Asya arasındaki ticaret hacmi 1 milyar doları bulmazken, 2010'da bu rakam 30 milyar dolara, 2013'te ise 50 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca, Çin, stratejik enerji projelerine yatırımlar yaparak, bölgedeki enerji pazarındaki önemli oyuncularından biri olmuştur. Küresel finans krizinin etkisiyle, Türkmenistan'a 8 milyar dolar, Kazakistan'a ise 13 milyar dolar kredi vererek, bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmuş ve finansal gücünü pekiştirmiştir (Cengiz, 2021, s. 243).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya ülkeleri, Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak ve dış dünya ile daha doğrudan bağlantılar kurmak amacıyla yeni altyapılar inşa etmeye yönelmişlerdir. Günümüzde de bölge ülkelerinin Avrupa ve Çin gibi dış pazarlara entegrasyon arzusu sürmektedir. Bu çerçevede, Orta Asya'nın hem Rusya ile ilişkilerini yeniden tanımladığı hem de küresel aktörlerle daha fazla bütünleşmeye çalıştığı çift yönlü bir entegrasyon süreci içerisinde olduğu söylenebilir (Ploberger, 2017, s. 294-295). Diğer taraftan Çin'in Orta Asya'daki temel çıkarları, bölgenin enerji kaynaklarına ve bu kaynaklara ulaşımı sağlayan güzergâhlara erişimi güvence altına almak ile birlikte, bölgeyi Çin ürünleri için gelişen bir ihracat pazarı olarak değerlendirmektir. Ayrıca, Çin'in girişimleri, ABD'nin ve Rusya'nın bölgedeki nüfuzuna karşı dengeleme potansiyeli taşımaktadır (Tutar ve Bahsi Koçer, 2019, s. 622).

Mart 2013'te devlet başkanlığı görevine gelen Xi Jinping, Mao sonrası dönemin en güçlü ve milliyetçi liderlerinden biri olarak dikkat çekmiş; kendisinden önceki liderlerden

farklı olarak, daha aktif ve çok boyutlu bir dış politika benimsemiştir. Xi'nin öncülüğünde geliştirilen "komşuluk diplomasisi" Çin'in çevre ülkelerle daha uyumlu ilişkiler kurma, yeni küresel güç blokları oluşturma ve Çin'i bölgesel bir lider konumuna taşıma hedeflerini içermektedir. Bu diplomasi anlayışının en önemli araçlarından biri de BKBY girişimi olmuştur (Karluk, 2017, s. 98). Başka bir deyişle, BKBY Girişimi, ekonomik ve ticari iş birliklerinin ötesine geçerek, geniş kapsamlı jeo ekonomik ve jeopolitik amaçları da içeren stratejik bir komşuluk yaklaşımı niteliği taşımaktadır (Alperen, 2018, s. 20).

Çin'in BKBY girişiminin ortaya çıkışında, Doğu Asya'da karşılaştığı jeopolitik baskılar ve stratejik kuşatma algısı da belirleyici olmuştur. 2011 yılında ABD'nin Asya-Pasifik'e yönelen yeni dış politika stratejisini ilan etmesiyle birlikte, Çin kendisini doğu sınırlarında artan bir çevrelenmişlik duygusu içinde bulmuştur. Bu durum, ABD'nin Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi müttefikleriyle olan yakın ilişkileri ve Güney Çin Denizi gibi ihtilafli bölgelerdeki gerilimlerle daha da pekişmiştir. Ayrıca, Çin'in deniz ticaretinde kritik öneme sahip Malakka Boğazı'nda yaşadığı stratejik kırılganlık, alternatif güzergâh arayışını zorunlu kılmıştır (Alperen, 2018, s. 23).

Bu bağlamda Çin, doğudaki baskıları hafifletmek ve ekonomik açılımını sürdürmek amacıyla, batıya yönelen daha dengeli ve uzun vadeli bir strateji benimseyerek BKBY girişimini hayata geçirmiştir. Özellikle Kazakistan üzerinden Orta Asya coğrafyası, bu yeni yönelimin başlangıç noktası ve geçiş merkezi olarak belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle, Çin, Orta Asya'da doğrudan çatışma riskinin görece düşük olduğu bir jeopolitik zeminde, istikrarlı bir çevre oluşturarak ekonomik etkinliğini pekiştirmeyi ve bu yolla bölgesel ölçekte istikrara dayalı bir hegemonya kurmayı amaçlamaktadır (Alperen, 2018, s. 23). Bu doğrultuda 2013 yılının Eylül ayında Kazakistan'da yaptığı açıklamada Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlamayı amaçlayan ve farklı ulaşım rotalarını içeren BKBY girişimini resmi olarak ilan etmiştir (Kaya, 2024, s. 17). Kısacası Çin'in BKBY girişimi, bölge ülkeleri arasındaki ticaret hacmini artırmak ve batıya yönelik ihracatı hızlandırmak amacıyla atılmış en kritik jeopolitik adımlardan biridir (Ünver, 2024, s. 391).

Bu dönemde Çin'in bölgeye yönelik ilgisi yalnızca ekonomik gerekçelere dayanmakla kalmamış, jeopolitik ve güvenlik boyutlarını da içermiştir. Zamanla etki alanını daha da genişletme arayışına giren Çin, Orta Asya'yı BKBY girişimi kapsamında kritik bir geçiş güzergâhı olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bu çerçevede geliştirilen altyapı ve ulaşım projeleri, Uzak Doğu'dan Avrupa'ya uzanan kapsamlı bir ticaret koridoru

oluşturmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda bu projeler, Çin'in Orta Asya'daki ekonomik ve jeopolitik nüfuzunu kurumsallaştırma işlevi görmektedir (Şener ve Sugözü, 2022, s. 2).

Bu süreçte tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması hedefiyle ortaya konan Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında bölgenin rolü merkezi hâle gelmiştir. Orta Asya'daki devletler, bu proje çerçevesinde ticaret yollarının geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi ve güvence altına alınmasında kritik aktörler olarak öne çıkmaktadır. Çin'in stratejik planlamasında, BKBY girişiminin kara bağlantılarını kapsayan ayağı olan İYEK kapsamında Orta Asya, en önemli geçiş ve bağlantı noktalarından biri olarak konumlandırılmaktadır. Bölge, kara güzergâhları açısından projenin merkezinde yer almakta ve Çin'in Batı'ya açılımında kilit bir rol üstlenmektedir (Nogayeva, 2019, s. 27).

Söz konusu güzergâhlar, Orta Koridor adı verilen rotada somutlaşmaktadır. Bu koridor, Türkistan coğrafyasında Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuzey hattı Çin-Kazakistan-Hazar Denizi-Azerbaycan güzergâhını izlerken, Güney hattı Çin-Kırgızistan-Özbekistan-Türkmenistan-Hazar Denizi-Azerbaycan yolunu takip etmektedir. Bu iki hat Azerbaycan üzerinde birleşmekte ve Orta Koridor, buradan Gürcistan-Türkiye üzerinden Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan aracılığıyla Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bu rotalar, BKBY'nin kara bağlantılarının pratikteki karşılıklarını oluşturarak, Orta Asya'nın jeo ekonomik ve jeopolitik önemini pekiştirmektedir (Kaya, 2024, s. 10).

İYEK'in temelinde iki ana hedef bulunmaktadır. İlk olarak Çin, ithalat ve ihracat süreçlerinde stratejik deniz yollarına alternatif kara güzergâhları oluşturarak, çevresindeki ülkeleri ekonomik anlamda kendine daha sıkı şekilde bağlamayı amaçlamaktadır. Çin'in bu stratejisi, kısa vadede ekonomik maliyetler doğursa da ülke, yatırımlarını sürdürmektedir. İkinci hedefi ise Orta Asya gibi komşu bölgelerde meydana gelebilecek istikrarsızlıkların kendi ulusal güvenliğini tehdit edebileceği düşüncesinden hareketle, Batı sınırlarında güvenli ve istikrarlı bir çevre inşa etmektir (Alperen, 2018, s. 20).

Bu çerçevede, Çin'in batısından başlayarak Avrupa ve Güney Asya'daki başlıca ekonomik merkezlere uzanan altyapı projeleri ve uluslararası ulaşım koridorları inşa etmeyi amaçlamaktadır. Girişim, bölge genelinde kesintisiz ticaret akışı ile sermayenin serbest dolaşımını sağlamaya yönelik stratejik adımlar içermektedir (Nogayeva, 2019, s. 28-29).

Çin'in yürüttüğü altyapı projeleri ve bölgeyle geliştirdiği ekonomik ilişkiler, yalnızca ikili iş birlikleriyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda kurumsal düzeyde büyük ölçekli finansal araçlarla da desteklenmektedir. Bu bağlamda, BKBY girişimi çerçevesinde Orta

Asya'da gerçekleştirilen projelerin finansmanında İpek Yolu Fonu, Çin İhracat-İthalat Bankası (Eximbank) ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) gibi kurumlar başat aktörler olarak öne çıkmaktadır (Alperen, 2018, s. 25).

Özellikle Kasım 2014'te 100 milyar dolarlık sermaye ile kurulan AIIB, bölge ülkelerinin altyapı eksiklerini gidermek ve ticaret ağlarını güçlendirmek amacıyla önemli bir rol üstlenmiştir. Çin'in bu kurumsal yatırımları, BKBY güzergâhında yer alan ülkelerin ticaret hacimlerinin artırılmasına ve ekonomik büyümelerinin desteklenmesine katkı sağlamaktadır. Böylece hem Çin'in küresel ekonomik etkisi artmakta hem de Orta Asya ülkeleri kalkınma süreçlerinde önemli bir dış destek elde etmektedir. Bu durum, uluslararası ticaret dengeleri üzerinde uzun vadeli ve çok boyutlu etkiler yaratma potansiyeline sahiptir (Nogayeva, 2019, s. 30).

Bir Kuşak Bir Yol girişiminin temelinde, güzergâh üzerindeki tüm aktörlerin karşılıklı kazanç sağlayacağı bir iş birliği anlayışı yatmaktadır. Bu bağlamda, Çin ile Avrupa arasındaki ticaretin güvenli ve kesintisiz şekilde sürmesi kadar, koridorun geçtiği ülkelerin de altyapı, finans, dijitalleşme ve uzun vadeli kalkınma açısından bu süreçten fayda sağlaması hedeflenmektedir. Orta Asya ülkeleri, bu koridorların kara hatları üzerindeki stratejik konumu nedeniyle yalnızca geçiş bölgesi değil, aynı zamanda istikrarın sürdürülmesi açısından kritik önemdedir. Zira güzergâh üzerindeki herhangi bir ülkede yaşanacak güvenlik sorunu veya siyasi istikrarsızlık, tüm hattın işlerliğini riske atabilir. Bu nedenle Çin, projeye dâhil ülkelere istikrarı sağlamak amacıyla yatırım ve ticaret serbestisini esas alan politikalar üzerinden iş birliği ve uyumu teşvik etmektedir (Kaya, 2024, s. 19-20).

Nitekim son yıllarda küresel düzeyde artan jeopolitik gerilimler, uluslararası güvensizliği derinleştirmiş ve silahlanma eğilimlerini hızlandırmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı, Tayvan üzerinden yaşanan gerginlikler, Avrupa'nın stratejik özerklik arayışı, Atlantik ittifakındaki çatlaklar ve bölgesel krizler, dünya siyasetinde istikrarsızlık dinamiklerini güçlendirmiştir. Özellikle Kızıldeniz'de Husilerin ticari gemilere yönelik saldırıları ya da Afrika kıyılarındaki korsanlık faaliyetleri gibi deniz yollarında yaşanan güvenlik problemleri deniz taşımacılığını giderek daha riskli hâle getirmiştir. Bu gelişmeler, dünya ticaretinin büyük kısmı deniz yolları üzerinden gerçekleşse bile, devletleri kara güzergâhlarına alternatif olarak yönlendirmektedir. Bu bağlamda Çin'in Bir Kuşak Bir Yol girişimi içerisinde Orta Asya'nın kara koridorları, güvenli, kısa ve düşük maliyetli ulaşım

arayışında stratejik bir alternatif sunarak ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple Orta Koridor üzerinden gerçekleştirilen ticaret hacmi son yıllarda dikkat çekici bir artış göstermiştir. 2020 yılında bu güzergâh üzerinden Çin'den yaklaşık 350.000 ton ürün sevk edilirken, bu rakam 2022 itibarıyla 3,2 milyon tona ulaşarak bölgenin transit taşımacılık kapasitesindeki hızlı gelişimi ortaya koymuştur (Kaya, 2024, s. 24-25). Bu bilgiler ışığında Orta Asya, Çin açısından bölgesel güvenlik ve jeopolitik istikrar bakımından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle Çin, bölgeyle kurduğu ekonomik ilişkileri BKBY gibi uzun vadeli projelerle daha da derinleştirerek, siyasi ve ekonomik nüfuzunu sürdürülebilir biçimde güçlendirmeyi hedeflemektedir (Tutar ve Bahsi Koçer, 2019, s. 622).

Öte yandan Çin açısından Orta Asya ile geliştirilen ekonomik iş birliği ve artan bölgesel bağlantılar, yalnızca Pekin'in bölgedeki stratejik nüfuzunu güçlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda ülkenin batısında yer alan ve kalkınma açısından görece geri kalmış olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin ekonomik entegrasyonuna da katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Ploberger, 2017, s. 296).

Çin'in Batı'ya açılan kapısı konumundaki Sincan Uygur Özerk Bölgesi, BKBY girişiminin hem ekonomik entegrasyon hedefleri hem de iç güvenlik politikaları açısından kilit bir bölge hâline gelmiştir. Sincan, Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında hem ekonomik hem de güvenlik açısından kritik bir öneme sahiptir; burada ekonomik kalkınma ile güvenlik politikaları iç içe geçmiştir (Tekir ve Demir, 2019, s. 272).

Sincan Uygur Bölgesi, Çin'in en değerli maden rezervlerine sahip alanlardan biridir ve ülkedeki toplam maden çeşitliliğinin büyük bir kısmını barındırmaktadır. Bölgede krom, demir, tuz, bakır, altın, kömür ve uranyum gibi çok sayıda maden türü bulunmakta olup, petrol ve doğal gaz kaynakları da oldukça zengindir. Çin genelinde bazı madenlerde Sincan, ilk sıralarda yer almaktadır; özellikle petrol, doğalgaz rezervleri ülke toplamının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (İnayet, 2022, s. 499).

Bölge aynı zamanda kömür ve altın gibi diğer değerli madenler açısından da oldukça zengindir. Özellikle Altay Dağları çevresindeki altın rezervleri uluslararası düzeyde önem taşımaktadır. Bu maden çeşitliliği ve rezerv büyüklüğü bakımından Sincan, Orta Asya'nın önde gelen bölgelerinden biridir (Cinkara, 2019, s. 338). Ancak bu doğal zenginliklerin büyük kısmı bölge halkına fayda sağlamadan Çin'in diğer bölgelerine aktarılmakta, bu durum Sincan ekonomisinin diğer bölgelere kıyasla geri kalmasına ve yerel halkın Çin'deki en düşük gelir gruplarından biri olmasına neden olmaktadır (İnayet, 2022, s. 499).

Bu ekonomik dengesizliğin temelinde ise Çin yönetiminin Sincan'daki yeraltı kaynaklarını büyük oranda kendi çıkarları doğrultusunda kullanması ve bölgedeki Uygur halkını ekonomik olarak dışlaması yatmaktadır. Çin, bölgede yaşayan Uygurları kaynaklardan faydalanmaktan uzak tutmakta ve ekonomik kazançların önemli bir kısmını kendisi sağlamaktadır (Cinkara, 2019, s. 337). Bu durum, Çin'in milliyetler politikasıyla ortaya koyduğu "kardeşlik" ve "birlik" söylemlerinin pratikte çelişkili olduğunu ve Sincan'da kaynak sömürüsü ile asimilasyon politikalarının birlikte yürütüldüğünü göstermektedir (İnayet, 2022, s. 482).

Ekonomik potansiyelinin yanı sıra Sincan, coğrafi konumuyla da stratejik bir öneme sahiptir. Orta Asya ve Hazar bölgesinden Çin'e uzanan enerji hatları için bir geçiş güzergâhı oluşturmasının yanı sıra, Çin'in ürünlerini dış pazarlara ulaştırabileceği ve hammadde temin edebileceği önemli bir ticaret kapısı konumundadır. Bu çok yönlü işlevi, bölgeyi Çin açısından vazgeçilemez hâle getirmektedir. Ayrıca bölgenin siyasi yapısı da Çin açısından hassas bir konu olarak değerlendirilmektedir. Sincan'a tanınabilecek herhangi bir siyasi özerklik ya da bağımsızlık yönündeki gelişmelerin, Tibet veya Tayvan gibi diğer bölgelerde de benzer talepleri tetikleyebileceği düşünülmektedir. Bu durum, Pekin'in bölge üzerindeki kontrolünü hem ekonomik hem de güvenlik gerekçeleriyle sürdürme çabalarını açıklamaktadır (Cinkara, 2019, s. 338).

Çin, BKBY hayata geçirirken, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin stratejik öneminin farkında olarak bölgedeki demografik ve kültürel yapıyı değiştirmeye yönelik politikalarını yoğunlaştırmıştır. BKBY girişimi kapsamında Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki varlığı belirgin şekilde artmış, bu süreçte Uygurlara yönelik asimilasyon politikaları daha görünür hâle gelmiştir. Bu politikalar, bölgedeki etnik ve dini kimlikleri bastırmaya yönelik kültürel dönüşüm uygulamaları ve yoğun güvenlik tedbirleri şeklinde kendini göstermektedir. Öte yandan Çin hükümeti, Uygurların direniş eğilimlerini bastırmaya çalışırken, sınırın hemen ötesinde aynı etnik ve dini kimliği paylaşan Orta Asya toplumlarından gelebilecek olası tepkiler konusunda da hassasiyet göstermektedir. Zira bu bölge, Çin dışındaki en yoğun Uygur nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır (Çetin, 2022, s.977).

Sonuç olarak Çin yönetimi, sınırın hemen ötesinde bulunan ve önemli bir Uygur nüfusuna ev sahipliği yapan Orta Asya ülkelerinde, hem ortak etnik ve dini kimlik bağları hem de potansiyel toplumsal tepkiler nedeniyle hassas bir denge gözetmek zorunda kalmaktadır (Clarke, 2010, s.220).

Öte yandan Orta Asya yalnızca Sincan'ın güvenliği açısından değil, aynı zamanda Çin'in daha geniş bölgesel vizyonu çerçevesinde stratejik bir işlev de üstlenmektedir. Geleneksel olarak Rusya'nın nüfuz alanı olarak görülen Orta Asya, Çin'in artan altyapı yatırımları ve bağlantı projeleri sayesinde doğu ile batı arasında stratejik bir geçiş bölgesine dönüşmektedir. Bu bölgenin jeostratejik rolü, onu Çin'in BKBY vizyonunda Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan bir "bağlantı tokası" hâline getirmekte; Çin'in ekonomik, siyasi ve güvenlik politikalarının kesişim noktası olarak öne çıkarmaktadır (Tekir ve Demir, 2019, s. 272).

Çin açısından Orta Asya'yı stratejik kılan bir diğer unsur ise, bölgenin barındırdığı geniş pazar potansiyelidir (Tutar ve Bahsi Koçer, 2019, s. 622). Refah seviyesi yüksek ve güçlü bir ülke olma hedefini "Çin Rüyası" ile ortaya koyan Çin, bu doğrultuda hızla büyüyen ekonomisini desteklemek amacıyla uluslararası pazarlara açılma ve küresel enerji kaynaklarını güvence altına alma arayışındadır. Bu doğrultuda Çin, dış ekonomik ilişkilerini genişletmeye yönelik stratejiler geliştirerek, özellikle enerji kaynakları ve yeni pazarlar açısından stratejik öneme sahip bölgelerle iş birliğine yönelmiştir. Buna karşılık Orta Asya, geniş arazilere sahip olmasına rağmen düşük nüfus yoğunluğu ve sınırlı ekonomik kapasitesiyle daha küçük bir piyasa görünümündedir. Bölge ülkelerinin ekonomik gelişmişlik düzeyi düşüktür; ekonomileri genellikle ham madde ve tarım ürünleri ihracatına dayanmakta, buna karşılık sanayi ürünlerini dışarıdan temin etmektedirler. Bu durum, Çin'e Orta Asya ile ilişkilerini derinleştirme konusunda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Çin, kendi sanayisinin ihtiyaç duyduğu enerji kaynakları ve tarım ürünlerini bu bölgeden temin ederken, Orta Asya ülkelerine de ihtiyaç duydukları sanayi mallarını sağlayarak karşılıklı faydaya dayalı bir iş birliği geliştirme imkânı bulmaktadır (Kasım, 2020, s. 66-67).

Diğer taraftan dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelen Çin, ekonomik büyümesini sürdürülebilir kılmak amacıyla dışa bağımlı olduğu enerji kaynaklarını güvence altına alma ihtiyacı duymaktadır. Küresel üretim ve sanayi merkezi olma rolüyle birlikte artan bu enerji talebi, BKBY girişiminin arka planındaki başlıca etkenlerden biri olmuştur. Enerji kaynakları bakımından zengin olan Orta Asya ise, Çin açısından hem coğrafi yakınlık hem de kaynak çeşitliliği bakımından stratejik bir konumda yer almakta; bu durum Pekin yönetiminin bölgeyle olan ilişkilerine enerji odaklı yeni bir boyut kazandırmaktadır (Samadi, 2023, s. 3).

Nitekim Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, yer altı kaynakları açısından büyük bir zenginliğe sahiptir. Kırgızistan, seryum, disprosyum, erbiyum gibi nadir bulunan farklı değerli metalin rezervlerine sahiptir. Ayrıca yılda yaklaşık 80 ton altın üretimi yapılmakta, dünya antimon talebinin %13'ü ve cıva üretiminin %11'i bu ülkeden karşılanmaktadır. Kömür, petrol, doğalgaz, uranyum, çinko, kalay ve tungsten gibi stratejik mineralleri de barındırmaktadır. Kazakistan, 2,7 milyon km²lik yüzölçümüyle yer altı kaynakları açısından son derece zengin bir ülkedir. Tungsten rezervinde dünya birincisi, krom ve manganezde ikinci, bor bakımından üçüncü, molibden ve fosfatta dördüncü sıradadır. Aynı zamanda dünyadaki en büyük uranyum üreticisidir. Altın üretimi yılda yaklaşık 30 ton civarındadır. Zengin demir cevheri ve kömür yatakları da mevcuttur (Akengin, 2017). Ayrıca Kazakistan, zengin petrol ve doğalgaz rezervleriyle enerji arz güvenliği açısından başta Çin olmak üzere bölge dışı aktörler için de stratejik bir tedarik kaynağı konumundadır.

Özbekistan, doğal gaz kaynaklarıyla dikkat çekerken, yılda 75-80 ton arasında altın üretimiyle önde gelen üreticiler arasındadır. Kızılkum Çölü'nde bulunan uranyum rezervleri dünya çapında önem taşımaktadır. Uranyum üretiminde yedinci, bakır üretiminde ise ilk 20 ülke arasında yer almaktadır. Türkmenistan ise yer altı kaynak çeşitliliği açısından daha sınırlı olsa da, sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervleriyle, dünyanın en zengin enerji kaynaklarının bulunduğu bölge olarak tanımlanan Stratejik Elips içerisinde yer almaktadır. Bu kavram, özellikle Orta Asya ve Orta Doğu'yu kapsayan, enerji kaynakları bakımından kritik öneme sahip bir coğrafi alanı ifade etmektedir. Türkmenistan'ın enerji potansiyeli, bu stratejik bölge içerisindeki önemini daha da artırmaktadır (Akengin, 2017). Son olarak Tacikistan, yer altı kaynakları bakımından alüminyum, altın, çinko, kurşun ve bakır gibi çeşitli maden rezervlerine sahiptir. Bununla birlikte ülkede sınırlı düzeyde doğalgaz üretimi yapılmakta olup, yıllık üretim kapasitesi yaklaşık 1 milyar metreküp civarındadır (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 135-136).

Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikalarında dikkat çeken temel unsur, enerji kaynaklarını çeşitlendirme, bu kaynakların bulunduğu bölgelerde doğrudan arama-çıkarma faaliyetlerine katılma ve enerjiyi mümkün olduğunca kaynağında temin etme hedefidir. Bu strateji doğrultusunda Çin, enerji açısından zengin olan Orta Asya ülkeleriyle yakın ilişkiler geliştirmiştir. Çin'in artan enerji talebi karşısında Orta Asya ülkeleri önemli tedarikçiler hâline gelirken; Çin de bu ülkelere altyapı yatırımları, boru hatları ve finansal destek sağlayarak dolaylı bir kalkınma desteği sunmaktadır. Böylece taraflar, karşılıklı çıkar temelinde bir iş birliği modeli oluşturmaktadır (Töre, 2021, s. 98-100).

Bu karşılıklı bağımlılık durumu, Çin'in BKBY girişimi kapsamında vurguladığı "kazan-kazan" yaklaşımıyla örtüşmektedir. Bölgenin sahip olduğu petrol, doğal gaz ve nadir toprak elementleri gibi kaynaklar, Çin açısından stratejik değer taşıırken Çin de aynı zamanda bu ülkelerin ürünlerini pazarlayabileceği büyük bir tüketim pazarı sunmaktadır (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 131). Bu kapsamda Çin, enerji güvenliğini sağlamak adına önemli adımlar atmış; Kazakistan ile petrol, Türkmenistan ile doğal gaz boru hatları inşa ederek Orta Asya'daki enerji kaynaklarına doğrudan ulaşımı mümkün kılmıştır (Kodaman ve Gonca, 2016, s. 1259).

Çin, BKBY girişimi kapsamında, üretim fazlasına yeni pazarlar bulma, enerji ve ham madde kaynaklarına erişim sağlama ve bölgesel etkinliğini artırma hedefleri doğrultusunda Orta Asya'ya yoğun yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bu yatırımlar içinde en büyük payı Kazakistan alırken, onu Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan izlemektedir. Sektörel olarak bakıldığında, Çin yatırımlarının büyük bölümü madencilik ve enerji sektörlerine yönelmiştir. Özellikle maden çıkarımı, petrol arama ve işleme ile enerji iletimi alanlarına yapılan yatırımlar, ulaştırma altyapısı (demiryolu ve otoyol) yatırımlarının yaklaşık dört katına ulaşmaktadır. Diğer yatırım alanları arasında sanayi, finans, bilgi teknolojileri, tarım, gıda ve toplumlar arası etkileşimi artırmayı hedefleyen projeler yer almaktadır (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 132).

BKBY girişimi çerçevesinde Çin, inşa edilen yeni kara yolları, demir yolları, enerji taşıma hatları, dijital altyapılar ve lojistik merkezler ile Orta Asya'yı ticaretin ana arterlerinden biri hâline getirilmeyi amaçlanmaktadır. Çin bu altyapı yatırımları aracılığıyla Orta Asya üzerinden Avrasya içi ticaret yollarını yeniden düzenlemekte, aynı zamanda kıtanın üretim ve dağıtım zincirlerinde merkezi bir rol üstlenmesini teşvik etmektedir. Bu girişim, yalnızca ekonomik bağlantıları artırmakla kalmamakta, aynı zamanda bölgesel entegrasyon, siyasi istikrar ve jeo ekonomik derinlik açısından da Orta Asya'nın stratejik değerini ön plana çıkarmaktadır (Omonkulov, 2020, s. 48).

BKBY, hem küresel düzeyde hem de Orta Asya gibi stratejik bölgelerde büyük güçler arasındaki rekabette giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Çin'in bu bölgedeki altyapı projeleri, ticaret bağlantıları kurma ve ekonomik entegrasyonu teşvik etme adımları, bölgenin jeopolitik ve ekonomik yapısını doğrudan etkilemektedir. Çin'in küresel ölçekte daha etkin bir aktör olma çabası, BKBY gibi girişimlerde açıkça görülmektedir. Başlangıçta yalnızca bir proje olarak ortaya çıkan BKBY, on yıl içinde dijital altyapıdan sağlığa kadar

uzanan geniş bir alanı kapsayan kapsamlı bir stratejiye dönüşmüştür (Acar ve Özlük, 2024, s. 195).

Çin, İYEK girişimi çerçevesinde, ülkesinin batı sınırlarından başlayarak Orta Asya ve ötesine uzanan kara ve demir yolu ağlarını bölge ülkeleriyle iş birliği içinde finanse ederek inşa etmektedir. Bu kapsamda Pekin, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkelerle ekonomik ilişkilerini derinleştirerek, bölgenin en büyük dış ticaret partneri hâline gelmiştir. Çin'in Orta Asya'daki altyapı yatırımlarına yönelik taahhütleri toplamda 64 milyar doları aşmıştır. Sadece Kazakistan'da 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 26 milyar dolarlık projeyi hayata geçirmiştir. Kırgızistan'a ise Kuşak-Yol çerçevesinde 3 milyar dolarlık mali destek sağlanmıştır (Omonkulov, 2020, s. 51-52). Çin, Özbekistan'daki yaklaşık 7,8 milyar Amerikan doları tutarındaki yatırımlarıyla, ülkenin en büyük dış yatırım kaynağı ve ikinci en büyük ticaret ortağı konumuna ulaşmıştır. Ekonomik ilişkilerin bu düzeyde gelişmesi, iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığı da derinleştirmiştir. Benzer şekilde Tacikistan açısından da Çin ile kurulan dostane ilişkilerin güçlendirilmesi dış politika öncelikleri arasında yer almakta; bu kapsamda taraflar arasında enerji, altyapı, güvenlik ve ekonomi gibi çeşitli alanları kapsayan yaklaşık 200 ikili iş birliği anlaşması imzalanmıştır (Ablet, 2022, s. 159-160).

22 Haziran 2016'da Özbekistan Yüksek Konseyi Yasama Meclisi'nde yaptığı konuşmada Xi Jinping BKBY girişiminin yalnızca ekonomik kalkınmayı değil, aynı zamanda barış ve ortak refah vizyonunu da taşıyan bir proje olduğunu vurgulamıştır. Xi, bu girişimin dünyanın farklı bölgelerindeki halkların gelişme umutlarına yanıt verme potansiyeline sahip olduğunu ve kadim İpek Yolu'nun değerlerini, yani barışçıl iş birliği, karşılıklı saygı ve “kazan-kazan” anlayışını yeniden canlandırmayı hedeflediğini ifade etmiştir. Ayrıca, projenin “ortak inşa ve ortak paylaşım” ilkeleri doğrultusunda ilerlemesi gerektiğinin altını çizmiştir (Ablet, 2022, s. 156).

Çin'in BKBY girişimi kapsamında demiryolu taşımacılığına verdiği stratejik önem, özellikle Çin-Avrupa hattında yük taşımacılığında kayda değer bir ivme yaratmıştır. Son yıllarda artan tren sefer sayıları, altyapı yatırımlarının yanı sıra, güzergâh üzerindeki ülkeler arasında ulaştırma süreçlerini kolaylaştırmaya yönelik kurumsal iş birlikleriyle de desteklenmektedir. 2018 yılının ilk yarısında yalnızca Çin-Avrupa hattında yaklaşık 2500 yük treninin sefer yaptığı bildirilmiştir. Bu artış, karayolu-demiryolu bütünleşmesine dayalı yeni bağlantılar açısından Orta Asya'nın transit rolünü daha da önemli kılmaktadır.

Demiryolu altyapısının etkin kullanımıyla birlikte, bu hatlar denizyoluna alternatif bir lojistik koridor haline gelmektedir (Chan, 2018, s. 112-113).

Orta Asya, Çin'in kara bağlantılarını genişletme stratejisinde giderek daha merkezi bir rol oynamaktadır. Çin-Avrupa yük trenlerine paralel olarak artan, bölgeye yönelik lojistik yatırımların somut göstergelerindedir. 2017 yılında yıllık %49 artışla 2237 tren seferine ulaşılması, Orta Asya'nın kara ile çevrili coğrafi dezavantajlarının aşılmaya başladığını ve bölgenin Çin'in BKBY kapsamındaki ekonomik hinterlandına dönüştüğünü göstermektedir. Çin'in Yiwu'dan Afganistan'a uzanan demiryolu hattı, Afganistan'daki mevcut siyasi istikrarsızlığa rağmen, ulaşımın ve ticaretin gelecekteki potansiyelini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Rusya, İran ve Hindistan'ın yürüttüğü Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru'nun da bu ağla birleşmesi, Orta Asya'nın Çin'in kara ve deniz ipek yollarını birbirine bağlayan stratejik bir kavşak haline gelmesini sağlamaktadır (Chan, 2018, s. 114).

Çin'in BKBY girişimi, son yıllarda Orta Asya ile olan ilişkilerinin stratejik boyut kazanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Girişim, altyapı yatırımlarından enerji projelerine kadar geniş bir yelpazede Çin'in bölgedeki etkisini artırmasına olanak tanımıştır. Bu çerçevede, Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkiler yalnızca ikili düzeyde değil, çok taraflı platformlarda da derinleşmektedir. Bu çok taraflı iş birliğinin somut örneklerinden biri, 18-19 Mayıs 2023 tarihlerinde Çin ile Orta Asya'nın beş ülkesi arasında Çin'in Şian kentinde düzenlenen zirvedir.

Zirve kapsamında yalnızca çok taraflı temaslar değil, aynı zamanda Çin ile bölge ülkelerinin liderleri arasında çeşitli ikili görüşmeler de gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda, altyapı yatırımları, enerji iş birlikleri, ulaştırma ağlarının geliştirilmesi ve ticaretin kolaylaştırılması gibi konularda yeni iş birliği alanları belirlenmiştir. Zirvenin sonuç bildirgesinde özellikle "karşılıklı yarar" ilkesi ön plana çıkarılmıştır. Bu gelişmeler, hem bölgesel kalkınma açısından önemli bir adım teşkil etmekte hem de Çin'in ekonomik ve diplomatik nüfuzunu pekiştirmektedir (Hekimoğlu ve Mukanov, 2024, s. 4).

Zirvede, taraflar BKBY girişiminin uluslararası iş birliğini geliştirme kapasitesini büyük bir takdirle karşıladıklarını ifade etmiştir. Girişimin 10. yıldönümünü yeni bir başlangıç noktası olarak gören taraflar, BKBY'nin Orta Asya devletlerinin ulusal kalkınma stratejileriyle daha fazla uyumlaştırılmasına yönelik iradelerini dile getirmiştir. Kırgızistan'ın 2026 Ulusal Kalkınma Programı, Kazakistan'ın "Nurlu Yol" politikası, Tacikistan'ın 2030 Kalkınma Stratejisi, Türkmenistan'ın "Büyük İpek Yolu'nun Yeniden

Canlanması” vizyonu ve Özbekistan’ın “Yeni Özbekistan” stratejisi; girişimin bölgesel kalkınma planlarıyla yüksek düzeyde tamamlayıcılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda taraflar, çeşitli alanlarda pratik iş birliklerini güçlendirme yönündeki kararlılıklarını vurgulamaktadır (Xi’an Declaration of the China-Central Asia Summit, 2023).

Bununla birlikte, taraflar Orta Asya’nın önemli bir Trans-Avrasya ulaştırma merkezi olarak konumunu güçlendirmeyi ve Çin-Orta Asya arasında çok modlu transit taşımacılığın geliştirilmesini öncelikli hedefler arasında görmektedir. Çin-Orta Asya-Güney Asya, Çin-Orta Asya-Orta Doğu ile Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran güzergâhları ve Aktau Limanı’nı içeren trans-Hazar rotalarının etkin kullanımı, bölgesel ticaret ve lojistik altyapısının iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesinin fizibilite çalışmalarının tamamlanması ve hızlıca hayata geçirilmesi; Kazak-Çin Ayaguz-Tacheng demiryolu ile Çin-Kırgızistan-Özbekistan ve Çin-Tacikistan-Özbekistan otoyollarının düzenli ve sorunsuz işletilmesi, BKBY’nin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Bu girişimler, Orta Asya ile Çin arasındaki ekonomik entegrasyonu derinleştirerek bölgenin küresel tedarik zincirlerindeki konumunu güçlendirmektedir (Xi’an Declaration of the China-Central Asia Summit, 2023).

26 Nisan 2025 tarihinde Kazakistan’ın Almatı kentinde gerçekleştirilen Altıncı Çin-Orta Asya Dışişleri Bakanları Toplantısında Orta Asya ülkeleri ile Çin arasında BKBY girişimi ile ulusal kalkınma stratejilerinin daha sıkı bir şekilde uyumlaştırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda taraflar, özellikle ticaretin kolaylaştırılması, sanayi yatırımlarının artırılması, altyapı bağlantılarının güçlendirilmesi, çevre dostu madencilik uygulamalarının teşvik edilmesi, tarımsal modernizasyonun desteklenmesi ve kültürel etkileşimlerin artırılması gibi alanlarda iş birliğini derinleştirme kararlılığını ortaya koymuşlardır (Anqi, 2025).

Ayrıca Görüşmeler sırasında Bakan Wang, karşılıklı güven temelinde dostane ilişkilerin sürdürülmesi, karşılıklı faydaya dayalı ekonomik iş birliğinin artırılması, kurumsal yapıların güçlendirilmesi, adalet ve hakkaniyetin gözetilmesi ile uzun vadeli dostluk anlayışının pekiştirilmesini kapsayan Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki iş birliğini daha da derinleştirmek amacıyla beş temel öneride bulunmuştur (Anqi, 2025).

Sonuç olarak Çin, Orta Asya ülkeleri açısından en büyük yatırımcı ve dış ticaret ortağı konumundadır. Bölgeyle geliştirdiği enerji, altyapı ve ulaştırma projeleri sayesinde

ekonomik nüfuzunu artırmakta; böylece hem siyasi etkisini güçlendirmekte hem de Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında stratejik bağlantılarını pekiştirmektedir (Nogayeva, 2019, s. 31).

4.3.1. Çin ile Yükselen Ortaklık: Orta Asya Ülkeleri Açısından Riskler ve Olanaklar

Denizlere ya da okyanuslara doğrudan erişimi olmayan devletler, jeopolitik literatürde “kilitli ülke” olarak tanımlanmakta olup, dış dünya ile olan ilişkilerini büyük ölçüde komşu ülkeleriyle kurdukları bağlar üzerinden yürütmektedirler. Bu durum, özellikle dış ticaret gibi alanlarda söz konusu ülkeleri daha kırılgan hâle getirmektedir. Orta Asya’daki Türk Cumhuriyetleri, sahip oldukları coğrafi konum, iklim koşulları, sınırlı su kaynakları ve engebeli yüzey şekilleri nedeniyle temel ihtiyaçlarını yalnızca kendi topraklarından karşılamakta zorlanmaktadır. Aynı şekilde, doğal zenginliklerini değerlendirebilmeleri ve ekonomik kalkınmalarını sürdürebilmeleri de bu kaynakları dış pazarlara ulaştırabilme kapasitelerine bağlı olmaktadır (Akengin, 2017). Açık denizlere doğrudan erişimi bulunmayan Orta Asya ülkeleri, BKBY girişimi kapsamında geliştirilen kara ve demir yolu projeleri sayesinde deniz limanlarına ulaşma imkânı elde etmişlerdir. Bu ulaşım ağları, söz konusu ülkelerin kara ile çevrili olma dezavantajını azaltmakta ve dış ticaret kapasitelerini artırma potansiyeli sunmaktadır (Töre, 2021, s. 89-90).

BKBY girişimi, yalnızca Çin için değil, aynı zamanda projeye dâhil olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için de önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu ülkeler açısından BKBY, yeni pazarlara erişim, altyapı yatırımları, ulaşım hatlarının iyileştirilmesi ve uluslararası iş birlikleri yoluyla ticaretin canlandırılması, istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi gibi olanaklar yaratmaktadır. Ayrıca, küresel ölçekte artan enerji talebi karşısında bu ülkelerin sahip olduğu enerji kaynakları, onların stratejik önemini artırmaktadır. BKBY kapsamında geliştirilen ulaştırma koridorları ve ekonomik entegrasyon girişimleri, bölge ülkelerinde ekonomik canlanma beklentilerini güçlendirmiş ve BKBY’nin olumlu karşılanmasına katkı sağlamıştır (Tutar ve Bahsi Koçer, 2019, s. 622)

Sovyetler Birliği’nin çözülmesinin ardından Orta Asya ülkeleri, ekonomik dönüşüm süreçlerinin yanı sıra ciddi altyapı eksiklikleriyle de karşı karşıya kalmıştır. Yıllar içinde bu bölgeler, küresel ölçekte yeterli mali destek alamamış ve kalkınma öncelikleri genellikle göz ardı edilmiştir. Asya Kalkınma Bankası’nın değerlendirmelerine göre, 2016-2030 yılları arasında yalnızca Orta Asya’daki altyapı yatırımları için yaklaşık 33 milyar dolarlık bir

kaynak ihtiyacı doğmuştur. Ancak bu tutar, Orta Asya ülkelerinin mevcut bütçeleriyle karşılanamayacak düzeydedir. Bu noktada Çin'in öncülüğünde yürütülen ve ulaşım, enerji ile lojistik ağlara odaklanan BKBY girişimi, altyapı alanındaki bu kronik sorunlara çözüm sunan alternatif bir kalkınma modeli olarak öne çıkmıştır. Bu nedenle Orta Asya ülkeleri, Çin'in sunduğu projelere katılım göstererek bölgesel bağlantılarını güçlendirme ve kalkınma eksiklerini giderme yoluna gitmiştir (Omonkulov, 2020, s. 50).

Altyapı bağlantılarının güçlendirilmesi, Orta Asya ülkeleri için temel bir ortak ihtiyaç olarak öne çıkmakta ve BKBY girişiminin merkezinde yer almaktadır. Kırgızistan, ulusal kalkınma planında ulaşım ağlarının iyileştirilmesi ve uluslararası koridorların geliştirilmesine yönelik ortak çaba vurgusu yaparken Türkmenistan, ülkesini bölgesel bir lojistik merkezi hâline getirme hedefi doğrultusunda geniş çaplı ulaştırma projeleri başlatmıştır. Benzer şekilde Tacikistan da, kendisini kapalı bir coğrafi konumdan bölgesel bir transit geçiş ülkesi konumuna dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Tüm bu çabalar, Orta Asya ülkelerinin BKBY girişimini destekleme ve aktif katkı sunma yönündeki kararlılığını ortaya koymaktadır (Ablet, 2022, s. 158).

Öte yandan Orta Asya devletleri, Çin'i yalnızca doğal kaynaklarını ihraç ettikleri bir pazar olarak değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma süreçlerinde ihtiyaç duydukları finansal desteğin temel sağlayıcısı ve dış ticaret stratejilerinde dengeleyici bir ortak olarak görmektedir. Bu çerçevede Çin, bölge ülkeleri için yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda Rusya'nın tarihsel etkisine karşı alternatif bir siyasi güç merkezi olarak da önem kazanmaktadır (Alperen, 2018, s. 27). Ayrıca ABD'nin küresel siyasette askeri güç temelli yaklaşımına karşılık olarak, Çin'in ekonomik iş birliklerine dayalı ve "kazan-kazan" ilkesiyle şekillenen stratejisi, Orta Asya'da olumlu bir karşılık bulmuştur. Çin'in bu yaklaşımı, askeri yöntemlerden ziyade ekonomik kalkınmayı ve altyapı bağlantılarını ön plana çıkarması açısından yumuşak güç stratejisinin bir örneği olarak değerlendirilmektedir (Şener ve Sugözü, 2022, s. 3).

Çin, bölgedeki etkisini gösterirken bilinçli olarak ölçülü ve mütevazî bir tutum sergilemektedir. Gücünü doğrudan vurgulamak yerine, yumuşak ve gizli yöntemlerle nüfuzunu genişletmeye özen göstermekte; tartışmalı konularda ise uzun vadeli stratejiler ve esnek manevralar geliştirmektedir. Diplomaside doğrudan güç gösterisinden uzak durarak, Çin; bölge ülkeleriyle ilişkilerinde karşılıklı saygı ve iş birliğini vurgulayan, daha çok

uzlaşmaya dayalı bir politika izlemekte ve bu yaklaşımı uzun vadeli hedeflerinin merkezine yerleştirmektedir (Çetin, 2022, s.975).

Diğer taraftan Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki sınırlı kültürel etkileşim ve Çin'in bölgedeki yumuşak güç kapasitesinin henüz istenen düzeye ulaşmamış olması, zaman zaman kamuoyunda Çin karşıtı tutumların ve algıların güçlenmesine neden olabilmektedir (Alperen, 2018, s. 27).

BKBY girişimi çerçevesinde gerçekleştirilen yatırımların önemli bir kısmı, Çin finans kuruluşları tarafından sağlanan kredilerle finanse edilmektedir. Ancak bu finansman modeli, katılımcı ülkeler açısından bazı ciddi endişeleri beraberinde getirmektedir. Özellikle borçlanma kapasitesi sınırlı olan ülkelerde, projelerin yüksek maliyetli olması ve geri ödeme sürecindeki zorluklar, ekonomik bağımlılığı artırma riski taşımaktadır (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 137). Altyapı projeleri kapsamında yapılan kara yolları, enerji hatları ve köprü gibi doğrudan gelir yaratmayan yatırımların yüksek maliyetli olması, birçok Orta Asya ülkesinde borç yükünü artırmış ve ekonomik kırılganlıkları derinleştirmiştir. Bu durum, bazı çevrelerce Çin'in bölge üzerinde ekonomik nüfuzunu artırma stratejisinin bir parçası olarak yorumlanmaktadır (Şener ve Sugözü, 2022, s. 3).

Bu bağlamda, krediyle finanse edilen projelerin borç sürdürülebilirliği üzerinde baskı oluşturduğu ve geri ödemelerde yaşanan sorunların, bazı stratejik altyapıların mülkiyetinin Çinli şirketlere devriyle sonuçlandığı yönünde eleştiriler gündeme gelmiştir. Dolayısıyla, BKBY çerçevesinde uygulanan finansman politikalarının şeffaflık, ekonomik fizibilite ve geri ödeme kapasitesi bakımından dikkatle değerlendirilmesi gerektiği görüşü ön plana çıkmaktadır (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 137).

Bu bağlamda, yıllar içerisinde bazı Orta Asya ülkeleri ile Çin arasında asimetrik ilişkiler oluşmuştur. Mevcut tahminlere göre, Kırgızistan dış borcunun yarısından fazlasını Çin'e olan yükümlülükleri oluşturmaktadır. Tacikistan da benzer bir durumla karşı karşıyadır. Nitekim, 2011 yılında Kırgızistan'ın Çin'e olan borcu 272 milyon dolar iken, 2016 yılı sonunda bu miktar beş kat artarak 1,4 milyar dolara ulaşmıştır. Bu çerçevede, bölgedeki uzman çevreler sıklıkla Bişkek ve Duşanbe'nin Çin'e borç bağımlılığı riskiyle karşı karşıya olduğuna dikkat çekmektedir (Saltybayev, 2018, s. 81).

Bazı ülkelerde geri ödemede yaşanan güçlükler, altyapı yatırımlarının doğrudan ekonomik getiri sağlamamasıyla birleşince, stratejik öneme sahip liman, maden ve enerji altyapılarının kullanım haklarının Çinli şirketlere devriyle sonuçlanmıştır. Bu durum, hem

kamu borçluluğunun artmasına hem de ulusal varlıkların kaybı tartışmalarına neden olmaktadır. Özellikle borçların geri ödenememesi sonucu stratejik öneme sahip toprakların Çin'e devredilmesi ya da uzun vadeli işletme haklarının tanınması, toplumsal rahatsızlık yaratmıştır. Bu durum, Kazakistan ve Kırgızistan'da kamuoyunun sert tepkilerine yol açmış; bazı dönemlerde kitlesel protesto gösterileri düzenlenmiştir (Şener ve Sugözü, 2022, s. 4-5). 2020 yılında gerçekleştirilen Orta Asya Barometresi anketi, Kazakların %75'inin Çin'in arazi alımları konusunda ciddi endişeler taşıdığını ve %71'inin Çin kaynaklı projelerin ulusal borç seviyesini artırmasından kaygı duyduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Laruelle ve ekibinin 2020'de yaptığı araştırmada, Kazakların yalnızca %24'ünün Çin'in ülkedeki etkisinden memnun olduğu, %55'inin ise Çin'in müdahalesinin azalmasını tercih ettiği ortaya konmuştur (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 426).

Bölge ülkelerinin Çin'den yüksek miktarda borç alması, "borç tuzağı" endişelerini artırmakta ve yerel halkın Çin yatırımlarına karşı şüpheli yaklaşmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, 1990'lardan itibaren yapılan sınır anlaşmalarıyla bazı toprakların Çin lehine verilmesi, halk arasında tepkilere ve milliyetçi hislerin artmasına sebep olmaktadır. Bu tepkiler, Orta Asya ülkelerinin politika yapma süreçlerini de etkileyebilmektedir (Alperen, 2018, s. 28).

Çin, karayolu, demiryolu, liman ve benzeri stratejik altyapı projelerine yatırım yaparak taşımacılık giderlerini azaltmayı ve ticaretin etkinliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu tür altyapı girişimlerinin, yalnızca Çin'in değil, aynı zamanda iş birliği yaptığı ülkelerin ekonomik büyümesini desteklemesi, yeni iş olanakları oluşturması ve yaşam kalitesine olumlu katkı sunması öngörülmektedir (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 422).

Ancak bu süreç, bazı olumsuz algıların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yüksek işsizlik oranlarının görüldüğü bölgelerde, projelerde ağırlıklı olarak Çinli işçilerin görevlendirilmesi ve bazı yatırımların çevresel tahribata yol açması, yerel halk nezdinde Çin'e yönelik güvensizlikleri derinleştirmiştir. Bu tür gelişmeler, milliyetçi söylemlerin ve Çin karşıtı toplumsal eğilimlerin güç kazanmasına zemin hazırlamaktadır. Örneğin Kırgızistan'da, Çinli şirketler tarafından işletilen altın madenlerine karşı yerel düzeyde çeşitli protestolar düzenlenmiştir. Ülkedeki altyapı projelerinde ise çoğunlukla Çin'den getirilen işçilerin çalıştırıldığı, yerel işçilere sınırlı istihdam sağlandığı ve ücret farklılıklarının söz konusu olduğu bildirilmektedir. Öte yandan, Kırgızistan'daki yerel pazarlarda Çinli tüccarların etkinliğinin artması, ucuz Çin mallarının yerli ürünlerin yerini

almasıyla birlikte yerel esnafın rekabet gücünü zayıflatmış ve bazı durumlarda pazardan dışlandıkları yönündeki bulgular kamuoyuna yansımıştır (Kodaman ve Gonca, 2016, s. 1257).

Kısacası ucuz Çin mallarının yerel pazarlara hâkim olmasının yerli üreticiler açısından rekabet dezavantajı yaratabileceğini düşünmektedir. Ayrıca, Çin iş gücünün projelere dâhil edilmesi, yerel istihdam olanaklarının sınırlanmasına neden olabileceği endişesini doğurmaktadır. Bu durum, kazançların yerel düzeyde adil dağılmayacağına dair kaygıları artırmaktadır (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 137). BKBY bölgesindeki halk, özellikle kaynak bakımından zengin alanlarda Çin'in yatırımlarını müdahaleci ve sömürücü bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Bu algı, Çinli firmaların işçi haklarına yönelik olumsuz uygulamaları, yerel işgücünün yeterince kullanılmayıp Çinli işçilere olan bağımlılığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan kültürel ve etnik gerilimlerle daha da derinleşmektedir (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 419).

Çin, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası finansal kuruluşların dayattığı katı koşullar olmaksızın yardım sunarak, borç tuzağı diplomasisine ilişkin eleştirilere rağmen yumuşak gücünü pekiştirmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, Çin'in küresel ölçekte etkisini artırma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 423).

Ancak, Çin'in BKBY kapsamında yürüttüğü bu politikaların uygulanmasında önemli zorluklarla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bu zorluklardan biri, Orta Asya'da gözlemlenen yüksek düzeydeki siyasi hassasiyettir. Bölgede, gerçekleştirilen yatırımlardan yalnızca belirli bir elit kesimin faydalandığı ve yolsuzluk vakalarının yaygın olduğu yönünde bir algı mevcuttur. Bu durum, halk arasında milliyetçi eğilimlerin güçlenmesine, yolsuzluğa duyulan tepkinin artmasına ve çevresel kaygıların ön plana çıkmasına neden olarak hem Çin'e hem de bölgedeki yerel yönetimlere yönelik olumsuz tutumların oluşmasına zemin hazırlayabilir (Alperen, 2018, s. 29).

Nitekim Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında Çin tarafından sağlanan finansman, çoğu zaman kredi alan ülkelere herhangi bir denetim veya şeffaflık şartı koyulmaksızın sunulmaktadır. Bu durum, ilgili ülkelerde söz konusu kaynakların rasyonel ve sürdürülebilir alanlara yönlendirilmesini zorlaştırmakta; mali yönetim zafiyetleriyle birleştiğinde uzun vadede ciddi ekonomik sıkıntılara yol açmaktadır (Şener ve Sugözü, 2022, s. 3).

Son olarak, söz konusu girişimin Çin'in bölgedeki ekonomik ve siyasi etkisini artırma potansiyeli, Orta Asya ülkelerinde egemenlik ve dış politika bağımsızlığına ilişkin soru işaretleri doğurmuştur. Aynı zamanda, Çin ile geliştirilen bu iş birliğinin, ABD ve Rusya gibi diğer büyük güçlerle olan ilişkiler üzerinde olumsuz yansımaları olabileceği yönünde çekinceler de mevcuttur. Dolayısıyla bölge ülkeleri, BKBY girişimine katılım konusunda fayda-risk dengesini dikkatle değerlendirme eğilimindedir (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 137).

Orta Asya'da zaman zaman dile getirilen Çin tehdidi ve Çin'in yayılmacı politikaları gibi olumsuz algıların giderilmesi, bölgedeki güven ortamının güçlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, karşılıklı güvenin tesis edilmesi, mevcut şüphelerin azaltılması ve BKBY girişiminin ortak bir anlayışla hayata geçirilebilmesi için yapıcı ve kapsayıcı bir diyalog ortamı oluşturulması büyük bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır (Ablet, 2022, s. 163). Bu durumu dengelemek amacıyla Çin, kültürel ve dilsel etkileşimi artırmaya yönelik politikalar yürütmekte; bu kapsamda Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla Çin dili ve kültürünün tanıtımını desteklemekte ve bölge ülkelerinden öğrencilere Çin'de eğitim görmeleri için burs imkânları sunmaktadır (Alperen, 2018, s. 28). Ayrıca Çin'in bölgeye yaptığı yatırımlarla refah seviyesini yükseltme çabası, bölge halkı nezdinde güven inşa etmeyi amaçlamıştır. Batı kamuoyunda Çin'in yumuşak güç politikaları sıklıkla kuşkuyla değerlendirilmekte ve çoğu zaman "keskin güç" uygulamaları çerçevesinde eleştirilmektedir. Buna karşın, Çin hükümeti çeşitli yatırımlar ve stratejik girişimler aracılığıyla bu alandaki kararlılığını sürdürmektedir. Bu tür girişimler, Çin'in uluslararası alandaki etkisini artırmaya yönelik daha geniş kapsamlı stratejisinde yumuşak güce merkezi bir rol atfettiğini ortaya koymaktadır (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 422). Öte yandan kamu diplomasisi kapsamında yürütülen medya kampanyalarıyla Çin, girişimini barış, iş birliği ve ortak kazanç temalarıyla tanıtarak, kendisine yönelik şüpheleri azaltmayı ve olumlu bir imaj oluşturmayı hedeflemiştir (Töre, 2021, s. 96).

4.3.2. Kazakistan ile İlişkiler

Kazakistan, yaklaşık 2,7 milyon kilometrekarelik yüzölçümüyle Avrasya'nın en büyük kara ülkelerinden biri olup, modern İpek Yolu'nun merkezinde stratejik bir konumda yer almaktadır. Her ne kadar denize kıyısı bulunmasa da, ülke Çin'i kuzeyden Avrupa'ya bağlayan kara ve demir yolu hatlarının üzerinde bulunması nedeniyle önemli bir jeopolitik avantaja sahiptir. Kazakistan, aynı zamanda Rusya, Çin ve diğer Orta Asya ülkeleriyle sınır

komşusu olması sayesinde bölgesel bir kavşak noktası işlevi görmektedir. Bu eşsiz konumu, Çin'in Batıya yönelik ekonomik açılımında Kazakistan'a özel bir rol kazandırmaktadır (Turan, 2020, s. 200).

Ülkenin ekonomisi büyük ölçüde enerji kaynaklarına, özellikle de ham petrol, doğalgaz ve maden ihracatına dayanmaktadır. Bu kaynaklardan elde edilen gelir, ülkenin gayrisafi yurt içi hasılasının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak enerji dışı sektörlerin gelişimi görece yavaş ilerlemektedir. Ekonomik çeşitliliği artırmak amacıyla sanayileşmeye yönelik çeşitli stratejik girişimler sürdürülmektedir. Başlıca ihraç ürünleri arasında petrol, metal cevherleri ve kimyasal elementler bulunurken; ithal edilen ürünler arasında makine, elektronik aksam, taşıt araçları ve enerji ürünleri öne çıkmaktadır (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 133).

Çin ile Kazakistan arasındaki diplomatik ilişkiler Ocak 1992'de başlamış ve zamanla giderek derinleşmiştir. Temmuz 2005'te stratejik ortaklık düzeyine taşınan bu ilişki, Haziran 2011'de kapsamlı stratejik ortaklık seviyesine çıkarılmıştır. Eylül 2013'te imzalanan "Kapsamlı Stratejik Ortaklığı Derinleştirme Ortak Mutabakatı" ile iş birliği daha da pekiştirilmiş, Ağustos 2015'te ise "Çin-Kazakistan Kapsamlı Stratejik Ortaklığında" yeni bir aşamaya geçilmiştir. Son olarak, Eylül 2019'da taraflar ilişkilerini "kalıcı kapsamlı stratejik ortaklık" düzeyine yükseltmiştir (Baishan vd., 2024, s. 800).

Nitekim, Haziran 2019'da göreve başlayan Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Çin ile yakın ilişkilere büyük önem vermektedir. SSCB döneminde Çin büyükelçiliğinde görev yapmış ve Çince bilen Tokayev, Eylül 2019'daki Çin ziyaretinde, iki ülke arasında stratejik ve çok yönlü iş birliğini vurgulayan ortak bir bildiri imzalanmasını sağlamıştır. Ayrıca, Kazakistan'ın "Nurlu Yol" ekonomik politikası ile Çin'in Bir Kuşak Bir Yol girişiminin uyumlaştırılması ve süper bilgisayar projesi gibi çeşitli alanlarda 10 farklı iş birliği anlaşması gerçekleştirilmiştir (Çetin, 2022, s. 983-984).

Kazakistan, BKBY girişiminin başarısı açısından coğrafi olarak kritik bir konuma sahiptir. Zira Kazakistan, Çin ile Avrupa ve diğer Avrasya ülkeleri arasındaki kara ulaşım hatlarının merkezinde yer almaktadır. Çin'den başlayıp Kazakistan topraklarından geçen ana kara yolları ve demiryolu hatları, Çin ürünlerinin Batı pazarlarına taşınmasında ana arterlerdir. Nitekim Çinli yetkililer Kazakistan'ın geniş yüzölçümünün sunduğu transit imkânlarını; Rusya, Hazar Havzası, İran ve Güney Asya'ya açılan kara yolları ve lojistik ağlarla desteklemesi sayesinde stratejik bir bağlantı noktası oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Öte yandan bu stratejik konumun tercih edilmesinde, Kazakistan'ın büyük ölçekli altyapı projelerini hayata geçirebilecek siyasi ve ekonomik yeterliliğe sahip olması, ayrıca bölgedeki en istikrarlı cumhuriyet olarak görülmesi etkili olmuştur (Saltybayev, 2018, s. 77-79).

BKBY girişimi ile Kazakistan'ın ulusal kalkınma planı olan "Nurlu Yol" arasındaki uyum, bu sürecin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İki tarafın hedeflerinin örtüşmesi, siyasi ve ekonomik iş birliğini daha da güçlendirmiştir. Kazakistan, Çin projelerine pasif bir katılımcı olmanın ötesinde, kendi ulusal kalkınma stratejilerini BKBY ile uyumlu hale getirmektedir. 2014 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından ilan edilen "Nurlu Yol" politikası, altyapı yatırımları yoluyla ekonomik canlılığı artırmayı ve istihdamı teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Baishan vd., 2024, s. 800). Kazakistan'ın ulaşım altyapısını dönüştürmeyi hedefleyen Nurlu Yol programı BKBY ile entegre bir biçimde yürütülmüş ve son 10 yıl içinde toplamda yaklaşık 30 milyar dolar kamu kaynağı kullanılarak 5 demiryolu hattı ve 6 karayolu inşa edilmiştir. Bu projeler, Kazakistan'ı Orta Asya'nın başlıca lojistik ve transit merkezlerinden biri haline getirme stratejisinde merkezî bir rol oynamaktadır (Shaimergenova, 2023).

Nitekim son yıllarda, BKBY ile "Nurlu Yol" politikaları arasında sağlanan entegrasyon, ortak projelerin geliştirilmesini mümkün kılmıştır. Bu bağlamda Kazakistan, sadece bir transit ülke olarak değil, aynı zamanda enerji ihracatı ile demir ve kara yolu bağlantılarında da stratejik bir merkez hâline gelmiştir (Saltybayev, 2018, s. 80).

Bu stratejik dönüşümün somut göstergeleri arasında Khorgos Kuru Limanı, Aktau ve Kuryk Limanları gibi kilit altyapı projeleri yer almaktadır. Özellikle 2015 yılında faaliyete geçen Khorgos Kuru Limanı, Çin'in Lianyungang Limanı ile bağlantı kurarak günlük 16.000'den fazla konteyner işleme kapasitesiyle bölgesel ticaretin merkezlerinden biri hâline gelmektedir (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 424-425). Söz konusu projeler, Kazakistan ve Orta Asya'daki taşımacılık sürelerini kısaltmanın ötesinde, Çin'den yola çıkan yüklerin yaklaşık 15 gün içerisinde Batı Avrupa'ya ulaşmasını mümkün kılan yeni ve etkili bir lojistik koridorun oluşmasına da katkı sağlamıştır (Omonkulov, 2020, s. 55).

Diğer taraftan 2024 yılının ilk 11 ayında Çin ile Kazakistan arasındaki yük taşımacılığı %13 artış göstererek 29,3 milyon tona ulaşmıştır. Artan ticaret hacmini karşılamak ve lojistik süreçleri hızlandırmak amacıyla taraflar, sınır kapılarının

modernizasyonu ve sınır ötesi taşımacılık altyapısının geliştirilmesi yönünde çalışmalar yürütmektedir (Omarova, 2025)

Kazakistan ile Çin arasındaki ekonomik iş birliğinin kurumsal temelleri, BKBY çerçevesinde imzalanan çok sayıda belgeyle güçlendirilmiştir. Bu belgelerden biri de iki ülke arasındaki stratejik yatırım iş birliği programıdır. Kazakistan, özellikle dış ticaret ve doğrudan yatırımlar alanında Çin'i en öncelikli ekonomik ortaklarından biri olarak konumlandırmakta ve bu doğrultuda karşılıklı projelere hız kazandırmaktadır. Bu iş birliğinin kapsamı, Çin'in Kazakistan'a yönelik doğrudan yatırım verileri üzerinden somut olarak izlenebilmektedir. Nitekim Çin'in Kazakistan'daki toplam doğrudan yatırımları 43 milyar doları aşmış durumdadır (Ablet, 2022, s. 159). Ancak bu rakam, zaman içerisinde yapılmış tüm yatırımların birikimli toplamını ifade etmektedir. Buna karşılık, 2024 yılı itibarıyla Çin'in Kazakistan'daki aktif yatırım stoku 24 milyar dolara ulaşmıştır (Yuwei, 2025).

İki ülke arasında, özellikle sanayi üretimini artırmaya yönelik yatırımlar ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda, toplam değeri 26,5 milyar doları bulan 51 yatırım projesi halihazırda hayata geçirilmiştir. Kimya, metalurji, makine mühendisliği, enerji ve tarım-sanayi gibi sektörlerde 50'den fazla yeni işletmenin kurulması veya mevcut olanların modernizasyonu planlanmaktadır. Kazakistan, bu yatırımları yalnızca ekonomik büyüme aracı olarak değil, aynı zamanda ulusal sanayileşme stratejisinin temel bir bileşeni olarak değerlendirmektedir (Saltybayev, 2018, s. 81).

Çin, bugün itibarıyla Kazakistan'ın en önemli beş yatırım ortağından biridir. Ülkede tamamlanan 62 ortak proje sayesinde 11.000'den fazla iş imkânı yaratılmıştır. Ek olarak, 13,5 milyar dolarlık 55 projenin geliştirme süreci devam ederken, toplamda 222 proje için öngörülen yatırım hacmi 60,5 milyar doları aşmaktadır. Söz konusu iş birliği sadece sanayiyle sınırlı kalmamakta; ulaştırma ve lojistik sektörlerinde de kayda değer gelişmeler gözlemlenmektedir (Omarova, 2025).

2023 Kuşak ve Yol Girişimi Forumu'nda, BKBY kapsamında yapılacak yatırımların %15'i, yani yaklaşık 16 milyar doların Kazakistan'a yönlendirileceği açıklanmıştır. Bu yatırımlar, teknoloji transferi, elektrikli araç tedariki ve yeni altyapı projelerine yönelik 30'dan fazla ticaret anlaşmasını kapsamaktadır. Forumda öne çıkan başlıca anlaşmalar arasında Orta Koridor'un geliştirilmesi, çok modlu ve konteyner taşımacılığının iyileştirilmesi ile Tancheng-Ayagöz demiryolu hattının inşası yer aldı. Ayrıca, Kazakistan'ın

ulusal demiryolu şirketi Temir Zholy ile Çinli CRRC Corporation Limited firması arasında 1,3 milyar dolarlık bir anlaşma imzalanarak, lokomotif alımı ve Kazakistan'da mühendislik ile servis merkezlerinin kurulması planlanmıştır (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 425). BKBY girişimi kapsamında yürütülen projelerle birlikte Kazakistan, önümüzdeki beş yıl içinde altyapı modernizasyonu ve lojistik sektöründe büyüme hedeflerine ulaşmayı; bu süreçte yaklaşık 20.000 kişilik yeni istihdam yaratmayı planlamaktadır. Özellikle petrol ve doğal kaynak ticaretinin geliştirilmesi stratejisi doğrultusunda, Çin ile kurulan ulaşım bağlantılarının kara ve demiryolu altyapısı üzerinden güçlendirilmesi hedeflenmektedir (Ablet, 2022, s. 159).

Bu iş birliği yalnızca stratejik planlamayla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda somut mali iş birlikleriyle desteklenmektedir. Çin'in Kazakistan'a sağladığı krediler, ülkenin Çin'e yaklaşık 9 milyar dolarlık bir borçlanma yükü altına girmesine yol açmış olsa da, bu finansman önemli altyapı ve enerji projelerinin hayata geçirilmesine katkı sağlamıştır. Örneğin, Çin Merkez Bankası, Büyük Almatı Çevre Yolu'nun inşası için Kazakistan'a 100 milyon dolar kredi sağlamış; toplam maliyetin sekizde birini karşılayan bu destekle proje 2023 yılında tamamlanmıştır. Bu yol, yalnızca Almatı'daki hava kirliliğini azaltma amacını taşımakla kalmamış, aynı zamanda bölge ekonomisine istihdam yaratarak doğrudan katkı sağlamıştır (Otkjaer, 2025).

Son yıllarda Çin, Kazakistan ile olan dış ticaret ilişkilerini önemli ölçüde güçlendirmiştir. Çin, Kazakistan'ın en büyük ikinci ticaret ortağı olmasının yanı sıra, ülkenin en büyük ihracat pazarı ve ikinci büyük ithalat kaynağı olarak stratejik önemini korumaktadır (Baishan vd., 2024, s. 801). Bu bağlamda, Orta Asya bölgesinde Çin'in ticaret partnerleri arasında Kazakistan öncü bir konuma sahiptir; bölgedeki ülkeler arasında Çin'in toplam ticaret hacminin %70'inden fazlası Kazakistan üzerinden gerçekleşmektedir (Çetin, 2022, s. 975).

Bu kapsamda yıllar itibarıyla ticaret hacminde yaşanan artış dikkat çekicidir. 2017 verileri, Çin-Kazakistan arasındaki ikili ticaret hacminin bir önceki yıla kıyasla %37,4 oranında artarak 18 milyar dolara ulaştığını göstermektedir (Ablet, 2022, s. 159). 2020 yılı itibarıyla Çin ile Kazakistan arasındaki dış ticaret hacmi 21,43 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Takip eden yılın Ocak-Kasım döneminde bu rakam 22,94 milyar dolara çıkarak, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %15'in üzerinde bir artış göstermiştir (Baishan vd., 2024, s. 801). 2022 yılında, önceki yıla kıyasla %32 oranında bir artışla ikili ticaret hacmi

31 milyar dolara ulaşmış ve böylece tarihindeki en yüksek seviyeye erişmiştir. Bu ticaret faaliyetleri, enerji, petrokimya, metalurji ve ulaşım sektörlerinde yoğunlaşmıştır (Koçak ve Yeşilçimen, 2024). 2024 yılında Kazakistan ile Çin arasındaki ticaret hacmi, her iki ülkenin de engelsiz ticareti geliştirmeye yönelik çalışmaları nedeniyle ikili ticaret 43,8 milyar doları aşarak yıllık %6,8 büyüme göstermiştir. İki ülke arasındaki demiryolu taşımacılığı ise 32 milyon tonu aşarak yeni bir rekora imza attı (Yuwei, 2025).

Kazakistan, Çin ile yaklaşık 1800 kilometrelik kara sınırını paylaşmaktadır. Bu stratejik konumu, ülkeyi Çin'in enerji ve doğal kaynak tedarikinde önemli bir ortak haline getirmiştir. Dünya genelinde en büyük 12. ham petrol rezervine sahip olan Kazakistan, aynı zamanda Orta Asya'nın önde gelen petrol, doğalgaz ve uranyum üreticisi konumundadır. Doğal kaynaklar, madencilik, kimya sanayi ve tarım gibi alanlarda geniş kaynaklara sahip olan ülkenin Çin ile olan ticari ilişkileri her geçen yıl daha da gelişmektedir. Bu doğrultuda, Çin'in Kazakistan'ın ihracatındaki payı son yıllarda artış göstermiş ve %18,2 seviyesine ulaşmıştır (Şener ve Sugözü, 2022, s. 7-9).

Çin, Kazakistan'daki enerji sektöründe önemli paylar edinmiş ve uzun vadeli iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. 2007 yılında Çin, Petro Kazakistan şirketinin Kuzey Buzachi petrol sahasının tamamını satın almıştır. Ayrıca, Çin'e yılda 15 milyar metreküp doğal gaz sevk edecek olan ve 6,8 milyar dolar kredi desteğiyle finanse edilen önemli bir enerji anlaşması da bu dönemde hayata geçirilmiştir. Kazakistan ile Çin arasında bulunan 2228 km uzunluğundaki Çin-Kazak petrol boru hattı üzerinden 2019 yılında 10,8 milyon ton petrol taşınmış olup, tam kapasiteye ulaşıldığında yıllık 20 milyon ton petrol Çin'e ithal edilebilecektir. Ayrıca Çin, yalnızca bu petrol boru hattı anlaşmasını yapmakla kalmamış, CNPC aracılığıyla Kazakistan Petrol ve Gaz Şirketi KMG'nin yıllık 1,7 milyar varil petrol üretimine sahip % 60 hissesini satın alarak, petrol akışında doğrudan etkili bir konuma gelmiştir (Turan, 2020, s. 201-202).

Bu kapsamda, Çin'in en büyük şirketlerinden CNPC, SINOPEC ve Çin Uluslararası Tröst ve Yatırım Şirketi (CITIC) gibi firmalar, Kazakistan'ın enerji ve sanayi sektöründe aktif rol oynamaktadır. Çin, Kazakistan'ın petrol ve gaz sektöründe önemli yatırımlar yapmış; örneğin CNPC, milyarlarca dolarlık anlaşmalarla Aktyubinskmunay üretim birimi ve Uzen petrol yatağında büyük paylar edinmiştir. Ayrıca, Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı gibi stratejik altyapı projeleri ile Atyrau ve Çimkent rafinerileri, Aktau Plastik Fabrikası ve Moynak Hidroelektrik Santrali gibi tesislerin inşası Çinli şirketlerin katkısıyla

gerçekleştirilmiştir. Bu iş birlikleri, iki ülkenin enerji sektöründeki stratejik ortaklığını ve bölgesel ekonomik entegrasyonunu güçlendirmektedir (Omonkulov, 2020, s. 53).

Son olarak, 2024 yılında Kazakistan, Çin'e 2,3 milyar metreküp doğal gaz ihraç etmiş ve bu ihracatın değeri 575,7 milyon ABD doları olmuştur. Ayrıca, iki ülke arasında yeni bir doğal gaz boru hattı inşası için görüşmeler devam etmektedir (EnergyNews, 2024).

Çin, Kazakistan ile sadece petrol, gaz ve altyapı alanlarında değil, aynı zamanda nükleer enerji sektöründe de güçlü iş birlikleri geliştirmiştir. Kazatomprom verilerine göre, Kazakistan'da üretilen uranyumun önemli bir bölümü Çin'e ihraç edilmektedir; örneğin 2014'te toplam uranyum üretiminin %55'i Çin pazarına yönlendirilmiştir. 2016 ve 2017 yıllarında da Kazakistan'dan Çin'e milyonlarca ton uranyum ihracatı gerçekleştirilmiştir. Çin, bu alanda sadece büyük bir alıcı olmakla kalmayıp, Kazakistan ile ortak üretim yapma hedefi doğrultusunda adımlar atmaktadır. Bu kapsamda Çin Genel Nükleer Şirketi ve Kazatomprom iş birliğiyle Ulba-FA adlı ortak nükleer yakıt fabrikası Kazakistan'da inşa edilmektedir. Bu gelişmeler, iki ülke arasındaki stratejik enerji ortaklığının kapsamını genişletmektedir (Omonkulov, 2020, s. 53-54).

2024 yılında Kazakistan Başbakan Birinci Yardımcısı Roman Sklyar başkanlığındaki heyet, Çinli yetkililerle çok sayıda müzakere gerçekleştirmiştir. İki taraf, su kaynakları yönetimi ve arşiv sistemlerinde departmanlar arası ortaklıklar da dahil olmak üzere işbirliğini derinleştirmek için anlaşmalar imzalanmıştır. Kilit tartışma konuları arasında ticaretin kolaylaştırılması, ulaşım bağlantısının güçlendirilmesi, yerel üretimin artırılması ve ortak yatırım projelerinin ilerletilmesi yer almıştır. Sanayi, tarım, enerji, ulaştırma ve lojistik alanlarındaki bağların genişletilmesine özellikle odaklanıldı (Bakelekova, 2025).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Kazakistan'ın BKBY'ye katılımı, ulaşım ve sanayi potansiyelinin geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmakla birlikte, beraberinde bazı potansiyel ve somut riskleri de barındırmaktadır (Saltybayev, 2018, s. 81). Nitekim tüm bu ekonomik iş birliği ve altyapı yatırımlarına rağmen, Çin-Kazakistan ilişkileri toplumsal düzeyde zaman zaman gerilimlere de sahne olmuştur.

Kazakistan'daki Çin karşıtı duygular, ulusal borç endişeleri, Çinli şirketlerin artan varlığı, ticaret dengesizlikleri ve Çin'in Sincan bölgesindeki Müslüman azınlıkların muamelesi gibi karmaşık faktörlerden kaynaklanmaktadır. 2019'da Kazakistan'ın Naryan bölgesindeki protestolar buna bir örnektir (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s.419).

Özellikle Çinli şirketlerin Kazakistan'daki projelerde yerel iş gücü yerine Çinli işçileri tercih ettiği yönündeki uygulamalar, kamuoyunda tepki toplamış ve çeşitli kentlerde protestolara neden olmuştur. BKBY bölgesindeki halk, özellikle kaynak bakımından zengin alanlarda Çin'in yatırımlarını müdahaleci ve sömürücü bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Bu algı, Çinli firmaların işçi haklarına yönelik olumsuz uygulamaları, yerel işgücünün yeterince kullanılmayıp Çinli işçilere olan bağımlılığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan kültürel ve etnik gerilimlerle daha da derinleşmektedir. Bu durum, ekonomik kalkınmanın toplumun tüm kesimlerine eşit yansımadığı algısını pekiştirmiş, Çin'in ülkedeki artan ekonomik etkisinin sosyal sonuçları hakkında tartışmalara yol açmıştır. Yerel halk, projelerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal fayda sağlamasını talep etmekte; bu bağlamda istihdam politikalarının gözden geçirilmesi çağrısında bulunmaktadır (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 426-427).

Kazak hükümeti, halkın Çin yatırımlarına yönelik endişelerini yönetmek için iki yönlü bir politika izlemektedir. Bir yandan, Çin'in yatırımlarının istihdam yaratma, altyapı gelişimi ve ülkeye artan doğrudan yabancı sermaye gibi somut faydalarını kamuoyuna düzenli olarak duyurarak olumlu algıyı güçlendirmeye çalışmaktadır. Diğer yandan, küçük çaplı gösteri ve protestolara belirli ölçüde müsamaha göstererek halkın taleplerini dışa vurmasına izin vermekte, böylece sosyal gerilimin aşırı büyümesini engellemeye yönelmektedir. Ayrıca, Kazak yetkililer zaman zaman diplomatik kanallarla ülkenin egemenlik haklarının korunacağı mesajını vererek halktaki korku ve kuşkuları azaltmaya çalışmaktadır. Bu dengeli yaklaşım ekonomik işbirliğinin devam etmesini sağlarken, toplumsal istikrarın korunmasına yönelik pragmatik bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 429).

Kısacası Kazakistan girişimin önemli bir ortağı olarak, Çin yatırımlarına karşı tabandan yükselen protestoların odağı haline gelmiş ve bu durum Pekin için önemli bir yumuşak güç sorunu ortaya koymuştur (Koçak ve Yeşilçimen, 2024, s. 419). Bu bağlamda, Çin'in yumuşak güç araçlarından biri olarak büyük önem verdiği Konfüçyüs Enstitüleri, Kazakistan'da da aktif şekilde faaliyet göstermektedir. Ülkede, Orta Asya genelinde en fazla sayıya sahip olan 5 Konfüçyüs Enstitüsü ve 1 Konfüçyüs sınıfı bulunmaktadır. Her bir enstitü için Çin'den bir ortak üniversite belirlenmiş olup, bu merkezler Çince öğreniminin sağladığı kariyer olanakları sayesinde gençlerin yoğun ilgisini çekmektedir. Nitekim, Kazakistan'da Çince, en çok tercih edilen ikinci yabancı dil haline gelerek Rusçayı geride bırakmıştır (Çetin, 2022, s.995).

Öte yandan Nisan 2013 tarihinde Pekin’de Kazak sinemasına odaklanan ilk Kazak Sinema Haftası düzenlenmiştir. Aynı yıl 5-11 Kasım tarihlerinde ise Pekin’de Kazakistan Kültür Günleri gerçekleştirilmiştir. Kültürel etkileşimler 2014 yılında da devam etmiş olup, 25-28 Eylül tarihleri arasında Kazakistan’ın başkenti Nursultan ile Almatı’da Çin Kültür Günleri organize edilmiştir. Ayrıca, 2017 yılı Kazakistan’da Çin turizmi yılı olarak ilan edilmiştir; bu durum iki ülke arasındaki turizm alanındaki karşılıklı ilişkilerin resmiyet kazanmasını yansıtmaktadır (Çetin, 2022, s.997).

2025 yılında Astana’da düzenlenen Çin-Orta Asya Medya İşbirliği Forumu ise, “Ortak Bir Geleceğe Sahip Daha Yakın Bir Çin-Orta Asya Topluluğu İnşa Etmek” temasıyla gerçekleştirilmiştir. Forum, Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında medya işbirliğini güçlendirmeyi, karşılıklı güven oluşturmayı ve kültürel ile insandan insana iletişimi artırmayı hedefleyerek bölgesel işbirliğinin derinleşmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Forum kapsamında 29 Mayıs 2025’te, Xian’dan hareket eden Y29 treni, Kazakistan’ın Almatı kentine ulaşarak Çin-Orta Asya kültür turizmi treninin resmi lansmanını yapmıştır. Bu tren, iki ülke arasında sadece ulaşımı kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda hareketli bir kültürel değişim koridoru olarak Çin-Kazakistan ilişkilerinde halklar arası bağların güçlenmesine önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir (Yuwei, 2025).

Öte yandan Başbakan Olzhas Bektenov tarafından yakın zamanda imzalanan bir kararnameyle Pekin’de bir kültür merkezi açılması planlanmaktadır. Bu girişim, 2023 yılında Kazakistan Senatosu’nun Çin ile karşılıklı kültür merkezleri açılmasına dair anlaşmayı onaylamasının bir devamı niteliğindedir ve iki ülke arasındaki ilişkilerin derinleştiğini göstermektedir (Seitmuratova, 2025).

Sonuç olarak Çin’in sadece ekonomi alanında değil eğitim, kültür ve sosyal alanlarda uzun vadeli ve sürdürülebilir ilişkiler kurma amacı açıkça görülmektedir. BKBY girişimi kapsamında, Çin’in bölgedeki okulların ve hastanelerin inşası ile modernizasyonuna yönelik projeleri desteklemesi, bu yaklaşımın somut bir göstergesidir. Kültürel ve eğitimsel iş birliklerinin yanı sıra, Çin merkezlerinin bölgede açılması, Çin’in imajının iyileştirilmesine yönelik stratejik bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu gelişmeler, Çin’in ekonomik ve kültürel nüfuzunu artırma hedefinin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2022, s.997-998).

4.3.3. Kırgızistan ile İlişkiler

Kırgızistan, Orta Asya'nın kuzeydoğusunda yer almakta olup, kuzeyde Kazakistan, doğu ve güneydoğuda Çin, batıda Özbekistan, güneybatıda ise Tacikistan ile komşudur. Yaklaşık 198.500 km²'lik bir yüzölçümüne sahip olan ülke, özellikle madencilik sektöründe önemli bir konuma sahiptir. Bununla birlikte, madencilik sektörü dışında kalan alanlarda kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu durum, ekonomisinin büyük ölçüde tarım, madencilik ve yurtdışında çalışan vatandaşlardan elde edilen döviz gelirlerine bağımlı kalmasına yol açmaktadır (Samadi, 2023, s. 5). Diğer taraftan kömür, altın, uranyum, cıva, çelik, antimuan, tungsten, çinko, kalay ve kurşun gibi çeşitli maden kaynaklarına sahip olmasına rağmen, bu kaynakların ülke ekonomisine katkısı genel kalkınma açısından belirleyici olmaktan uzaktır. Bu nedenle, Kırgızistan'ın dış ekonomik ilişkilerdeki rolü, ağırlıklı olarak transit ülke konumu ve stratejik jeopolitik pozisyonuna dayanmaktadır (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 134).

Denize kıyısının bulunmaması ve büyük ölçüde ithalata dayalı ekonomik yapısı, Kırgızistan'ın dış ticaretini ağırlıklı olarak Rusya ve eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle yürütmesine neden olmaktadır. Ülkenin dağlık coğrafi yapısı ve yetersiz ulaşım altyapısı, doğrudan yabancı yatırımların sınırlı kalmasına yol açmakta mevcut yatırımlar ise ağırlıklı olarak altın madenciliği alanında yoğunlaşmaktadır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 2014 yılında ABD'nin ülkedeki askeri üssünü kapatmasının ardından Kırgızistan, Çin'in Orta Asya üzerinden dış dünyaya açılma stratejisinde önemli bir konum kazanmıştır (Şener ve Sugözü, 2022, s. 9).

Kırgızistan, BKBY kapsamında Çin için hem doğal kaynak tedarikçisi hem de stratejik bir lojistik geçiş noktası olarak önem kazanmaktadır. Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru'nun ilk halkalarından biri olan ülke, kara sınırı sayesinde Çin'in batıya açılımlarında kilit bir konuma sahiptir. Komşu ülkelerle olan bağlantısı ve denize kıyısı olmamasına rağmen küresel pazarlara erişim imkânı kazanması, Kırgızistan'ı jeopolitik ve ekonomik açıdan önemli bir ortak haline getirmiştir (Gürel, 2023, s. 152-157).

Kırgızistan, Avrasya Ekonomik Birliği çatısı altında yer alsa da, ekonomik kalkınma hedeflerini desteklemek ve altyapı alanındaki eksiklikleri gidermek amacıyla Çin'in BKBY girişimine olumlu yaklaşım sergilemiştir. Bişkek yönetiminin bu projeye destek vermesiyle birlikte, Çin'in ülkedeki yatırımları belirgin bir ivme kazanmıştır. Çin, Kırgızistan'ın en önemli ticaret ortaklarından biri olarak konumlanırken, ikili ekonomik ilişkiler sadece

hükümetler arası anlaşmalarla sınırlı kalmayıp, özel sektör ve bireysel düzeyde de gelişme göstermiştir. Göreve gelen çoğu Kırgız lider, Çin ile güçlü bağlar kurma eğiliminde olmuş, bu da iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini pekiştirmiştir. 2018 yılının Mayıs ayında, Kırgızistan'da faaliyet gösteren Çin sermayeli şirket sayısı 400'ü aşarken, Çin'den gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı da 2005'te 45 milyon dolar iken, 2015'in başında yaklaşık 984 milyon dolara yükselmiştir (Omonkulov, 2020, s. 70-71).

Çin, Kırgızistan'ın en önemli ticaret ortağı ve başlıca yatırımcısı konumundadır. 2017 yılı sonu itibarıyla Çin'in Kırgızistan'daki doğrudan yabancı yatırımları 3,86 milyar dolara ulaşmıştır. Takip eden yıl, iki ülke arasındaki ticaret hacminde büyük bir artış yaşanmış ve 2018'de toplam ithalat ile ihracatın 5,6 milyar dolara yükseldiği kaydedilmiştir. 2019 yılı itibarıyla, Kırgızistan'ın Çin'e ihracatı yaklaşık 86,4 milyon dolar iken, Çin'den yaptığı ithalat 5,1 milyar dolar seviyesindedir (Gürel, 2023, s. 159). 2022 yılında Kırgızistan, 2,1 milyar ABD doları değerinde mal ihracatı gerçekleştirirken, bu miktar bir önceki yıla göre %20,5 azalmıştır. Öte yandan, ithalat %72,5 artarak 9,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Lloyds Bank, 2024).

Aynı yıl Çin, Kırgızistan'ın dış ticaretinde %37 paya sahip olarak ülkenin en büyük ticaret ortağı konumunu korumuştur (Trend News Agency, 2025). Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi tarafından yayınlanan ön verilere göre ise 2023 yılında mal ihracatı 3,3 milyar ABD dolarına yükselmiş, ithalat ise 12,4 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Çin, Kırgızistan'ın toplam ticaret hacminin %34,7'sini oluşturarak ticaretteki lider konumunu sürdürmüştür (Lloyds Bank, 2024). 2024 yılında Kırgızistan'ın toplam dış ticaret hacmi 16 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Çin, 5,5 milyar dolarlık ticaret hacmiyle ülkenin en büyük ticaret ortağı olmuştur. Kırgızistan'ın Çin'e ihracatı 123,6 milyon dolar düzeyinde kalırken, ithalatı 5,4 milyar dolara ulaşarak dış ticaret açığının büyük bölümünü oluşturmuştur. Bu veriler, Çin'in Kırgızistan'ın dış ticaretindeki payının yaklaşık %35 seviyesine yükseldiğini göstermektedir (Central Asian Light, 2025).

İki ülke arasında gelişen ekonomik ilişkiler, 2022 yılına kadar devletler ve kurumlar düzeyinde imzalanan 250'den fazla anlaşma ile kurumsal bir çerçeveye kavuşmuştur (Gürel, 2023, s.160). Kırgızistan Çin ile ilişkilerini Kırgızistan'ın 2013 yılında BKBY girişimine ortak ülke olarak katılacağını açıklamasından sonra gözle görülür biçimde artmıştır. 2013 ile 2023 yılları arasında Çin'in Kırgızistan'daki yatırımları toplamda 3,46 milyar ABD dolarına

ulaşmış ve bu miktar, söz konusu dönemdeki toplam yabancı yatırımların %34'ünü oluşturmuştur. Hâlihazırda Çin, Kırgızistan'ın en büyük borç vereni konumundadır ve enerji santralleri, otoyollar ve elektrik şebekeleri gibi çeşitli alanlarda kredi sağlamaktadır (Liu ve Jin, 2024, s. 14).

BKBY çerçevesinde Kırgızistan'da hayata geçirilen altyapı projelerinin Çin tarafından sağlanan finansmanla yürütüldüğü ve toplam maliyetinin yaklaşık 2,2 milyar dolar civarında olduğu ifade edilmektedir. Ülkenin doğu-batı ve kuzey-güney aksları boyunca ulaşım ağlarını geliştirmeye yönelik yol inşaatları ve yenileme çalışmaları bu bütçenin önemli bir kısmını oluşturmaktadır; söz konusu yol projelerinin maliyetinin 1,13 milyar dolar civarında olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan, enerji altyapısının güçlendirilmesi amacıyla başlatılan yeni yatırımlar ile mevcut sistemlerin modernizasyonunu kapsayan projelere yönelik yatırımlar ile Kırgızistan'ın ulaşım ve enerji alanlarında büyük bir dönüşüm yaşaması hedeflenmektedir (Gürel, 2023, s. 157).

Bu yatırımların temel hedefi, ülkenin ulaştırma, enerji ve teknoloji altyapılarını modernize etmektir. Özellikle Çin'in İYEK projesi kapsamında Kırgızistan'da öncelik ulaştırma alanına verilmiş, ardından enerji sektörü gelmiştir (Omonkulov, 2020, s. 72). Bu çerçevede Kuşak-Yol Girişimi kapsamında Kırgızistan'da önemli altyapı projeleri hayata geçirilmiştir. Bunlardan biri olan Bişkek-Oş (Kuzey-Güney) Karayolu, üç aşamada tamamlanarak ülkenin kuzeyinden güneyine etkili bir bağlantı sağlamıştır. Ayrıca, Bişkek-Narin-Torugart yolu, Chui, Naryn ve Issyk-Köl bölgelerini birbirine bağlayarak Çin sınırındaki Torugart kapısına kadar uzanan stratejik bir transit güzergâh oluşturmuştur; bu yol 2014 yılında tamamlanmış ve maliyeti yaklaşık 70 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Öte yandan, Oş-Batken-İsfana yolu ise Çin Eximbank tarafından finanse edilip China Road and Bridge Corporation tarafından inşa edilerek 2016'da tamamlanmış ve toplam maliyeti 91,4 milyon dolar olmuştur. Ayrıca, 2012 yılında açılan Oş-Sarıtaş-İrkeştam yolu, 225 kilometrelik yenilenmiş bir güzergâh olup Kırgızistan ile Çin arasındaki bağlantıyı güçlendirmekte, ticaret hacmini artırmanın yanı sıra seyahat sürelerini de önemli ölçüde azaltmaktadır (Gürel, 2023, s. 157-158).

Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu hattı, bölge için stratejik öneme sahip en kritik ulaşım projelerinden biridir. Uzun süredir gündemde olmasına rağmen çeşitli nedenlerle hayata geçirilemeyen bu proje, Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan savaşın Orta

Koridor üzerindeki etkisiyle yeniden öncelik kazanmış ve uygulanma süreci hızlanmıştır (Bilgin, 2023, s. 156).

2025 yılı Nisan ayının sonlarında, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesi kapsamında Kırgızistan'ın dağlık bölgelerinde inşa edilecek Naryn, Koshtet ve Fergana tünellerinin yapımına resmen başlanmıştır. Bu tüneller, projenin hem teknik hem de lojistik açıdan en karmaşık ve kritik kısımlarını oluşturmaktadır. Demiryolu tamamlandığında, Çin ile Avrupa arasında Orta Asya üzerinden geçecek olan taşımacılık hattı daha kısa ve ekonomik bir alternatif haline gelecektir. Söz konusu güzergâhın; bölge ülkeleri arasında ulaşım bağlantılarını kuvvetlendirmesi, ticaret hacmini genişletmesi ve yatırım olanaklarını artırarak ekonomik büyümeyi teşvik etmesi beklenmektedir (Ecns.cn, 2025). Projenin tamamlanması ve ticari faaliyete geçmesi 2031 yılı olarak planlanmaktadır. Bu demiryolu hattı, Orta Asya'daki lojistik altyapıyı güçlendirerek Çin'in Avrupa'ya kara yolu üzerinden ulaşımında yeni bir alternatif sunacaktır (Seetao, 2025).

Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu hattı kapsamında inşa edilmesi planlanan güzergâhın toplam uzunluğu yaklaşık 268,4 kilometre olarak belirlenmiştir. Hat üzerinde 48 tünel, 95 köprü ve 4 demiryolu istasyonunun yer alması öngörülmektedir. Proje tamamlandığında, yılda yaklaşık 15 milyon ton yük taşınması hedeflenmektedir. Ancak bu yük trafiğinin büyük bir kısmının Çin menşeli ticari ürünlerden oluşması beklenmektedir. Bu durum, hattın ekonomik getirisi kadar, Çin'in bölgedeki lojistik ve ticaret üzerindeki etkisinin artmasına da katkı sağlayacaktır (Bilgin, 2023, s. 156).

Yaklaşık yedi milyar dolar olan maliyetiyle Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu, Kırgızistan'da Çin desteğiyle yürütülen en büyük altyapı projelerinden biri olma niteliği taşımaktadır. Ancak bu tutarın, ülkenin 2017 yılı gayrisafi yurt içi hasılasına neredeyse denk düşmesi, Kırgızistan'ın projeyi kendi kaynaklarıyla finanse etmesini güçleştirmiştir. Bu durum dış finansman ihtiyacını doğurmuştur. Çin, projenin finansmanı konusunda destek vermeye istekli olduğunu ifade etmiştir. Ancak sağlanacak finansmanın karşılığında, bazı maden sahalarının işletme haklarının Çinli şirketlere devredilmesi gündeme gelmiştir (Omonkulov, 2020, s. 73).

Çin ile Orta Asya arasında hâlihazırda işleyen kara ve demir yolları bulunmasına rağmen, Pekin'in böylesine büyük bütçeli yeni bir demir yolu projesine neden ihtiyaç duyduğu, çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Kırgızistanlı bazı siyasal yorumcular, bu girişimi Çin'in bölgedeki etkisini artırmaya yönelik jeopolitik bir hamle olarak değerlendirmektedir.

Kırgızistan'daki bazı çevreler, bu yatırımları jeopolitik bir araç olarak görürken, ülkenin ekonomik olarak Çin'e daha fazla bağımlı hâle gelmesinden endişe duymaktadır. Uzmanlar, yüksek dış borç yükü altındaki Kırgızistan'ın bu tür projelerle borç tuzağına düşme riskine dikkat çekmekte ve Çin'in bu durumu stratejik nüfuz için kullandığını öne sürmektedir (Omonkulov, 2020, s. 74-75). Öte yandan Çin'in stratejik yatırımlarla bölgedeki nüfuzunu artırma çabaları, enerji sektörü gibi hayati alanlarda da etkili olmuştur.

Kırgızistan, Datka-Kemin elektrik iletim hattının devreye alınmasıyla birlikte enerji alanında ciddi bir maliyet avantajı elde etmiş ve yılda yaklaşık 35 milyon dolarlık bir tasarruf sağlamıştır. Bunun yanı sıra, 2019 yılı itibarıyla BKBY kapsamında Çin'den sağlanan 1,4 milyar dolarlık finansman desteğiyle başlatılması planlanan Kırgızistan-Çin doğalgaz boru hattı projesi, iki ülke arasındaki enerji temelli iş birliğini daha da derinleştirecektir (Turan, 2020, s. 205). Ayrıca Naryn Nehri üzerindeki Uch-Kurgan Hidroelektrik Santrali'nin modernizasyonu için Asya Kalkınma Bankası'ndan 40 milyon dolarlık finansman sağlanmıştır (Gürel, 2023, s. 158).

Çin'in Kırgızistan'daki enerji yatırımları arasında öne çıkan projelerden biri, modernizasyonuna 386 milyon dolar harcanan Bişkek Elektrik Santrali, diğeri ise 1,4 milyar dolarlık yatırımla hayata geçirilen Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattının D etabının Kırgızistan sınırları içerisindeki 215 kilometrelik kısmıdır. Bu iki proje, Çin'in Kırgız enerji sektöründeki en büyük hamleleri arasında yer almıştır. Öte yandan, Çinli teknoloji devleri Huawei ve China Telecom da, Kırgızistan'ın "Taza Koom" adlı dijital dönüşüm programına katkı sunarak, ülkenin Yeni İpek Yolu çerçevesinde bir dijital merkez haline gelme hedefini desteklemiştir. Çin'in Kırgızistan'daki yatırım portföyü değerlendirildiğinde, özellikle altyapı, enerji ve teknoloji alanlarının öncelik kazandığı görülmektedir (Omonkulov, 2020, s. 72).

Özetlemek gerekirse, Kırgızistan, BKBY girişimi çerçevesinde Çin'in dikkatini çeken ülkelerden biri olmuştur. Bunun başlıca nedenleri, ülkenin proje kapsamındaki ana geçiş güzergâhları üzerinde yer alması ve altın, kömür, uranyum ve antimon gibi önemli doğal kaynaklara sahip olmasıdır. Ayrıca ÇHC, Kırgızistan'ın ithalatında en yüksek paya sahip ülke konumundadır. Alım gücünün görece düşük olduğu Kırgızistan'da, uygun fiyatlı Çin ürünlerine olan talep oldukça fazladır. Bununla birlikte, ülkedeki stratejik madenlerin büyük ölçüde Çinli firmalar tarafından işletilmesi, Çinli işgücünün ve yerleşik nüfusun

artmasına neden olmuş; bu durum ise zaman zaman yerel kamuoyunda sosyal ve ekonomik gerginliklere yol açmıştır (Şener ve Sugözü, 2022, s. 14).

Günümüzde Kırgızistan'ın karşılaştığı temel ekonomik sorunlardan biri, ülkenin büyük ölçüde Çin menşeli ürünlerin yeniden ihracat noktası haline gelmesidir. Ülke pazarındaki ürünlerin yaklaşık %80'ini Çin mallarının oluşturması, Kırgız ekonomisinin dışa bağımlılığını artırmakta ve uzun vadede Çin'in etkisinin ülke içinde aşırı derecede artacağına dair endişeleri beraberinde getirmektedir (Turan, 2020, s. 204).

Bununla birlikte, Kırgızistan'ın Çin ile yaşadığı uzun geçmişe dayalı sorunlar, ülkede belirgin bir Çin karşıtı duyguya yol açmıştır. Çinli vatandaşlara verilen çalışma izinleri, Çinli-Kırgız evlilikleri ve Çin'e olan kamu borçları gibi meseleler üzerine düzenlenen Çin karşıtı protestolar, Orta Asya'daki diğer ülkelere kıyasla Kırgızistan'da daha sık görülmektedir. Ayrıca, Kırgız yetkililer ile Çinli şirketler arasındaki çıkar alışverişine dayanan yolsuzluk skandalları, Çin yatırımlarını ülkede daha hassas bir konu hâline getirmiştir (Liu ve Jin, 2024, s. 14). Öte yandan, Çin'in Sincan bölgesinde Uygur, Kazak, Kırgız ve Özbek Müslümanlara yönelik uygulamalarıyla ilgili iddialar, ülkede protestoların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Özellikle Çin'deki toplama kamplarına dair haberler ve Kırgız kökenli kişilerin burada tutulduğu yönündeki bilgiler, kamuoyundaki tepkileri artırmıştır. Bu bağlamda, Çin uyruklu kaçak işçilerin sınır dışı edilmesi, Çinlilerin evlilik yoluyla vatandaşlık edinmelerinin sınırlandırılması ve toplama kamplarındaki Kırgızların serbest bırakılması talepleriyle Bişkek'te çeşitli protestolar düzenlenmektedir (Omonkulov, 2020, s. 76-78)

Kırgızistan'daki iç siyasi ve toplumsal hassasiyetler, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesine yönelik müzakereleri de zaman zaman sekteye uğratmıştır. Bazı Kırgız hükümetleri, projenin yüksek maliyetini dengeleyebilmek amacıyla Çin'e maden işletme hakları sunmayı gündeme getirmiştir. Ancak bu tür öneriler, kamuoyunda ve muhalefet cephesinde ciddi tepkiyle karşılanmış; ülke çıkarlarının yabancı yatırımcılara devredildiği yönünde eleştiriler yükselmiştir. Örneğin 2009 yılında, dönemin Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev yönetimi, yatırım karşılığında Naryn bölgesindeki Zhetim-Too maden sahasını Çin'e tahsis etmeyi teklif ettiğinde, bu karar vali yardımcısı Omurbek Suvanaliyev tarafından protesto edilerek istifa ile sonuçlanmıştır. 2011 başkanlık seçimlerinde bu mesele yeniden gündeme gelmiş, Suvanaliyev Çin'in bölgedeki varlığına sert biçimde karşı çıkarak ulusal egemenliğe tehdit oluşturduğunu savunmuştur (Liu ve Jin, 2024, s. 14).

Bugüne kadar Kırgız hükümeti, halktaki Çin karşıtı eğilimlerle, Çin'den yatırım çekme arzusu arasında dikkatli bir denge politikası izlemiştir. Ancak son gelişmeler, Kırgızistan'ın ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda Çin ile daha yakın ilişkiler kurma yönünde bir irade ortaya koyduğunu göstermektedir. Nitekim 2023 yılında düzenlenen Çin-Orta Asya Zirvesi'nde, iki ülke ilişkilerinin “yeni döneme yönelik kapsamlı stratejik ortaklık” seviyesine yükseltildiği ilan edilmiştir. Cumhurbaşkanı Sadır Japarov da bu bağlamda, Kırgızistan-Çin ilişkilerinin tarihsel açıdan en güçlü dönemini yaşadığını belirtmiştir. Bu açıklamalar, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesinin hayata geçirilmesine yönelik sürecin hızlandığını gösteren önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Liu ve Jin, 2024, s. 14).

Son olarak Kırgızistan ile Çin arasındaki kültürel bağlar, esasen Çin'in desteklediği Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla güçlendirilmiştir. Bu kapsamda, ilk enstitü 2007'de Bişkek'teki Beşeri Bilimler Üniversitesi'nde açılmış, ardından 2008'de Kırgız Ulusal Üniversitesi'nde ikinci bir enstitü faaliyete geçmiştir. Ayrıca, 2013 yılında Oş Devlet Üniversitesi'nde kurulan üçüncü Konfüçyüs Enstitüsü, 2017 yılında üstün performansı ile “en iyi enstitü” ödülünü kazanmıştır (Gürel, 2023, s. 160).

4.3.4. Özbekistan ile ilişkiler

Orta Asya'nın merkezinde konumlanan Özbekistan, 447.400 km² yüzölçümüne sahip olup Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkmenistan ile sınır komşusudur (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 134). Ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu Özbek Türkleri teşkil etmekte olup, bunun yanı sıra Tacikler, Kazaklar, Ruslar ve Karakalpaklar gibi çeşitli etnik gruplar da demografik yapının önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Özbekistan, zengin maden rezervleriyle öne çıkan Orta Asya ülkelerindedir. Altın, alüminyum, doğal gaz, mermer, molibden, tungsten ve kömür, ülkenin başlıca yer altı kaynakları arasındadır. Özellikle yüksek saflıktaki altın üretimiyle dikkat çeken Özbekistan, bu alanda dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. (Budulgan, 2020, s. 173).

Özbekistan, dünya doğalgaz ihracatında üçüncü sırada, pamuk üretiminde altıncı, uranyum kaynaklarında yedinci ve altın madeni rezervlerinde dördüncü büyük ülkedir. 2022 yılının Eylül ayında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün dönem başkanlığını üstlenen Özbekistan, BKBY girişiminde de bölgesel açıdan önemli bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Yaklaşık 35 milyon nüfusa sahip olan ülke, Orta Asya'nın en kalabalık ülkesi konumundadır

ve tarih boyunca Maverünnehir ve Fergana Vadisi gibi bereketli tarım alanlarıyla birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Şener ve Sugözü, 2022, s. 10).

IMF verilerine göre Özbekistan ekonomisi son yıllarda hızlı ve istikrarlı bir büyüme göstermiştir. 2020’de yaklaşık 60 milyar dolar olan GSYİH, 2021’de 69 milyar dolara ulaşmış ve 2027’de 130 milyar doları aşması beklenmektedir. Kişi başına milli gelir de benzer şekilde artış göstermekte, 2020’de 1.766 dolardan 2021’de 2.002 dolara yükselmiş, 2027’de ise 3.300 dolara yaklaşacağı tahmin edilmektedir (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 134).

Hem zengin doğal kaynak potansiyeli hem de Çin’in Orta Asya üzerinden Avrupa’ya bağlanmasında BKBY kapsamındaki altyapı ve yatırım politikalarında Özbekistan’ı önemli bir ortak haline getirmektedir (Gürel, 2022, s. 140). Özbekistan, Çin ile doğrudan sınır paylaşmayan Orta Asya ülkesi olarak bölgedeki sınır paylaşan ülkelerden farklı bir konuma sahiptir. Bu durum, sınır anlaşmazlıkları ve su kaynakları gibi potansiyel sorunların ortaya çıkmasını engellemektedir. Başlangıçta Çin’in Özbekistan’a yönelik tutumu daha çok güvenlik odaklı olurken, sınır komşusu olmaması nedeniyle ülkede Çin’e karşı olumsuz duyguların, özellikle Sinofobi’nin diğer bölge ülkelerine kıyasla daha düşük seviyede kalmasına katkı sağlamıştır. Bu faktörler, Çin-Özbekistan ilişkilerinin daha istikrarlı ve işbirliğine açık bir zeminde gelişmesine imkan tanımaktadır (Liu ve Jin, 2024, s. 14). Bölgenin merkezinde konumlanan Özbekistan önemli bir transit ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak, mevcut ulaşım güzergâhlarının büyük kısmının Kazakistan üzerinden gerçekleşmesi nedeniyle yüksek transit maliyetleri söz konusudur. Bu durum, iki ülke arasında doğrudan ulaşım bağlantılarının geliştirilmesi ihtiyacını artırmakta ve altyapı iyileştirmelerinin ticaret hacminde önemli artışlar sağlayabileceği öngörülmektedir. Öte yandan enerji sektörü Çin-Özbek ekonomik ilişkilerinin merkezinde yer almakta; Özbekistan’ın zengin petrol ve doğal gaz kaynakları, Çin’in bölgesel dış politikasında ülkenin stratejik konumunu güçlendirmektedir (Avcıl ve Aydın, 2022, s. 134).

1990’lı yıllardan itibaren gelişme gösteren ikili ilişkiler, özellikle BKBY girişimi kapsamında daha kurumsal bir boyuta taşınmıştır. Özbekistan, bu girişim içerisinde stratejik bir konum edinmiştir. Bu çerçevede, 2014 yılı itibarıyla Çin, 3 milyar doları aşan ticaret hacmiyle Özbekistan’ın en büyük ticaret ortağı konumuna yükselmiştir (Çelik, 2021, s. 84). 2016 yılında İslam Kerimov’un hayatını kaybetmesinin ardından Özbekistan, yeni Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev’in liderliğinde dışa açılma sürecine girmiş ve önceki yıllardaki daha içe dönük yönetim anlayışını geride bırakmıştır. Bu çerçevede,

Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in göreve gelmesiyle birlikte Çin-Özbekistan ilişkilerinde belirgin bir dinamizm gözlemlenmiştir. (Gürel, 2022, s. 143). Mirziyoyev'in öncülüğünde hayata geçirilen piyasa odaklı reformlar ve ekonomik açılımlar, Özbekistan'ı küresel ölçekte en hızlı büyüyen ekonomilerden biri konumuna taşımıştır. Çin'in Orta Asya'daki kalkınma vizyonu, Özbekistan'ın ekonomik dönüşüm hedefleriyle örtüştüğü, Pekin'in Taşkent'e yönelik ilgisi ve desteği de artış göstermiştir. Bu süreç, Özbekistan'ın yatırım ortamının iyileşmesine katkıda bulunmuş ve ülkeyi Çinli yatırımcılar için bölgedeki cazip destinasyonlardan biri haline getirmiştir. Sonuç olarak, Çin-Özbekistan iş birliği, Orta Asya'daki en kapsamlı ve verimli ortaklıklardan biri olarak öne çıkmakta; taraflar altyapıdan araştırma-geliştirme faaliyetlerine kadar birçok alanda aktif işbirliği yürütmektedir (Zhou, 2024).

Mayıs 2017'de göreve başlayan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in ilk resmi ziyareti Çin'e olmuş ve bu ziyaret, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ziyaret kapsamında, toplam değeri yaklaşık 20 milyar doları bulan 100'ün üzerinde anlaşma imzalanmıştır. Bu gelişme, dikkat çekici bir artışa işaret etmektedir; zira 2016 yılında Çin-Özbekistan arasındaki toplam ticaret hacmi yalnızca 4,2 milyar dolar düzeyindeydi (Saltybayev, 2018, s. 82). 2017–2022 yılları arasında Özbekistan ile Çin arasındaki ikili ticaret hacminde dikkate değer bir artış yaşanmış ve bu hacim 4,7 milyar dolardan 8,9 milyar dolara yükselmiştir. Bu süreçte Özbekistan'ın Çin'e ihracatı 2 milyar dolardan 2,5 milyar dolara ulaşırken, ithalatı ise 2,7 milyar dolardan 6,4 milyar dolara çıkmıştır. 2022 yılında Özbekistan'ın Çin'e ihraç ettiği başlıca ürünler arasında doğal gaz, bakır ve bu metalden mamul ürünler, pamuk ipliği ve ipek, meyve-sebze ile plastikten üretilen mallar yer almaktadır. Aynı yıl Çin'den Özbekistan'a yapılan ithalatta ise özellikle makine ve teçhizat, taşıtlar, plastik ve kauçuk ürünleri ile demir ve metal içerikli ürünler öne çıkmıştır (Embassy of the Republic of Uzbekistan in the United States, 2024). 2023 yılında Çin ile Özbekistan arasındaki ticaret hacmi %51,5 artarak 13,7 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu dönemde Çin, Özbekistan'ın en büyük ticaret ortağı olmuştur. İthalatın büyük bir kısmını makineler, ekipmanlar ve kimyasal ürünler oluşturmuştur (Özbekistan Cumhuriyeti Genel Konsoloslugu, 2023).

Öte yandan Çin'in Özbekistan'daki yatırımları son yıllarda beş kat artarak 2022 sonunda 12 milyar dolara ulaşmıştır. 2023'ün ilk dokuz ayında Çin'den gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı 1,01 milyar dolar olmuştur. Bu yatırımlar enerji, otomotiv, kimya, inşaat malzemeleri, sağlık ve tarım gibi birçok sektörü kapsamaktadır. 2022 yılı sonunda

Çin'in yatırımları 1,67 milyar dolar, 2023 yılının Ocak-Eylül döneminde ise Çin'in Özbekistan'daki toplam yatırım hacmi 2,22 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Embassy of the Republic of Uzbekistan in the Unite, 2024).

Özbekistan, ulaşım, ticaret ve doğal kaynaklar alanında Çin için önemli bir iş birliği noktasıdır. Çinli firmalar, petrol ve doğalgaz sektörlerine ek olarak demiryolu ve enerji altyapısına yatırımlar yapmaktadır (Çelik, 2021, s. 84). BKBY girişimi kapsamında Özbekistan üzerinden geçen iki ana güzergâh, doğuya doğru Çin'e ulaşmaktadır. Bu güzergâhlardan ilki aktif durumda olup kuzeyde Kazakistan üzerinden ilerleyerek Türkmenistan üzerinden İran'a bağlanmaktadır (Gürel, 2022, s. 143). Diğer güzergâh ise, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesi kapsamında 2025 yılında inşa sürecine girmiştir.

Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesinin, Haziran 2024'te üç ülke liderleri tarafından imzalanan anlaşmanın ardından, 27 Aralık 2024'te Celal-Abad'da sembolik temel atma töreniyle resmî başlangıcı yapılmıştır. İnşaat çalışmaları Temmuz 2025'te resmen başlayacak şekilde planlanmış olup, altyapı hazırlıkları dahil zemin çalışmaları Nisan 2025 itibarıyla başlamıştır. Bu hat, Çin'in Kaşgar kentinden Torugart geçidiyle Kırgızistan üzerinden Özbekistan'ın Andican şehrine uzanacak şekilde tasarlanmıştır. Bu hat ile Çin Mevcut Kazakistan güzergâhına alternatif oluşturacak şekilde, Orta Asya'daki ulaşım rotalarını çeşitlendirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu, ÇHC'yi Avrupa'ya bağlayan, Kazakistan ve Rusya'yı geçen mevcut rotalara daha hızlı ve daha uygun maliyetli bir alternatif sunmayı amaçlamaktadır (Fazl-e-Haider, 2025).

Çin'in çok yönlü ulaşım projelerinden biri olan Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesi, Özbekistan'ın Avrasya'daki ulaşım ağındaki stratejik önemini artırmaktadır (Liu ve Jin, 2024, s. 15). Bu ulaşım ağı, özellikle Çin ile Özbekistan arasındaki ticaret ve ekonomik işbirliğinde önemli bir ivme kazandırması beklenmektedir. Projenin, Çin'in Avrupa'ya olan bağlantısını hızlandırarak mevcut güzergâha kıyasla 7-8 gün daha kısa süre sağlaması hedeflenmektedir (Gürel, 2022, s. 144).

Öte yandan 2016 yılında açılışı yapılan Angren-Pap Demiryolu Projesi, Özbekistan'ın başkenti Taşkent ile yoğun nüfuslu Fergana Vadisi arasında ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla inşa edilmiş olup, BKBY girişimi kapsamında bölgesel bağlantıların güçlendirilmesi açısından stratejik bir rol üstlenmektedir. Yaklaşık 1,68 milyar ABD doları tutarındaki toplam maliyetle hayata geçirilen bu proje, Özbekistan Devlet

Demiryolları tarafından yürütülmüş ve finansmanı çeşitli kaynaklardan sağlanmıştır. Projenin en önemli bileşenlerinden biri olan 19,2 kilometre uzunluğundaki Kamçık Tüneli'nin inşası, 2013 yılında EximBank tarafından sağlanan 350 milyon ABD doları tutarındaki kredi ile gerçekleştirilmiştir. Bu finansman desteği, Çin'in Orta Asya'daki altyapı projelerine yönelik artan ekonomik angajmanını ve Özbekistan'ın doğu-batı ulaşım aksındaki entegrasyonunu pekiştirmeye yönelik stratejik yaklaşımını yansıtmaktadır (Rahimov, 2016). 2020 yılında Asya Kalkınma Bankası, Özbekistan'ın doğusunda yer alan Fergana Vadisi'nde ekonomik kalkınmayı desteklemek ve ticari-bölgesel bağlantıları güçlendirmek amacıyla demiryolu altyapısının modernizasyonuna yönelik 121 milyon dolarlık bir kredi sağlamıştır. Bu finansman desteğiyle birlikte, banka 2017'den bu yana Özbek demiryolu sektörüne sağladığı katkıyı, toplam uzunluğu 145,1 kilometre olan demiryolu hattının yenilenmesiyle sürdürmektedir (Budulgan, 2020, s. 178).

Özetle Çin, Özbekistan'daki altyapı çalışmalarında önemli ilerlemeler sağlamış ve özellikle "Başkanlık Projesi No. 1" olarak adlandırılan Pap-Angren demiryolu inşasında aktif rol oynamıştır. Bu yeni hat, yoğun nüfuslu Fergana Vadisi ile başkent Taşkent arasındaki mesafeyi kısaltarak yolculuk süresini dokuz saatten üç saate indirmiştir (Liu ve Jin, 2024, s. 15).

Son olarak, Mayıs 2025'te Çin'in Tianjin Limanı'ndan yola çıkan ve Horgos sınır kapısını geçerek Taşkent'e ulaşan ilk Çin-Orta Asya yük treninin seferi, lojistik altyapısının gelişimine ve bölgesel ticaretin sürdürülebilirliğine yönelik somut bir ilerleme olarak değerlendirilmelidir. Böylece iki ülke arasında ulaştırma koridorlarının çeşitlendirilmesi ve modernize edilmesi, bölgesel iş birliğinin pekişmesine ve ekonomik entegrasyonun derinleşmesine katkı sunmaktadır (Xinhua, 2025).

BKBY kapsamında Çin Exim Bank ile Özbekistan arasında enerji altyapısının geliştirilmesine yönelik çeşitli projeler için finansman anlaşmaları imzalanmıştır. Bu kapsamda elektrik şebekelerinin modernizasyonu, kömür yakıtlı enerji santrallerinin kurulması ve maden yenileme çalışmaları ön plana çıkmaktadır (Ablet, 2022, s. 158). Çinli şirketler, son yıllarda Özbekistan'ın yenilenebilir enerji sektöründe önemli yatırımlara imza atmıştır. 2023 yılında Huadian Xinjiang Power, Navoi ve Fergana'da güneş enerjisi santralleri kurmak üzere Özbek yetkililerle anlaşma imzalarırken, China Energy ve Suudi ortak ACWA, Taşkent'te 400 MW kapasiteli bir santral projesi üstlenmiştir. Aynı yıl PowerChina da Andican'da benzer büyüklükte bir proje için sözleşme yapmıştır. Bu iş

birlikleri 2024'te de devam etmiş; China Poly Group ve China Electric, Jizzakh'ta 500 MW'lık bir santral projesi açıklarken, China Datang Overseas Investment ise Taşkent'te 263 MW'lık bir santral kurma ihalesini kazanmıştır (Pannier, 2025).

Bu gelişmeler, Çin'in Özbekistan ile enerji alanındaki stratejik iş birliğini giderek derinleştirdiğini göstermektedir. Bu projelerin toplam değeri 10 milyar doların üzerindedir; her ne kadar Çin bu miktarın tamamını finanse etmese de büyük bölümünü karşılaması beklenmektedir. Bu kapsamlı yatırımlar, Çin'in Özbekistan ile enerji alanındaki stratejik ortaklığını derinleştirirken, 2023 yılı Temmuz ayı itibarıyla Özbekistan'ın Çin'e olan yaklaşık 3,8 milyar dolarlık borcu da bu ekonomik ilişkinin finansal boyutunu göstermektedir. Nitekim bu yatırımlar Pekin'in ülkedeki ekonomik ve stratejik nüfuzunu artırma potansiyeli taşımaktadır (Pannier, 2025).

2013 yılında BKBY girişiminin başlatılmasıyla Özbekistan, bölgede stratejik bir jeopolitik ortak haline gelmiştir. İki ülke bir sınırı paylaşmasa da, Özbekistan'ın konumu, onu Çin'in batıya, önemli bir doğal gaz kaynağı olan Türkmenistan'a giden yolunun tam üzerine yerleştirmektedir. Çin-Orta Asya Boru Hattı Türkmenistan'ın gaz arzını Sincan'ın batı bölgesindeki Çin'in şebekesine bağlamak için Özbekistan'dan geçmektedir (Zhou, 2024). Bu boru hattı sayesinde Özbekistan, yıllık yaklaşık 10 milyar metreküp doğalgaz ihracatını Çin pazarına yönlendirmeye başlamıştır. Ülke, Çin'in Türkmenistan ve Kazakistan'dan sonra üçüncü büyük doğalgaz tedarikçisi konumundadır ve aynı zamanda Türkmenistan'dan gelen doğalgazın Çin'e ulaşması için kritik bir geçiş ülkesi rolü üstlenmektedir (Akca, 2022, s. 57).

Çin, Özbekistan'ın doğal gaz kaynaklarından önemli ölçüde faydalanmaktadır. Ancak artan iç talep ve enerji maliyetleri nedeniyle 2023 yılında Çin'e yapılan doğal gaz sevkiyatında önemli bir düşüş yaşanmış, ihracat hacmi yaklaşık 563,5 milyon dolar seviyesine gerileyerek 2022'ye kıyasla yarı yarıya azalmıştır (gazeta.uz, 2024). Buna karşın, 2024 yılının ilk on ayında Çin'e yapılan doğal gaz ihracatının 587,9 milyon dolara ulaştığı ve önceki yıla göre %25 oranında bir artış gösterdiği belirtilmektedir. Bu artış, Özbekistan'ın iç enerji talebini dengelemek için komşu ülkelerden doğal gaz ithal ederek ihracat kapasitesini koruma çabalarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Çin'e yapılan sevkiyatın yeniden yükselişe geçmesi, ülkenin enerji piyasasındaki stratejik konumunu pekiştirmekte ve hem fırsatlar hem de yapısal zorluklar barındıran küresel enerji sistemine aktif biçimde entegre olduğunu göstermektedir (kun.uz, 2024).

Öte yandan Çin ve Özbekistan arasındaki iş birliği, yalnızca enerji ve altyapı alanlarıyla sınırlı kalmayıp, tarım, turizm ve dijital teknoloji gibi farklı sektörlerde de hızlı bir gelişim göstermektedir. Özbekistan, özellikle maş fasulyesi ihracatında önemli bir büyüme kaydederken, Çin tarafı işlenmiş tarım ürünlerine olan talebiyle bu iş birliğini desteklemektedir. Turizm sektöründe ise kültürel ve ekoturizm odaklı ortak projeler öne çıkmaktadır. Dijital teknoloji alanında, Özbekistan'ın dijital altyapı yatırımlarına Çin'in e-ticaret ve dijital hizmetler konusundaki deneyimi önemli katkılar sağlamaktadır. BKBY girişimi çerçevesinde artan lojistik ağlar ve bölgesel iş birlikleri, iki ülke arasındaki ticaret ve yatırım bağlarını daha da güçlendirmektedir (Zhou, 2024).

Sonuç olarak BKBY kapsamında Özbekistan'da altyapı iyileştirmeleri, yeni ulaşım ağlarının inşası ve enerji projeleri hız kazanmıştır. Çin-Kırgızistan-Özbekistan güzergahı, başlarda Çin'den Avrupa'ya alternatif bir rota olarak görülürken, 2022'de patlak veren Rusya-Ukrayna çatışması nedeniyle kuzey koridorundaki güvenlik riskleri bu hattın önemini artırmıştır. Bu durum, Çin için Özbekistan üzerinden geçen ulaşım yolunun stratejik bir öncelik kazanmasına neden olmuştur. Özbekistan'ın bölgedeki konumu, özellikle Afganistan ve diğer sınır komşularıyla olan coğrafi durumu, ülkeyi BKBY girişim kapsamında kritik bir oyuncu haline getirmiştir. Diğer taraftan enerji ihracatına dayanan ekonomi yapısı ve Çin'in yükselen enerji ihtiyacı, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin güçlenmesini sağlamaktadır. Bu iş birliği Özbekistan'ın hem dış pazarlara erişimini artırmakta hem de ekonomik büyüme potansiyelini yükseltmektedir (Gürel, 2022, s. 147).

4.3.5. Tacikistan ile İlişkiler

Orta Asya'nın engebeli coğrafyasında, stratejik bir konumda yer alan Tacikistan, çevresindeki büyük güçlerin ilgi alanına giren, doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülkedir. Kırgızistan, Çin, Afganistan ve Özbekistan ile kara sınırları bulunan bu iç bölge ülkesi, denize kıyısı olmamasına rağmen bölgesel su rezervleri bakımından başı çekmektedir. Yüzölçümünün önemli bir kısmını dağlık alanlar oluşturduğundan, tarım yapılabılır arazi sınırlı olsa da tarımsal faaliyetler halen ekonomik yapının temel unsurlarının başında gelmektedir. Tacikistan, hidroelektrik üretim kapasitesi açısından küresel ölçekte dikkat çekerken, kömür başta olmak üzere bazı fosil yakıt rezervlerine de sahiptir. Bunun yanı sıra altın, çinko, kurşun, bakır ve tungsten gibi çeşitli metalik madenler ile zengin bir yer altı potansiyeline sahiptir. Endüstriyel mineral kaynakları da çeşitlilik göstermekte olup,

bu doğal zenginlikler ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli rol oynamaktadır (Gazel, 2022, s. 246-249).

Tacikistan'ın ekonomisi büyük ölçüde tarım ve sanayi sektörlerine dayanmakla birlikte, pamuk üretimi ülkedeki en önemli gelir kaynaklarından biri olarak öne çıkmaktadır. Dış ticaret dengesinde genellikle açık veren Tacikistan, 2021 yılında yaklaşık 1,8 milyar dolar ihracat ve 4,2 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Aynı yıl ülkeye yabancı sermaye girişi yaklaşık 600 milyon dolar seviyesinde olmuştur (Şener ve Sugözü, 2022, s. 11).

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Tacikistan, ulusal kimliğin inşası sürecinde derin toplumsal ve siyasi tartışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte, bir kesim Sovyet döneminden miras kalan laik devlet yapısının korunmasını savunurken, diğer bir kesim ise İslami değerler temelinde şekillenen bir siyasi sistemin inşasını talep etmiştir. Söz konusu ideolojik ayrışma, 1992 yılında patlak veren ve yaklaşık beş yıl süren bir iç savaşa dönüşmüştür. İç savaşın yarattığı siyasi istikrarsızlık ve ekonomik zorluklar, Tacikistan'ı dış politika arayışlarında yeni yönelimlere itmiş; bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkiler önem kazanmıştır. Çin, Tacikistan'ın içinde bulunduğu kırılgan durumu fırsat bilerek sınır ihtilaflarını çözmüş, güven tesisine yönelik adımlar atmış ve böylece Orta Asya'daki nüfuzunu artırmayı başarmıştır (Bawa ve Ashish, 2023, s. 131).

Başlangıçta Çin'in Tacikistan'a ilgisi sınırlı olsa da, zamanla bu ülkenin stratejik konumu nedeniyle önemi artmıştır. Tacikistan, Çin'in BKBY girişiminde önemli bir yere sahip olup, BKBY'nin altı ana koridorundan biri buradan geçmektedir. Öte yandan. Afganistan'daki Taliban tehdidi, Çin'in batı sınırları için güvenlik endişelerini artırmış, bu da Tacikistan'a olan ilgiyi pekiştirmiştir (Bawa ve Ashish, 2023, s. 127). Çin'in, Afganistan'dan gelebilecek potansiyel tehditlere karşı duyduğu kaygı, Tacikistan'daki güvenlik sağlayıcı rolünü de artırmıştır. Bu kapsamda Çin, 2016 yılında bölgedeki ilk deniz aşırı askeri tesisini Tacikistan'da kurmuştur (Rashidov vd., 2024, s. 977).

Tacikistan, Çin'in BKBY girişimi kapsamında geliştirdiği Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru üzerinde yer alması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. İki ülke arasındaki ilişkiler 2013 yılında stratejik ortaklık düzeyine ulaşmış, 2014'te ise İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın inşasına yönelik bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Tacikistan, 2017 yılında girişimin aktif bir bileşeni hâline gelmiştir. Zengin maden ve metal rezervlerine sahip olan ülke, yaygın yoksulluk ve sınırlı ekonomik kapasite nedeniyle bu kaynakları etkin biçimde kullanamamaktadır. Bu çerçevede Tacikistan

hükümeti, 2016 yılında Ulusal Kalkınma Stratejisini kabul etmiş ve 2030'a kadar yoksulluğun azaltılması ile altyapının güçlendirilmesini hedeflemiştir. Bu strateji doğrultusunda Çin'in BKBY girişimi kapsamında sağladığı yatırımlar kalkınma aracı olarak benimsenmiştir (Jash vd., 2024, s. 7).

Bu yatırımlar "BKBY projeleri" olarak sınıflandırılmakta ve Asya Altyapı Yatırım Bankası, İpek Yolu Fonu ve Yeni Kalkınma Bankası gibi BKBY fonları kullanılarak finanse edilmektedir. Çin yatırımı alan sektörler ise büyük ölçüde Çinli yatırımcıların önceliklerine göre belirlenmektedir (Aminjonov ve Kholmatov, 2020, s. 1-2). Söz konusu yatırımlar özellikle enerji altyapısına, kömür ve hidroelektrik projelerine odaklanmıştır (Jash vd., 2024, s. 7). Bu çerçevede, 15 Ocak 2020 itibarıyla Tek Duraklı Kayıt Sistemi üzerinden Tacikistan'da 550'den fazla Çinli işletme resmî olarak kayıt altına alınmıştır ve bunlar Çin'in doğrudan yatırımlarının başlıca uygulayıcıları konumundadır (Aminjonov ve Kholmatov, 2020, s. 7-8). Zamanla bu sayı artmış ve 2024 itibarıyla ülkede 700'den fazla Çin sermayeli şirketin faaliyette olduğu bildirilmiştir (Asia-Plus, 2024).

Çin, uzun süredir Tacikistan'ın en büyük doğrudan yabancı yatırım kaynağı ve en önemli ticaret ortağı konumundadır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, 2007 yılında imzalanan dostluk ve işbirliği anlaşmasının ardından Çin'in Tacikistan'daki doğrudan yatırımlarıyla derinleşmeye başlamıştır. 2011 yılında sınır sorunlarının çözülmesiyle Çin yatırımları hız kazanmış ve 2017 itibarıyla Çin, Rusya'nın önüne geçerek ülkenin başlıca yatırımcısı olmuştur. 2007'de 6,4 milyon dolar seviyesinde olan doğrudan yatırımlar, 2012'den itibaren hızlı bir artış göstermiş ve 2022'de 430 milyon dolarla zirveye ulaşmıştır. COVID-19 salgını nedeniyle 2020'de kısa süreli bir düşüş yaşansa da, 2021 yılında Çin'in Tacikistan'a yaptığı yatırım 463 milyon ABD dolarına çıkarak rekor kırmış; bu tutarın %93'ü doğrudan yabancı yatırım olarak gerçekleşmiştir (Asia-Plus, 2024).

Çin, Tacikistan'daki yatırımlarını başta iletişim, inşaat, finans, madencilik ve sanayi tesisleri olmak üzere çeşitli sektörlerde yoğunlaştırmakta ve ülkenin en büyük doğrudan yabancı yatırımcısı konumunu sürdürmektedir. Tacikistan Yatırım ve Devlete Ait Mülkiyet Yönetimi Devlet Komitesi verilerine göre, 2007-2023 yılları arasında Çin'in Tacik ekonomisine yaptığı toplam yatırım 3,845 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Asia-Plus, 2024).

Çin, Tacikistan'ın en büyük ikinci ticaret ortağı, en büyük yatırımcısı ve başlıca kreditorü hâline gelmiştir. Öte yandan ülkenin dış borcunun neredeyse yarısını elinde

bulundurur duruma gelmiştir (Rashidov vd., 2024, s. 977). İki ülke arasındaki ticaret hacmi de son yıllarda istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. Nitekim 2023 yılı sonunda yaklaşık 4 milyar ABD dolarına ulaşarak rekor kırmıştır. Bu eğilim 2024'ün ilk çeyreğinde de devam etmiştir (Ministry of Foreign Affairs, 2024).

İthalat açısından bakıldığında, Çin Tacikistan'a en fazla makine, mekanik cihaz ve yüksek teknoloji ürünü ihraç eden ülke konumundadır. Bu ürünler, Tacikistan'ın Çin'den yaptığı toplam ithalatın %30'undan fazlasını oluşturmaktadır. Çinli Huawei firması tarafından başkent Duşanbe'de kurulan "Güvenli Şehir" isimli otomatik trafik kontrol sistemi kapsamında, 75 noktaya yaklaşık 855 kamera yerleştirilmiş ve yapay zekâ destekli sistem aracılığıyla suçluların, kayıp kişilerin ve trafik ihlallerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir (Bawa ve Ashish, 2023, s. 129).

Duşanbe'de uygulanmak üzere tasarlanan Güvenli Şehir sistemi, yaklaşık 22 milyon dolar tutarında bir bütçeye sahiptir. Bu bütçenin 20,9 milyon doları Çin Exim Bankası kredisi olarak sağlanmıştır. Sistem, yaklaşık 850–870 CCTV kamera ile şehrin kavşak, cadde ve meydanlarında trafik ihlallerini izleyecek şekilde kurulmuştur. Yetkililere göre, trafik cezalarından elde edilen gelirlerin projeyi 20 yıl içerisinde ödemesi öngörülmüştür (Asia-Plus, 2013).

Bununla birlikte, Çin-Tacikistan ekonomik ilişkileri tarım ve gıda sektörlerinde de iş birliği gelişmiştir. Tacikistan'da üretilen kiraz, limon ve üzüm gibi yüksek kaliteli tarım ürünlerinin Çin pazarına düzenli olarak ihraç edilmesi, tarımsal iş birliğinin derinleştiğini göstermektedir. Bu çerçevede BKBY kapsamındaki Çin-Tacikistan iş birliği, yalnızca fiziksel altyapının güçlendirilmesine değil, aynı zamanda tarım, sanayi ve ticaret alanlarında yapısal dönüşümlere ve karşılıklı ekonomik entegrasyona katkı sunmaktadır (Ministry of Foreign Affairs, 2024).

Ticaret ortakları arasında Çin, Tacikistan'ın ithalatında önemli bir paya sahiptir; 2021 verilerine göre Çin'den yapılan ithalat toplam ithalatın %18,2'sini oluşturmuştur. Ülke, altın, alüminyum, pamuk ve çeşitli metal cevherleri açısından zengin kaynaklara sahiptir ve Çin, ihracat pazarında giderek daha kritik bir konuma gelmektedir. Bununla birlikte, Tacikistan, bölgedeki ekonomik kırılganlıklar ve yüksek dış borç riski nedeniyle Çin ile olan finansal ilişkilerinde dikkatli olmak zorundadır. Bu durum, bazı altyapı ve stratejik tesislerin borç karşılığında Çin tarafına devredilmesine yol açabilmektedir (Şener ve Sugözü, 2022, s. 12).

Son yıllarda Çin'in Tacikistan üzerindeki ekonomik ve stratejik etkisi giderek derinleşmiştir. Altın madenciliği, enerji altyapısı ve ulaştırma gibi kritik sektörlerde hayata geçirilen projeler, bu etkinin somut göstergeleri arasında yer almaktadır (Bawa ve Ashish, 2023, s. 127). Özellikle BKBY çerçevesinde yürütülen iş birlikleri sayesinde Çin, Tacikistan'ın ekonomik yapısında dönüştürücü bir rol üstlenmiştir. Bu çerçevede, Tacikistan'da gerçekleştirilen önemli yatırımlar, yalnızca ekonomik büyümeye değil, aynı zamanda bölgesel entegrasyon süreçlerine de katkı sağlamaktadır.

Tacikistan, BKBY girişimine katılan ilk ülkelerden biri olarak Çin ile kapsamlı iş birliği projeleri geliştirmektedir. Bu kapsamda, Yavan'da kurulan çimento fabrikası, Khatlon'daki tarım teknolojisi gösteri merkezi ve Dangara'daki tarım-tekstil entegre sanayi parkı gibi projeler öne çıkmaktadır. Söz konusu yatırımlar, sanayi altyapısının modernizasyonuna katkı sağlarken, istihdam yaratma açısından da önemli etkiler doğurmuştur (Ministry of Foreign Affairs, 2024).

Çin'in İpek Yolu Ekonomik Kuşağı girişimi doğrultusunda Orta Asya'ya yönelik yatırımları artarken, Tacikistan da bu süreçte ön plana çıkmıştır (Putz, 2016). Nitekim BKBY girişimi kapsamında geliştirilen Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru, Tacikistan'ın ulaştırma altyapısında da önemli etkiler yaratmıştır. Chormazak Tüneli, Vahdat-Yavan demiryolu tüneli ve Duşanbe-Chanak otoyolu gibi projeler, ülkenin iç ulaşım ağını güçlendirmiş ve bölgesel bağlantı kapasitesini artırmıştır (Jash vd., 2024, s. 9). Ulaşım altyapısının modernizasyonu sürecinde, başkent Duşanbe'de trafik güvenliğini artırmak amacıyla "Güvenli Şehir" ulaşım yönetim sistemine 21 milyon ABD doları tutarında kaynak tahsis edilmiştir. Ayrıca, Duşanbe-Kurghonteppa demiryolu hattının Vahdat-Yavan kesiminin yenilenmesi için toplam 69 milyon ABD doları değerinde kredi sağlanmıştır (Aminjonov ve Kholmatov , 2020, s. 4).

Enerji altyapısı alanında ise Çinli şirketlerin rolü dikkat çekicidir. Duşanbe No.2 Termik Santrali'nin işletimi Çinli Tebian Electric Apparatus (TBEA) şirketi tarafından üstlenilmiş; bu santral, başkentteki enerji arz güvenliğini artırmayı hedeflemiştir (Jash vd., 2024, s. 8-9). Duşanbe No.2 Termik Santrali, Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de bulunan ve Çin'in TBEA şirketi tarafından inşa edilen en büyük termik santraldir. Toplam kurulu gücü 400 MW olup, şehre elektrik ve ısıtma sağlamaktadır. İnşaat iki aşamada tamamlandı: ilk aşama (2012-2014) - 100 MW kurulu kapasite ve ikinci aşama (2014-2016) - 300 MW ek kapasite kuruldu Bu proje, Çin'in BKBY girişimi kapsamında önemli bir işbirliği örneğidir.

Santral, 2012 yılında inşaatına başlanmış ve 2016 yılında tamamlanmıştır. Projenin toplam maliyeti yaklaşık 349 milyon ABD dolarıdır; bunun 332 milyon doları Çin İhracat-İthalat Bankası (Exim Bank) tarafından sağlanan kredi ile geri kalan 17.4 milyon doları ise Tacik hükümeti tarafından karşılanmıştır. TBEA, 332 milyon ABD doları tutarındaki yatırımını telafi edene kadar Tacikistan'da iki altın madenini işletmek için münhasır haklar aldı (China-CentralAsia.org, 2025).

Çinli TBEA şirketi ayrıca, Tacikistan'da birleşik bir enerji altyapısı kurulmasında önemli bir rol oynadı. Çinli uzmanların desteğiyle, ülkenin orta kesimlerindeki elektrik sistemleri kuzey bölgelerine bağlanacak yüksek gerilim hatları için üç farklı proje hayata geçirildi. Bu projeler arasında, Güney-Kuzey enerji transferini sağlayan 500 kV'luk hat ile 220 kV kapasiteli Lolazor-Khatlon ve Khujaand-Aini hatları yer aldı (Jash vd., 2024, s. 8-9).

Öte yandan, Çin'in Tacikistan'daki madencilik yatırımları da hem ekonomik hem sosyal etkileri açısından öne çıkmaktadır. Ortak girişimler aracılığıyla altın, bakır, antimon ve gümüş çıkarımı gerçekleştirilmektedir. Örneğin altın üretimi alanında faaliyet gösteren Zarafshan ortak girişiminin %75'i Çinli yatırımcılara aittir (Asia-Plus, 2024). Tibet Everest Resources, yerel ortaklarla yürüttüğü projelerde yaklaşık 10.000 kişilik istihdam sözü vermiştir. Nonferrous Gold şirketi, Parkut altın madeninin işletme hakkını 2030'a kadar almış; TBEA ise 2018'de Sughd bölgesinde altın madenciliği lisansı elde etmiştir. 2022 yılında Tibet Huayu ile Talco Gold'un ortaklığıyla açılan 136 milyon dolarlık altın işleme tesisi ise 1.500 kişilik istihdam hedefiyle dikkat çekmektedir (Bawa ve Ashish, 2023, s. 128).

Tacikistan, altyapısının yetersizliği ve kara ülke olmasının getirdiği zorluklar nedeniyle bölgedeki en düşük gelirlili ülkelerden biri olarak kalmıştır. Ancak Çin'in BKBY girişimi, Tacikistan için önemli bir kalkınma fırsatı sunmaktadır. Ülke, Çin'i Akdeniz'e bağlayan Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru içinde yer almaktadır. Bu koridor, Tacikistan'ın uluslararası ulaşım ağlarına entegrasyonunu güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda Çin dışındaki ülkelerden de doğrudan yabancı yatırımların ve ticari faaliyetlerin artmasına zemin hazırlayacaktır. Böylece, ülkenin ekonomisinde önemli bir yer tutan tarım sektörü, teknolojik gelişmeler ve iyileşen lojistik imkanlar sayesinde büyüme potansiyeli yakalayacaktır (Bawa ve Ashish, 2023, s. 130).

Bununla birlikte, Çin'e komşu küçük bir ülke olan Tacikistan için önemli ekonomik, sosyal, çevresel ve siyasi riskler bulunmaktadır. Tacikistan, Çin'in altyapı yatırımları ve kalkınma projeleri sayesinde önemli kazanımlar elde ederken, aynı zamanda bu iş birlikleri

sonucunda Çin'e olan dış borcu da dikkat çekici biçimde artmıştır. Uluslararası Para Fonu'nun verilerine göre, 2022 yılı itibarıyla Tacikistan'ın Kamu ve Kamu Garantili dış borcunun yaklaşık %30'u Çin'e aittir ve ülkenin en büyük alacaklısı konumundaki ülkedir. Aynı yıl toplam 3,3 milyar ABD doları düzeyindeki dış borcun yaklaşık %60'ı, yani 1,98 milyar doları, Exim Bank kaynaklıdır. Çin ile yapılan borç anlaşmalarının büyük ölçüde şeffaflıktan uzak yürütüldüğü bilinmektedir. Bazı raporlar, Tacikistan'ın borçlarını geri ödeyebilmek için altın ve gümüş gibi değerli madenler üzerinde Çin'e imtiyaz tanıdığını ve bu kaynakların aynı ödeme biçiminde kullanıldığını ileri sürmektedir (Jash vd., 2024, s. 9).

Çin yatırımları, başlangıçta Tacikistan kamuoyunda genellikle olumlu bir algıyla karşılanmıştır. Bu olumlu tutumun temelinde, söz konusu yatırımların ülkenin kronikleşmiş altyapı ve kalkınma sorunlarına çözüm üretmeye yönelik olması ve diğer kalkınma ortaklarının sınırlı ilgisi nedeniyle ihmal edilen alanlara yönelmesi yatmaktadır. Ancak zamanla, Çin finansmanlı projelerin sayısının ve sektör çeşitliliğinin artmasıyla birlikte, çeşitli toplumsal ve çevresel riskler gündeme gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Çinli şirket TBEA tarafından başkent Duşanbe'de yaklaşık 350 milyon ABD doları maliyetle inşa edilen Duşanbe-2 Termik Santrali dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Projenin 332 milyon ABD dolarlık kısmı TBEA tarafından finanse edilmiş ve bu yatırım karşılığında şirket, ülkenin kuzeyinde yer alan ve yaklaşık 100 ton altın rezervine sahip olduğu tahmin edilen Verkhniy Kumarg ve Duoba sahalarında altın madenciliği yapma lisansını elde etmiştir. Ancak, kömürle çalışan bu santral kısa süre içinde ciddi hava kirliliği yaratmaya başlamış ve bu durum hem yerel halk hem de turistik bölgeleri ziyaret edenler açısından çevresel kaygıları beraberinde getirmiştir (Aminjonov ve Kholmatov , 2020, s. 18).

Çin yatırımlarına yönelik artan eleştiriler yalnızca çevresel etkilerle sınırlı kalmamış, istihdam politikalarına da yansımıştır. Tacikistan'da artan işgücü arzına rağmen, Çin yatırımları istihdam üzerinde sınırlı etki yaratmaktadır çünkü projelerde çoğunlukla Çinli işçiler çalıştırılmaktadır. Durumu dengelemek amacıyla, 2018'den itibaren hükümetler arası projelerde iş gücünün en az %90'ının Tacik vatandaşlarından oluşması şartı getirilmiştir (Aminjonov ve Kholmatov , 2020, s. 12).

Çin'in Tacikistan'daki yatırımları ve iş gücü kullanımı yerel halk arasında çeşitli sosyal sorunlara yol açarken, artan Çinli işçi nüfusu ve karma evlilikler toplumsal gerilimleri artırmıştır. Nitekim ülkedeki Çin'e karşı meydana gelen tepki ve protestolar Sinofobi duygusunu güçlendirmektedir. Diğer taraftan ise Tacikistan'ın yöneticileri Çin'i güvenilir

bir müttefik olarak görüp, ülkedeki yatırımları olumlu karşılamaktadır. Tacik elitler, Çin yönetimiyle yakın ilişkiler kurarken, sıradan vatandaşlar Çin'in bölgedeki nüfuzunu artırma çabalarından endişe duymaktadır. Ucuz Çin malları ekonomik olarak ihtiyaçları karşılıyor olsa da, Çin'e aşırı bağımlılığın Tacikistan'ın bağımsızlığı üzerinde uzun vadede olumsuz etkiler yaratma riski bulunmaktadır. Bu toplumsal tepkileri dengelemek ve kamuoyundaki algıyı yumuşatmak amacıyla Çin hükümeti kültürel diplomasiyi devreye sokmuştur. Bu kapsamda Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla genç Tacik öğrencileri hedef alan eğitim ve kültür programları sunulmakta; bu enstitüler iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmenin ve Çin'in kamuoyundaki imajını olumlu yönde dönüştürmenin aracı olarak kullanılmaktadır (Bawa ve Ashish, 2023, s. 131-132).

Çin, ülkedeki artan etkisine yönelik direnç ihtimalini azaltmak ve imajını güçlendirmek amacıyla eğitim alanını bir yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadır. Çin üniversiteleri Tacik öğrencilere özel kontenjanlar ayırmıştır. Bu çerçevede Çin'de öğrenim gören Tacik öğrenci sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Çin, Tacikistan'da akademik diplomasiyi de aktif olarak kullanmaktadır. Ülkede biri Tacik Ulusal Üniversitesi'nde, diğeri ise Sughd bölgesindeki Çkalovsk kentindeki Madencilik Enstitüsü'nde olmak üzere iki Konfüçyüs Enstitüsü açılmıştır. Çin'in yumuşak güç stratejisinin ayırt edici özelliği, büyük ölçüde BKBY girişimine bağlı olmasıdır. Bu durum, Tacikistan'da yürütülen eğitim ve bilim programlarında da kendini göstermektedir. Tacik öğrencilerin büyük çoğunluğu Çin'e, Çinli şirketlerin ihtiyaç duyduğu teknik uzmanlıkları ve dili öğrenmeleri amacıyla gönderilmektedir. Bu süreç, iki ülke arasında uzun vadeli kalkınma iş birliğini destekleyecek beşerî sermaye altyapısını güçlendirmektedir (Rashidov vd., 2024, s. 977-978).

Buna ek olarak, Çin ve Tacikistan arasında şu anda dokuz çift kardeş şehir ilişkisi kurulmuştur. Bu yerel düzeydeki kurumsal iş birlikleri, ikili dostluğun tabana yayılmasına olanak tanımakta ve kültürel diplomasiinin sürekliliğini teşvik etmektedir. Bu gelişmeler, iki ülke arasındaki ilişkilerin yalnızca devletlerarası değil aynı zamanda toplumlar arası düzeyde de çok boyutlu ve sürdürülebilir bir nitelik kazandığını göstermektedir (Ministry of Foreign Affairs, 2024).

4.3.6. Türkmenistan ile İlişkiler

Türkmenistan, 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan ederek Orta Asya'nın enerji açısından en zengin ülkelerinden biri olarak öne çıkmıştır. 488.100 km² yüz ölçümüyle bölgenin geniş topraklarına sahip olan ülke, Hazar Denizi

kıyısında stratejik bir konumda yer almakta ve büyük oranda Kara Kum ölü ile kaplı bulunmaktadır. Güneyde İran, doğuda Afganistan, kuzeyde Kazakistan ve Özbekistan ile komşu olan Türkmenistan, zengin doğalgaz ve petrol rezervleri sayesinde önemli bir enerji üssü konumundadır. Özellikle Orta Asya ile Orta Doğu'yu bağlayan enerji koridorunun tam merkezinde yer alması, ülkeye jeopolitik bir değer kazandırmaktadır. Rusya ile yaşadığı enerji krizi sonrası doğalgaz ihracatında yönünü Çin'e çeviren Türkmenistan, günümüzde gaz satışında büyük ölçüde Çin'e bağımlı hâle gelmiştir (Böke, 2021, s. 106-107).

Türkmenistan, Orta Asya'nın gelişmiş ülkeleri arasında Kazakistan'ın ardından ikinci sırada yer almakta ve bölgedeki stratejik önemini hem ekonomik hem de politik duruşuyla pekiştirmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun en büyük dördüncü devleti olan Türkmenistan, diğer Orta Asya ülkelerinden farklı olarak 12 Aralık 1995'te BM tarafından tanınan "daimî tarafsızlık" statüsünü elde etmiştir. Bu statünün temel gerekçesi, ülkenin doğal kaynaklar açısından zengin bir coğrafyada yer alması ve tarafsızlığın bölgesel barışa katkı sağlayacağı inancıdır (Samadi, 2023, s. 8).

Türkmenistan, dış politikasında tarafsızlık ilkesini esas alarak Bağımsız Devletler Topluluğu haricinde hiçbir bölgesel iş birliği yapısına ya da askerî ittifaka tam üye olarak katılmamıştır. Bu doğrultuda, küresel ilişkilerde daha çok birebir diplomatik temasları tercih eden ülke, kendine özgü dış politika yaklaşımıyla dikkat çekmektedir. Çin ile 2013 yılında ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyine taşımasına rağmen, Türkmenistan BKBY girişimi kapsamında herhangi bir bağlayıcı anlaşmaya taraf olmamış, bu girişime resmî bir katılım göstermemiştir. Aynı zamanda, Çin liderliğindeki ŞİÖ ve AIIB gibi çok taraflı oluşumlara katılmaktan kaçınmıştır. Bu yönüyle Türkmenistan, hem bağımsızlığını hem de tarafsızlık ilkesini koruyarak uluslararası alanda kendine özgü bir duruş sergilemeye devam etmektedir (Omonkulov, 2020, s. 84-85).

Çin'in Türkmenistan'la yakın ilişkiler kurmasında, daimî tarafsızlık statüsünün büyük etkisi bulunmaktadır. Aşkabat'ın bu statüsü, ülkenin bölgesel güç mücadelelerinden uzak durarak, ekonomik temelli ve çok yönlü iş birlikleri kurmasına imkân tanımaktadır. Bu durum, özellikle siyasal ve askerî alanda etkili olan Rusya gibi ülkelerin baskılarına karşı direnç geliştirmesini kolaylaştırmıştır (Ametbek, 2019).

Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından diplomatik ilişkiler kuran ilk ülkelerden biri Çin olmuştur. Bu ikili ilişkiler zamanla çeşitli alanlarda yapılan anlaşmalarla

pekiştirilmiştir. 1992’de imzalanan İkili Yatırımların Korunması Anlaşması ve 2009’daki Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması, iki ülke arasındaki ekonomik ve hukuki iş birliğinin temel taşlarını oluşturmuştur. Söz konusu anlaşmalar, karşılıklı güven ortamını güçlendirmiş; enerji, ticaret ve altyapı gibi alanlarda yürütülen resmî temaslarla ilişkilerin daha da derinleşmesine zemin hazırlamıştır (Bonesh, 2024).

2000’li yıllardan itibaren Çin ile Türkmenistan arasındaki ekonomik ilişkilerde dikkat çekici bir ivme yaşanmıştır. Özellikle 2009 yılında Türkmenistan’ın Rusya ile yaşadığı doğalgaz krizi, Çin için önemli bir fırsat yaratmış ve bu dönemde iki ülke arasındaki ticaret hacminde, önceki yıllara kıyasla önemli bir atış yaşanmıştır. Çin Kalkınma Bankası’ndan sağlanan 8 milyar dolarlık uzun vadeli kredi ile Türkmenistan, doğalgaz altyapısını güçlendirmiş ve sektöre yeni tesisler kazandırmıştır. Aynı yıl devreye alınan Türkmenistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı, ülkenin enerji ihracatında Rusya’ya olan bağımlılığını azaltırken, Çin’in Orta Asya’daki etkisini artırmıştır. Bu süreçte Çinli şirketler, yalnızca enerji değil, çeşitli sektörlerde de Türkmenistan’da aktif yatırımlar yapmaya başlamıştır (Böke, 2021, s. 107-108). Türkmenistan, yaklaşık 24,5 trilyon metreküp doğal gaz rezervi ile dünyada Rusya, İran ve Katar’dan sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Çin, bu zengin enerji kaynaklarının çıkarılması ve ülkesine taşınması için önemli yatırımlar yapmış, özellikle 2009 yılında Çin Kalkınma Bankası’ndan sağlanan kredilerle Galkınış gaz sahasının geliştirilmesini desteklemiştir. CNPC öncülüğündeki şirketlerin Galkınış ve Bahtiyarlık gaz sahalarında büyük üretim paylaşım anlaşmaları bulunmakta ve bölgeye milyarlarca dolarlık yatırımlar yapılmaktadır (Ametbek, 2019).

Her ne kadar Çin, uzun süredir Türkmenistan’ın en büyük doğalgaz ticaret ortağı olsa da, iki ülke arasındaki ilişkiler ancak 2013 yılında stratejik ortaklık seviyesine taşınabilmiştir (Jash vd., 2024, s. 9). 2023’te iki ülke liderleri kapsamlı stratejik işbirliğini geliştirme kararı almış, dijital ekonomi, yeşil kalkınma, enerji, eğitim ve turizm gibi birçok alanda anlaşmalar imzalanmıştır. Aynı yıl, cumhurbaşkanları ilişkilerin kapsamlı stratejik ortaklığa yükseltildiğini duyurmuş ve Türkmenistan, Çin’in küresel girişimlerine destek vermiştir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile Türkmenistan lideri, “Bir Kuşak Bir Yol” forumunda önemli anlaşmalar imzalamış, bölgesel ve uluslararası işbirliği güçlendirilmiştir. 2024’te bu stratejik ortaklık, siyaset, ekonomi, enerji ve kültür gibi alanlarda işbirliğini derinleştirerek devam etmektedir. Çin’in yaklaşımı, Türkmenistan’ın ulusal kalkınma önceliklerine ve tarafsızlık ilkesine saygı göstererek, karşılıklı faydaya dayalı iş birliği temelinde BKBY girişiminin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. BKBY girişimi, Türkmenistan’ın 2022-

2052 Ulusal Kalkınma Planı, 2022-2028 Planı ve 2021-2030 Dış Ticaret Stratejisi ile uyumlu olup, ülkeye önemli sermaye akışı sağlamaktadır (Bonesh, 2024).

Dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerinden birisine sahip olan Türkmenistan Çin'in dünyanın en büyük enerji tüketicisi haline gelmesiyle Çin için enerji tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesine, kömür tüketimini azaltma ve enerji güvenliğini sağlama hedefleri açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Aynı zamanda, Malakka Boğazı'na olan bağımlılığı azaltma yönündeki Çin politikalarıyla da örtüşen bu iş birliği, bölgesel enerji ağlarının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Bonesh, 2024).

Türkmenistan, doğal gaz ihracatında en büyük müşterisi konumundaki Çin'e enerji sevkiyatını, Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı sistemi aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bu sistem; Türkmenistan'dan başlayarak Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Çin'e ulaşan ve paralel şekilde inşa edilen A, B ve C hatlarından oluşmaktadır. Her üç hat da aynı güzergâhı izlemekle birlikte, farklı zamanlarda devreye alınmış ve toplam taşıma kapasitesini kademeli olarak artırmıştır. Hâlihazırda bu doğalgaz boru hattının 3 işletme kolundan Çin'e 55 milyar metreküp doğal gaz tedarik edilmektedir. Bunun 35 milyar metreküpü Türkmenistan'ın payına düşmektedir. Bununla beraber D hattı olarak adlandırılan Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı'nın dördüncü kolu, bölgedeki tüm Orta Asya ülkelerini kapsayacak şekilde planlanmış olup, tamamlandığında hattın yıllık taşıma kapasitesinin 85 milyar metreküpe ulaşması hedeflenmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019).

Bu boru hattı altyapısı sayesinde Türkmenistan, doğal gaz ihracatında Rusya'ya olan bağımlılığını azaltarak 2014 sonrasında Çin ile ilişkiler daha da derinleşmiştir. 2009 yılında faaliyete geçen yaklaşık 7 bin kilometrelik doğalgaz boru hattı, hem Çin'in enerji arz güvenliğini sağlamada hem de Türkmenistan'ın ekonomik bağımsızlığını pekiştirerek ihracat pazarlarını çeşitlendirmesinde kritik bir rol oynamıştır. Çin'in 2016'daki doğal gaz ithalatında, Türkmenistan'dan gelen boru hattı gazı yaklaşık %77'lik bir paya sahip olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Türkmenistan, Çin'in en büyük doğalgaz tedarikçisi konumuna yükselmiştir (Ametbek, 2019). Öte yandan Rusya'nın yerini Çin'in almasıyla birlikte, Türkmenistan bu kez doğalgaz ihracatında Çin pazarına bağımlı bir konuma sürüklenmiştir (Böke, 2021, s. 108).

Türkmenistan, BKBY girişimin ikili ilişkiler bağlamında destekleyici bir tutum sergilemiş ve bu çerçevede enerji, ulaştırma ve altyapı gibi stratejik alanlarda iş birliğine

açık olduğunu ifade etmiştir. 2017 yılında Çin'e gerçekleştirdiği resmi ziyarette, dönemin Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhamedov, özellikle doğal gaz, temiz enerji, üretim kapasitesi ve ulaşım altyapısı gibi sektörlerde iş birliğinin geliştirilmesine yönelik iradesini dile getirmiştir. Aynı yıl itibarıyla Çin, Türkmenistan'ın en büyük dış ticaret ortağı konumuna ulaşmış ve ikili ticaret hacmi 6,9 milyar doları aşmıştır. Bu ekonomik ilişkilerin temelini ise büyük ölçüde Türkmenistan'ın Çin'e gerçekleştirdiği doğal gaz ihracatı oluşturmaktadır (Omonkulov, 2020, s. 85). 2021 sonu verilerine göre, Çin, Türkmenistan'ın ihracatında %68,5'lik, ithalatında ise %26,4'lük bir payla en önemli ticaret ortağı haline gelmiştir (Şener ve Sugözü, 2022, s. 12).

2023 yılında Türkmenistan, yaklaşık 9,61 milyar ABD doları değerindeki mineral yakıtlar, petrol ve damıtma ürünleri ihracatıyla Çin'e en büyük dış satımını gerçekleştirmiştir. Bu durum, ülkenin enerji ihracatında Çin'in merkezi bir konuma yerleştiğini ve iki ülke arasındaki ekonomik entegrasyonun giderek derinleştiğini göstermektedir (Jash vd., 2024, s. 10). Ancak aynı yıl, Türkmenistan Çin ile ticaret hacmi azalan tek Orta Asya ülkesi olmuş; toplam ikili ticaret hacmi %5,2 oranında düşerek 10,6 milyar dolara gerilemiştir. Bu azalmaya rağmen, ticaret dengesi Türkmenistan lehine güçlü biçimde seyretmiş; zira Çin'e yapılan ihracat 9,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiş ve toplam ticaretin yaklaşık %90'ını oluşturmuştur. Bu rakam, 2022 yılına göre %6,6'lık bir düşüşe işaret etse de, Çin'in Türkmenistan'a olan ihracatının %11,3 artarak 1 milyar dolara ulaşması, ikili ticaretin çeşitlendirilme gerekliliğini gündeme getirmiştir (eurasianet, 2024).

2024 yılının ilk çeyreğinde ise iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 2,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş; bu dönemde ticaret dengesi yine Türkmenistan lehine seyretmiştir. Bu dengenin temel nedeni, toplam ticaret hacminin yaklaşık %92'sini oluşturan doğal gaz ihracatıdır. Enerji ihracatına dayalı bu yapı, Aşkabat'ın ekonomik üstünlüğünü pekiştirirken, ikili ilişkilerde enerji sektörünün belirleyici rolünü de açık biçimde ortaya koymaktadır (Bonesh, 2024).

Türkmenistan ile Çin, enerji alanındaki güçlü bağların yanı sıra, bölgesel ulaşım ağlarının geliştirilmesine de öncelik vermektedir. Bu çerçevede, 2014 yılında başlatılan ve Kazakistan ile İran'ı birbirine bağlayan demiryolu hattı gibi projeler, BKBY kapsamında önemli adımlar olarak öne çıkmaktadır. Ocak 2023'te yayımlanan Çin-Türkmenistan ortak bildirisi, enerji, ulaştırma ve sınır aşan altyapı işbirliğinin derinleştirilmesini öngören bu

süreci resmî olarak teyit etmiştir. Bu doğrultuda, iki ülke arasındaki ilişkiler 2023 yılında “kapsamlı stratejik ortaklık” düzeyine yükseltilmiştir (Jash vd., 2024, s. 9-10).

BKBY girişiminin önemli alt başlıklarından biri olan Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru’nda jeopolitik konumu sayesinde kilit bir transit ülke olarak konumlanan Türkmenistan, hem enerji hem de lojistik alanlarında merkezi bir rol oynamayı hedeflemektedir (Jash vd., 2024, s. 10). Çin, bu koridor kapsamında Türkmenistan’la iş birliğini hem genişletmekte hem de derinleştirmektedir. Türkmenistan bu çerçevede, BKBY güzergâhı üzerinde yer alan iki ana ulaşım rotasına ev sahipliği yapmaktadır. Bu bağlamda demiryolu altyapısının güçlendirilmesine yönelik çeşitli mutabakat zaptları imzalanmış ve Türkmenistan, Kazakistan, İran ve Rusya’nın dâhil olduğu “2024-2025 yol haritası” ile Kuzey-Güney uluslararası ulaştırma koridorunun güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Bonesh, 2024).

Mayıs 2023 sonrası dönemde ise Çin-Kırgızistan-Özbekistan-Türkmenistan demiryolu projesinde önemli ilerleme kaydedilmiştir (Bonesh, 2024). Türkmenistan, halihazırda Kazakistan üzerinden Çin’e bağlanan demiryolu altyapısına sahiptir ve Çin-Kırgızistan-Özbekistan güzergâhına dâhil olma yönündeki niyetini açıkça beyan etmiştir. Bunun yanı sıra, Çin’in İYEK kapsamında Orta Asya üzerinden Avrupa ve Güney Asya pazarlarına erişim hedefi doğrultusunda geliştirilen 635 kilometrelik Türkmenistan-Afganistan-Tacikistan demiryolu projesine ilerleyen aşamalarda dâhil olacağı ifade edilmiştir (Omonkulov, 2020, s. 86).

Bu kara bağlantılarına ek olarak, Türkmenistan 2018 yılında 1,5 milyar dolarlık yatırımla hayata geçirdiği Türkmenbaşı Limanı’nı, Hazar Denizi aracılığıyla Avrupa ve Asya’yı birbirine bağlayan stratejik bir lojistik merkez hâline getirmeyi amaçlamaktadır. Yıllık 25-26 milyon ton kargo kapasitesine sahip olan bu liman, Çin’in İYEK kapsamındaki ulaşım hedeflerine katkı sağlayabilecek kritik bir lojistik düğüm noktası olarak değerlendirilmektedir (Omonkulov, 2020, s. 86).

Sonuç olarak özellikle demiryolu taşımacılığı alanında kaydedilen gelişmeler ve “Çin-Türkmenistan-İran” demiryolu koridorunun inşa süreci, Aşkabat’ın transit ticaret kapasitesini artırarak yeni fırsatların kapısını aralamaktadır. Doğal gaz iş birliği, ikili ilişkilerin temel dayanağı olmaya devam ederken, kimya sanayi, ulaştırma ve iletişim gibi stratejik sektörlerdeki Çin yatırımlarının hem genişletilmesi hem de derinleştirilmesi planlanmaktadır. Bu çok boyutlu iş birliği, Çin-Türkmenistan ilişkilerinin yalnızca enerjiye

dayalı kalmaması açısından da önemli bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Kısacası Çin'in sürekli büyüyen enerji ihtiyacı ile Türkmenistan'ın zengin doğal gaz rezervleri, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini karşılıklı tamamlayıcı bir yapıya dönüştürmektedir. Ancak bu süreçte Türkmenistan'ın Pekin'e olan ekonomik bağımlılığı da belirgin şekilde artmıştır (Bonesh, 2024).

Türkmenistan ile Çin arasında BKBY girişimi kapsamında artan stratejik işbirliği, borçlanma ilişkileri bağlamında bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 2021 yılı itibarıyla Türkmenistan, Çin'e olan borcunu tamamen ödemiştir. Bununla birlikte, önceki dönemlere ait kaynaklar, bu borcun bir kısmının aynı ödeme yöntemiyle, yani doğalgaz teslimatı karşılığında geri ödendiğine işaret etmektedir. Doğal kaynaklara dayalı bu ekonomik yapı, özellikle Türkmenistan'ın petrol ve doğalgaz ihracatının yaklaşık %80'inin Çin'e yönelmiş olmasıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca, ülkenin Çin'e olan dış borcunun GSYİH'nin %23'üne tekabül etmesi, uluslararası kamuoyunda Çin'in "borç tuzağı diplomasisi" uyguladığına dair eleştirileri gündeme taşımaktadır (Jash vd., 2024, s. 14).

Nitekim 2021 yılının Temmuz ayında Türkmenistan ile Çin arasında, Galkınış Gaz Sahası'nda yeni üretim kuyularının açılmasına yönelik bir hizmet sözleşmesi imzalanmıştır. Bu çerçevede, CNPC'nin, Türkmenistan'ın Mary vilayetinde yer alan ve dünyanın ikinci en büyük doğalgaz sahalarından biri olarak kabul edilen Galkınış sahasında üç kuyunun inşa edilmesi ve devreye alınmasından sorumlu olacağı açıklanmıştır (Business Turkmenistan, 2021).

Söz konusu projede üç yeni kuyunun daha açılacak olması, iki ülke arasında enerji alanındaki stratejik işbirliğinin derinleştiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Toplam süresi 30 ay olarak belirlenen proje kapsamında, Türkmenistan'ın Çinli şirkete olan yükümlülüğünü aynı ödeme yoluyla yerine getireceği, yani hizmet bedelinin doğalgaz teslimatı ile karşılanacağı kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda, CNPC'ye üç yıl boyunca yılda 17 milyar metreküp doğalgaz tedarik edilmesi öngörülmektedir (Caspian Barrel, 2021). Son olarak proje doğrultusunda inşa edilen ilk kuyu, 2023 yılında faaliyete geçmiştir (Business Turkmenistan, 2023).

4.4. RUSYA'NIN ORTA ASYA'DA ÇİN'İN ARTAN NÜFUZUNA YÖNELİK YAKLAŞIMI

Orta Asya, tarih boyunca Avrasya'nın kalbinde yer alarak büyük güçlerin rekabet alanı haline gelmiştir. 19. yüzyıldan itibaren Rusya İmparatorluğu'nun bölge üzerindeki

genişlemesiyle başlayan jeopolitik mücadele, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası yeni bir boyut kazanmış ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin yükselişiyle bu mücadele çok kutuplu hale gelmiştir. Bugün Orta Asya'da Rusya'nın tarihsel, kültürel ve askeri etkisi ile Çin'in ekonomik ve stratejik girişimleri aynı anda varlık göstermektedir. Rusya liderleri, bölgedeki çıkarlarının Çin ile uyumlu olduğunu sıkça dile getirse de, Çin'in bölgedeki artan etkisi karşısında Rusya'nın nüfuzunun görece gerilemesi, iki aktör arasında örtük bir çıkar çatışması olasılığını gündeme getirmiştir (Zuenko, 2025, s. 147).

Rusya ile Orta Asya arasındaki tarihsel ilişkiler, Çarlık dönemine kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun bölgeyi askeri ve siyasi olarak kontrol altına almasıyla Orta Asya, Rus yönetiminin nüfuzu altına girmiştir. Sovyetler Birliği'nin kuruluşuyla birlikte ise bölge ülkeleri SSCB'ye entegre edilmiş ve doğrudan merkezî otoritenin denetimi altında yönetilmiştir. Bu dönemde hem ulusal kimlikler hem de ekonomik yapılar, Sovyet ideolojik ve idari düzeni doğrultusunda yeniden şekillendirilmiş; bölgenin sosyo-politik dokusu büyük ölçüde bu doğrultuda biçimlenmiştir (Erol ve Ydyrys, 2024, s.36).

SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da beş bağımsız Türk devleti kurulmuş, bu gelişme Rusya'yı bölgeyle tarihsel bağlarını yeniden tanımlamaya zorlamıştır. Her ne kadar Orta Asya, Rusya'nın dış politikasında ilk sırada yer almasa da, bölgenin Çin, Afganistan, İran ve Hindistan arasında bir tampon bölge konumunda olması, burayı Moskova açısından stratejik açıdan kritik hâle getirmiştir. Rusya, Orta Asya'yı ulusal güvenliğiyle doğrudan ilişkili bir alan olarak görmekte; bu nedenle bölgedeki siyasi istikrarsızlık, iç savaş, terörizm, radikalizm, bölgesel çatışmalar, uyuşturucu ticareti, göç hareketleri ve çevresel tehditler gibi sorunlara müdahil olmayı kendi güvenliğinin bir gereği olarak değerlendirmektedir. Orta Asya'nın istikrarı, aynı zamanda Rusya'nın güney sınırlarının güvenliği anlamına gelmekte ve bu durum, bölgeyi Rusya için hayati çıkar alanlarından biri hâline getirmektedir. Öte yandan, Sovyet döneminde özellikle başkentler ve büyük şehirlerde yerleşik hâle getirilen ve çoğunlukla idari kadrolarda görev alan Rus nüfusu, günümüzde Moskova'nın Orta Asya'daki etkisini sürdürmesinde önemli bir toplumsal dayanak noktası oluşturmaktadır (Çetin, 2024, s. 3-6).

Rusya'nın Orta Asya devletlerine yönelik dış politikası, genel hatlarıyla dört farklı dönemde incelenebilir. İlk dönem, Yeltsin'in iktidarının başlangıcından 1993 yılına kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu dönemin temel özelliği, Rusya'nın bölgeye karşı görece pasif

bir dış politika anlayışı benimsemiş olmasıdır. İkinci dönem, 1993-1996 yılları arasında kapsamakta olup bu süreçte “Yakın Çevre Doktrini” kabul edilmiş ve Moskova, Orta Asya’daki etkisini artırmaya yönelik daha aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Üçüncü dönem, 1996’dan 2000 yılına kadar uzanmakta ve Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov’un etkisiyle şekillenmiştir. Primakov’un Asyacılık eksenindeki yaklaşımları, Rus dış politikasında yön değişiminin habercisi olmuştur (Erol ve Ydyrys, 2024, s. 37).

Son olarak, dördüncü dönem, Vladimir Putin’in iktidara gelişiyle birlikte başlamış ve Rusya’nın Orta Asya’ya yönelik ilgisinin belirgin biçimde arttığı, bölgeyle ilişkilerin kurumsallaştırılmasına öncelik verilen bir safhayı temsil etmiştir (Erol ve Ydyrys, 2024, s. 37). Bu dönemin temel özelliği, Avrasyacılık ideolojisi doğrultusunda Rusya’nın Orta Asya’ya ilgisini artırarak bölgeyle ilişkilerini kurumsallaştırmasıdır. Bu yaklaşım, Rusya’nın bölgedeki varlığını güçlendirme ve ekonomik-siyasi nüfuzunu artırma amacını taşımaktadır (Çetin, 2024, s. 15).

Nitekim 1990’lı yılların başından itibaren Orta Asya ülkeleri, bağımsızlıklarını pekiştirmek ve dış politikalarında çeşitlilik sağlamak amacıyla Batılı aktörler ve Çin ile iş birliklerini artırarak Rusya’ya olan bağımlılıklarını azaltmaya yönelik alternatif stratejiler geliştirmeye başlamışlardır. Bu süreç, Moskova’nın bölgede nüfuz kaybı yaşama endişesini artırmış ve Rusya’yı Orta Asya’ya yönelik daha aktif bir dış politika izlemeye teşvik etmiştir. Bu doğrultuda 2000 yılında başkanlık görevine gelen Putin, Rusya’nın ekonomik kapasitesini yeniden toparlamasıyla birlikte Orta Asya ülkelerine yönelik daha etkin ve kapsamlı politikalar geliştirmeye başlamıştır (Çetin, 2024, s. 15).

Bu sürecin sembolik başlangıç noktası, Putin’in ilk resmî yurt dışı ziyaretini Özbekistan’a gerçekleştirmesi olmuştur. Putin’in dış politika öncelikleri arasında, Sovyet sonrası coğrafyada Rusya’nın etkinliğini yeniden tesis etmek önemli bir yer tutmaktadır. Avrasyacılık çerçevesinde şekillenen bu yaklaşım doğrultusunda, Rusya ikili ve çok taraflı bölgesel iş birliklerinde daha aktif bir aktör hâline gelmiştir. Nitekim 10 Ekim 2000 tarihinde Rusya; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Belarus ile birlikte Astana’da bir araya gelerek Avrasya Ekonomik Topluluğu’nun kurulmasına yönelik anlaşmayı imzalamıştır. Bu topluluğun temel hedefi, ortak ekonomik alan oluşturmak, gümrük birliği tesis etmek ve ekonomik ilişkileri derinleştirmektir (Çetin, 2024, s. 15-17).

Avrasya entegrasyon fikri ilk kez 1994’te Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından gündeme getirilmiş, ancak bu süreç Vladimir Putin’in iktidarında

2010 Gümrük Birliği, 2012 Ortak Ekonomik Alan ve nihayetinde 2015 Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) aracılığıyla kurumsallaştırılmıştır. Nazarbayev entegrasyona öncülük etmiş olmakla birlikte, Avrasya Ekonomik Birliği'nin yalnızca ekonomik amaçlarla sınırlı kalması gerektiğini vurgulamış; ortak vatandaşlık, dış politika koordinasyonu ve sınır güvenliği gibi siyasi unsurların birlik gündemine dahil edilmesine karşı çıkmıştır. Bu çerçevede, AEB kurumlarının yetki alanlarının genişletilmesi ve Rusya'nın önerdiği AEB parlamentosu gibi siyasi yapıların oluşturulması da Kazakistan tarafından reddedilmiştir. Kazakistan'ın bu tutumu, ülkedeki bazı çevrelerin, özellikle milliyetçi eğilimli uzmanların AEB'yi Rusya'nın bölgesel hegemonya arayışının bir aracı olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu perspektife göre, AEB ekonomik işbirliğinden ziyade, Moskova'nın jeopolitik nüfuzunu tahkim etmeyi amaçlayan siyasi bir projedir (Kazantsev vd., 2021, s. 62).

Kısacası Rusya, Orta Asya'yı kendi etkisi altında tutmak amacıyla ikili ilişkiler kurmakta ve BDT, KGAÖ, AEB gibi örgütlerle beraber şİÖ ile siyasi ve güvenlik temelli etkisini sürdürmektedir (Çetin, 2024, s. 5). Ancak Orta Asya'nın jeopolitik öneminin artması, yalnızca Rusya'nın değil, Çin'in de bölgeye yönelik stratejik ilgisini beraberinde getirmiştir; bu çerçevede Pekin, BKBY girişimi aracılığıyla Avrasya'daki etki alanını genişletmeye çalışmaktadır.

Diğer taraftan BKBY girişiminin ortaya çıktığı dönem, Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde ciddi gerilimlerin yaşandığı bir zaman dilimine denk gelmiştir. NATO ve AB'nin doğuya doğru genişlemesi, Yugoslavya, Irak ve Libya'daki dış müdahaleler, ABD'nin Avrupa'daki füze savunma sistemi girişimleri ve Sovyet sonrası coğrafyada meydana gelen "renkli devrimler", Moskova'nın Batı'ya yönelik güvenini sarsmıştır. Bu gelişmelere ek olarak, ekonomik yaptırımlar ile enerji fiyatlarındaki düşüşün tetiklediği ekonomik durgunluk, Kremlin'in dış politika yönelimini yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, Putin'in üçüncü döneminde Rusya'nın iç ve dış politikada Asya'ya yönelme stratejisi belirginleşmiştir (Zemánek, 2020, s. 203).

BKBY, Avrasya kıtasını bütünleştirerek bu coğrafyayı yeni bir uluslararası düzenin merkezi haline getirmeyi hedeflemekte ve bu doğrultuda alternatif bir küreselleşme ve küresel medeniyet anlayışı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda girişim, şanghay İşbirliği Örgütü, Avrasya Ekonomik Birliği gibi diğer Avrasya merkezli entegrasyon projeleriyle örtüşmektedir (Zemánek, 2020, s. 200).

Başlangıçta Rusya, BKBY'ye karşı temkinli bir duruş sergilemiş ve bu projeye yönelik ciddi çekinceler barındırmıştır. Moskova yönetimi, Çin'in bu girişim aracılığıyla Avrasya'daki kendi liderliğinde yürütülen entegrasyon sürecine zarar verebileceğini ve Trans-Sibirya Demiryolu'na alternatif güzergâhlar geliştirerek bölgedeki ekonomik etkinliğini zayıflatabileceğini düşünmekteydi. Ancak ilerleyen süreçte, Pekin'in AEB bölgesel iş birliklerinde eşit düzeyde bir ortak olarak tanıma yönünde attığı adımlar, Rusya'nın yaklaşımında yumuşamaya neden olmuş ve BKBY ile daha yapıcı bir iş birliği zemini oluşmaya başlamıştır (Zemánek, 2020, s. 201). Bu değişen tutumun somut bir göstergesi olarak, 2015 yılında Çin ile Rusya arasında BKBY ve AEB projelerinin uyumlaştırılmasına yönelik imzalanan anlaşmalar, Çin'in bölgedeki etkisinin kurumsal bir çerçeveye oturmasına zemin hazırlamıştır (Kazantsev vd., 2021, s. 58).

Öte yandan Çin Orta Asya'daki ekonomik, kültürel ve stratejik etkisini istikrarlı biçimde artırmaktadır. Özellikle BKBY girişimi çerçevesinde gerçekleştirilen altyapı yatırımları, ticari anlaşmalar ve kültürel girişimler, Çin'in bölge üzerindeki görünürlüğünü ve nüfuzunu önemli ölçüde artırmıştır (Bawa vd.,2024). Çin'in bölgedeki ekonomik etkisi BKBY girişimi çerçevesinde giderek artmakla birlikte, özellikle 2016'da Urumçi'de kurulan çok taraflı istişare mekanizmasıyla, güvenlik alanında da aktif siyaset göstermeye başlamıştır. Orta Asya'daki son gelişmeler, Rusya'nın tarihsel olarak sahip olduğu nüfuzun devam ettiği izlenimini verse de, Çin'in hızla artan ekonomik yatırımları ve güvenlik ilişkileri, bölgesel güç dengesinde kayda değer bir dönüşüm yaşandığını göstermektedir (Kazantsev vd., 2021, s. 58).

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi, bu bölgedeki stratejisini de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu gelişme, insan gücü ve ekonomik kaynakların büyük bir bölümünün Ukrayna cephesine yönlendirilmesine neden olmuş, böylece Orta Asya'ya yönelik kaynak ve ilgi kısıtlanmıştır. Aynı zamanda söz konusu müdahalenin uluslararası kamuoyunda yarattığı olumsuz algı, Orta Asya devletlerini Rusya'ya olan stratejik bağımlılıklarını yeniden gözden geçirmeye sevk etmiştir. Buna ek olarak, Batılı ülkeler tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlar Rusya'nın makroekonomik istikrarını ciddi ölçüde sarsmış ve ülkenin bölgeye yönelik mali kapasitesini daraltmıştır. Buna karşılık Çin'in bölgedeki ekonomik gücü ve etkisi ise giderek artmaktadır (Hess, 2024, s. 11). Örneğin, 2022 yılında Ukrayna Savaşı bağlamında Rusya, Kazakistan'dan Avrupa'ya petrol taşıyan ana güzergâh olan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'ndaki (KTK) sevkiyatı geçici olarak durdurduğunu açıklamıştır. Bu kararın gerekçesi olarak Karadeniz'de İkinci Dünya

Savaşı'ndan kalma mayınların temizlenmesi gösterilmiş olsa da, bu gelişme Kazakistan'ın enerji ihracatında alternatif güzergâhlar aramasına neden olmuş; dolayısıyla Rusya'nın bölgedeki ekonomik ve jeopolitik etkisinin zayıfladığına işaret eden bir durum olarak değerlendirilmiştir (Çetin, 2024, s. 17-18).

Bu gelişmeler, Çin'in Orta Asya'daki nüfuzunu artırması açısından elverişli bir ortam yaratmıştır. Bugün itibarıyla, Çin'in bölgedeki etkisi özellikle Orta Asya'da daha görünür hâle gelmiş olup, bu durum aynı zamanda Pekin'in genel bölgesel stratejisinin yansımaları olarak değerlendirilmektedir (Zuenko, 2025, s. 147). Sonuç olarak, Çin her ne kadar Rusya'nın en büyük ticaret ortağı konumunda bulunsada, iki ülke arasındaki ilişkiler birtakım ciddi riskleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle tarihsel rekabetin izleri ve Rusya'nın Çin'in giderek artan küresel ve bölgesel etkisinden duyduğu rahatsızlık, ilişkilerin kırılma noktaları arasında yer almaktadır. Ayrıca, her iki ülkenin Orta Asya'daki çıkarlarının kesişmesi, stratejik düzeyde bir gerilim potansiyeli yaratmaktadır. Çin'in BKBY girişimi aracılığıyla bölgedeki ekonomik etkinliğini pekiştirmesi, bu rekabet ortamını daha da belirgin hale getirmiştir (Zemánek, 2020, s. 203-204).

4.4.1. Ekonomik Rekabet Bölgesel Etki Mücadelesi

Orta Asya'nın Çin ve Rusya arasında yer alması ve enerji kaynakları açısından zengin bir bölge olması, küresel güçlerin dikkatini buraya yoğunlaştırmaktadır (Çetin, 2024, s. 6). 2000'li yılların ortalarına kadar süren ekonomik zorluklar nedeniyle Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik ilgisi sınırlı kalmış, bu durum ABD ve Çin gibi küresel aktörlerin bölgede daha etkili politikalar geliştirmelerine olanak tanımıştır. Bu gelişmeler karşısında Moskova, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Gümrük Birliği ve nihayetinde Avrasya Ekonomik Birliği gibi çok taraflı yapılar aracılığıyla bölge ülkeleriyle ekonomik entegrasyonunu derinleştirmeye çalışmış; böylece Çin'in artan etkisini dengelemeyi hedeflemiştir. Öte yandan bu durum Orta Asya ülkelerine de dış politika manevra alanı açmakta ve daha esnek bir denge stratejisi izlemelerine imkân tanımaktadır. (Çetin, 2024, s. 18).

Rusya'nın bölgedeki ekonomik etkisinin önemli bir diğer boyutu da emek göçüdür. Özellikle Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan Rusya'ya büyük işçi göçü gerçekleşmektedir. Bu işçilerin ülkelerine gönderdikleri döviz transferleri, bu ülkelerin GSYİH'lerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Kazantsev vd, 2021, s. 60).

Diğer taraftan Orta Asya'dan Çin'e olan iş gücü göçü ise yok denecek kadar azdır. Tam veri mevcut olmamakla birlikte, Kazakistan istatistikleri, 2016-2018 yılları arasında

Çin’de çalışan toplam 299 Kazak vatandaşını rapor etmiştir. 2020 yılında Orta Asya Analitik Raporlama Bürosu tarafından hazırlanan bir rapora göre, diğer Orta Asya ülkeleri açısından Çin herhangi bir göçmen iş gücü destinasyonu olarak görünmemektedir (Wilson, 2021, s. 61).

Ancak son yıllarda bu etkinlik, çeşitli iç ve dış gelişmelerin etkisiyle önemli ölçüde aşınmaya başlamıştır. Nitekim Rusya’nın geleneksel olarak etki alanını korumak üzere kullandığı Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi bölgesel yapılar, özellikle Rusya’nın Kırım ilhakı sonrasında, Orta Asya ülkeleri tarafından neo-sovyetleşme endişesiyle sorgulanmaya başlanmıştır. Nitekim, Kazakistan’ın kuzeyindeki Rus azınlık üzerinden yapılan açıklamalar da bölgesel aktörler tarafından statükocu ve müdahaleci bir yaklaşımın göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Bawa vd, 2024).

Nitekim Rusya’nın Orta Asya ile 2014’te ulaştığı 29 milyar dolarlık ticaret hacmi, takip eden yıllarda bu seviyeyi tekrar yakalayamamasına karşılık Çin’in bölgedeki ekonomik etkisi giderek artmaktadır (Kazantsev vd, 2021, s. 60). 2000 yılında, Rusya’nın toplam ticaret hacmi, bölgedeki tüm ülkelerle Çin’inkinden daha fazla idi. Sadece Kırgızistan’da Çin’in ihracatı, çok küçük bir farkla Rusya’ninkini aşmıştı. Ancak 2018 yılına gelindiğinde bu durum tersine dönmüştür: Çin’in toplam ticaret hacmi, bölgedeki tüm Orta Asya ülkelerinde Rusya’yı geçmiş durumdadır (Wilson, 2021, s. 64). 2022-2024 yılları arasında Çin ile Orta Asya arasındaki ticaret dikkate değer bir artış göstermiştir.

Bunula birlikte BKBY girişimi vasıtasıyla Çin bölgedeki her bir devlette Rusya’dan daha büyük bir yatırımcı haline gelmiştir. 2023 itibarıyla Çin’in Orta Asya’ya yaptığı doğrudan yatırımların toplam tutarı 63,9 milyar dolara ulaşmıştır; bunların içinde sadece 2022 yılında 15 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirilmiştir. Bu yatırımlar, enerji, ulaşım ve üretim gibi farklı sektörlerdeki projeleri kapsamaktadır. Öte yandan, Rusya’nın bölgeye yaptığı toplam yatırım miktarı 23,9 milyar dolar olurken, 2022 yılında yatırımları 3,6 milyar dolar seviyesinde kalmıştır (Zuenko, 2025, s. 153).

Orta Asya ülkelerinin Rusya’ya olan borçları hakkında ise kapsamlı veriler bulunmamaktadır. Dünya Bankası verilerine göre: Özbekistan’ın 2019 yılında Rusya’ya olan borcu 23,51 milyon dolar, Kırgızistan’ın 2017 yılında 240 milyon dolar borcu varken, 2019 itibarıyla sıfıra inmiştir (Wilson, 2021, s. 62). Ancak, Rusya’nın mali etkileşimleri şeffaflıktan uzaktır. Ayrıca Rusya, Sovyetler Birliği döneminden kalan ya da sonrası

dönemde oluşan borçları zaman zaman silmekte, bu borç silme politikasını da nüfuzunu artırma aracı olarak kullanmaktadır (Çetin, 2024, s. 16).

Özetlemek gerekirse Rusya'nın Çin karşısında Orta Asya'daki nüfuzunun azaldığı görülmektedir. 2022'de başlayan Ukrayna Savaşı, Rusya'yı ekonomik olarak zayıflatmış ve bu durum, bölgeyle olan ekonomik ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Ticaret hacminin büyüme hızındaki düşüş ve Batı yaptırımları, Orta Asya ülkelerini Moskova'dan uzaklaştırmaktadır. Buna karşılık Çin, son yıllarda özellikle enerji sektöründeki yatırımlarıyla bölgede etkisini artırmış; Gazprom gibi Rus şirketlerinin etkinliği azalmıştır. BKBY girişimiyle Çin'in ekonomik varlığını daha da güçlendirmesi beklenirken, Rusya'nın bölgedeki nüfuzu jeopolitik kısıtlamalar nedeniyle zayıflama eğilimindedir (Çetin, 2024, s. 19).

4.4.2. Askeri ve Güvenlik Perspektifi

Rusya, Orta Asya'da güvenlik alanındaki geleneksel liderliğini büyük ölçüde korumaya devam etmektedir. Bölgenin jeopolitik konumu ve güvenlik riskleri, Moskova'nın bu coğrafyaya stratejik önem atfetmesine neden olmuştur. 2001 sonrası ABD'nin Afganistan'daki askeri varlığı, Rusya'yı bölgede daha aktif güvenlik politikaları izlemeye itmiş; bu doğrultuda askeri üsler kurmuş ve KGAÖ ile ŞİÖ gibi güvenlik örgütleri üzerinden bölgesel nüfuzunu pekiştirmeye çalışmıştır. Terörle mücadele, sınır güvenliği ve yerel kolluk kuvvetlerinin eğitimi gibi alanlar Rusya'nın öncelikli faaliyet sahaları olmuştur. Aynı şekilde, uyuşturucu kaçakçılığına karşı sınır ötesi iş birlikleriyle bölgedeki yasa dışı faaliyetleri önlemeye yönelik girişimlerde bulunmuştur (Çetin, 2024, s. 20).

Tarihsel olarak Çin ve Rusya arasında Orta Asya'da bir tür iş bölümü oluşmuştur: Çin ekonomik ve altyapısal kalkınma projelerine odaklanırken, Rusya güvenlik konularında belirleyici aktör rolünü üstlenmiştir (Kazantsev vd,2021, s. 64). Rusya'nın bölgede: Tacikistan'da, Duşanbe dışında konuşlanmış 7.000'den fazla askerden oluşan bir askerî üssü, Kırgızistan'ın Kant kentinde ise 500'den fazla askerle faaliyet gösteren bir hava üssü bulunmaktadır (Wilson, 2021, s. 65).

Rusya'nın güvenlik stratejisi, yalnızca ikili düzeyde ilişkilerle sınırlı kalmamış; çok taraflı platformlar üzerinden de güçlendirilmiştir. 2014-2019 yılları arasında Rusya, KGAÖ kapsamında 26 askeri tatbikat gerçekleştirmiş, buna ek olarak 10 ikili tatbikat düzenlemiştir. Personel eğitimi konusunda da bölge ülkelerine destek sağlamış ve bu alanda Çin'e kıyasla daha etkin bir aktör olmuştur (Wilson, 2021, s. 66).

Öte yandan Çin de son yıllarda güvenlik alanındaki faaliyetlerini artırmıştır. Sincan merkezli terör, aşırılık ve ayrılıkçılık tehdidine karşı önlem almak amacıyla Orta Asya ile daha yakın iş birliği geliştirmiştir. 2016'da yürürlüğe giren Terörle Mücadele Yasası bu yaklaşımı pekiştirmiş; bu yasa ile özellikle Uygurlar, Kazaklar ve Kırgızlar gibi Müslüman topluluklara yönelik çeşitli güvenlik önlemleri getirilmiştir (Kazantsev vd., 2021, s. 64).

Çin aynı yıl Tacikistan ile sınır güvenliği konusunda anlaşma yapmış; Afganistan, Tacikistan ve Pakistan ile birlikte “Dörtlü İşbirliği ve Koordinasyon Mekanizması”nı kurmuştur. Tacikistan’da inşa edilen ve resmî olarak sınır karakolu olarak tanımlanan, ancak askerî üs niteliği taşıyan tesisler Çin’in bölgede artan askeri varlığını göstermektedir. 2016’da 10.000 Çinli ve Tacik askerin katıldığı ortak tatbikat, bu yönelimin önemli bir göstergesidir (Wilson, 2021, s. 67). Ayrıca 2021 yılından itibaren, Tacikistan’da Çinli bir inşaat firması tarafından Tacikistan İçişleri Bakanlığı’nın kullanımına sunulmak üzere bir askeri tesisin inşasına başlanmıştır (Zuenko, 2025, s. 156).

Çin’in, özellikle Sincan merkezli güvenlik endişeleri nedeniyle bölgeye askeri olarak da yönelmesi, Rusya ile arasındaki dengeyi sarsmaktadır. Çin’in artan güvenlik faaliyetleri, ŞİÖ çerçevesindeki girişimleri ve ikili düzeydeki askeri iş birlikleri, onun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda güvenlik alanında da Orta Asya’da etkisini artırmak istediğini göstermektedir. Tacikistan’ın Gorno-Badakşan bölgesindeki Çin askeri varlığı ve artan silah ihracatı bu durumu desteklemektedir (Wilson, 2021, s. 66).

Bu gelişimi destekleyen faktörlerden biri de Çin’in Orta Asya’ya yönelik artan savunma sanayi ihracatıdır. 2010’lu yılların ortasından itibaren bölge ülkeleri Çin’den silah teminini gözle görülür şekilde artırmıştır. Özbekistan ve Kazakistan insansız hava araçları, Tacikistan zırhlı muharebe araçları, yine Özbekistan uçaksavar sistemleri ve topçu mühimmatı, Kazakistan ise askeri nakliye uçakları satın almıştır. Türkmenistan ve Özbekistan, Çin ile askeri-teknolojik işbirliğinde öne çıkan ülkeler arasında yer almakta olup, Çin yapımı silahlar bu ülkelerin toplam savunma alımlarının %20’sinden fazlasını oluşturmaktadır. Genel tabloya bakıldığında, Çin şu an Orta Asya’ya silah sağlayan ülkeler arasında Rusya’dan sonra ikinci sırada gelmektedir (Zuenko, 2025, s. 156-157).

Her ne kadar Rusya, Çin kadar güçlü ekonomik kaynaklara sahip olmasa da, Orta Asya ülkeleri özellikle jeopolitik denge ve askeri güvenlik bağlamında Moskova ile iş birliğini sürdürme eğilimindedir. Bu doğrultuda, ekonomik ve siyasi yönelimini doğuya çeviren Rusya, bölgedeki etkisini koruyabilmek adına çok taraflı iş birliği platformlarını

etkin biçimde kullanmaya, güney sınırlarının güvenliğini sağlamaya ve bölge devletleriyle askeri ilişkilerini güçlendirmeye odaklanmaktadır (Çetin, 2024, s. 28-29).

Öte yandan Rusya'nın güvenlik sağlayıcı rolü kademeli olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Nitekim KGAÖ gibi kurumlar, kurumsal görünümüne rağmen sahada etkisiz kalmıştır. Örneğin, 2019'daki Kırgızistan'daki etnik çatışmalarda ya da Tacikistan-Kırgızistan sınırındaki krizlerde KGAÖ'nün devreye girmemesi, örgütün caydırıcılığına dair ciddi soru işaretleri doğurmuştur. Bu durum, Çin'in alternatif güvenlik ortağı olarak öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çin yatırımlarının bölgede başarıya ulaşması, buna karşın Rusya'nın ekonomik girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması da bu güç dengesini etkilemektedir (Bawa vd, 2024).

Ayrıca Ukrayna savaşı sonrasında karşı karşıya kaldığı Batı merkezli ekonomik yaptırımlar, Moskova'nın bölgeye yönelik kaynaklarını sınırlamış; bu durum da Rusya'nın Orta Asya üzerindeki etkisinin kademeli olarak zayıflamasına yol açmaktadır (Çetin, 2024, s. 29).

Her ne kadar Rusya ile Çin arasındaki stratejik yakınlaşma söylemi sürse de, sahada güvenlik ve nüfuz alanları açısından örtük bir rekabetin geliştiği gözlemlenmektedir (Wilson, 2021, s. 65). Kremlin, Çin'in bölgedeki artan etkisinden resmî olarak rahatsızlık duymadığını belirtmekte ve esas tehdidin, Orta Asya ülkelerinin ABD ve NATO ile derinleşen iş birliği olduğunu savunmaktadır (Kazantsev vd, 2021, s. 67).

Rusya ve Çin'in Orta Asya'da bölgesel güvenliğin sürdürülmesinde ortak çıkarları olduğu kesindir, ancak Rusya'nın Çin'in artan askeri ve güvenlik varlığına yönelik hassasiyetleri bulunmaktadır. Son birkaç yılda Çin'in askerî ve güvenlik alanındaki faaliyetleri belirgin şekilde artmış, bu da iki güç arasında rekabetin ortaya çıktığına dair işaretler doğurmuştur. Her iki ülke de bölge ülkeleriyle ikili düzeyde silah satışı yapmakta, askerî tatbikatlar düzenlemekte ve askerî personel eğitimi gerçekleştirmektedir. Çin, Orta Asya'da güvenlik sağlayıcısı olarak Rusya'nın belirlediği alana giderek daha fazla müdahale etmektedir. Rus liderlik, Rus ve Çin çıkarlarının uyumluluğunu vurgulamaya devam etse de, özellikle askeri ve güvenlik alanlarında iki ülke arasındaki ilişkinin geleceğine dair Rus ve Orta Asya elitleri arasında çeşitli endişeler dile getirilmektedir (Wilson, 2021, s. 65-67).

4.4.3. Yumuşak Güç Alanında Çin-Rusya Rekabeti

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının üzerinden otuz yıl geçmesine rağmen, Rusya'nın Orta Asya üzerindeki etkisi önemli ölçüde azalmış olsa da, bölgedeki dış politika tercihleri

açısından Rusya hâlâ belirleyici bir aktör olarak kabul edilmektedir (Wilson, 2021, s. 68). Sovyet dönemi uygulamaları, özellikle kültürel ve ideolojik açıdan bölgenin Rus etkisi altında kalmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, hem dilsel hem de kültürel alanlarda Rusya'nın etkisi güçlü biçimde hissedilmiştir. Örneğin, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılında, Slav kökenli nüfus Kazak nüfusundan daha fazla olmuştur. Öte yandan geçen süreye rağmen, Rusçanın ve Rus kültürünün bölgedeki etkisi önemli ölçüde devam etmektedir (Çetin, 2024, s. 21).

Rusya'nın Orta Asya'daki etkisi büyük ölçüde Sovyet mirasına dayanmakla birlikte, Kremlin Rus dilini ve kültürel değerlerini korumayı stratejik bir öncelik olarak görmektedir. Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politika Konsepti'nde, Rus dilinin dünya çapındaki etkisinin azalması bir tehdit olarak tanımlanmış ve bu dil ile eğitim kurumlarının yurt dışında desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Wilson, 2021, s. 68). Bu çerçevede, Rusya'nın Orta Asya'da açtığı eğitim kurumları bölgeyle kültürel ve akademik bağların güçlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, 2021-2022 döneminde Rusya'da eğitim gören yabancı öğrencilerin yarıdan fazlasını Orta Asyalı öğrenciler oluşturmuştur (Çetin, 2024, s. 22).

Rus kültürel, sosyal ve siyasi varlığı, Rus dilinin kullanımının devam etmesi, Rus medya ve haber kaynaklarının yaygınlığı, bölgedeki siyasi ve iş elitlerinin Rus muhataplarıyla bağlantıları ve Orta Asya'dan Rusya'da eğitim görmeyi tercih eden öğrenci sayısı çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Rusya ile karşılaştırıldığında, Çin'i Orta Asya'ya bağlayan tarihsel, kültürel ve sosyal bağlar çok daha sınırlıdır. Ancak her iki devlet de bölgede nüfuzlarını artırmayı amaçlayan hükümet faaliyetleri programları geliştirmiştir (Wilson, 2021, s. 68).

Rusya bu coğrafyada 9 Rus Dünyası Merkezi, 7 Rus Dünyası Ofisi ve 6 Bilim ve Teknoloji Merkezi işletmekte iken Çin'in bölgede 13 Konfüçyüs Enstitüsü vardır (Wilson, 2021, s. 70). Çin, Konfüçyüs Enstitüleri gibi kültürel araçları stratejik olarak kullanarak yumuşak gücünü yaygınlaştırmıştır. Örneğin, Kazakistan'da eğitim için Çin'i tercih eden öğrenci sayısı Rusya'ya kıyasla artış göstermektedir (Bawa vd, 2024). Yine de en popüler eğitim destinasyonu Rusya olmaya devam etmektedir; yurt dışında eğitim gören 90.000 Kazak öğrenciden 67.000'i Rusya'yı tercih etmiştir (Zuenko, 2025, s. 155).

Bunun yanı sıra, Orta Asya'da kişi başına düşen Konfüçyüs Enstitüleri ve sınıflarının sayısı, dünya genelindeki diğer bölgelere kıyasla oldukça yüksektir. Çin'in bölgedeki

yumuşak güç stratejisi, Rusya'ninkinden daha hedef odaklı ve planlıdır. Öte yandan, Çin'in harcama gücü Rusya'dan daha fazladır (Wilson, 2021, s. 70). Ancak Çin'in Orta Asya'daki üniversite şubelerini genişletme çabalarına rağmen, bu alanda hâlâ Rusya'nın oldukça gerisindedir (Zuenko, 2025, s. 156).

Çin'in Orta Asya'da olumlu bir imaj oluşturma başarısı kesin olarak belirlenmiş değildir; mevcut veriler bu konuda karışık sonuçlar vermektedir. Çin'in bölgedeki ekonomik yayılımı, özellikle Sincan bölgesinde Uygur ve diğer Müslüman azınlıklara yönelik sert politikalarla bağlantılı olarak artan bir Sinofobi dalgasıyla paralellik göstermektedir. Buna karşın, Orta Asya'daki siyasi liderler, Sincan'da yaşanan insan hakları ihlalleriyle ilgili haberlere karşı genellikle temkinli bir tutum sergilemiştir. Bu bağlamda Çin, bölgedeki siyasi elitlere odaklanarak nüfuzunu artırmaya çalışmakta ve bu durum, Rusya ile doğrudan bir rekabeti beraberinde getirmektedir. Rusya tarihsel ve kültürel miras nedeniyle avantajlı konumdayken, Çin ise yerel yönetimlere ekonomik projelere katılım karşılığında çeşitli çıkar imkânları sunmaktadır (Wilson, 2021, s. 73).

4.4.4. Genel Değerlendirme: İşbirliği mi Rekabet mi?

Batı ile yaşadığı çatışmalı süreçte Rusya açısından, Çin'in Orta Asya'daki artan varlığı yalnızca tehdit değil, aynı zamanda bazı stratejik avantajlar da sağlamaktadır. Bu avantajlar arasında bölgesel güvenliğin güçlenmesi, ekonomik ilişkilerin derinleşmesi, Rusya'nın ihtiyaç duyduğu ürünlere erişim olanaklarının genişlemesi ve potansiyel olarak düşmanca aktörlerin (ABD) nüfuz edebileceği alanların Çin tarafından doldurulması yer almaktadır (Zuenko, 2025, s. 157). Bununla birlikte, Çin'in Orta Asya'da ekonomi, ticaret ve enerji alanlarında giderek artan etkisine rağmen, Pekin'in Rusya'ya karşı doğrudan rekabet içeren bir söylem geliştirmemesi, Moskova tarafından tehdit olarak algılanmamaya sebep olmaktadır (Çetin, 2024, s. 26).

Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki bazı çıkarlarının örtüştüğü şüphesizdir. Bunlar arasında terör tehdidine karşı ortak endişe, siyasi istikrarın korunmasına bağlılık, otoriter yönetimlere tercih ve rejim değişikliğine yol açabilecek Batı'nın demokrasi teşvik girişimlerine karşı düşmanlık yer almaktadır (Wilson, 2021, s. 79). Bu nedenle Çin'in, bölgedeki varlığı ABD ve AB kadar Rusya'yı rahatsız etmemektedir. Nitekim Rus dış politika uzmanı Suslov'un da belirttiği üzere, Rusya, Çin'in Orta Asya'daki yükselişini olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmemekte; Pekin'in bölgede Rusya aleyhine bir strateji yürütmediğine inanmakta ve Çin'i jeopolitik bir rakip olarak değil, Batı etkisine karşı

iş birliği yapılabilecek bir aktör olarak görmektedir. Suslov'a göre, Moskova açısından esas endişe kaynağı, Orta Asya devletlerinin jeopolitik yönelimleridir (Çetin, 2024, s. 26).

Öte yandan yüzeyde iş birliği görüntüsü verse de, Çin ile Rusya arasındaki Orta Asya politikaları aslında derin ve çok boyutlu bir rekabeti barındırmaktadır. Her iki aktör de bölgede Batı'nın etkisini sınırlandırma noktasında benzer hedefler güdüyor gibi görünse de, sahadaki dinamikler ciddi çıkar çatışmalarını açığa çıkarmaktadır (Bawa vd., 2024).

Mevcut koşullar altında Çin'in Orta Asya'da etkisini artırması, büyük ölçüde izlediği iş birliğine dayalı ve müdahaleci olmayan yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Pekin yönetimi, Batılı aktörlerin aksine, bölge ülkelerinin iç siyasal yapılarına ya da aralarındaki ilişkisel dinamiklere müdahale etmeyen bir politika benimsemektedir. Siyasal taleplerde bulunmaksızın yalnızca ekonomik iş birliklerine odaklanan Çin, altyapı ve kalkınma yatırımları aracılığıyla bölgedeki görünürlüğünü ve meşrutiyetini artırmaktadır. Bu pragmatik ve karşılıklı çıkar temelli yaklaşım, hem Çin hem de Orta Asya devletleri açısından karşılıklı fayda üretmekte ve Pekin'in bölgede daha başarılı bir aktör olarak öne çıkmasını sağlamaktadır (Çetin, 2024, s. 29).

Bununla birlikte, iki devlet arasındaki güç kapasitelerindeki artan farklılık, Çin dış politikasının giderek daha iddialı bir tutum takınmasıyla aynı döneme denk gelmektedir. Çin'in Orta Asya'daki artan ekonomik rolü, bölgenin ekonomik alanda Çin'e yönelmesiyle açıkça görülmektedir ve bu durum Rusya için doğrudan bir meydan okumayı temsil etmektedir (Wilson, 2021, s. 77).

Geçmişte, Çin'in ekonomik çıkarlarını önceliklendiren yaklaşımları ile Rusya'nın geleneksel stratejik hâkimiyeti arasında örtük bir rol paylaşımı olduğu varsayılıyordu. Ancak son yıllarda Çin'in Tacikistan'da askeri varlığını artırması ve Kazakistan üzerindeki ekonomik etkisini belirgin biçimde genişletmesi, bu varsayımın geçerliliğini zayıflatmakta; iki ülkenin etki alanları arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Ayrıca, Çin'in BKBY girişimi ile Rusya'nın AEB arasında oluşan yapısal örtüşmeler, bölgesel düzeyde ekonomik gerilimleri beraberinde getirmektedir. Nitekim Orta Asya devletleri, Çin'in sunduğu daha cazip ekonomik fırsatlar karşısında AEB'ye katılım konusunda giderek daha temkinli davranmakta ve bu durum, Rusya'nın bölgedeki ekonomik liderliğini ciddi biçimde sorgulanabilir hale getirmektedir (Bawa vd., 2024).

Ayrıca Rusya ve Çin arasında Orta Asya bağlamında tam anlamıyla koordineli bir dış politika bulunmamaktadır. Her iki ülke de BKBY girişimi ile AEB üzerinden belirli

düzeyde iş birliği girişimlerinde bulunsa da, bu girişimler büyük ölçüde sınırlı kalmış ve somut sonuçlar üretmemiştir. Başlangıçta BKBY girişimine temkinli yaklaşan Rusya, zamanla bu projeyi kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayarak destek vermeye başlamıştır. Ancak AEB-BKBY eşgüdümüne yönelik somut projelerin hayata geçirilememesi ve Çin'in Rusya tarafından sunulan projeleri ekonomik açıdan yetersiz bulması, iki ülke arasında yapısal uyumsuzlukların devam ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, her ne kadar iş birliği söylemi sürdürülse de, Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki çıkarlarının tam olarak örtüşmediği ve rekabetin hâlen belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir (Wilson, 2021, s. 75-76).

Bu bağlamda, Çin'in bölgedeki ekonomik ve kültürel nüfuzunu istikrarlı biçimde artırmasına karşın, Rusya'nın hem ekonomik kaynaklar hem de diplomatik girişimlerdeki sınırlılıkları, Orta Asya'daki geleneksel etkisini sürdürmesini zorlaştırmaktadır (Kazantsev vd., 2021, s. 59). Öte yandan, bölge ülkeleri bu çok kutuplu rekabet ortamını kendi lehlerine değerlendirmekte; hem dış politikada manevra alanlarını genişletmekte hem de stratejik özerkliklerini pekiştirmeye çalışmaktadırlar (Bawa vd., 2024).

SONUÇ

Çin Halk Cumhuriyeti'nin son yıllarda izlediği dış politika çizgisi, yalnızca ekonomik büyümeye dayalı bir yükseliş değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel ölçekte siyasi ve stratejik bir etki alanı inşa etme çabası olarak değerlendirilmektedir. 1978'de başlayan reform ve dışa açılma sürecinden bu yana hızla büyüyen Çin ekonomisi, 2010 yılında dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna ulaşmış ve bu ekonomik güç, ülkenin diplomatik kapasitesine ve uluslararası alandaki etkinliğine de yansımıştır. Artan ulusal güç doğrultusunda dış politikada daha proaktif ve iddialı bir çizgi benimseyen Çin yönetimi, bu vizyonunu özellikle Xi Jinping liderliğinde ilan edilen “Çin Rüyası” ve 2050 yılına kadar Çin'i “yeniden büyük” ve “modern sosyalist süper güç” hâline getirme hedefiyle somutlaştırmıştır. Bu hedefler kapsamında Çin, ekonomik kalkınmasını sürdürmeyi, yüksek teknoloji ve inovasyon liderliğine ulaşmayı, askeri kapasitesini modernize etmeyi ve uluslararası düzende daha etkin ve yönlendirici bir rol oynamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede dış politika, daha çok yönlü, uzun vadeli ve bölgesel etkisini artırmaya yönelik stratejiler içermektedir. Bir Kuşak Bir Yol girişimi ise bu hedeflerin önemli bir aracı ve göstergesi olarak öne çıkmakta, Çin'in ekonomik, siyasi ve stratejik etkisini geniş bir coğrafyada derinleştirmesine hizmet etmektedir.

Realist perspektif, Çin'in dış politikasını ve BKBY girişimini anlamada güçlü bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Realist teori, uluslararası ilişkileri güç ve güvenlik temelli bir mücadele alanı olarak değerlendirirken, devletlerin temel hedefini, çıkarlarını maksimize etmek, güvenliklerini garanti altına almak ve uluslararası sistemde avantajlı bir konum elde etmek olarak tanımlar. Çin'in dış politikası ve BKBY kapsamında izlediği stratejik yönelimler, bu realist varsayımlarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Deng dönemi ile beraber ekonomik kalkınmayı dış politikanın temel taşı haline getiren Çin, ulusal kapasitesinin artışıyla birlikte uluslararası alanda daha proaktif, iddialı ve yönlendirici bir aktör hâline gelmiştir. Özellikle Xi Jinping döneminde bölgesel ve küresel güç mimarisinde daha belirleyici bir rol üstlenmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda Çin dış politikası, realist perspektiften bakıldığında yalnızca ulusal güvenliğini koruma amacını değil, aynı zamanda artan kapasitesini dış dünyaya yansıtma ve uluslararası düzenin yeniden şekillenmesinde etkili olma çabasını da içermektedir.

BKBY ise bu stratejik yönelimin somut bir aracı olarak öne çıkmaktadır. Çin, bu girişim ile yalnızca ekonomik entegrasyonu değil, aynı zamanda siyasi nüfuz alanlarını

genişletmeyi, bölgesel güç dengelerinde üstünlük kurmayı ve rakip aktörlerin etkisini sınırlamayı amaçlamaktadır. BKBY kapsamında geliştirilen ulaştırma ağları, enerji hatları ve altyapı projeleri, Çin'in sadece ticaretini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda stratejik koridorlar üzerinde denetim kurmasına, enerji güvenliğini sağlamlaştırmasına ve bölgesel ülkelerle asimetrik bağımlılık ilişkileri kurmasına imkân tanımıştır. Bu durum, Çin'in dış politikasında realist dinamiklerin, özellikle güç projeksiyonu, stratejik kontrol ve nüfuz inşası gibi unsurlar üzerinden güçlü bir biçimde işlediğini göstermektedir. Aynı şekilde, Orta Asya gibi rekabetin yoğun olduğu jeopolitik alanlarda Çin'in izlediği diplomatik ve ekonomik stratejiler, realist teorinin öngördüğü şekilde çıkarlarını maksimize eden, potansiyel tehditleri dengeleyen ve hegemonik etki alanını genişletmeye yönelik davranış biçimlerini yansıtmaktadır. Sonuç olarak Çin, uluslararası sistemin anarşik doğasını ve güç rekabeti gerçekliğini temel alarak, ekonomik araçları stratejik amaçlarla harmanlayan ve yumuşak güç unsurlarını da içeren çok boyutlu bir güç politikası geliştirmiştir. Bu süreç, Çin'in yükselişini salt ekonomik bir büyümeden ibaret olmayan, realist temelli çıkar ve güvenlik merkezli bir uluslararası yeniden konumlanma süreci olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu çerçevede, Çin'in dış politikasının ideolojik ve kültürel derinliği de önemlidir. Tianxia anlayışı, Konfüçyüsçü değerler ve geleneksel haraç sistemi perspektifi, Çin'in çağdaş dış politikasının tarihsel-kültürel bir zemin üzerinde inşa edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, Çin'in "Aşağılanma Yüzyılı" olarak adlandırılan tarihsel dönemin yarattığı kolektif hafıza ve ulusal onur kaybı, çağdaş dış politika stratejilerinin şekillenmesinde önemli bir motivasyon kaynağıdır. Bu tarihsel bilinç, Çin'in küresel ve bölgesel politikalarında, özellikle BKBY girişiminde, eski haraç sisteminin karşılıklı faydaya dayalı ama hiyerarşik ilişkiler kurma modelinin modern bir yorumuyla bir araya gelmektedir. Böylece Çin, hem tarihsel deneyimlerinden güç alarak hem de kültürel mirasını yeniden canlandırarak, bölgesel ve küresel düzeyde kendi merkezî konumunu pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

BKBY ve Orta Asya'ya yönelik politikalar, yalnızca maddi çıkarların peşinden koşan bir güç siyaseti olarak değil, aynı zamanda Çin'in tarihsel-kültürel mirasının güncel bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Tianxia kavramının özünde yer alan hiyerarşik ama kapsayıcı düzen ve merkezî medeniyet vizyonu, BKBY'nin söylemsel ve yapısal boyutlarında açıkça hissedilmektedir. Çin, bu girişimi küresel ve bölgesel düzeyde "karşılıklı fayda ve ortak kalkınma" ilkeleri üzerinden tanımlamakta, böylece hegemonik

değil, kapsayıcı bir liderlik modeli sunduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım, Çin'in merkezde olduğu, çevre devletlerin haraç ödeyerek koruma ve ayrıcalıklar aldığı hiyerarşik ilişki biçimini ifade eden geleneksel haraç sisteminin "Çin merkezli ancak karşılıklı çıkar esasına dayanan" diplomatik ilişkiler modelini çağdaş koşullarda yeniden üretme eğilimini yansıtmaktadır.

Konfüçyüsçülüğün dış politikaya yansıyan yönleri de BKBY sürecinde belirgin bir rol oynamaktadır. Uyum, karşılıklı saygı, barışçıl kalkınma ve medeniyetler arası diyalog gibi Konfüçyüsçü değerler, Çin'in BKBY söyleminin temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Eğitim bursları, kültürel değişim programları, medya iş birlikleri ve Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla Çin, Orta Asya'da ve daha geniş Avrasya bölgesinde yumuşak güç kapasitesini pekiştirmeye çalışmaktadır. Bu kültürel ve ideolojik boyut, Çin'in BKBY kapsamında salt ekonomik bir aktör değil, aynı zamanda bir kültürel cazibe merkezi ve normatif lider olarak da konumlanma arzusunu göstermektedir.

Xi Jinping dönemi Çin dış politikasında yeni bir proaktif ve iddialı aşamayı temsil etmektedir. Xi liderliğinde Çin, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve stratejik olarak da küresel düzeyde etkin bir güç olma hedefini açık biçimde ortaya koymuştur. Bu vizyonun en somut tezahürlerinden biri olan Bir Kuşak Bir Yol girişimi, Çin'in dış politika evriminin doğal bir devamı ve yeni aşamasıdır. BKBY, Deng ve sonraki liderlerin başlattığı ekonomik odaklı dışa açılım sürecini genişletmekte, aynı zamanda Xi dönemine özgü olan Çin Rüyası, yeni tip uluslararası ilişkiler ve medeniyetler arası diyalog gibi söylemlerle daha iddialı ve kapsamlı bir küresel stratejiye dönüştürülmektedir. Bu girişim, Çin'in bölgesel ve küresel etki alanını artırmaya, jeopolitik ve jeo ekonomik çıkarlarını pekiştirmeye ve uluslararası sistemde daha aktif ve belirleyici bir rol üstlenmesine hizmet etmektedir.

Sonuç olarak, Mao'dan Xi Jinping'e uzanan Çin dış politikası çizgisi, devrimci ideolojiden pragmatik kalkınma ve küresel etki inşasına doğru evrilmiş, BKBY girişimi ise bu uzun vadeli dönüşümün günümüzdeki en kapsamlı ve stratejik aracı hâline gelmiştir. Bu tarihsel süreklilik, Çin'in dış politika yapımında hem ideolojik esneklik hem de stratejik uzun vadecilik unsurlarının etkili bir biçimde işlediğini göstermektedir.

Bu çerçevede BKBY girişimi, Çin'e ekonomik, siyasi ve jeo stratejik açılardan çok yönlü kazanımlar sağlamıştır. Öncelikle ekonomik alanda, Çin'in iç bölgelerindeki üretim fazlasını ihraç edebilmesi ve yeni pazarlara erişim imkânı yaratılmıştır. BKBY kapsamında geliştirilen kara ve deniz yolları sayesinde ticaret lojistiği hızlanmış, maliyetler azalmış ve

Çin'in Orta Asya üzerinden Avrupa'ya ve Güney Asya'ya ulaşımı güçlenmiştir. Ayrıca, altyapı projeleri aracılığıyla Çinli şirketlerin yurt dışı yatırımları artmış ve inşaat, enerji, ulaşım gibi sektörlerde yeni gelir kaynakları oluşturulmuştur.

Siyasi ve stratejik anlamda ise BKBY, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle ikili ilişkilerini derinleştirmesine ve bölgesel etkisini artırmasına olanak tanımıştır. Bu süreçte Çin, yalnızca ekonomik bir aktör değil, aynı zamanda bölgesel istikrar ve kalkınma söylemi üzerinden yumuşak gücünü pekiştiren bir siyasi figür olarak da öne çıkmıştır. Ayrıca, enerji güvenliği açısından kritik öneme sahip Orta Asya doğal kaynaklarına daha doğrudan ve güvenli erişim sağlanmış, böylece Çin'in enerji arz güvenliği de güçlenmiştir. Tüm bu unsurlar, Çin'in uzun vadeli hedefleri doğrultusunda bölgesel güç dengelerinde daha etkin ve görünür bir rol üstlenmesine katkıda bulunmuştur.

Nitekim 2013 yılı öncesinde Çin'in Orta Asya ile ilişkileri, nispeten daha sınırlı ve temelde ekonomik pragmatizm ile güvenlik odaklı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleriyle Çin, özellikle sınır anlaşmazlıklarının çözümü ve bölgesel istikrarın sağlanması ekseninde temkinli bir dış politika izlemiştir. 1990'lı yıllardan itibaren Çin, bölgedeki enerji kaynaklarına erişim sağlamayı ve sınır güvenliğini temin etmeyi öncelikli hedef olarak benimsemiştir. Bu kapsamda, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ile diplomatik ilişkiler tesis edilmiş, sınır sorunları büyük ölçüde karşılıklı anlaşmalarla çözülmüştür. Ayrıca, Orta Asya'daki etnik ve dini istikrarsızlık unsurlarının Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne yansımaması için bölgesel işbirliği ve güvenlik mekanizmaları geliştirilmiştir. Bununla birlikte, bu dönemde Çin'in bölgedeki ekonomik yatırımları ve ticari ilişkileri sınırlı kalmış, Çin'in bölgedeki nüfuzu büyük ölçüde Rusya'nın gölgesinde bulunmuştur.

Dolayısıyla 2013 yılı öncesinde Çin'in Orta Asya stratejisi daha çok güvenlik ve sınır yönetimi temelli, ikili ilişkiler ise pragmatik ve sınırlı bir düzeyde seyretmiştir. Ancak, 2013'te açıklanan Bir Kuşak Bir Yol girişimiyle birlikte Çin'in bölgeye yönelik ekonomik ve siyasi yaklaşımlarında önemli bir dönüşüm başlamış, Orta Asya Çin'in dış politika ve küresel stratejisinde merkezi bir konuma yükselmiştir.

2013 yılında ilan edilen BKBY girişimi, Çin'in Orta Asya politikalarında önemli bir dönüm noktası olmuştur. BKBY, sadece ekonomik altyapı yatırımlarını artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel işbirliği ve entegrasyonu derinleştirerek Çin'in Orta Asya'daki siyasi ve stratejik etkisini büyük ölçüde güçlendirmiştir. Bu girişim kapsamında

Çin, bölgedeki ülkelerle kapsamlı altyapı projeleri, enerji işbirlikleri ve ticari ağlar kurarak bölge ekonomilerinin canlanmasına katkı sağlamıştır. Demiryolları, karayolları, boru hatları ve telekomünikasyon gibi altyapı yatırımları, Orta Asya'yı Çin'in batı eyaletleri ve küresel pazarlarla daha doğrudan ve etkin bir şekilde bağlamıştır. Bu altyapı yatırımları, Orta Asya'nın ekonomik potansiyelini harekete geçirerek bölgenin küresel ticaret ağlarına entegrasyonunu hızlandırmıştır. Aynı zamanda, bölgesel iş birliği ve kalkınma için sağlam bir temel oluşturarak Çin'in stratejik etkisini artırmaktadır.

Çin'in Orta Asya'daki artan varlığı, bölge ülkeleri nezdinde ekonomik ve siyasi ilişkilerin derinleşmesiyle somutlaşmaktadır. Örneğin, Kazakistan'da Çin, enerji sektörüne yaptığı büyük yatırımlar ve altyapı projeleri ile önemli bir ortak haline gelmiştir. Bu iş birlikleri, Kazakistan'ın Çin ile ticaret hacmini ve ekonomik entegrasyonunu hızla artırmaktadır. Kırgızistan ve Özbekistan'da ise Çin, sınır ötesi ulaşım ağlarının geliştirilmesi ve ticaret kolaylaştırıcı projelerle bölgesel bağlantıyı güçlendirmekte, böylece bu ülkelerin küresel pazarlara erişim imkânlarını artırmaktadır. Türkmenistan'da Çin, özellikle doğalgaz sektöründeki yatırımlarıyla bölgedeki enerji kaynaklarına erişimini güçlendirmiştir. Tacikistan'da ise altyapı projeleri ve kredi destekleriyle Çin'in ekonomik etkisi artarken, bu durum ülkenin dış borç yükünü de artırmaktadır. Bu somut iş birlikleri, Çin'in bölgesel ekonomiler üzerindeki etkisinin her geçen gün arttığını göstermektedir.

BKBY girişimi, Çin'in ekonomik nüfuzunu artırmasının yanı sıra, bölgedeki siyasi güvenilirliğini ve yumuşak gücünü de önemli ölçüde pekiştirmiştir. Çin, Orta Asya ülkelerinde Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla dil ve kültür programları sunarak halklar arasında pozitif algı oluşturmayı hedeflemektedir. Medyada yürütülen Çin karşıtı söylemlere karşı kapsamlı bilgi kampanyaları düzenlenmekte, Çin Komünist Partisi'ni doğrudan eleştiren açıklamalardan ise genellikle kaçınılmakta, böylece siyasi iş birliği ve istikrar ön planda tutulmaktadır. Ayrıca, eğitim bursları ve kültürel değişim programları ile genç kuşaklar arasında Çin'e yönelik anlayış ve sempati artırılmaya çalışılmaktadır. Tüm bu yumuşak güç araçları, Çin'in bölgedeki ekonomik varlığını destekleyerek, bölgesel liderlik konumunu sağlamlaştırmasına katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte Çin'in BKBY girişimi çerçevesinde Orta Asya'daki artan etkisi, yalnızca bölgesel ülkeleri değil, tarihsel olarak bölgeye nüfuz sahibi olan Rusya'yı da doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda Çin ile Rusya arasındaki ilişki, hem iş birliği hem de rekabet unsurlarını barındıran çok katmanlı bir yapı sergilemektedir. Ekonomik yatırımlar,

güvenlik politikaları ve yumuşak güç stratejileri üzerinden analiz edildiğinde, iki ülkenin çıkarlarının her zaman örtüşmediği, hatta zaman zaman örtük bir rekabetin ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle 2022 yılında başlayan Ukrayna Savaşı, bölgedeki güç dengelerini yeniden şekillendirmiş, Rusya'nın Batı ile olan çatışması Çin'in Orta Asya'daki nüfuzunu artırma fırsatlarını genişletmiştir.

Diğer taraftan ise Ukrayna Savaşı ile birlikte bölgesel dinamikler daha da karmaşıklaşmıştır. Rusya'nın Batı ile yaşadığı gerilim, Çin'in Orta Asya'daki nüfuzunu artırması için yeni fırsatlar yaratırken, iki ülke arasında hem iş birliği hem de stratejik temkinliliğin arttığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, Çin ve Rusya, küresel ölçekte Batı'ya karşı ortak bir denge arayışını sürdürmekle birlikte, bölgesel meselelerde çıkar çatışmalarını ve rekabet unsurlarını da göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla, BKBY girişimi yalnızca ekonomik bir proje olmanın ötesinde, büyük güçler arasındaki karmaşık jeopolitik etkileşimi şekillendiren önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Orta Asya devletleri açısından Çin'in bölgedeki artan varlığı, hem ekonomik kalkınma hem de jeopolitik denge unsuru olarak önemli bir işlev görmektedir. Rusya'nın tarihsel egemenliğinin yanı sıra bölgeye yönelik artan ABD ve Batı ilgisi karşısında, Çin'in sunduğu ekonomik yatırımlar ve altyapı projeleri, bölge ülkelerine alternatif bir iş birliği modeli sağlamaktadır. Bu durum, Orta Asya devletlerinin dış politika manevra alanını genişletmekte ve bağımsızlıklarını koruyarak çok yönlü ilişkiler geliştirmelerine imkân tanımaktadır. Ayrıca Çin'in ekonomik etkisi, bölgesel istikrarın desteklenmesine ve ekonomik çeşitlenmenin hızlanmasına katkıda bulunarak, devletlerin iç politikalarında ve dış ilişkilerinde daha dengeli bir konum almalarını mümkün kılmaktadır. Böylece Çin, Orta Asya'da sadece bir güç aktörü olarak değil, bölgesel dengeyi destekleyen stratejik bir partner olarak da önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte, Orta Asya ülkeleri BKBY girişimini bölgesel kalkınma ve altyapı yatırımları açısından önemli bir fırsat olarak görmüştür. Bu kapsamda başlatılan demiryolu, karayolu, enerji ve iletişim altyapısı projeleri, bölgenin ekonomik entegrasyonunu artırmış ve ticaret hacmini genişletmiştir. Bölge ülkeleri, Çin'in sağladığı finansman ve teknoloji desteğiyle sınır ötesi ulaşım ağlarını geliştirerek iş birliği kapasitesini güçlendirmiştir. Bu yatırımlar, yerel ekonomilere doğrudan katkı sağlamış, yabancı sermaye girişini teşvik etmiştir. Ayrıca Çin ile artan ekonomik iş birliği sayesinde Orta Asya ülkeleri, küresel piyasalara daha etkin erişim imkânı bulmuş ve ekonomik çeşitlenme sürecini hızlandırmıştır.

Bu bağlamda BKBY girişimi, bölgenin kalkınma dinamiklerine ivme kazandıran ve uzun vadeli büyüme perspektifi sunan stratejik bir iş birliği modeli olarak değerlendirilmektedir.

Öte yandan, BKBY girişimi Orta Asya ülkelerinde bazı kaygı ve eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bölgenin ekonomik açıdan Çin'e artan bağımlılığı, özellikle küçük ve orta ölçekli ekonomilerde borç yükünün büyümesi endişelerine yol açmıştır. Projelerin finansmanında kullanılan kredilerin geri ödemesinde yaşanabilecek zorluklar, bazı devletlerde "borç tuzağı diplomasisi" olarak adlandırılan bir risk olarak görülmüştür. Örneğin, Kırgızistan ve Tacikistan gibi küçük ekonomiler, BKBY projeleri kapsamında aldıkları yüksek krediler nedeniyle borç yükü altında kalma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, özellikle bu ülkelerde kamuoyunda Çin'e yönelik artan endişelere ve protestolara yol açmıştır. Nitekim Kırgızistan ve Kazakistan' da yapılan bazı gösterilerde, BKBY projelerinin yarattığı ekonomik bağımlılık ve yerel halkın projelerde yeterince söz sahibi olmaması eleştirilerin odak noktası olmuştur. Türkmenistan'da ise doğal gaz ihracatına dayalı ekonomik ilişkilerin artması, bölgenin Çin'e olan mali bağımlılığını güçlendirmiştir. Ayrıca, insan hakları, çevresel etkiler ve yerel halkların projelere katılımı konusundaki şeffaflık eksikliği gibi sorunlar da eleştiri konusu olmuştur.

Orta Asya toplumlarında BKBY projelerine yönelik çeşitli kaygılar ve eleştiriler bulunmakla birlikte, bölge yöneticileri Çin ile ekonomik ve siyasi iş birliğini sürdürmenin bölgesel kalkınma ve istikrar açısından kritik olduğunun bilincindedir. Bu nedenle, halkın çekincelerine rağmen, devlet liderleri Çin ile ilişkileri geliştirmeye devam etmekte ve BKBY girişimini bölge için önemli bir fırsat olarak görmektedir. Bu denge, Orta Asya ülkelerinin hem toplumsal hassasiyetlere duyarlı davranmalarını hem de Çin'le stratejik iş birliğini sürdürülebilir şekilde yönetmelerini zorunlu kılmaktadır.

Çin, Orta Asya'daki artan varlığının yol açtığı olumsuz algıların ve siyasi kaygıların farkındadır ve bu duruma karşı çeşitli stratejik ve diplomatik tedbirler geliştirmektedir. Öncelikle, Çin resmi söyleminde "kazan-kazan iş birliği" ve karşılıklı yarar ilkelerini vurgulayarak, BKBY girişiminin hegemonik değil, kalkınmaya dayalı bir proje olduğunu öne çıkarmaktadır. Çin, bölge ülkelerinin egemenlik ve bağımsızlıklarına saygı göstereceğini sürekli vurgulamakta ve doğrudan siyasi müdahale imajından kaçınmaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Çin, yerel halkların kalkınma süreçlerine daha fazla dahil edilmesini ve kültürel etkileşimi artıracak programları destekleyerek "yumuşak güç" unsurlarını da kullanmaktadır. Eğitim bursları, kültürel değişim programları ve medya iş

birlikleri aracılığıyla Çin, bölgedeki imajını olumlu yönde dönüştürmeyi ve güven inşa etmeyi amaçlamaktadır.

Tüm bu gelişmeler ışığında Çin, Orta Asya'da yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve stratejik açıdan da derinleşen bir varlık tesis etmiştir. BKBY girişimi aracılığıyla Çin, bölgenin altyapısını yeniden şekillendiren, enerji hatlarını yönlendiren ve ticaret güzergâhlarını kontrol eden başlıca dış aktör konumuna gelmiştir. Bu kapsamda Çin'in Orta Asya'daki etkisi, salt ekonomik iş birliklerinin ötesine geçmiş; güvenlik, kültür ve diplomasi alanlarında da hissedilir bir nüfuz oluşturmuştur. Bu durum, Çin'in Orta Asya'da bölgesel liderlik konumunu pekiştirmesine ve bölge ülkeleri üzerinde belirleyici bir ekonomik ve siyasi etki sağlamasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu liderlik, geleneksel anlamda sert güç kullanımından çok, ekonomik araçlar, yumuşak güç unsurları ve çok taraflı diplomatik mekanizmalar yoluyla şekillenen daha dengeli ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Çin, Orta Asya'da istikrarlı, uzun vadeli ve kapsamlı bir etki alanı oluşturma hedefine büyük ölçüde yaklaşmıştır. Bu süreç, Çin'in bölgesel etkinliğini artırma stratejisinin önemli bir parçası olarak öne çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Ablet, A. (2021). Çin'in Dış Politikalarına Farklı Alanlardan Bakış. Astana Yayınları.
- Ablet, A. (2022). Çin'in "Bir Kuşak Bir Yol" Projesi: Barışçıl Yükseliş Mi Hegemonik Rekabet Mi?. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.
- Acar, E., & Özlük, D. (2024). Bir Büyük Strateji Olarak Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Xi Jinping'in "Çin Rüyası". Journal of Academic Value Studies (JAVStudies), 10(4), 194-202.
- Akca, F. (2022). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hazar Havzasına Dönük Politikasında Enerji. Düşünce Dünyasında Türkiz, (57), 35-66.
- Akdağ, Z. (2022). Çin Karakteristiğiyle Dünya Düzeni:Geçmişten Günümüze Haraççı Sistem. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (48), 365-382.
- Akdağ, Z. (2023). Çin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 11(1), 72-96.
- Akengin, H. (2017). Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 4(1), 1-11.
- Alperen, Ü. (2018). "Bir Kuşak Bir Yol" Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası. Bilge Strateji, 10(19), 17-38.
- Ametbek, D. (2019, November 29). Çin'in Enerji Güvenliğinde Türkmenistan'ın Yeri. July 02, 2025 tarihinde Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM): <https://www.ankasam.org/anka-analizler/cinin-enerji-guvenliginde-turkmenistanin-yeri/> adresinden alındı.
- Aminjonov, R., & Kholmatov, M. (2020). The BRI in Central Asia: A View from Tajikistan. Analytical Center "Navo" . Emerging Markets Forum.
- Amirbek, A., & Hanayi, Ö. (2020). Ticari Ekonomik İşbirliği Temelinde Çin-Orta Asya İlişkilerinin Analizi. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 4(2), 47-75.
- Aneja, A. (2019).Bangladesh-China-India-Myanmar (BCIM) Economic Corridor no longer listed under BRI umbrella. May 10,2025 tarihinde The Hindu:<https://www.thehindu.com/news/international/bangladesh-china-india-myanmar-bcim-economic-corridor-no-longer-listed-under-bri-umbrella/article26971613.ece> adresinden alındı.
- Anqi, F. (2025, April 26).China Puts Forward Five Points of Proposal for Deepening China -Central Asia Cooperation. May 29, 2025 tarihinde Global Times:<https://www.globaltimes.cn/page/202504/1332910.shtml?id=11> adresinden alındı.
- Arı, T. (2011). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. Bursa: MKM yayınları.
- Asian Infrastructure Investment Bank. (tarih yok). Asian Infrastructure Investment Bank. July 23, 2025 tarihinde About AIIB: <https://www.aiib.org/en/about-aiib/index.html> adresinden alındı.
- Asia-Plus. (2013, November 01). President Rahmon launches traffic surveillance system in Dushanbe.July19,2025 tarihinde Asia-Plus:<https://asiaplustj.info/en/news/tajikistan/245>

security/20131101/president-rahmon-launches-traffic-surveillance-system- dushanbe adresinden alındı.

- Asia-Plus. (2024, October 31). How China becomes Tajikistan's main investor. May 26, 2025 tarihinde Asia-Plus:<https://asiaplustj.info/en/news/tajikistan/economic/20241031/how-china-becomes-tajikistans-main-investor?utm> adresinden alındı.
- Aslan, İ. (2022). Hegemonyada Strateji Etkisi: Bush ve Obama Stratejilerinin ABD Hegemonyası Üzerindeki Etkilerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atawulla, M. T. (2020). Çin Ulusal Güvenlik Politikaları ve Küresel Rekabet Stratejileri Mao'dan Deng'e Deng'den Xi'e. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Avcıl, S., & Aydın, K. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nde Orta Asya Ülkelerinin Konumu ve Önemi. International Conference on Eurasian Economies, 130-138.
- Aydın, A. (2015). Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 6(13), 1-11.
- Aydın, F. (2020). Çin Dış Politika Dinamiklerini Anlamlandırmak. İş ve Hayat, 6(11), 142-155.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. Uluslararası İlişkiler, 1(1), 33-60.
- Aydın, M. (2005). Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya. M. Aydın (Dü.) içinde, Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi 1), 69-101. Ankara: Nobel Yayınları.
- Azer, Ö. A. (2012). Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası. International Conference on Eurasian Economies, 233-240.
- Baishan, G., Nechayeva, Y., Kozhirova, S., & Ibrayeva, A. (2024). Education policy implemented by China to advance "Belt and Road" initiative in Kazakhstan. Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys(56), 799-806.
- Bakelekova, U. (2025, March 19). \$44 Billion and Beyond: Kazakhstan and China Target Barrier-free Trade. May 19, 2025 tarihinde Kursiv Media:<https://kz.kursiv.media/en/2025-03-19/engk-yeri-44-billion-and-beyondkazakhstan-and-china-target-barrier-free-trade> adresinden alındı.
- Barkin, S. (2009). Realism, Prediction, and Foreign Policy. Foreign Policy Analysis, 5(3), 233-246.
- Bawa, J., & Ashish. (2023). China's Grand Strategy for Tajikistan: Challenges and Threats. Asian Journal of Political Science, 31(2), 125-139.
- Bawa, J., Singh, S., & Gupta, T. (2024, December 04). China's Interventions In Central Asia And Russian Response: A Strategic Tug Of War – Analysis. July 28, 2025 tarihinde Eurasia Review: <https://www.eurasiareview.com/04122024-chinas-interventions-in-central-asia-and-russian-response-a-strategic-tug-of-war-analysis> adresinden alındı.
- Bayram, M., & Emiroğlu, H. (2020). Çin Tarzı Uluslararası İlişkilerin Analitik Çerçevesi: Yeni -Haraççılık. Asya Araştırmaları Dergisi, 4(1), 29-44.

- Bekcan, U. (2020). Sovyet-Çin Uyuşmazlığında ABD Faktörü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 233-243.
- Belt and Road: China-Mongolia-Russia Corridor. (2020). May 11, 2025 tarihinde Geopolitical Monitor: <https://www.geopoliticalmonitor.com/fact-sheet-china-mongolia-russia-corridor/> adresinden alındı.
- Beyaz, F. (2024). İmparatorluk Dönemi Doğu Asya'da Uluslararası İlişkiler: Çin'in Haraç Sistemi. *Asya Studies*, 8(29), 185-196.
- Beyaz, F. (2024). Konfüçyüsçü Değerlerin Çin'in Dış Politikası Üzerindeki Etkisi. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 63-83.
- Bijian, Z. (2005). China's "Peaceful Rise" to Great-Power Status. *Foreign Affairs*, 84(5), 18-24.
- Bilgin, F. (2023). Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesi: Kırgızistan Eksenli. *Cappadocia Journal of Area Studies (CJAS)*, 5(2), 153-158. doi: 10.38154/CJAS.2024.67
- Bonesh, F. R. (2024, October 01). The role of BRI and Energy in China - Turkmenistan relations. June 02, 2025 tarihinde Only Natural Energy: <https://www.onlynaturalenergy.com/the-role-of-bri-and-energy-in-china-turkmenistan-relations/> adresinden alındı.
- Böke, O. (2021). Türkmenistan. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 105-110.
- Brooks, S. G., & Wohlforth, W. (2015). The Rise and Fall of the Great Powers in the Twenty-First Century: China's Rise and the Fate of America's Global Position. *International Security*, 40(3), 7-53.
- Brzezinski, Z. (2015). Büyük Satranç Tahtası. (Y. Türedi, Çev.) İstanbul: İNKILAP.
- Budulgan, S. A. (2020). Özbekistan'ın Jeopolitik Önemi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 167-184.
- Bush, R. C. (2019, January 7). 8 key things to notice from Xi Jinping's New Year speech on Taiwan. Brookings Institution. July 30, 2025 tarihinde Brookings Institution: <https://www.brookings.edu/articles/8-key-things-to-notice-from-xi-jinpings-new-year-speech-on-taiwan/> adresinden alındı.
- Business Turkmenistan. (2021, July 17). Business Turkmenistan. July 24, 2025 tarihinde CNPC to Handle Complex Wells Construction in Turkmen Gas Field: <https://business.com.tm/post/7335/cnpc-to-handle-complex-wells-construction-in-turkmen-gas-field> adresinden alındı.
- Business Turkmenistan. (2023, January 11). Business Turkmenistan. July 24, 2025 tarihinde Turkmenistan's Galkynysh Gas Field Commissions Complex Well: <https://business.com.tm/post/9692/turkmenistans-galkynysh-gas-field-commissions-complex-well> adresinden alındı.
- Buzan, B. (2010). China in International Society: Is "Peaceful Rise" Possible? *The Chinese Journal of International Politics*, 3(1), 5-36.
- Callahan, W. A. (2004). National Insecurities: Humiliation, Salvation, and Chinese Nationalism. *Alternatives*, 29, 199-218.

- Callahan, W. A. (2007). Tianxia, Empire and the World: Soft Power and China's Foreign Policy Discourse in the 21st Century. British Inter-University China Centre Working Papers Series, 1(2), 1-24.
- Callahan, W. A. (2016). China's Belt and Road Initiative and the New Eurasian Order. Norwegian Institute for International Affairs, (22).
- Carlson, A. (2011). Moving Beyond Sovereignty? A Brief Consideration Of Recent Changes In China's Approach to International Order and The Emergence Of The Tianxia Concept. *Journal of Contemporary China*, 20(68), 89-102.
- Caspian Barrel. (2021, August 25). CNPC to receive 51 billion cubic meters of gas from Turkmenistan. July, 24, 2025 tarihinde, CaspianBarrel: [https://caspianbarrel.org/en/2021/08/cnpc-to-receive-51-billion-cubic-meters-of-gas-from-turkmenistan/adresinden alındı](https://caspianbarrel.org/en/2021/08/cnpc-to-receive-51-billion-cubic-meters-of-gas-from-turkmenistan/adresinden%20alindi).
- Cengiz, O. (2021). Çin'in 21. Yüzyıldaki Bölgesel ve Küresel Vizyonunu Yeni İpek Yolu Projesi Üzerinden Okumak. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 236-259.
- Central Asian Light. (2025, February 20). Export-import indicators of Kyrgyzstan in 2024. July 24, 2025 tarihinde CentralAsianLight.org: <https://www.centralasianlight.org/news/export-import-indicators-of-kyrgyzstan-in-2024/> adresinden alındı.
- Chan, M. H. (2018). The Belt and Road Initiative – the New Silk Road: A Research Agenda. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 7(2), 104-123.
- Chen, Q. (1993). New Approaches in China's Foreign Policy: The Post-Cold War Era. *Asian Survey*, 33(3), 237-251.
- Cheng, J. (1996). China's Foreign Policy in the Mid-1990s. *Strategic Studies*, 19(1), 64-111.
- Cheng, J. Y. (1998). Mao Zedong's Perception of the World in 1968—1972: Rationale for the Sino-American Rapprochement. *The Journal of American-East Asian Relations*, 7(3-4), 241-261.
- China-CentralAsia.org. (2025). Duşanbe No.2 Termik Santrali Projesi. July 19, 2025 tarihinde: <https://china-centralasia.org/project/119> adresinden alındı.
- China-Myanmar Economic Corridor (CMEC). (2023). May 10, 2025 tarihinde Aspireias: <https://www.aspireias.com/daily-news-analysis-current-affairs/China-Myanmar-Economic-Corridor-CMEC/> adresinden alındı.
- Chinese Government. (2023, October 18). Chinese President Xi Jinping announces eight major steps to support high-quality Belt and Road cooperation. July 14, 2025 tarihinde ChineseGovernment: https://english.www.gov.cn/news/202310/18/content_WS652f65e6c6d0868f4e8e05bd.html adresinden alındı.
- Cho, Y. N., & Jeong, J. (2008). China's Soft Power: Discussions, Resources, and Prospects. *Asian Survey*, 48(3), 453-472.
- Chung, C.-p. (2009). The "Good Neighbour Policy" in the Context of China's Foreign Relations. *China: An International Journal*, 7(1), 107-123.

- Chuvilov, I. A., & Malevich, J. (2022). Community with a shared future for mankind, and how this concept is related to the Belt and Road initiative. *Journal of the Belarusian State University*(1), 43-50. doi:<https://doi.org/10.33581/2521-6848-2022-1-43>
- Cinkara, A. (2019). Uygurlar ve İpek Yolu. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 329-346.
- Clarke, M. E. (2010). China, Xinjiang and the Internationalisation of the Uyghur Issue. *Global Change, Peace & Security*, 22(2), 213–229
- Corkin, L. (2008). Competition or Collaboration? Chinese & South African Transnational Companies in Africa. *Review of African Political Economy*, 35(115), 128-134.
- Çakan, V. (2017). Yeni İpek Yolu Projesi: Beklentiler sorunlar ve Gerçekler. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 35-52.
- Çakı, C., & Fidan, Y. (2020). Çin Propagandasında Çin-Tayvan İlişkilerinin Sunumu: Mao Zedong Dönemi Üzerine İnceleme. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 185-202.
- Çalık, Ü. (2011). Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem). *Liberal Düşünce Dergisi*,(64), 185-206.
- Çalışkan, Z. (2019). Çin'in Ekonomi- Politik Stratejisi: Tarihsel Bir Bakış. 03 24, 2025 tarihinde İNSAMER: https://www.insamer.com/tr/cinin-ekonomi-politik-stratejisi-tarihsel-bir-bakis_2026.html adresinden alındı
- Çelik, M. S., Akyar, D., & Ceylan, B. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Ortaya Çıkışındaki Ana Etmenler: Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Bakış Açısı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(3), 1125-1139.
- Çelik, O. A. (2020, Eylül 12). Çin'in Aşağılanma Yüzyılı. Ağustos 14, 2025 tarihinde Stratejik Ortak: <https://stratejikortak.com/2020/09/cin-asagilanma-yuzyili.html> adresinden alındı.
- Çelik, Y. (2021). Orta Asya İçin Kuşak ve Yol Projesinin Stratejik Sonuçları. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 79-94.
- Çetin, N. (2022). Çin- Kazakistan İlişkileri: Çok Boyutlu Bir Analiz. 21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 2 (s. 970-1009) içinde Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çetin, N. (2024). Tarihten Bugüne Rusya'nın Türkistan'da Varlığı ve İlişkileri. Değişen Uluslararası Konjonktürde Rusya'nın Yakın Coğrafyası ile ilişkileri (s. 3-33). içinde Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çiftçi, K. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza"ya Dayalı "Hegemonya"dan "İmparatorluk" Düzenine. *Uluslararası Yönetim İktisat İşletme ve Dergisi*, 5(10), 203-219.
- Çolakoğlu, S. (2010). Çin'in Orta Asya ve Kafkasya Politikası. T. Arı (Dü.) içinde, Orta Asya ve Kafkasya Rekabette İşbirliğine (s. 385-417). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Deng, Y. (2018). How China's Belt and Road Is Reordering Asia. *Harvard International Review*, 39(4), 30-35.

- Deniz, T. (2014). Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Stratejik Hamleleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 188-212.
- Deniz, T. (2016). Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi* (34), 195-202.
- Deniz, Y. (2018). Çin'in Ekonomik Dönüşümü ve Üçüncü Dünya.TESAM (Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi).
- Dittmer, L. (2003). Leadership Change and Chinese Political Development. *The China Quarterly*, 176, 903-925.
- Doğan, K., & Arslan, S. (2023). Antik ve İmparatorluk Çin'inde Hanedanlıklar Bürokrasisi: Weberyan Bir Bakış. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 4(1), 65-87.
- Doğanlar, M. E. (2021). Neorealist Politikalar Bağlamında Çin Dış Politika Stratejilerinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü.
- Doster, B. (2018). Çin'in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi. *Proceedings Book/Bildiriler Kitabı* (s. 7). içinde İRAM.
- Dotson, J. (2011, July 20). The Confucian Revival in the Propaganda Narratives of the Chinese Government. U.S.-China Economic and Security Review Commission . https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Confucian_Revival_Paper.pdf adresinden alındı
- Dreyer, J. T. (2015). The "Tianxia Trope": Will China Change The International System? *Journal of Contemporary China*, 24(96), 1015-1031.
- Duran, H., & Yılmaz, K. (2011). Devi Bağlayan Bağlar: Çin'in Orta Asya Enerji Kaynaklarındaki Çıkarı. *International Conference on Eurasian Economies*, 36-43.
- Durmaz, F. (2024). Çin Dış Politikasında Devamlılık ve Değişim: Mao Zedong'dan Xi Jinping'e. *Mülkiye Dergisi*, 48(2), 435-469.
- Düzgün, D. M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*(47), 256-276.
- Ecns.cn. (2025, April 30). Work begins on three critical tunnels of China- Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway. May 30, 2025 tarihinde Ecns.cn:<https://www.ecns.cn/news/society/2025-04-30/detail-iheqztpw7826705.shtml?utm> adresinden alındı.
- Ekrem, E. (2011). Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının 20. yılında Çin'in Orta Asya Politikaları. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi 4. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Ekrem, N. H. (2003). Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000). Ankara: ASAM Yayınları.
- Embassy of the People's Republic of China in the Republic of North Macedonia. (2020,July 28). President Xi Jinping delivers remarks at opening ceremony of AIIB annual meeting. July 23, 2025 tarihinde: http://mk.china-embassy.gov.cn/eng/zgyw/202007/t20200729_9731377.htm adresinden alındı.

- Embassy of the Republic of Uzbekistan in the United Kingdom. (2024, January 24). Infographics: Trade and investment cooperation between Uzbekistan and China. May 28, 2025 tarihinde Embassy of the Republic of Uzbekistan in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland: https://uzbekembassy.com.my/eng/news_press/economy/infographics_trade_and_investment_cooperation_between_uzbekistan_and_china.html adresinden alındı.
- EnergyNews. (2024, December 20). Kazakhstan strengthens gas exports to China in 2025. 29 May, 2025 tarihinde Energy News: <https://energynews.pro/en/kazakhstan-strengthens-gas-exports-to-china-in-2025/> adresinden alındı.
- Ermeydan, B. (2016). Dönüşümcü Liderler Olarak Turgut Özal ve Deng Xiaoping: Farklı Koşullarda Ekonomiyi Dönüştürmek. In International Turgut Özal Symposium Proceedings, 40-51. Ankara.
- Erol, M., & Ydyrys, K. (2024). 2000 Yılı Sonrası Rusya'nın Orta Asya Politikası. Değişen Uluslararası Konjonktürde Rusya'nın Yakın Coğrafyası ile ilişkileri. s. 35-51 içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ersoy, E. (2021). Realizm. Uluslararası İlişkiler Teorileri s. 165-195 içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- eurasianet. (2024, February 02). China Reports Robust Trade Growth with Central Asian States. July 02, 2025 tarihinde eurasianet: <https://eurasianet.org/china-reports-robust-trade-growth-with-central-asian-states> adresinden alındı.
- European Parliamentary Research Service. (2021). Asian Infrastructure Investment Bank: How lean, clean and green is the AIIB? July 23, 2025 tarihinde [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)679086](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)679086) adresinden alındı.
- Fairbank, J. K. (1942). Tributary Trade and China's Relations With The West. The Journal of Asian Studies, 1(2), 129-149.
- Fazl-e-Haider, S. (2025, April 08). The Jamestown Foundation. July 23, 2025 tarihinde China–Kyrgyzstan–Uzbekistan Railway Emerges as Competitor to Kazakhstan's Rail Network: <https://jamestown.org/program/china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-emerges-as-competitor-to-kazakhstan-rail-network/> adresinden alındı.
- Feng, J. (2025, Nisan 15). Evolutionary History of the Chinese Tributary System. April 20, 2025 tarihinde China Hands Magazine: <https://chinahandsmagazine.org/2025/04/11/evolutionary-history-of-the-chinese-tributary-system/> adresinden alındı.
- Feng, Z. (2009). Rethinking the "Tribute System": Broadening the Conceptual Horizon of Historical East Asian Politics. Chinese Journal of International Politics, 2(4), 545-574.
- Foot, R. (2006). Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging. International affairs, 82(1), 77-94.
- Gazel, M. (2022). Tacikistan. Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 245-252.

- gazeta.uz. (2024, January 22). Uzbekistan's gas sales to China drop by half in 2023 compared to 2022. May 29, 2025 tarihinde gazeta.uz: <https://www.gazeta.uz/en/2024/01/22/gas-export> adresinden alındı.
- Geis, J. P., & Holt, B. (2009). "Harmonious Society": Rise of the New China. Source: *Strategic Studies Quarterly*, 3(4), 75-94.
- Gilpin, R. (1988). The Theory Of Hegemonic War. *The Journal Of Interdisciplinary History*, 18(4), 591-613.
- Glaser, B. S., & Medeiros, E. (2007). The Changing Ecology of Foreign Policy-Making in China: The Ascension and Demise of the Theory of "Peaceful Rise". *The China Quarterly*, (190), 291-310.
- Goldstein, A. (2001). The Diplomatic Face of China's Grand Strategy: A Rising Power's Emerging Choice. *The China Quarterly*, 168, 835 - 864.
- Gonçalves, A. M. (2013). Foreign Policy of People's Republic of China under Deng, Jiang and Hu: a conservative trend. *Centro Argentino de Estudios Internacionales (CAEI)*.
- Gong, X. (2023). How to Celebrate the 10th Anniversary of China's Belt and Road Initiative? *S. Rajaratnam School of International Studies*.
- Grigorian, D. A., & Tang, W. (2024). Understanding the Motives behind Debt Relief Provision to Low-Income Countries. *China and the Common Framework*. Center for Global Development.
- Güner, B. (2018). OBOR Girişimi'nin Coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (37), 112-123.
- Güneş, H. (2014). Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası: Dönemler ve Dinamikler. F. Sönmezoglu, & Ö. Bayır içinde, *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış* s. 487-510. İstanbul: Der Yayınları.
- Güngör, G. (2023, November 01). Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM). July 23, 2025 tarihinde Kuşak ve Yol Formu Üçüncü Kez Toplandı: <https://avim.org.tr/tr/Yorum/KUSAK-VE-YOL-FORUMU-UCUNCU-KEZ-TOPLANDI> adresinden alındı.
- Gürcan, E. C. (2022). Çin Ekonomik Mucizesinin Kodları: Gelişen Dünya İçin Dersler. *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 3(2), 46-75.
- Gürel, G. (2022). "Kuşak-Yol Girişimi" Bağlamında Özbekistan-Çin İlişkilerinin Değerlendirilmesi. *Yeni Türkiye*, (125), 140-150.
- Gürel, G. (2023). Neoliberalizm Kavramı Çerçevesinde Kuşak-Yol Girişimi'nin Analizi ve Kırgızistan-Çin İlişkilerine Yansıması. *Yeni Türkiye Dergisi Kırgızistan Özel Sayısı*, 129, 152-163.
- Hobson, J., & Zhang, S. (2022). The Return of the Chinese Tribute System? Re-viewing the Belt and Road Initiative. *Global Studies Quarterly*, 2(4), 1-11.
- Hacıbektaşoğlu, A., & Kodoman, T. (2022). Uluslararası İlişkilerde Güç Olgusu: Sert ve Yumuşak Güç. *Hakkari Review*, 6(2), 95-122.
- Han, Z., & Paul, T. (2020). China's Rise and Balance of Power Politics. *The Chinese Journal of International Politics*, 13(1), 1-26. doi:10.1093/cjip/poz018

- Harper, J. L. (2022). Nixon in China, February 1972: Revisiting the 'Week that Changed the World'. *Survival*, 64(2), 45-51. doi:10.1080/00396338.2022.2055822
- Hassig, K. O. (2012). China's Soft Power Strategy In Africa. Institute for Defense Analyses. April 25, 2025 tarihinde <https://about.jstor.org/terms> adresinden alındı.
- Hekimoğlu, A. N., & Mukanov, M. (2024). Orta Asya Devletleri ile Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Gelişim Süreci. *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 1-20.
- Hepeng, J. (2004). The Three Represents Campaign: Reform The Party Or Indoctrinate The Capitalists? *Cato Journal*, 24(3), 261-275.
- Herz, J. H. (2014). Idealist Internationalism and The Security Dilemma. C. Elman, & M. Jensen (Dü) içinde, *Realism Reader*. New York: Routledge.
- Hess, M. (2024, April 18). Foreign Policy Research Institute. July 28, 2025 tarihinde Russia and China in Central Asia: Potential for direct competition: <https://www.fpri.org/article/2024/04/russia-and-china-in-central-asia-potential-for-direct-competition/> adresinden alındı.
- Hu, W. (1995). China's Security Agenda After The Cold War. *The Pacific Review*, 8(1), 117-135. doi:10.1080/09512749508719128
- Huisken, R. (2010). The People's Republic of China: Early Foreign and Security Policy Choices. R. Huisken içinde, *Introducing China: The World's Oldest Great Power Charts Its Next Comeback* (s. 31-67). Canberra: ANU Press.
- İnayet, A. (2022). Çin'in Uygur Politikası. 21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 1, (s. 480-508) içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Jash, A., Gokireddy, H., & Varshini, S. (2024). China's BRI in Central Asia & Its Impact: An Appraisal of the 10 Years [version 1; peer review: awaiting peer review]. *F1000Research*(13), 1-16. doi:<https://doi.org/10.12688/f1000research.156728.1>
- Jiang, Y.-H. (2018). Confucian Political Theory in Contemporary China. *Annual Review of Political Science*, 21(1), 155-173.
- Jinping, X. (2015, September 29). Statement by H.E. Xi Jinping, President of the People's Republic of China at the General Debate of the 70th Session of the UN General Assembly. 05 07, 2025 tarihinde Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China:https://www.mfa.gov.cn/mfa_eng/zy/jj/2015zt/xjpdmgjxgswbcxlgcl70znxlfh/202406/t20240606_11381579.html adresinden alındı
- Jisi, W. (2011). China's Search for a Grand Strategy: A Rising Great Power Finds Its Way. *Foreign Affairs*, 90(2), 68-79.
- Kallio, J. (2018). Xi Jinping thought and China's future foreign policy: Multipolarity with Chinese Characteristics. 243. FIIA Briefing Paper.
- Kane, T. (2001). China's Foundations: Guiding Principles of Chinese Foreign Policy. *Comparative Strategy*, 20(1), 45-55. doi:10.1080/01495930150501106
- Karaca, Ö. (2022). Tarihin İz Dokuduğu Güzergah: İpek Yolu. *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, 41(71), 154-173.

- Karluk, A. C. (2017). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Gerekçeleri Üzerine. *Denge Politik*, 1(2), 95-114.
- Karluk, A. C. (2019). Çin Tarihinde Çinli Olmayan Halkların Yönetiminde Uygulanan Stratejiler. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-36.
- Kasım, M. (2020). Orta Asya'nın Ekonomik Gelişimi: Kuşak ve Yol Girişiminin Getirdiği Fırsatlar ve Zorluklar. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 55-73.
- Kaufman, A. A. (2010). The "Century of Humiliation," Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order. *Pacific Focus*, 25(1), 1-33.
- Kaya, E. (2024). Orta Koridor'un Dünya Politikasında ve Avrasya'da Artan Önemi. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 15(1), 9-35.
- Kaya, R. (2019). Orta Asya "Bölgesel Güvenlik Kompleksi" ve Şangay İşbirliği Örgütü. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7, 53-71. doi:10.14782/ipsus.594452
- Kaymak, M. (2016). Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya. *Hacattepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), 63-92.
- Kazantsev, A., Medvedeva, S., & Safranchuk, I. (2021). Between Russia and China: Central Asia in Greater Eurasia. *Journal of Eurasian Studies*, 12(1), 57-71.
- Keyik, M., & Erol, M. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 12-49.
- Keyvan, Ö. Z. (2022). Başlangıçtan Günümüze Çin Dış Politikasının Dönüşümü: Büyük Ülke Diplomasisi. *Liberal Düşünce Dergisi*, (106), 141-168.
- Khan, H. (2006). A Historical View Of China's Foreign Policy Towards Big Powers. *Strategic Studies*, 26(2), 73-99.
- Kissenger, H. (2014). *Diplomasi*. (İ. H. Kurt, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kissenger, H. (2015). *Çin Düünden Bugüne Yeni Çin*. (N. I. Çeper, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kissenger, H. (2016). *Dünya Düzeni*. (S. S. Gül, Çev.) İstanbul: Boyner Yayınları.
- Koçak, M., & Yeşilçimen, G. (2024). Kazakhstan's Anti-China Protests: Implications for the Belt and Road Initiative in Central Asia. *Alternatif Politika*, 16(3), 417-440. doi:<https://doi.org/10.53376/ap.2024.15>
- Kodaman, T., & Gonca, İ. (2016). Jeoekonomik Hayaller: Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi'nin Orta Asya'da Algısı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 1251-1261.
- Köykay, F. (2020). Neo Realizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 9(3), 2504-2528.
- kun.uz. (2024, November 23). Uzbekistan increased gas exports to China by 25% in 2024. May 28, 2025 tarihinde kun.uz:<https://www.kun.uz/en/news/2024/11/23/uzbekistan-increased-gas-exports-to-china-by-25-in-2024?utm> adresinden alındı.

- Kurtbağ, Ö. (2010). *Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politikası: Hegemonya Ekseninde Bir Analiz*. Ankara: USAK Yayınları.
- Kutlu, E. (2021). İkili Anlaşmadan Bölgesel İşbirliğine: Şangay İşbirliği Örgütü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 533-553.
- Layne, C. (2014). The "Poster Child for Offensive Realism" America as a Global Hegemon. C. Elman, & M. Jensen (Dü) içinde, *Realism Reader*. New York: Routledge.
- Lee, J. T.-H. (2008). China's Third World Policy from the Maoist Era to the Present. *Global Asia Journal*,(3). https://digitalcommons.pace.edu/global_asia_journal/3 adresinden alındı
- Lin, H.-T. (2009). The Tributary System in China's Historical Imagination: China and Hunza, ca. 1760–1960. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 19(4), 489-507.
- Liu, D., & Jin, Y. (2024). How is a BRI Project Proposal Softened and Materialized ? An Examination of the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway. *Journal of Contemporary China*, 1-20. doi: 10.1080/10670564.2024.2445535
- Lloyds Bank. (2024, May). Kyrgyzstan: Trade Profile. July 23, 2025 tarihinde Lloyds Bank: <https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/kyrgyzstan/trade-profile> adresinden alındı
- Lorci, E. (2025). Geçmişten Günümüze Çin Dış Politikasında İdeolojinin Yeri ve Önemi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (83), 94-112.
- Lovell, J. (2016). The Cultural Revolution and Its Legacies in International Perspective. *The China Quarterly*, (227), 632-652.
- Machiavelli, N. (2020). *Prens*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: CAN Yayınları.
- Mancall, M. (1968). The Ch'ing Tribute System: An Interpretive Essay. *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations* (s. 63-89). içinde Harvard University Press.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.
- Medeiros, E. S. (2009). *China's Foreign Policy Actions. China's International Behavior: Activism, Opportunism, and Diversification*. içinde RAND Corporation.
- Metcalf, M. (2020). The National Humiliation Narrative: Dealing with the Present by Fixating on the Past. *Education About Asia*, 25(2), 43-50.
- Miller, N. J. (2014, Nisan 1). Pragmatic nationalism and Confucianism: the new ideology of the CCP. December 21, 2024 tarihinde CESRAN International: <https://cesran.org/pragmatic-nationalism-and-confucianism-the-new-ideology-of-the-ccp.html> adresinden alındı.
- Ministry of Foreign Affairs. (2024, July 05). Working Together for a Brighter Future of China-Tajikistan Relations. May 31, 2025 tarihinde Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China: https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/zyjh/202407/t20240705_11448655.html?utm adresinden alındı.

- Mohanty, M. (2012). 'Harmonious Society': Hu Jintao's Vision and the Chinese Party Congress. *Economic and Political Weekly*, 47(50), 12-16.
- Mohanty, M. (2013). Xi Jinping and the 'Chinese Dream'. *Economic and Political Weekly*, 48(38), 34-40.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, H. J. (2014). The Moral Blindness of Scientific Man. C. Elman, & M. Jensen (Dü) içinde, *Realism Reader* (s. 47-53). New York: Routledge.
- Munez, E. (2023, Nisan 10). Tributary system. *Encyclopaedia Britannica*. Nisan 20, 2025 tarihinde <https://www.britannica.com/topic/Silk-Road-trade-route> adresinden alındı
- Mutlu, N. (2021). "Kuşak ve Yol Girişimi (KYG)" Projelerinin İncelenmesi; Türkiye İçin Öneriler. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 129-150.
- Nathan, A. J., & Zhang, B. (2021). "A Shared Future for Mankind": Rhetoric and Reality in Chinese Foreign Policy under Xi Jinping. *Journal of Contemporary China*, 31(133), 57-71. doi: 10.1080/10670564.2021.1926091
- Nedopil, C. (2025). Countries of the Belt and Road Initiative. Green Finance & Development Center: <https://greenfdc.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/> adresinden alındı
- Ng-Quinn, M. (1982). Deng Xiaoping's Political Reform and Political Order. *University of California Press*, 22(12), 1187-1205 .
- Nogayeva, A. (2013). Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları. Ankara: USAK Yayınları.
- Nogayeva, A. (2019). Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesi Ve Orta Asya. II. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi, 26-37.
- Oğuzlu, T. (2019). Güçler Dengesi. *Güvenlik Yazıları Serisi* (15), 1-7. doi:10.131140/RG.2.2.16572.18565
- Omarova, Z. (2025, January 28). Bilateral Trade Turnover Between Kazakhstan and China Reaches \$43.8 Billion. July 14, 2025 tarihinde *The Astana Times*: <https://astanatimes.com/2025/01/bilateral-trade-turnover-between-kazakhstan-and-china-reaches-43-8-billion> adresinden alındı.
- Omonkulov, O. (2020). Kuşak ve Yol Projesi Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 45-115.
- Otkjær, A. (2025, March 25). No Aid, All Investments: The Future of Chinese Engagement in Kazakhstan. April 25, 2025 tarihinde *The Diplomat*: <https://thediplomat.com/2025/03/no-aid-all-investments-the-future-of-chinese-engagement-in-kazakhstan> adresinden alındı.
- Özbekistan Cumhuriyeti Genel Konsoloslğu. (2023). Infographics: Uzbekistan's trade with China in 2023. May 29, 2025 tarihinde Özbekistan Cumhuriyeti Genel Konsoloslğu: <https://uzconsulate-aktauz.kz/en/2024/infographics-uzbekistans-trade-with-china-in-2023> adresinden alındı

- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(3), 113-144.
- Özsoylu, A. F. (2006). Çin Bir Devlin Uyanışı. Adana: Nobel Kitapevi.
- Öztürk, M. (2014). Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın Uluslararası İlişkiler Tasarımı. Avrasya Etüdüleri, 45(1), 249-268.
- Pan, S.-Y., & Lo, J.-Y. (2017). Re-conceptualizing China's Rise as A Global Power: A Neo-tributary Perspective. The Pacific Review, 30(1), 1-25.
- Pannier, B. (2025, March 1). PANNIER: China's big push into Uzbekistan. Intellinews: <https://www.intellinews.com/pannier-china-s-big-push-into-uzbekistan-369758> adresinden alındı.
- Pekcan, C. (2015). Çin'in Uluslararası İlişkilere Bakışı ve ABD'ye Yönelik Dış Politikası (2003-2013). Doktora Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.
- Pekcan, C. (2017). Konfüçyüs Felsefesinin Dış Politikaya Etkisi Bağlamında 2003-2013 Yılları Arası Çin-ABD İlişkileri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 72(4), 1127-1155.
- Peters, M. A. (2017). The Chinese Dream: Xi Jinping thought on Socialism with Chinese characteristics for a new era. Educational Philosophy and Theory, 49(14), 1299-1304. doi:1080/00131857.2017.1407578
- Ploberger, C. (2017). One Belt, One Road - China's new grand strategy. Journal of Chinese Economic and Business Studies, 15(3), 289-305.
- Ponting, C. (2011). Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi. (E. B. Özbilen, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Puranen, M. (2019). "All Under Heaven as one Family": Tianxiaist Ideology and the emerging Chinese Great Power Identity. Journal of China and international Relations, 7(1), 44-61.
- Putz, C. (2016, September 26). China in Central Asia: Building Border Posts in Tajikistan. May 26, 2025 tarihinde The Diplomat: <https://thediplomat.com/2016/09/china-in-central-asia-building-border-posts-in-tajikistan/> adresinden alındı.
- Radchenko, S. (2019). The Sino-Russian relationship in the mirror of the Cold War. China International Strategy Review, 1, 269–282. doi:10.1007/s42533-019-00030-x
- Rahimov, M. (2016, April 26). The Pap-Angren Railway and Its Geoeconomic Implications for Central Asia. July 20, 2025 tarihinde Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13354> adresinden alındı.
- Rashidov, T., Mullojonov, P., Rashidova, U., & Lemon, E. (2024). Academic Diplomacy: The Educational Aspects of Chinese and Russian Soft Power in Tajikistan. Nationalities Papers, 52(5), 969–983. doi:https://doi.org/10.1017/nps.2023.46
- Saich, T. (2017). Governance and politics of China. Bloomsbury Publishing.

- Saltybayev, Y. (2018). Challenges and Outlooks of China's Grand Strategy in Central Asia. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, (10), 76-85.
- Samadi, N. (2023). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Orta Asya ülkeleri Üzerine Ekonomik Etkileri. *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 10(32), 1-12.
- Sandıklı, A. (2009). Geleceğin Süper Gücü Çin. *Bilgi Strateji*, 1(1), 40-50.
- Savaş, V. F. (2016). *Bilmediğimiz Çin*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Scalapino, R. A. (1974). China and the Balance of Power. *Foreign Affairs*, 52(2), 349-385.
- Scobell, A. (2003). *China's use of military force: Beyond the Great Wall and the Long March*. Cambridge University Press.
- Seetao. (2025, May 09). 4.1 billion yuan! The construction of the China- Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway!. May 30, 2025 tarihinde Seetao:[https:// www.seetao.com/details/245286.html?utm](https://www.seetao.com/details/245286.html?utm) adresinden alındı.
- Seitmuratova, A. (2025, 28 May). Kazakhstan Launches Cultural Center in Beijing to Strengthen Ties with China. May 29, 2025 tarihinde Kursiv Media: <https://kz.kursiv.media/en/2025-05-28/engk-yeri-kazakhstan-launches-cultural-center-in-beijing-to-strengthen-ties-with-china/> adresinden alındı.
- Shambaugh, D. (1993). Deng Xiaoping: The Politician. *The China Quarterly*,(135), 457-490.
- Shambaugh, D. (2004). China Engages Asia: Reshaping the Regional Order. *International Security*, 29(3), 64-99.
- Shaimergenova, G. (2023, November 16). Belt and Road a boon for Kazakhstan's development. July 23, 2025 tarihinde China Daily: [https:// www.chinadaily.com.cn/a/202310/16/WS652ca3dba31090682a5e8c0a.html](https://www.chinadaily.com.cn/a/202310/16/WS652ca3dba31090682a5e8c0a.html) adresinden alındı.
- Shi, Y. (2023). The Application of Confucianism in Contemporary Chinese Foreign Policy . *International Journal of Education and Humanities* , 6(2), 47-49.
- Snyder, G. H. (2014). Mearsheimer's World Offensive Realism and The Struggle for Security. C. Elman, & M. Jensen (Dü) içinde, *Realism Reader*. New York: Routledge.
- Sönmez, E. K. (2020). Çin'in Bölgesel Hegemonya Araçları Olarak Asya Pasifikte Uluslararası Örgütler. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 33-53.
- Suisheng, Z. (2010). Chinese Foreign Policy Under Hu Jintao: The Struggle Between Low-Profile Policy and Diplomatic Activism. *The Hague Journal of Diplomacy*, 5(4), 357-378.
- State Council of China. (2023, October 10). The Belt and Road Initiative: A Key Pillar of the Global Community of Shared Future. July 23, 2025 tarihinde Belt and Road Forum.: www.beltandroadforum.org/english/n101/2023/1010/c124-895.html?utm_ adresinden alındı.
- Şenel, A. (1986). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Teori Yayınları.

- Şener, B. (2014). Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: "Amerikan İstisnacılığı" ya da "Açık/ Kaçınılmaz Yazgı". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1(26), 405-420.
- Şener, U., & Sugözü, İ. (2022). Orta Asya'da Yeni Bir Hegemonya Denemesi: Çin'in Bir Kuşak Bir Yol (OBOR/BRI) Projesi. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 4(2), 1-14. doi:10.47138/jeaa.1181911
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (tarih yok). 05 03, 2025 tarihinde Şanhay İşbirliği Teşkilatı (ŞİÖ): <https://www.mfa.gov.tr/sanghay-ısbirligi-orgutu.tr.mfa> adresinden alındı.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019, July 23). Türkmenistan ile Çin Arasındaki 4. Doğal Gaz boru Hattının İnşasına Olan İlgi Arttı. June 03, 2025 tarihinde T.C. Ticaret Bakanlığı: <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/turkmenistan/turkmenistan-ile-cin-arasindaki-4-dogal-gaz-boru-hattinin-insasina-olan-ilgi-art?utm> adresinden alındı
- Tabak, H. (2008). Mao Devletinden Devlet Maosu'na: Çin Dış Politikasında Tarih ve Değişim. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 1(2), 63-76.
- Tang, J. T. (2006). With the grain or against the grain? Energy security and Chinese foreign policy in the Hu Jintao era. Singapore Management University. https://ink.library.smu.edu.sg/soas_research/2372 adresinden alındı.
- Tekir, O., & Demir, N. (2019). Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi ve Küresel Ekonomik ve Siyasal Sistemi Dengeleyebilme Olasılığı. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 263-276.
- Tokatlı, S. G. (2022). Çin'in Yumuşak Güç Politikalarının Sistemsel Dönüşüm Üzerindeki Etkisi. I. Uluslararası Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi (s. 77-86). Ankara Bilim Üniversitesi.
- Töre, A. E. (2021). Kuşak Yol Girişimi'nin Çin'in Bölgesel Politikalarındaki Rolü. Yüksek Lisans Tezi . İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Trend News Agency. (2025, February 05). Kyrgyzstan, China enhance investment cooperation in mineral development. July 23, 2025 tarihinde Trend.az: <https://www.trend.az/casia/kyrgyzstan/4002051.html> adresinden alındı.
- Tuğtan, M. A. (2014). Güç, Anarşi ve Realizm. E. Balta (Dü.) içinde, *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, İ. (2020). Çin'in Enerji Güvenliği Politikası: Kuşak Yol İnisiyatifi ve Avrasya'da "Yeni Büyük Oyun". Ankara: Nobel Yayınları.
- Tutar, F. K., & Bahsi Koçer, F. (2019). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(16), 618-626. doi:10.31589/JOSHAS.144
- Üngör, Ç. (2011). Çin ve Üçüncü Dünya. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (41), 27-38.
- Ünver, O. C. (2024). Organization of Turkic States in the Context of New Asian. *BRIQ Belt and Road Initiative Quarterly*, 5(4), 386-397.

- Varrall, M. (2015). Chinese worldviews and China's foreign policy. Lowy Institute for International Policy.
- Vereş, D.-E. (2024). The Confucian Legacy in Contemporary China: Confucian Elements in Xi Jinping's Speeches. *Studii de Ştiinţă şi Cultură*, 20(4), 268-275.
- Vogel, E. (2017). Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü (1. Baskı b.). (M. Leliç, Çev.). İstanbul: Modus Kitap
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Canada: Wesley Series in Political Science.
- Waltz, K. N. (2014). The Origins of War in Neorealist Theory. C. Elman, & M. Jensen (Dü) içinde, *Realism Reader* (s. 129-133). New York: Routledge.
- Wang, G. (2011). China's FTAs: Legal Characteristics and Implications. *The American Journal of International Law*, 105(3), 493-516.
- Wang, Z. (2012). Never Forget National Humiliation. *The Newsletter* (59), 32-33.
- Wang, Z. (2013). The Chinese Dream: Concept and Context. *Journal of Chinese Political Science*,(19), 1-13. doi:10.1007/s11366-013-9272-0
- Wikipedia.(2025). China-Central Asia-West Asia Economic Corridor.May 10, 2025 tarihin de Wikipedia The Free Encyclopedia:https://en.wikipedia.org/wiki/China%E2%80%93Central_Asia%E2%80%93West_Asia_Economic_Corridor adresinden alındı.
- Wilson, J. L. (2021). Russia and China in Central Asia: Deepening Tensions in the Relationship. *Acta Via Serica*, 6(1), 55-90.
- Winter, T. (2016). One Belt, One Road, One Heritage: Cultural Diplomacy and the Silk Road. *The Diplomat*, (29), 1-5.
- Xi'an Declaration of the China-Central Asia Summit. (2023, May 20). May 30, 2025 tarihinde News Central Asia: <https://www.newscentralasia.net/2023/05/20/xian-declaration-of-the-china-central-asia-summit/> adresinden alındı.
- Xia, Y. (2008). The Cold War and Chinese Foreign Policy. *E-International Relations*, (16).
- Xiao, S. (2024). Historical Echoes in Contemporary Diplomacy: Analyzing Xi Jinping Administration's Policy Toward Taiwan Within the Framework of China's "Century of Humiliation". *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 39, 131-137. doi:10.54254/2753-7048/39/20240695
- Xinhua. (2025, May 21). China-Central Asia freight train departs from Tianjin Port to Tashkent. May 29, 2025 tarihinde Global Times:<https://www.globaltimes.cn/page/202505/1334529.shtml?id=11> adresinden alındı.
- Yahuda, M. (1999). China's Foreign Relations: The Long March, Future Uncertain. *The China Quarterly*, 159, 650-659.
- Yantur, P., & İşeri, R. (2021). Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politik Stratejisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(41), 49-77.
- Yıldıran, M., & Gülşen, M. (2024). Çin'in Küresel Ekonomi Vizyonu ve Borç Tuzağı Sorunu: Kuşak ve Yol İnisiyatifinin Borç Bağımlılığı Açısından Analizi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-20.

- Yılmaz, H. (2020). Yeni Dünya Düzeninde ABD ile Çin Rekabetinin Hegemonya Kavramı Bağlamında Değerlendirilmesi. Yüksek Lİsans Tezi. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (2020). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin İktisadi Kapasitesi ve Çin Tarafından Uygulanan Borç Diplomasisi. İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(24), 631-647.
- Yoshifumi, N. (2003). Foreign Policy of the Post-Jiang Zemin Era. 25-38. (Y. Onushi, Dü.) Institute of Developing Economies.
- Yurdakul, D. (2019). ABD Hegemonyasının Karşısında Çin'in Yükselişi ve Barışçıl Dış Politika Söylemi. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yuwei, H. (2025, May 30). International forum in Astana calls for multilateral collaboration, China recognized as key partner in various fields. Global Times: https://www.globaltimes.cn/page/202505/1335169.shtml?utm_adresinden_alindi.
- Yüce, M. (2024). Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikasının Politik Ekonomisi. TESAM Akademi Dergisi, 11(2), 655-684. doi:10.30626/tesamakademi.1372441
- Zemánek, L. (2020). Belt & Road Initiative and Russia: From Mistrust Towards Cooperation. Human Affairs, 30(2), 199-211.
- Zhang, F. (2015). Confucian Foreign Policy Traditions in Chinese History. The Chinese Journal of International Politics, 8(2), 197-218.
- Zhang, F. (2019). The Xi Jinping Doctrine of China's International Relations. Asia Policy, 14(3), 7-24. doi:10.1353/asp.2019.0029
- Zhang, X. (2005). China's 1979 War with Vietnam: A Reassessment. The China Quarterly, 184, 851-874.
- Zhang, Y. (2012). The Making of the Week That "Changed the World": Nixon's Media Strategy for the US-China Rapprochement. The Chinese Historical Review, 19(2), 128-149. doi:10.1179/12Z.0000000007
- Zhao, Q. (2018). The influence of Confucianism on Chinese politics and foreign policy. Asian Education and Development Studies, 7(4). doi:<https://doi.org/10.1108/AEDS-03-2018-0057>
- Zhao, T. (2006). Rethinking Empire from a Chinese Concept "All-under-Heaven" (Tian-xia). Social Identities, 12(1), 29-41.
- Zhao, T. (2009). A Political World Philosophy in terms of All-under-heaven (Tian-xia). Diogenes, 56(5), 5-18. doi:10.1177/0392192109102149
- Zheng, Y., & Tok, S. (2007). "Harmonious Society" and "Harmonious World": China's Policy Discourse Under Hu Jintao. China Policy Institute, 26. Policy briefing.
- Zhou, Q. (2024, November 13). Navigating China-Uzbekistan Investment and Trade Opportunities. May 28, 2025 tarihinde Chine Briefing: https://www.china-briefing.com/news/navigating-china-uzbekistan-investment-and-trade-opportunities_adresinden_alindi.

Zuenko, I. Y. (2025). China's Activity in Central Asia in Light of Russian Interests. *Russia in Global Affairs*, 23(2), 146-164.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Özlem Fındık

Eğitim Durumu

Lisans : Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi

**Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü,
Uluslararası İlişkiler**

Yayımlar:

Fındık,Ö. (2025). Mao Zedong Döneminde Çin'in Dış Politikası. 16TH International Congress on Social, Humanities, Administrative, and Educational Sciences in a Changing World Proceedings Book Volume- I. 1308-1318.